

ชีวิตนี้ใครลิขิต

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

รวบรวม เรียบเรียง

ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลื้อยสมณศักดิ์

พระเทพดิลก

(ระแบบ จิตตภาโณ ป.ธ.๖, ศน.บ., M.A.)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

เป็นพระราชอาคันตุกะชั้นธรรม ที่

พระธรรมเมธาภรณ์

ชีวิตนี้ไครลิขิต

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ)

รวบรวม เรียบเรียง

ISBN 974-85564-3-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : เมษายน ๒๕๒๓

ทุนบริจาคพระอุโบสถ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ธันวาคม ๒๕๓๒

กองทุนไตรรัตนานุภาพ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ : พฤษภาคม ๒๕๓๓

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๔ : มีนาคม ๒๕๔๘

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ : ธันวาคม ๒๕๕๓

กองทุนไตรรัตนานุภาพ ๒,๐๐๐ เล่ม

กองทุนไตรรัตนานุภาพ

เพื่อการศึกษา การเผยแผ่ และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

คณะกฤฎี วัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู กรุงเทพฯ

โทรศัพท์ ๐๒-๒๘๑-๕๕๑๐ โทรสาร ๐๒-๒๘๑-๓๖๗๕

พิมพ์ที่ บริษัท แปดสิบเจ็ด (2545) จำกัด

นางจรรพวรรณ วันทนทวี (พรศิวการพิมพ์) ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พุทธศักราช ๒๕๕๓

๑๘๔/๑๐ ลาดพร้าว ๘๗ แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์ ๐๒-๕๓๙-๘๖๓๒, โทรสาร ๐๒-๕๓๐-๖๐๙๑

คำนำ

หลังจากได้บวชและศึกษาเผยแผ่ธรรมะมาระยะหนึ่ง ความคิดคำนึงประการหนึ่งที่ฝังใจมาจนถึงปัจจุบันคือ การนับถือพระพุทธศาสนา จะได้รับผลจากการนับถือในระดับ มนุษยสมบัติ และ สวรรคสมบัติ อันจะเป็นปัจจัยให้ได้นิพพานสมบัติในโอกาสต่อไป นั้น พื้นฐานสำคัญอยู่ที่ความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรมและสังสารวัฏที่มีความเกี่ยวข้องผูกพันกันจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ แม้การสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาล และในยุคต่อมา บุรพจารย์ในอดีตได้เน้นเรื่องกรรมและสังสารวัฏไว้อย่างต่อเนื่องยาวนาน เพราะแม้พระพุทธศาสนาจะมีนิพพานสมบัติเป็นเป้าหมาย แต่ในทางปฏิบัติแล้วคนเป็นจำนวนน้อยเท่านั้นที่สามารถบรรลุนิพพานได้ คนส่วนมากและแม้คำสอนส่วนมาก จึงเน้นไปที่มนุษยสมบัติ กับ สวรรคสมบัติเป็นหลัก

ปัญหาสำคัญอยู่ที่ ทำอย่างไรจึงจะพูดเรื่องกรรมและสังสารวัฏกันให้เกิดการยอมรับ นับถือ เชื่อฟัง และปฏิบัติตนเพื่อความรอดพ้นจากอบายในปัจจุบัน และสร้างสวรรค์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นเบื้องต้นให้ได้ เรื่องนี้ถ้าเราสังเกตตำราทางพระพุทธศาสนา ที่บุรพจารย์ในอดีตนำมาเน้น จะเป็นไปในลักษณะ ผูกปรี้อจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้สามารถทำตนให้รอดพ้นจากอบาย เข้าถึงสวรรค์ระดับต่างๆ เป็นหลัก ตามแนวที่ท่านกล่าวไว้ในโครงนิราศนรินทร์บาทสุดท้ายที่ว่า

“บังอบายเบิกฟ้า ผีกพื้นใจเมือง”

คำสอนแนวบังอบายเบิกฟ้า ท่านจะเน้นเรื่องการ งดเว้นบาป บำเพ็ญบุญเป็นหลัก ซึ่งนั่นก็คือหลักของกรรม และเพื่อให้เห็น

ผลบาปผลบุญในลักษณะที่ต่อเนื่อง ข้ามภพข้ามชาติหลายภพหลายชาติ ท่านจึงนำเอาเรื่องที่น่าเน้นแนวนี้อย่างตรง เช่น ชาตคกต่างๆ และมีการนำเสนอในหลายรูปแบบ ทั้งเป็นวรรณกรรม ปฎิมากรรม จิตรกรรม นิทานพื้นบ้านทางภาคเหนือคือ ปัญญาสนิบาตชาตคก อันเป็นที่มาของนิทานแนวจักรๆ วงศ์ๆ ได้นำเข้าไปสู่พระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า กลายเป็นวรรณคดีที่แพร่หลายมีอายุยืนนานมาจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลของวรรณคดีไทยที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ นั้น จะสอนเรื่องกรรมและสังสารวัฏ จนถึงนำเอาเรื่องชาตคกที่ท่านสรุปในตอนสุดท้ายว่าคนนั้นในชาตินั้นๆ ได้มาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล เป็นต้น

เมื่อมองไปที่โลกपालธรรม คือธรรมคุ้มครองโลก ๒ ประการนี้ ท่านบอกว่า

หิริ เกิดด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ชาติตระกูล, วัยที่มีความเจริญขึ้น, การศึกษาที่มีการพัฒนาจิตสำนึก, และความกล้าหาญในด้านจิตใจที่ไม่อ่อนไหวต่ออารมณ์ที่มาขั้วยุ ขั้วยวน

โศตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาปนั้นท่านบอกว่า เกิดจากเหตุ ๔ ประการ คือ กลัวว่าเมื่อทำไปแล้วแม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้, กลัวว่าท่านผู้รู้ใคร่ครวญแล้วจะติเตียน, กลัวต่อการถูกจับกุมคุมขังลงโทษ, และกลัวภัยในนรก ที่ตนจะต้องประสบหลังจากตายไปแล้ว

แม้พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในเรื่องที่เกี่ยวกับผลของการทำดี ทำชั่ว ข้อสุดท้ายสำหรับผู้ทำความดี จะทรงใช้คำว่า หลังจากตายไปแล้วจักบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สำหรับคนทำชั่วจะส่งข้อสุดท้ายว่า หลังจากตายไปแล้วจักเข้าถึงทุคติวินิบาต นรก เป็นเช่นนี้เสมอไป

การสอนเรื่องกรรมและสังสารวัฏ สำหรับคนสมัยก่อนดูจะ
เข้าใจง่าย และเชื่อกันง่าย จนคนมีความพร้อมที่จะกระทำกรรมดี
เพราะเห็นว่าเป็นความดีเท่านั้น ไม่ได้สนใจว่าใครจะเห็นหรือไม่เห็น
และพร้อมที่จะงดเว้นความชั่ว เพราะเห็นว่าเป็นความชั่วเท่านั้น
โดยไม่ได้ให้ความสำคัญแก่การยกย่องหรือตำหนิของคนอื่นมากนัก
ความกลัวนรกกับความต้องการบังเกิดในสวรรค์มีอิทธิพลสูงมาก ใน
การงดเว้นความชั่ว ประพฤติความดีของคนยุคก่อน

ในกาลต่อมา เมื่อวิทยาการสมัยใหม่ได้รับความเชื่อถือกันว่า
มีความก้าวหน้า และวิทยาศาสตร์ได้เข้าไปมีบทบาทในการตัดสิน
ผิดถูก จริงไม่จริงของสิ่งต่างๆ เรื่องกรรมกับเรื่องสังสารวัฏจึงได้รับ
ความกระทบกระเทือนมาก แม้ในหมู่พระสงฆ์ของเราเองก็พลอยให้
ความสำคัญแก่วิทยาศาสตร์ มากกว่าพระสัพพัญญุตญาณของ
พระพุทธเจ้าไปหลายท่าน บางท่านรุนแรงจนถึงประกาศว่า หลัก
กรรมไม่ใช่คำสอนในพระพุทธศาสนา แต่เป็นคำสอนในศาสนา
พราหมณ์ หรือบางท่านที่ยอมรับว่าเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา
จะยอมรับเฉพาะ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว เป็นไป
เพื่อความสิ้นกรรมเพียงประเภทเดียวเป็นต้น

กระแสการต่อสู้ทางความคิดได้เกิดขึ้นมากในสังคมพุทธ เอกสาร
ที่พยายามยืนยันเรื่องกรรมกับสังสารวัฏได้เกิดขึ้นมาก หนังสือที่แพร่
หลายมากคือ กฎแห่งกรรม ของ ท.เลียงไพบูลย์ ในขณะที่
กระแสต่อต้านก็สูงขึ้น จนมีคำพูดที่ออกจะแพร่หลายปรากฏใน
สังคม ในรูปของทฤษฎี และจำทรงกันแพร่หลาย เช่น

ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป

ขึ้นต้นจิ้งพริ้วไปต้นขนุน ผิดเมียท่านได้บุญทั้งลูกขนุนก็ได้กิน

โหดโหดในโลกล้วน	อนิจจัง
เขาไม่เรียนก็ยังไม่	สอบได้
เราเรียนนอกแทบพัง	ยังสอบ ตกนา
เพราะฉะนั้นจำไว้	อย่าได้เรียนมัน
ชั่วเมืองผี ขอให้ตีเมืองคนก็แล้วกัน	เป็นต้น

แต่ละข้อความล้วนเป็นการปฏิเสธกฎแห่งกรรมในระดับต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้นเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการเอง ได้นำเอาหลัก ๑๐ ประการในกาลามสูตรมาเผยแพร่ในรูปที่สร้างความสับสนเพราะพูดเพียงนิคเดียวของพระสูตร ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นยังมีการนำเอาอาตยาตมวิทยา หรืออภิปรัชญาที่ว่าด้วยอันตคาหิกทิจญฺญี ๑๐ ประการ ที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์มาสอนกันในระดับมัธยม อันมีผลให้คนที่ขาดความรู้ ความเข้าใจ มักใช้หลักว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์มาอ้าง อ้างกันจนเสียศูนย์ทางศรัทธา ปัญญาอันควรจะมี ความเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และใช้ปัญญาในขอบข่ายที่ยึดด้วยหลักธรรม

จากประสบการณ์ที่ได้ทำงานด้านการเผยแพร่มาเป็นเวลานาน สังเกตได้ว่าปัญหาเรื่องกรรมและสังสารวัฏเป็นปัญหาที่มีมากเป็นพิเศษ ทำให้พบคำถามที่เหมือนกันในทุกส่วนของประเทศ และกลุ่มคนที่เป็นบรรยายธรรม นั่นคือ

พระพุทธเจ้าประสูติแล้วเสด็จพระดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าวได้จริงหรือ?

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วจริงหรือ?

นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่? คนเราตายแล้วไปไหน? ทำไมคนจึงได้เกิดมา? และคนเกิดมาทำไม? คนเราตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่? เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้จึงได้ใช้ความพยายาม ตามกำลังความสามารถที่จะตอกย้ำเรื่องกรรม ไว้ในโอกาสต่างๆ และได้เรียบเรียงบทความธรรมบ้าง บรรยายเป็นเทปบ้าง เป็นที่ปรึกษาคนอื่นในเรื่องการทำงานด้านโทรทัศน์ วิทยุ ที่มีลักษณะเน้นเรื่อง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องกรรมเป็นธรรมประเภทอจินไตย คือไม่อาจจะหยั่งรู้ได้โดยถ่องแท้ด้วยลำพังคิดเอาอ่านตำราเอา แต่ความรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องกรรม จะต้องเป็นความรู้ระดับญาณ ซึ่งได้พยายามอาศัยพระญาณของพระพุทธานุภาพของพระอรหันต์ นำมาเผยแพร่ด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าว แต่ยังไม่รู้สึกพอใจในผลงาน เคยตั้งใจไว้นานแล้วว่า จะเรียบเรียงเรื่อง ชีวิตนี้ใครลิขิต โดยกำหนดไว้ภายในใจจะทำเป็น ๓ แนว คือ

การอธิบายเรื่องกรรม สังสารวัฏ ในรูปเกาะอิงหลักฐาน พร้อมกับการให้หลักสังเกตและตัวอย่าง โดยเน้นที่หลักฐานระดับพระบาลีไตรปิฎกเป็นหลัก

การเรียบเรียงแนว สนทนา สอบถาม มีการชักไซ้จากปัญหาที่มีคนถามมาจากที่ต่างๆ

การเรียบเรียงในรูปนวนิยายอิงหลักธรรม โดยใช้ตัวละครในเรื่องเป็นตัวสะท้อนกรรมในลักษณะค่อยๆ เสริมสร้างความเข้าใจไปโดยลำดับ

แต่การทำงานแนวนี้คงอยู่ในรูปความฝัน เพราะมีงานอื่นแทรกซ้อนเข้ามาเรื่อยๆ ที่สำคัญคือการพิมพ์เผยแพร่ในแต่ละเล่ม จะต้องใช้เงินมาก การพิมพ์หนังสือธรรมแจกนั้น แจกแล้วก็จบกันไปจะต้องรวบรวมปัจจัยค่าพิมพ์อยู่ระยะหนึ่งเสมอ

จุดประสงค์ที่สำคัญในการเผยแพร่เรื่องกรรม และสังสารวัฏ ออกมาในลักษณะต่างๆ มาเป็นเวลานาน นอกจากจะเป็นการสืบทอดศาสนธรรมของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงแสดงเพื่อประโยชน์แก่อุกล

แก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการ
อนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อ
ประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ตามฐานะหน้าที่ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ในฐานะ
ที่คลุกคลีอยู่กับคนทุกชั้น ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่า สังคมใดก็ตาม
ที่คนเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม ที่อาจอำนวยผลให้แก่ตนทั้งในขณะนั้นๆ
ขณะต่อมา เป็นความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ เป็น
ที่เคารพนับถือของคนทั้งหลาย และเป็นที่ยิงขังของคนทั้งหลาย จน
ถึงตายไปแล้วเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และอบาย อันเป็นกระบวนการ
แห่งกรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนเกิดความ
สำนึกและพร้อมที่จะละบาป บำเพ็ญบุญ ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
อย่างน้อยในระดับที่ไม่มีการกระทำ การพูดในทางทุจริตได้แล้ว ปัญหา
สารพันที่ติดกั่วงวลกันอยู่จะลดน้อยลงทั้งส่วนของปัจเจกชน ครอบครัว
ตระกูล สถาบัน สังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

ขออนุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อันรวมกันเป็น
ไตรรัตนอนุภาพ ได้โปรดดลบันดาลอภิบาลรักษาให้ท่านพุทธ
ศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้มีความสนใจในการศึกษาธรรม ปฏิบัติ
เผยแผ่ธรรม และพร้อมที่จะสละตนเอง ทรัพย์สมบัติ สติ
ปัญญา พितักษรักษาพระพุทธศาสนา ประเทศชาติ และ
สถาบันพระมหากษัตริย์ให้ประสบความสำเร็จงอกงามไพบูรณ์
ในธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศแสดงไว้ดีแล้ว
ตลอดกาลนาน

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

ผู้ดำเนินการกองทุนไตรรัตนอนุภาพ

เพื่อการศึกษา การเผยแผ่ และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

ธันวาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

	หน้า
ชีวิตคืออะไร	๑
พุทธทัศนชีวิต	๖
เกิดมาเพราะเวลา	๗
รู้ไม่จริงยิ่งยุง	๑๑
รู้จริงด้วยสิ่งนี้	๑๔
ใคร อะไร อย่างไร	๒๒
ควรเชื่อใครดี	๒๖
มองให้ตลอดสาย	๓๒
ฟังให้ได้ศัพท์	๓๖
อยู่ที่มีเหตุผล	๕๖
กรรม กรรมนั้นฉันใด	๕๘
เชื่ออย่างมีหลักจกปลอดภัย	๖๓
อดีตคือผู้สั่งสอน	๖๙
อะไรที่ทำมากผลก็มาก	๗๗
อะไรอยู่เบื้องหลัง	๘๗
ใครสอนกรรม ๑๒ ?	๑๑๕
เพราะอะไรใครกำหนด	๑๓๗
ผลทั้งหลายไม่ไร้เหตุ	๑๕๗
ปราชญ์ท่านใดเล่ารู้จริง	๑๖๖
ความดีนำสัตว์สัมผัสสุข	๑๙๙
ใครคือผู้บงการ ?	๒๐๗
หน้าที่ของใคร	๒๑๔

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๒๕๕
ต้องท่องเที่ยวมาแล้ว เพราะไม่รู้วิธี	๒๕๗
ตลอดวัฏฏสงสารของพระองค์ ไม่เคยทรงบังเกิด ในชั้นสุทธาวาส	๒๕๗
ในวัฏฏสงสารที่ล่วงมาแล้ว เคยทรงบูชาญญ์ และบำเรอไฟแล้วอย่างมาก	๒๕๘
ทิฏฐานคติแห่งความดีที่ทรงสั่งสมไว้แต่ภพก่อนๆ	๒๕๙
เคยทรงบังเกิดเป็นมหาพรหม สักกะ	๒๖๒
ครั้งมีพระชาติเป็นโชติपालมาณพ	๒๖๓
ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุทนต์	๒๖๗
ครั้งมีพระชาติเป็นปุโรหิตสอนการบูชาญญ์	๒๖๙
ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามณฑลราช	๒๗๒
ครั้งมีพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์	๒๗๔
ครั้งมีพระชาติเป็นรถการ ช่างทำรถ	๒๗๕
ครั้งมีพระชาติเป็นอกิตติดาบส	๒๗๙
ครั้งมีพระชาติเป็นพระจันทกุมาร	๒๘๐
ครั้งมีพระชาติเป็นสังขพราหมณ์	๒๘๑
ครั้งมีพระชาติเป็นเวลาพราหมณ์	๒๘๑
ครั้งมีพระชาติเป็นพระเวสสันดร	๒๘๓
ครั้งมีพระชาติเป็นมาตังคชภูริ	๒๘๗
ครั้งมีพระชาติเป็นจุฬไพริ	๒๘๗
ครั้งมีพระชาติเป็นเจ้าชายยุธัญชยะ ที่สุดแห่งการท่องเที่ยวของพระองค์	๒๘๙
	๒๙๐

ชีวิตคืออะไร ?

เรื่องของชีวิต เป็นปัญหาที่มีการถกเถียง และศึกษา สอบสวนกันอยู่เป็นอันมาก แต่ก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ว่า **ชีวิตที่แท้จริง คืออะไร?**

ถ้าหากเรามองจากหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ก็จะพบว่าเรื่องของชีวิตนั้นเป็นกระบวนการตามธรรมชาติประการหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้น ดำรงอยู่และเสื่อมสลายไปตามเหตุปัจจัย ชีวิตจึงมีองค์ประกอบอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่เป็นรูปธรรม กับฝ่ายที่เป็นนามธรรม อย่างที่ทรงแสดงไว้ในมหาตัตตนาสังขยสูตรว่า มารดามีระดู มารดา บิดาร่วมกัน ซึ่งเป็นตัวสร้างปัจจัยที่เป็นรูปธรรม ข้อที่ ๓ คันธัพพะอุပ္ปฏิสฐิตี มีปฏิสนธิวิญญานเกิดขึ้นในครรภ์ คำว่า คันธัพพะ หมายถึงกลุ่มของอวิชา คือ ความรู้ไม่จริงกับสังขาร คือ กรรม ที่บุคคลกระทำเอาไว้ เป็นบุญบ้าง เป็นบาปบ้าง แตกต่างกัน สองประการรวมกันเข้าสร้างขึ้นเป็นปฏิสนธิวิญญาน ถือกำเนิดในครรภ์มารดา เป็นต้น

แต่เนื่องจากกำเนิดได้ทรงจำแนกแสดงไว้ ๔ ประการ คือ **ชลาพุชะ** บังเกิดในครรภ์ และคลอดออกมาจากครรภ์มารดา เช่น คน หรือว่าสัตว์บางจำพวก

อัมพาตจะ เกิดในไข้ คือ ต้องผ่านการเป็นกระเปาะฟองไข้ มาก่อน จึงฟักออกเป็นตัว เช่น เป็ด ไก่ ห่าน เป็นต้น

สังเสทชะ เกิดในของสกปรก เช่น พวกเชื้อไวรัส หรือ เชื้อโรคต่าง ๆ เป็นต้น

โอปปาติกะ เกิดโดยผุดขึ้น ได้แก่ พวกเทพ พวกเปรต พวกสัตว์นรก พวกพรหม บางครั้งท่านเรียกพวกนี้ว่า อทิสสมานกาย พวกมีกายที่ไม่ปรากฏ

ประเด็นของปัญหาควรจะแคบลงมา เฉพาะเรื่องของชีวิตมนุษย์ เมื่อเรามองจากสายของปัจจัยการคือ ปฏิจจสมุปบาท ที่ ทรงแสดงกระบวนการของชีวิตเอาไว้ว่า

เมื่อมีอวิชชา ก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร

เมื่อมีสังขาร ก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

เมื่อมีวิญญาน ก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

เมื่อนามรูปเหล่านั้นเจริญเติบโตขึ้นเต็มที่ ก็จะมีอายตนะ และคลอดออกมาจากครรภ์ของมารดา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ เรียกว่ามีอายตนะครบทั้ง ๖ ประการ

เมื่อมีอายตนะแล้ว ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจตรึกนึกถึงอารมณ์ ก็เกิดเป็นสัมผัสผัสสะ

เมื่อมีสัมผัสกระทบก็จะเกิดมีความรู้สึกชอบ รู้สึกไม่ชอบ รู้สึกเฉย ๆ ก็จะกลายเป็นเวทนา คือ ความสุข ความทุกข์ หรือรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข

เมื่อมีเวทนา ก็จะมีตัณหา คือ ความอยาก สิ่งทีก่อให้เกิดความสุขหรือ ได้สุขเพิ่มขึ้น แม้แต่ความอยากให้ทุกข์พินาศไป หรือเสื่อมสลายไปก็เป็นอาการของตัณหา

เมื่อมีตัณหาก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น เมื่อมีอุปาทานก็จะเป็นปัจจัยนำไปสู่ภพ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำสิ่งที่เป็นบุญ เป็นบาป และก็จะนำไปสู่ภพ คือกำเนิดต่าง ๆ ใหม่ ก็กลายเป็นชาติ คือได้กำเนิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง จะหมุนวนกันอยู่อย่างนี้

แม้จะมีการแสดงทัศนะเรื่องความเป็นมาของชีวิตแตกต่างกันโดยพื้นฐานทางการศึกษาค้นคว้าของบุคคลทั้งหลายก็ตาม แต่เมื่อเรามองจากหลักของปฏิจสมุปบาทหรือปัจจยการ คือสิ่งที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นแล้วจะพบว่า กระบวนการของชีวิตนั้นเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกัน บุคคลสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ของธรรมชาติเหล่านี้ ให้อยู่เหนือธรรมชาติได้ โดยการทำลายห้วงจักรใหญ่ คืออวิชชาให้หมดไปสิ้นไป ผลกระทบต่อสัตว์ก็ชื่อว่า สงบระงับดับไปอย่างหมดสิ้น

กระบวนการของชีวิต จึงทรงแสดงไว้ทั้งสายของการเกิดและสายของการดับ ซึ่งหมายความว่า ถ้าอวิชชาดับ สังขารก็ดับ เมื่อสังขารดับ วิญญาณก็ดับ เมื่อวิญญาณดับ นามรูปก็ดับ เมื่อนามรูปดับ आयตนะก็ดับ เมื่ออายตนะดับ ผัสสะก็ดับ เมื่อผัสสะดับ เวทนาจับดับ เมื่อเวทนาดับ ตัณหาก็จับดับ เมื่อตัณหาดับ อุปาทานก็ดับ เมื่ออุปาทานดับ ภพก็ดับ เมื่อภพดับ ชาติคือความเกิดก็ดับ เมื่อ

ไม่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้น ก็มีไม่ได้
การหมุนเวียนของชีวิตก็ยุติ

เพราะฉะนั้นเวลาแสดงสถานะของพระพุทธเจ้า พระองค์
ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า การหลุดพ้นของเราไม่กำเริบชาตินี้
เป็นชาติสุดท้าย ภาพใหม่ไม่ได้มีอีกต่อไปแล้ว

พระอรหันต์ทั้งหลายก็แสดงไว้อย่างนั้นว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์ ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น
อีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี และในที่อื่น ๆ

มีการเล่าถึงมารเที่ยวแสวงหาปฏิสนธิวิญญูญาณของพระ
อรหันต์ แต่หาไม่พบ เมื่อกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า
ได้ทรงแสดงว่า ท่านผู้นี้ไม่มีปฏิสนธิวิญญูญาณคือ จะไม่เกิด ในกำเนิด
ใดกำเนิดหนึ่ง ทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องของ
ชีวิต ถ้ามองจากสายตาของพระพุทธศาสนา ก็จะได้คำตอบว่า

ชีวิตคือกระบวนการธรรมชาติ ซึ่งอาศัยเหตุปัจจัยให้
เกิดขึ้น เขาก็เกิดขึ้น เมื่อเหตุปัจจัยเสื่อมสลายไป ความเป็น
ชีวิตก็เสื่อมสลายไป ทำให้คำสอนในทางพระพุทธศาสนา แบ่ง
ออกเป็น ๒ ระดับ

ระดับหนึ่งเรียกว่า วัฏฏคามิมุสล คือกุศลที่ทำให้คนให้ยัง
หมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ มีการสอนให้กระทำความดีในระดับต่างๆ
และความดีเหล่านั้นก็คือพวกกุศลธรรมหรือสิ่งที่เรียกว่าบุญทั้งหลาย
และทำให้ท่านผู้นั้นมีวิชาเจือจางลง การกระทำของท่านก็เป็น
บุญมากยิ่งขึ้น มีการกระทำบาปน้อยลง บุญก็ปรุงแต่งสร้างขึ้น

เป็นปฏิสนธิวิญญาน ถือกำเนิดในคติในภพที่ดีมีความประณีตไป
โดยลำดับ แต่ในขณะที่เดียวกันเมื่ออวิชชาดับไปหมดสิ้น บุญบาป
ก็ดับตามไปด้วย การบังเกิดในสังสารวัฏก็เป็นอันยุติ ชีวิตซึ่ง
ปรากฏในรูปลักษณะต่างๆ ก็จะหมดสิ้นไป ท่านจึงเรียกบุญระดับนี้
ว่าเป็น วิวัฏฏคามิกุศล คือ กุศลที่ทำให้คนหลุดพ้นจากสังสารวัฏ
ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

พุทธทัศน์ชีวิต

พระพุทธศาสนา แสดงว่าชีวิตมีความเป็นมาอย่างไร?

เรื่องความเป็นมาของชีวิตนั้น นอกจากนัยะที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติซึ่งเป็นรายละเอียดแล้ว ยังได้เล่าไว้ในรูปของวิวัฒนาการแห่งชีวิต คือเริ่มต้นด้วยอภิสสรพรหม ลงมากินจันดิน ร่างกายหยาบขึ้นไม่สามารถจะกลับไปสู่พรหมโลกได้ กลายเป็นมนุษย์ขึ้นในโลกนี้ แสดงให้เห็นว่า เดิมทีเดียวชีวิตของมนุษย์ก็เริ่มจากวัตถุเรื่องแสงอย่างหนึ่ง แต่เมื่อคลุกเคล้ากับบรรยากาศโลก มีความเกี่ยวข้องกับบรรยากาศโลกตลอดถึงบริโภคอาหารหยาบๆ เข้าไป ในที่สุดร่างกายก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ จนกลายเป็นรูปแบบ เป็นชีวิตขึ้นมาในโลกนี้เป็นนัยะที่ทรงแสดงไว้เพียงแห่งเดียว ส่วนในที่อื่นๆ จะแสดงเป็นรูปของกระบวนการแห่งธรรมะที่ประกอบด้วยกิเลส กรรม และผลของกรรม เป็นรูปของกงล้อที่หมุนวนกันอยู่อย่างนี้

เมื่อบุคคลเกิดมาแล้วมีกิเลสก็เป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรม แล้วก็ต้องรับผลของกรรม เมื่อรับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดขึ้นมาอีก ก็ทำกรรมอีก หมุนวนกันอยู่อย่างนี้ ตราบใดที่กระแสของกิเลสยังไม่ได้ตัดขาด การหมุนวนของชีวิตก็ต้องมีอยู่ตราบนั้น บางครั้งท่านจึงเรียกว่าเป็น ภวจักร คือเหมือนกับล้อที่จะหมุนนำไปสู่ภพชาติต่างๆ

เกิดมาเพราะอะไร

ทำไมคนจึงมีความสงสัยในเรื่องของชีวิต ?

ข้อนี้สืบเนื่องมาจากชีวิตของบุคคล เกิดขึ้นมาจากอวิชชา ดังกล่าว อวิชชา นั้นเป็นรากเหง้าของบรรดาสรรพกิเลสทั้งหลาย ไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไรก็ตาม อาการอย่างหนึ่งของอวิชชาก็คือ ความเคลือบแคลงสงสัย ที่จริง ความเคลือบแคลงสงสัยนั้นได้มี อยู่ภายในใจของมนุษย์ ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว มนุษย์จึงไม่ได้ สงสัยเฉพาะเรื่องของชีวิตเพียงอย่างเดียว แต่จะสงสัยทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตัวเอง

ข้อนี้พึงสังเกตว่าอะไรก็ตามที่เราสัมผัสครั้งแรก คือได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้มรส ได้จับต้องเป็นครั้งแรกจะเริ่มต้นจาก ความไม่รู้ก่อน จากนั้นจะหาวิธีการพิสูจน์ ทดสอบด้วยประการต่างๆ อาการเหล่านี้เราสามารถสังเกตได้แม้แต่ในสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยความไม่รู้ และจะนำไปสู่ความเคลือบแคลงสงสัย ใคร่จะรู้ใคร่จะเข้าใจในสิ่งเหล่านั้น จนเพียรพยายามที่จะพิสูจน์ ด้วยวิธีการต่างๆ และตราบไตที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ ความเคลือบแคลง สงสัยก็ย่อมจะมีอยู่ภายในใจตรานั้น ฉะนั้นปัญหาเรื่องของชีวิต จึงมีอยู่เสมอ ท่านจึงแสดงความสงสัยที่มีอยู่ในจิตของมนุษย์ว่า มี อยู่ในกาลทั้ง ๓ ดังข้อความที่ปรากฏในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นใจความว่า

มนุษย์ได้แสดงความเคลือบแคลงสงสัยในเรื่องของอดีตว่า
ในอดีตกาลนานไกล เราได้เคยเกิดมาแล้วหรือไม่ หรือว่าเรา
ไม่ได้เคยเกิดมา ถ้าเราเกิด เราเกิดเป็นอะไร เกิดมาแล้ว
มีความสุข ความทุกข์อย่างไร และตายจากนั้นไปแล้ว เราเกิดเป็น
อะไร และต่อไปได้เป็นอะไรอีก เป็นต้น

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเคลือบแคลงสงสัยในลักษณะนี้
และบางกรณีก็ไม่ได้ทิ้งช่วงยาวนานนั้น ซึ่งเราจะสังเกตได้ที่บุคคล
ไปหาหมอดู ให้ทำนายทายทักโชคชะตาราศีของตนเอง แต่ก่อน
ที่จะสอบถามเรื่องปัจจุบัน คนก็จะสอบถามถึงเรื่องอดีตก่อน ใน
ลักษณะคล้ายๆ กับต้องการจะพิสูจน์ทดสอบว่าหมอดูทำนาย
ทายทักในเรื่องเหล่านี้ได้แม่นยำหรือไม่ จึงเอาอดีตมาทดสอบ
ถามดู ถ้าหมอดูสามารถทายอดีตได้ถูกต้อง ก็จะเป็นการเพิ่มพูน
ศรัทธาให้เกิดขึ้นภายในใจของคนที่เป็นสอบถาม และจากนั้นก็
จะถามเรื่องปัจจุบันและอนาคตต่อไป

ฉะนั้น ความเคลือบแคลงสงสัยในกาลปัจจุบัน ก็มีอยู่
ภายในใจคน เช่น มีความสงสัยว่า เราเป็นใคร เรามาจากไหน
นี่เป็นเราหรือเปล่า เรายังเป็นสัตว์มาจากไหน แต่ก่อนเรามา
สู่โลกนี้เรามาจากไหน ต่อไปเราจะไปไหน

ความคิดเหล่านี้เมื่อบีบช่วงให้สั้นเข้า ก็จะออกมาในรูป
ของการสอบถาม พวกหมอดูหรือพวกทรงเจ้าเข้าผีหรือพวกนั่ง
ทางในต่างๆ เป็นต้น จะปรารถนาถึงเหตุการณ์เรื่องราวที่ตนจะประสบ
ในปัจจุบันใกล้ๆ และเพื่อความมั่นใจคำทำนายทายทักในช่วงปัจจุบัน
ก็จะถามถึงเรื่องอนาคต ถึงคู่ครอง หน้าที่การงาน ความเจริญ

ก้าวหน้า การจะได้ลาภยศ เป็นต้น ที่จะมีในอนาคต และความเคลือบแคลงสงสัยเหล่านี้เองที่จะกระจายตัวเองออกไปในเรื่องอนาคตว่า เราตายไปแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ หรือว่าเราจะไม่เกิด ถ้าจะเกิด จะเกิดที่ไหน จะมีสุขมีทุกข์อย่างไร ต่อจากนั้นแล้วจะไปเกิดที่ไหน เป็นต้น

นี่คือเรื่องของ การเคลือบแคลงสงสัย ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจของคนทั้งหลายไม่ว่าในสวนใดของโลกก็ตาม ฉะนั้นการดิ้นรนแสวงหาคำตอบในเรื่องนี้ จึงมีมาแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว และมีบุคคลทั้งหลายเป็นอันมากเพียรพยายามที่จะให้คำตอบในเรื่องเหล่านี้ ข้อนี้พึงสังเกตว่า เมื่อมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล เราจะสอบถามบุคคลทั้งหลายว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ปัญหาจะกลับไปอยู่ที่ว่าเราถามใคร คนนั้นมีพื้นฐานความรู้ ความเชื่อในเรื่องเหล่านั้นอย่างไร เขาก็จะตอบไปตามศรัทธา ความเชื่อถือของเขา

ถ้าหากว่าถามคนที่มีพื้นฐานความเชื่อไปในแนวของจีนโบราณ ก็จะทำให้เป็นเรื่องของฟ้าดินท่านกำหนดเอาไว้ให้เป็นเช่นนั้น ไม่มีใครที่สามารถจะฝ่าฝืนหรือขัดขืนโองการของฟ้าได้ และไม่มีใครที่จะเปิดเผยโองการของฟ้าได้ เพราะฟ้าได้กำหนดมาให้เป็นเช่นนั้น

แต่ถ้าถามพวกหมอดู หมอดูก็อาจจะบอกว่าดาวนั้นทับดาวนั้น ดาวนั้นถึงดาวนั้น เหตุการณ์เช่นนั้นถึงได้เกิดขึ้น วิธีแก้ไขก็ว่ากันไปตามความเชื่อถือ

ชีวิตนี้ใครลิขิต

ถ้าถามคนที่นับถือศาสนาที่มีพระเจ้าสูงสุด มีสิ่งสูงสุด ก็
จะบอกว่าชีวิตทั้งหลายนั้น พรหมได้ลิขิตเอาไว้แล้ว ไม่มีใครจะ
ฝ่าฝืนพรหมลิขิตได้ แต่บางคนอาจบอกว่าเป็นพระประสงค์ของ
พระผู้เป็นเจ้า หรือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าต้องการจะทดสอบใจมนุษย์ หรือ
เป็นการลงโทษทัณฑ์ของพระผู้เป็นเจ้า เป็นต้น

ซึ่งคำตอบในลักษณะนี้ แม้ในปัจจุบันก็สามารถหาได้ใน
ที่ต่างๆ ไป ถ้าไปถามคนซึ่งมีพื้นฐานในเรื่องเหล่านี้ เขาก็จะตอบมา
ตามพื้นฐานความเชื่อถือของเขา แน่ชอนในแง่ของความเป็นจริง
บางอย่างก็อาจจะฟังได้ในบางระดับ แต่ถ้ามองจากหลักของ
พระพุทธศาสนาแล้วพระพุทธศาสนาแสดงว่า

สิ่งทั้งปวงนั้นเกิดมาจากเหตุ เพราะฉะนั้นความสุข
ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนเป็นเพียงผล ผลเหล่านั้น
ต้องเกิดขึ้นมาจากเหตุ ที่ท่านเรียกรวม ๆ ว่ากรรม กรรมหมายถึง
เจตนา คือความจงใจที่บุคคลได้กระทำลงไปทางกายก็ตาม ทาง
วาจาก็ตาม ทางใจก็ตามเมื่อถึงจุดหนึ่ง ผลจากกรรมเหล่านั้นจะ
บังเกิดขึ้น

รู้ไม่จริงยิ่งยุ่ง

คำตอบเกี่ยวกับชีวิต ก่อนการอุบัติของพระพุทธศาสนา
เป็นอย่างไร?

ปัญหาเรื่องชีวิตที่มีการเผยแพร่สั่งสอนกันก่อนการอุบัติของพระพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คนในสมัยนั้น เชื่อว่า เดิมทีเดียว โลกไม่ได้มีชีวิต มีแต่กลุ่มพลังงาน กับกลุ่มสสารอยู่ ๒ กลุ่ม กลุ่มพลังงานนั้น มีลักษณะคล้ายๆ กับเป็นวิญญาณสากล คือเป็นที่รวมของสรรพวิญญาณทั้งหลาย เรียกชื่อว่าปรมาตมันบ้าง ปुरुชะบ้าง มหาตมันบ้าง พวกกลุ่มนี้มีความรู้สึกนึกคิด มีสติปัญญา มีความรัก มีความชัง เมื่อก่อนก็ล่องลอยอยู่เป็นเอกเทศ ต่อมามาเจอกับกลุ่มที่เป็นรูปวัตถุ ซึ่งท่านเรียกว่า ประกฤติกกลุ่มปรมาตมันก็เกิดพอใจ กำหนดยินดีในกลุ่มของประกฤติ จึงเข้าสิงสู่ในประกฤติ กลายเป็นสรรพชีวิตต่างๆ บังเกิดขึ้นในโลก และในกาลต่อมา ได้มีการแสดงถึงพวกปรมาตมัน หรือปुरुชะ หรือมหาตมัน มีลักษณะค่อนข้างไปในทางรูปธรรม ท่านเรียกว่า พรหมันบ้าง พระพรหมบ้าง ท่านผู้นี้กลายเป็นผู้สร้างสรรพชีวิตทั้งหลายในโลก หรือแสดงว่า เมื่อก่อนสิ่งทั้งหลายไม่มี สิ่งเหล่านั้นได้เกิดขึ้นด้วยความนึกคิดของพระพรหม ด้วยการบันดาลของพระพรหม ด้วยการสร้างของพระพรหม พระพรหมจึงเป็นอนาतिकคือไม่มีเบื้องต้น เป็นอนันตะ

คือ ไม่มีที่สิ้นสุด ดำรงอยู่ยั่งยืนนานตลอดไป สิ่งทั้งหลายนั้นเป็นส่วนย่อยที่มาจากพรหม ในที่สุดก็จะกลับไปอยู่ร่วมกับพระพรหมอีก ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต

ในท่ามกลางความคิดในแนวนี้เอง ยังมีการถกเถียงปัญหาเรื่องชีวิตอยู่เป็นอันมาก เช่น ที่ทรงแสดงไว้ในปาสาทิกสูตร ในทิมนิกาย ปาฎิกวัตต์ ทรงเล่าถึงความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน เกี่ยวกับปัญหาเรื่องชีวิตเรื่องของโลกว่า เป็นอย่างไรกันแน่ กระแสความเห็นของคนในสมัยนั้น ได้ออกมาเป็น ๑๔ สายด้วยกัน คือ

๑. ถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี เป็นของเที่ยงแท้แน่นอนไม่แปรผัน
๒. บางจำพวกถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี เที่ยงบ้างไม่เที่ยงบ้าง
๓. บางจำพวกถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี จะว่าเที่ยงก็ใช่ ไม่เที่ยงก็ใช่
๔. บางจำพวกถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี ตนกตแต่ง ผู้อื่นจะได้ตกแต่งหามิได้
๕. บางจำพวกถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี ผู้อื่นตกแต่ง ตนจะได้ตกแต่ง หามิได้
๖. บางจำพวกถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี ตนกตแต่งบ้าง ผู้อื่นตกแต่งบ้าง
๗. บางจำพวกถือว่าตนก็ดี โลกก็ดี ตนก็ไม่ได้ตกแต่ง ผู้อื่นก็ไม่ได้ตกแต่ง แล้วก็ตอกย้ำว่า เห็นอย่างนี้แลถูกเห็นอย่างอื่นไม่ถูก เห็นอย่างนี้แลจริง เห็นอย่างอื่นเปล่าหาจริงไม่
๘. บางจำพวกถือว่าสุขและทุกข์นี้ เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน
๙. บางจำพวกถือว่าสุขและทุกข์นี้เที่ยงบ้างไม่เที่ยงบ้าง

๑๐. บางจำพวกถือว่าคุณและทุกข์นี้จะว่าเที่ยงก็ใช่
ไม่เที่ยงก็ใช่

๑๑. บางจำพวกถือว่าคุณและทุกข์นี้ ตนกระทำให้ตนตกแต่ง

๑๒. บางจำพวกถือว่าคุณและทุกข์นี้ ตนกระทำให้ผู้อื่นตกแต่ง

๑๓. บางจำพวกถือว่าคุณและทุกข์นี้ตนตกแต่งบ้าง ผู้อื่น
ตกแต่งบ้าง

๑๔. บางจำพวกถือว่าคุณและทุกข์นี้ ตนก็ไม่ได้ตกแต่ง
ผู้อื่นก็ไม่ได้ตกแต่ง และก็ตอกย้ำความเห็นของตนเองไปว่าเห็น
อย่างนี้แลจริง เห็นอย่างอื่นเปล่าไม่จริงเลย

ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความเห็นทั้งหมดนี้ ๗ พวกแรก
เป็นการปรารภถึงความเป็นมาของชีวิต ซึ่งมีความเข้าใจขัดแย้งกัน
ไม่ตรงกัน และ ๗ ข้อหลังเป็นความเห็นที่เกี่ยวกับความสุขความ
ทุกข์ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากเหตุ แต่ท่านเหล่านี้ก็พยายามที่จะ
ชี้เหตุของความสุขความทุกข์ว่า มาจากที่ซึ่งไม่ตรงกัน ปัญหา
เหล่านี้จึงนำไปสู่การถกเถียง การสืบสวน การค้นคว้ากันด้วย
วิธีการต่างๆ และไม่สามารถที่จะหาข้อยุติลงไปได้ จนถึงพระพุทธเจ้า
ได้ทรงแสดง ความคิดเห็นของคนซึ่งปรากฏแพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น
รวบรวมไว้ถึง ๖๒ ประการที่เราเรียกว่า ทิฎฐิ ๖๒ ซึ่งผู้ที่สนใจ
ต้องการไปศึกษาเรียนรู้สามารถจะหาได้จากพระหมชาลสูตร
ที่มณีกาย สีสันนธวัคค์

รู้จริงด้วยสิ่งนี้

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องความเป็นมาของชีวิตด้วยอะไร?

การที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ความเป็นมาของชีวิตว่าเป็นเรื่องของกระบวนการซึ่งเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยนั้น เพราะทรงรู้ด้วยพระญาณที่เป็นผลมาจากการศึกษาประพฤติ ปฏิบัติ พัฒนามาโดยลำดับ แต่ประเด็นที่น่าศึกษาเป็นประเด็นแรกก็คือ

การมองกระบวนการชีวิต ในสมัยที่ทรงเป็นพระโศภิตสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้นั้น แรงแบบดาลใจของพระองค์ก็คือเรื่องของ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ทรงมองเห็นว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแก่สรรพชีวิตทั้งหลาย แต่เมื่อทรงใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนขึ้นไป ถึงจุดหนึ่งก็เห็นว่า ความแก่ ความเจ็บ ความตายนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเกิด แต่ในช่วงนั้นยังไม่ทรงทราบว่า ความเกิดนั้นมาจากอะไร เพียงแต่ทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมดาของโลกนี้มีของที่เป็นคู่กันคือแก่กันได้ เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่ มีทุกข์ก็มีสุขแก่ มีกลางคืนก็มีกลางวันแก่

ฉะนั้นเมื่อความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากความเกิด แต่เมื่อมีความเกิด ก็น่าจะมีความไม่เกิดอยู่ด้วย ปัญหาข้อข้องพระทัยในครั้งนั้น ก็คือว่า

ทำอะไรจึงจะไม่ต้องเกิดได้?

เพราะถ้าไปยุติที่ตัวความเกิดเสียได้ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็ชื่อว่าหมดไปด้วย

แรงบันดาลใจจุดนี้เองที่ทำให้พระองค์เสด็จออกผนวช เพื่อศึกษาค้นคว้าข้อปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติแล้วหลุดพ้นไปจาก ความเกิด บนเส้นทางของการศึกษาค้นคว้า ได้มีการทดสอบตาม หลักการและวิธีการที่มีการเผยแพร่สั่งสอนกันอยู่ในสมัยนั้น จน ในที่สุดก็ได้พบว่ากระบวนการคำสั่งสอนที่มีอยู่ในสมัยนั้นทั้งหมดยังเป็นไปเพื่อภพ คือ ยังต้องเกิดอยู่นั่นเอง เพียงแต่สามารถเสวยสุข อยู่ในพรหมโลกได้นานๆ เท่านั้น แต่เงื่อนไขปัจจัยที่จะทำให้ต้อง หมุนวนมาสู่สังสารวัฏก็คงมีอยู่ เพราะฉะนั้นจึงทรงมาบำเพ็ญเพียร ในทางจิตใจ

ข้อนี้ได้รับสั่งเล่าไว้ใน โพธิราชกุมารสูตร ในราชวรรค มัชฌิมนิคาย ข้อความตอนหนึ่งว่า

ราชกุมาร ครั้นเรากลับอาหารหยาบ ต้องการให้มีกำลัง ได้แล้ว

เพราะสังคจากามและอกุศลกรรมทั้งหลาย จึงบรรลุมาน ที่ ๑ มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุข อันเกิดแต่วิเวกแล้ว

เพราะสงบวิตก วิจารณ์ เสียได้ จึงบรรลุมานที่ ๒ เป็น เครื่องผ่อนไสภายใน เป็นที่เกิดสมาธิแห่งใจ ไม่มีวิตก วิจารณ์ มีแต่ ปีติและสุข อันเกิดแต่สมาธิแล้ว และอยู่

เพราะความจางไปแห่งปีติ ความอยู่อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุมาน ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้ากล่าวว่ ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข

เพราะละสุข และทุกข์เสียได้ เพราะดับหายไปแห่ง
โทมมัสในกาลก่อน จึงได้บรรลุนานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข
มีแต่ความมีสติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาแล้ว และอยู่

เรานั้นครั้งเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่มีกิเลส
ปราศจากกิเลส เป็นธรรมชาติ อ่อนโยน ควรแก่การงาน ถึงความ
ไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ใต้น้อมจิตไปเฉพาะต่อบุพเพนิวาสา-
นุสติญาณ

เรานั้นระลึกถึงขั้นที่เคยอยู่ในภพก่อนได้หลายประการ
ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง
สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติ สี่สิบชาติ ห้าสิบชาติ
หนึ่งร้อยชาติ หนึ่งพันชาติ แสนชาติบ้าง ตลอดหลายสังวัฏฏ์กับปี
หลายวิวัฏฏ์กับปี หลายสังวัฏฏ์กับปี และวิวัฏฏ์กับปีบ้าง ว่าเมื่อ
เราอยู่ในภพนั้น มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร มีวรรณะ มีอาหารอย่างนั้นๆ
เสวยสุขและทุกข์เช่นนั้นๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้ว
ได้เกิดในภพนั้นมีชื่อโคตร วรรณะ อาหารอย่างนั้นๆ ได้เสวยสุข
และทุกข์เช่นนั้นๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นๆ แล้ว
มาบังเกิดในภพนี้เรานั้นระลึกถึงขั้นที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนได้
หลายประการ พร้อมทั้งอาการและลักษณะดังนี้ ราชกุมารนี้เป็น
วิชาที่หนึ่งที่เราได้บรรลุแล้วในยามแรกแห่งราตรี อวิชาถูกทำลาย
แล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้น
แทนแล้ว เช่นเดียวกับที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผาบาป
มีตนส่งไปแล้วและอยู่โดยควร

พระญาณข้อนี้ของพระพุทธเจ้ามีปรากฏแม้ในทศพลญาณ ทั้ง ๑๐ ประการ และวิชา ๘ ประการ ตลอดถึงอภิญาทั้ง ๖ ประการ ซึ่งโดยเนื้อหาแล้วก็เป็นอย่างเดียวกัน ข้อที่ควรศึกษา พิจารณาเป็นประเด็นสำคัญก็คือว่า ความรู้ระดับญาณนั้นเป็นผล จากการพัฒนาการทางจิตที่ผ่านขั้นตอนมาโดยลำดับ เพราะฉะนั้น ความรู้ประเภทญาณ จึงเป็นความรู้ที่ไม่วิปริต ความจริงเป็นอย่างไร ก็คงเป็นอย่างนั้น เพราะว่าญาณจะเกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งหลายได้นั้น ก็ต่อเมื่อจิตท่านผู้นั้นไม่ได้เหมือนอย่างจิตของสามัญชน

ดังนั้นท่านจึงแสดงไว้ว่า

๑. พวกความรู้ระดับญาณนั้น จะไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล มีกายกรรม มีวจีกรรม มีมโนกรรม ที่ไม่บริสุทธิ์

๒. ยังมีความหวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มากกระทบจาก ภายนอก ยังมีความกำหนัด ชัดเคื่อง ลุ่มหลง ไปตามอำนาจของ อารมณ์ที่มากกระทบ

๓. คนที่ปราศจากสติในอริยาบถทั้งหลายไม่มีสติสัมปชัญญะ ในอากัปภิกิริยาแห่งตน

๔. พอใจ ดิฉใจ สยบอยู่ที่ความหรรษา ฟุ่มเฟือย ในการ ดำรงชีวิต และมีกิจการงานมาก

๕. จิตถูกกั้มรุมด้วยอารมณ์ที่เกิดจากอกุศลวิตกและ นีวรณธรรมทั้ง ๕ ประการ

๖. ห่างไกลจากฉานสมาบัติ ไม่ได้สัมผัสแม้เพียงความ สงบจิต

ซึ่งหมายความว่า บุคคลใดก็ตามที่ยังมีปัญญาในด้านจิตใจแม้เพียงข้อใดข้อหนึ่งอยู่ ความรู้ระดับญาณจะเกิดแก่บุคคลนั้นไม่ได้ และท่านที่มีความรู้ระดับญาณบังเกิดขึ้นก็หมายความว่าจิตใจของท่านได้ผ่าน ขั้นตอนของการประพฤติปฏิบัติมา จนจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลส เป็นจิตอ่อนโยนพร้อมที่จะน้อมไปเพื่อรู้ถึงสิ่งที่ท่านมีความต้องการที่จะรู้

อย่างในกรณีนี้ แสดงว่าพระพุทธเจ้า ได้บรรลุพระญาณ เมื่อทรงพัฒนาพระทัยที่ผ่านการปฏิบัติมาโดยลำดับดังกล่าว ญาณคือความรู้เกิดผุดขึ้น พร้อมกับการหมดไปแห่งอวิชชา คือความไม่รู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตอดีตของพระองค์ จึงทรงใช้คำว่า วิชชาเกิดขึ้น อวิชชาดับไป เหมือนอะไร เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้น แล้วความมืดหายไป ฉะนั้น อันเป็นการแสดงว่าชีวิตของบุคคลแต่ละคน ได้ผ่านการเกิดมาเป็นอันมากที่ท่านเรียกว่าสังสารวัฏ คือหมุนวนกันจนหาจุดที่สิ้นสุดไม่ได้ และตราบไต่ที่ยังมีกิเลสอยู่ การทำกรรมก็ต้องมีอยู่ เมื่อการทำกรรมมีอยู่ การได้รับผลของกรรม ก็ต้องมีอยู่ เมื่อกิเลสเกิดขึ้นอีกก็ทำกรรมอีกในที่สุดก็ต้องหมุนวนอยู่ในลักษณะนี้ เหตุฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พิจารณาถึง พระญาณของพระองค์ที่ย้อนไปโดยละเอียดพิสดารแล้วก็มาทรงเปล่งพระพุทธพจน์ที่เราเรียกว่า เป็นปฐมพุทธพจน์ คือ รัสัง ขึ้นเป็นครั้งแรก หลังจากได้ตรัสรู้ว่า

เราเมื่อแสวงหาช่างผู้ทำเรือนคืออัทภาพเมื่อไม่พบได้ห้องเที่ยวไปแล้วสิ้นสงสาร นับด้วยชาติมิใช่น้อย ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์

ดูกรช่างผู้ทำเรือน คืออัทภาพ บัดนี้เราพบท่านแล้ว ท่านจะทำเรือนคืออัทภาพของเราอีกไม่ได้แล้ว โกรงบ้านของท่านทั้งหมด เราทำลายแล้ว ยอดแห่งเรือนคือ อวิชาเราเรือแล้ว จิตของเราถึงพระนิพพานแล้ว เพราะเราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นค้นหาทั้งหลายแล้ว

ดังนั้นการเกิดขึ้นของชีวิตจากผลแห่งความรู้ด้วยพระญาณของพระพุทธเจ้าเป็นการชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การหมุนวนในสังสารวัฏ ก็คือเรื่องของกิเลสกับกรรมเป็นตัวการสำคัญ ตราบใดที่กิเลสและกรรมยังมีอยู่ ตราบนั้นการเกิดจะต้องมีอยู่รำไปสำหรับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านได้ตัดกิเลสออกไปจากจิตใจอย่างสิ้นเชิงด้วยการบรรลุพระญาณที่เรียกว่า อาสวักขยญาณ ทำให้พระองค์หลุดพ้นจากการหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ ที่ได้รับสั่งแก่ท่านปัญจวัคคีย์ว่า

ญาณได้บังเกิดขึ้นแล้วแก่เราว่าการหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่ได้มีอีกต่อไป

ญาณในทำนองเดียวกันนั่นเองได้เกิดขึ้นภายในใจของพระอรหันต์ ทำให้ท่านเกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า สำหรับตัวท่านแล้วได้ยุติการต้องถูกหมุนอยู่ในสังสารวัฏ อย่างที่เคยประสบมาในกาลก่อนอย่างสิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ความรู้ระดับญาณจึงเป็นความรู้ที่จะต้องทำให้ยอมรับเป็นฐานจิตในเบื้องต้นเสียก่อน ถ้าไม่อย่างนั้นความสับสนในเรื่องนี้ก็จะต้องมีอยู่ตลอดไป

พึงสังเกตว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้รับสั่งถึงชีวิตในชาติหน้าในชาติก่อน ตลอดกาลอันยาวนานถึง ๓๕ ปี ก่อนการตรัสรู้ ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะในสมัยนั้นพระองค์เองก็ไม่รู้เหมือนกันว่า

ชีวิตในชาติก่อนนั้นมีหรือไม่ ถ้ามี เกิดสืบเนื่องมาจากอะไร อะไร เป็นเหตุ ปัจจัยให้เกิดหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ การค้นคว้าในตอนต้นจึงมองไปที่การเกิด ไม่ได้มองไปถึงเบื้องหลังของการเกิด การพูดถึงเบื้องหลังของการเกิด คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม นั้น เป็นการพูด เมื่อพระองค์ได้บรรลุพระญาณเหล่านี้แล้ว

ความรู้ด้วยพระญาณเป็นเหตุให้รู้ชีวิตในอดีตของพระองค์

ถ้าพระองค์ไม่มีพระญาณข้อนี้พระองค์ก็ 모르เรื่องชีวิตในส่วนอดีตของพระองค์

ดังนั้น สิ่งที่พระองค์รู้เห็นกับเครื่องมือที่เป็นเหตุให้รู้เห็น จึงไม่อาจที่จะแยกออกจากกันได้

พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายจึงเป็นเหมือนบุคคลที่ขึ้นไปยืนบนที่สูง แล้วมองดูทิวทัศน์เหล่านั้นจากที่สูง ซึ่งสามารถเห็นได้ในที่ไกล แล้วกลับลงมาบอกแก่คนซึ่งอยู่ข้างล่างว่า

ในขณะที่ท่านยืนอยู่ตรงนั้น ท่านได้เห็นสิ่งนั้นๆ

ฟังสังเกตว่าจุดที่ท่านเห็นสัมพันธ์กับจุดที่ท่านยืนจึงหมายความว่า

ถ้าไม่ยืนตรงนั้นก็ไม่เห็นสิ่งนั้น แต่ที่ได้เห็นสิ่งนั้นเพราะได้ยืนตรงนั้น

คนซึ่งได้ฟังคำบอกกล่าวของท่าน สามารถทำได้ด้วยการขึ้นไปยืนจุดเดียวกันกับที่ท่านบอกว่าท่านได้เห็นแล้วพิสูจน์กันว่าเมื่อยืนในจุดนั้นจะเห็นได้จริงหรือไม่ ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ต้องเชื่อตามที่ท่านบอก ตราบเท่าที่เรายังไม่ขึ้นไปยืนในจุดที่ท่านบอกว่าท่านเห็น ซึ่งความเชื่อในลักษณะนี้ บุคคลได้ใช้ในการดำเนินชีวิต

ของตนอยู่อย่างแพร่หลาย ที่เราเชื่อความมีอยู่อย่างซับซ้อนของระบบสุริยจักรวาล ด้วยการชี้แจงบอกกล่าวของนักดาราศาสตร์ ซึ่งท่านสามารถเห็นระบบสุริยจักรวาล อันสลับซับซ้อนได้ด้วยกล้องโทรทรรศน์ขนาดใหญ่ อันที่จริงนักดาราศาสตร์เหล่านั้น ก็เป็นเช่นเดียวกัน เพราะท่านดูด้วยกล้องโทรทรรศน์จึงสามารถเห็นความสลับซับซ้อนของระบบสุริยจักรวาล ถ้าหากว่าท่านไม่ดูด้วยกล้องโทรทรรศน์ ท่านก็ไม่อาจที่จะเห็นได้ คนที่ได้ยินได้ฟังจากท่าน จึงสามารถทำได้ ๒ วิธีดังกล่าวแล้ว คือ ดูระบบสุริยจักรวาลด้วยกล้องโทรทรรศน์ด้วยตัวของตัวเองหรือเชื่อตามที่นักดาราศาสตร์บอก

สิ่งที่นอกเหนือจากวิสัยของจักขุ คือ ดวงตาธรรมดาไม่สามารถสัมผัสได้ ยังมีอยู่เป็นอันมาก เช่น พวกเชื้อโรค เชื้อไวรัสต่างๆ ที่จะต้องขยายเป็นพันเท่าหมื่นเท่า ซึ่งนักวิทยาศาสตร์มีกล้องสำหรับส่องขยาย และเมื่อเห็นจากกล้องแล้วก็นำมาบอกกล่าวอธิบายถึงรูปลักษณะของสิ่งเหล่านั้น จากการที่ท่านได้เห็นด้วยกล้องจุลทรรศน์หรือกล้องอิเล็กตรอนไมโครสโคป ผู้ได้ฟังเรื่องนี้ก็คงทำได้ ๒ นัยะ ดังที่กล่าวแล้ว คือ ดูด้วยตัวเองหรือเชื่อตามที่ท่านบอก

ความรู้เรื่องชีวิตในชาติก่อน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำพาไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ถึงเงื่อนไขของชีวิตและความแปรผันเปลี่ยนแปลงไป ในแต่ละชาติ ซึ่งเป็นเหตุความคิดคำนึงขึ้นมา เป็น ๒ กระแสนั้น มีทั้งสายของสังสารวัฏคือเรื่องของชีวิตในอดีต ปัจจุบันและอนาคต แต่ในขณะที่เดียวกันก็มองไปที่ผลซึ่งออกมาเป็นความสุข ความทุกข์ ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตของตนเป็นเหตุให้คนพยายามสืบสวนค้นคว้าถึงที่มาของสิ่งทั้ง ๒ นี้

ใคร อะไร อย่างไร

หลักฐานที่เกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตและเหตุให้ชีวิต
ของคนเราแตกต่างกัน

เรื่องหลักฐานความเป็นมาของชีวิตนั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว
ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงปัจจัยหลักเอาไว้เป็น ๒ ตัว คือ กิเลส
กับกรรม ถ้า ๒ สิ่งนี้ยังมีอยู่ชีวิตก็ย่อมจะมีอยู่ ข้อนี้พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้รับสั่งเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายไว้ในทสมสูตร พุทธวรรค
สังยุตตนิกายตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย ครังก่อนแต่กาลตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้
ยังเป็นโง่เขลาอยู่ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นมาว่า สัตว์โลกนี้หนอ
รู้ทั่วถึงแล้วซึ่งความยากเข็ญ ย่อมเกิด แก่ ตาย จูติ และบังเกิดอีก
เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุบายเครื่องออกพ้นไปจากทุกข์คือ ชรา มรณะ
แล้ว การออกจากทุกข์ คือ ชรา มรณะ นี้จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เมื่ออะไรมีอยู่
ชรา มรณะ จึงได้มี ชรา มรณะ มีเพราะปัจจัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย
จากนั้นได้เกิดความรู้สึกด้วยปัญญา เพราะการคิดโดยแยบคายแก่เรา
ว่า เพราะชาติ นี้เองมีอยู่ ชรา มรณะ จึงได้มี ชรา มรณะ มี
เพราะชาติเป็นปัจจัย

คำว่าชาติที่แปลว่าความเกิดนั้นได้ทรงอธิบายไว้ในที่อื่นว่า หมายถึง การเกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ประการคือ เกิดในครรภ์ เกิดในไข่ เกิดในของสกปรก และเกิดโดยผุดขึ้น ดังกล่าวแล้ว จากนั้นทรงแสดงนิกทบทวนไปว่า

เพราะภพนี้เองมีอยู่ ชาติจึงได้มี ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย
เพราะอุปาทานนี้เองมีอยู่ ภพจึงได้มี ภพมีเพราะอุปาทาน
เป็นปัจจัย

เพราะตัณหานี้เองมีอยู่ อุปาทานจึงได้มี อุปาทานมีเพราะ
ตัณหาเป็นปัจจัย

เพราะเวทนานี้เองมีอยู่ ตัณหาจึงได้มี ตัณหามีเพราะ
เวทนาเป็นปัจจัย

เพราะผัสสะนี้เองมีอยู่ เวทนาจึงได้มี เวทนามีเพราะผัสสะ
เป็นปัจจัย

เพราะสพายตนะนี้เองมีอยู่ ผัสสะจึงได้มี ผัสสะมีเพราะ
สพายตนะเป็นปัจจัย

เพราะวิญญูณนี้เองมีอยู่ นามรูปจึงได้มี นามรูปมีเพราะ
วิญญูณเป็นปัจจัย

เพราะสังขารนี้เองมีอยู่ วิญญูณจึงได้มี วิญญูณมีเพราะ
สังขารเป็นปัจจัย

เพราะอวิชชานี้เองมีอยู่ สังขารจึงได้มี สังขารมีเพราะอวิชา
เป็นปัจจัยดังนี้

และจากนั้นก็ทรงมองย้อนกลับเข้าไปจากต้นเหตุคือ อวิชา
แล้วก็มาสรุปว่า ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ทั้งสิ้น ย่อมมีด้วย
อาการอย่างนี้

ความรู้เห็นในลักษณะนี้เป็นความรู้เห็นประเภทญาณ
เช่นเดียวกัน ได้รับสั่งไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ใน
สิ่งที่เราไม่เคยฟังมาแต่กาลก่อนได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความเกิดขึ้น
พร้อมแห่งทุกข์ย่อมมีด้วยอาการดังนี้

ส่วนความรู้แจ้งถึงเหตุที่ทำให้ชีวิตของเราแตกต่างกันนั้น
ก็เป็นผลซึ่งเกิดขึ้นมาจากพระญาณข้อที่ ๒ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรง
บรรลุในมัชฌิมยามแห่งราตรีที่ใต้ตรัสรู้ นั่นเอง ข้อนี้ได้รับสั่งไว้ใน
โพธิราชกุมารสูตร เป็นต้น เป็นใจความว่า

เรานั้นครั้นเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ ผ่องใส ไม่มีกิเลส
ปราศจากกิเลส เป็นธรรมชาติอ่อนโยน ควรแก่การงาน ถึงความ
ไม่หวั่นไหว อยู่เช่นนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเฉพาะต่อจตุปปาตญาณ
มีจักขุทิพย์บริสุทธิ์กว่าจักขุของสามัญมนุษย์ ย่อมแลเห็นสัตว์ทั้ง
หลายจุดที่อยู่ บังเกิดอยู่ เสว ทราม ประณีต มีวรรณะดี มีวรรณะเลว
มีทุกข์ มีสุข รู้แจ้งชัด หมู่สัตว์ที่เข้าถึงกรรมว่า ผู้เจริญทั้งหลาย
สัตว์เหล่านี้ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต พุคฺติเตียน
พระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิจฉาทิฏฐิ ประกอบการงานด้วยอำนาจ
มิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้า แต่กายแตกตายไป ล้วนพากันเข้าสู่อบาย ทุกฺติ
วินิบาต นรก

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบกายสุจริต
 วชิสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ประกอบ
 การงานด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้า แต่กายแตกตายไป ย่อม
 พากันเข้าสู่สุคติ โลกสวรรค์ เรามีจักขุทิพย์บริสุทธิ เห็นอักษุ
 ตามัญญมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ผู้จู่ต้อย บังเกิดอยู่ เเลว ประณีต มี
 วรรณะดี วรรณะทรม มีทุกข์ มีสุข รู้ชัดหมู่สัตว์ ผู้เข้าถึงตาม
 กรรมได้ฉะนี้

ราชกุมารนี้เป็นวิชาที่ ๒ ที่เราได้บรรลุแล้ว ในยามกลาง
 แห่งราตรี อวิชา ถูกทำลายแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูก
 ทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแล้ว เช่นเดียวกับที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท
 มีความเพียรพยายาม มีคนส่งไปแล้วแล อยู่โดยควร

จากพระญาณข้อนี้เองที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นถึงกรรม
 ผลกรรมตามความเป็นจริงถึงการที่สรรพชีวิตทั้งหลายมีความ
 แตกต่างกันทุกแง่ทุกมุมมากบ้างน้อยบ้าง ข้อนี้ได้รับสั่งแสดงไว้
 ในที่อื่นเป็นอันมากเช่น ในทสพลญาณ รับสั่งว่า

ตถาคตย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งวิบากคือผลของการทำกรรม
 ที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ได้ทั้งโดยฐานะและโดยเหตุ นี้ก็เป็น
 ตถาพละของตถาคต (คือกำลังของพระตถาคต)

ควรเชื่อใครดี

มีคนสำคัญท่านหนึ่งพูดว่า เรื่องกรรม เขาสอนกัน
อยู่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นคำสอนที่มีมาก่อนพระพุทธเจ้า
ตรัสรู้ ไม่ใช่คำสอนในพระพุทธศาสนาจริงหรือ ?

สำหรับประเด็นนี้จะต้องมองถึงความเป็นมาของพระ-
พุทธศาสนาให้ชัดเจน เพราะหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา
นั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า เอตฺ พุทธานศาสนํ คือ คำสอนของ
ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อมองถึงแหล่งที่มาของคำสอน ซึ่งปรากฏ
ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบว่า จะมาจากแหล่ง ๔ แหล่ง
ด้วยกัน คือ

๑. เป็นการรับรองคำสั่งสอน ซึ่งมีการเปิดเผยชี้แจง
แสดงกันอยู่ก่อนแล้วว่า เป็นความถูกต้องดังามระดับหนึ่ง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ก็ทรงรู้ว่าธรรมะในระดับนั้นที่มี
การสั่งสอนกันอยู่ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่จะช่วยให้บุคคลบรรเทา
ความทุกข์ประสบความสุขได้ในระดับหนึ่ง ทรงใช้คำว่าเป็นอาทิ
พรหมจรรย์ คือเป็นเบื้องต้นของการประพฤติปฏิบัติความดี ข้อนี้
ไม่ต้องดูอื่นไกล แม้แต่ศีล ๕ ประการ ที่มีการศึกษาสมาทานกัน
อยู่ในปัจจุบัน เป็นคำสอนที่มีมาก่อนการบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า
เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงนำมาชี้แจงแสดงสั่งสอนแก่บุคคล
ทั้งหลาย เพื่อศึกษาและประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งแสดงว่า การ
ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ เป็นความดีงามที่ยอมรับนับถือกันมา

และพระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับความดั่งามเหล่านั้น ซึ่งแสดง ให้เห็น ถึงพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ เด่นชัดมากยิ่งขึ้น

๒. ปฏิรูป คำสั่งสอนที่ปรากฏและเผยแพร่อยู่ในสมัยนั้น มีความถูกต้องดั่งามแล้วระดับหนึ่ง แต่ถ้าหากว่านำมาปรับปรุง เพิ่มเติมให้ดีขึ้น ก็จะมีผลที่ถูกต้องสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้า ก็นำคำสั่งสอนนั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นซึ่งมีปรากฏ อยู่มากในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เช่น ในเรื่องของการพูดคำสัตย์ คำจริง ซึ่งคนในสมัยโบราณถือมากเมื่อพูดอะไรออกไปแล้ว จะ ต้องรักษาคำพูด แม้ตัวเองจะเสียสละชีวิตก็ตาม แต่ปรากฏว่า คำพูด ของบางท่านได้กลายเป็นโชติรวนผูกมัดรัดคอท่านเอง ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเพิ่มเติมขึ้นจากคำว่า “คำสัตย์แลเป็นคำไม่ตาย” ที่เป็นของเก่าว่า แต่สัพปุรุษ คือคนดีจะต้องพูดคำที่เป็นสัตย์จริงที่ เป็นประโยชน์และเป็นธรรม นอกจากนั้น ยังเพิ่มเอากาล สถานที่ ที่จะพูดถ้อยคำเช่นนั้นเข้าไปด้วย เพื่อให้มีผลสมบูรณ์ คือ ผู้ฟัง ได้รับประโยชน์จากการพูด และผู้พูดก็จะไม่เสียประโยชน์เพราะ การพูดเรื่องเหล่านั้น

๓. ปฏิวัติ ความเชื่อถือที่มีการประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในสมัย นั้น เช่น คนในสมัยก่อนพุทธกาลมีความเชื่อในเรื่องอัตตา ตัวตนว่าเที่ยงแท้แน่นอน ถาวร พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องของ อนัตตา ในแง่ของความจริงที่เป็นจริง แต่ในขณะเดียวกันเมื่อพูด กันด้วยภาษาธรรมดา ที่เรียกว่าสมมติบัญญัติ ก็ทรงใช้ถ้อยคำ เช่นนั้น เป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ฟังได้เช่นเดียวกัน

๔. ทรงตั้งหลักการขึ้นใหม่เป็นคำสอนซึ่งไม่มีการเผยแพร่
ที่แจ่มแจ้งแสดงสั่งสอนกันอยู่ในสมัยนั้น พระพุทธเจ้านำมาแสดง เช่น
หลักของอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ประการ เรื่องอนัตตา เรื่องปฏิจจสมุปบาท
เรื่องนิพพาน เป็นต้น

กฎของกรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ส่วนหนึ่งเป็นคำสอน
ที่มีการเผยแพร่กันอยู่แล้วในสมัยนั้น และถ้ามองถึงในรายละเอียด
ก็จะพบว่า มีข้อที่แตกต่างกันอยู่เป็นอันมาก เพราะการวินิจฉัยผลคือ
ความสุข ความทุกข์ ความเลื่อม ความเจริญที่เกิดขึ้นในชีวิตของตน
ที่มีการเผยแพร่ที่แจ่มแจ้งแสดงกันอยู่ในสมัยนั้นสามารถสรุปได้เป็น
๓ กลุ่มด้วยกันคือ

๑. บุพเพกตเหตุวาทะ ถือว่าความสุข ความทุกข์ ทั้งปวง
นั้นเกิดขึ้นเพราะผลของกรรมเก่าที่ผู้คนเหล่านั้นกระทำไว้ในอดีตกาล
ความเชื่อในลักษณะนี้ก่อให้เกิดการสยบต่ออำนาจของกรรมเก่า
ที่ตนคิดว่าดลบันดาลให้เกิดเป็นความสุข ความทุกข์ บุคคลที่เชื่อ
ในแนวนี้จะอยู่ด้วยความประมาท ขาดความกระตือรือร้น ขาดความ
ดิ้นรนที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมเก่า เพราะไปเข้าใจว่าไม่มีใคร
สามารถแก้ไขเรื่องกรรมเก่าได้

๒. อิศวรนิมมานเหตุวาทะ คือถือว่าความสุข ความ
ทุกข์ ความเลื่อม ความเจริญ ความสำเร็จ ความล้มเหลวต่างๆ ที่
เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลนั้นเกิดจากการบันดาลของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่
มีพระอิศวร เป็นต้น คนที่เชื่อในลักษณะนี้จะต้องเสียเวลาในการ
ประจบประแจงเอาใจเทพเจ้าสูงสุด และรอคอยการประสิทธิ์

ประสาทสิ่งที่ดีงาม จากท่านเหล่านั้น ทำให้ละเลยความเพียรพยายามที่จะต้องประกอบภารกิจการงาน เพราะถือว่า ความสุข ความทุกข์นั้น อยู่ที่ความพอใจของอำนาจสูงสุดที่จะประสิทธิ์ประสาทให้ หรือไม่ประสิทธิ์ประสาทให้ ความคิดในแนวนี้ก็ก่อให้เกิดลัทธิในลักษณะที่ยอมสยบต่อเทพเจ้าสูงสุด เช่นเดียวกับยอมสยบต่อ กรรมเก่าของตนนั่นเอง

๓. **อเหตุกอบัจจวาทะ** ถือว่าความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ ความสำเร็จ ความล้มเหลว ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลนั้น เป็นเรื่องของความบังเอิญ ไม่ได้มีเหตุปัจจัยอะไร ซึ่งเป็นความเชื่อในลักษณะปฏิเสธเหตุที่ก่อให้เกิดผลทั้งด้านดีและด้านไม่ดี และถือว่าผลทั้งหลายไม่ได้เกิดขึ้นมาจากเหตุ ทำให้บุคคลไม่พร้อมที่จะประกอบเหตุเพื่อให้เกิดผลดี และไม่พร้อมที่จะงดเว้นเหตุที่จะเกิดผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน ปล่อยกาลเวลาแห่งชีวิตให้ผ่านไป ไร้รอความบังเอิญ ก็คล้ายๆ คนที่ปล่อยเวลาชีวิตของตนเองให้สูญสิ้นไป เพราะการเล่นหวยเบอร์นั่นเอง จะเห็นได้ว่าความคิดในแนวนี้บางครั้งก็ออกมารุนแรงที่ พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแสดงไว้เป็น ๓ ประการด้วยกัน

อกิริยทัญญู ถือว่าการกระทำของบุคคลจะดีหรือไม่ดีก็ตาม ไม่เป็นการกระทำ

อเหตุกทัญญู ถือว่าผลทั้งหลายจะเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ สุขหรือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ก็ตาม ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากเหตุเป็นเรื่องของความบังเอิญดังกล่าว

นัตถิกทิวฏฐิ ถือว่าไม่มีอะไร เป็นความเห็นแนวปฏิเสธ
รวบยอดไปเลย ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นความเห็นผิดที่มี
ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นพิเศษอยู่ ๑๐ เรื่องด้วยกัน
ถือว่า

การให้ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล พิธีกรรมต่างๆ ไม่มีผล
ผลของการทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี
บิดาไม่มี สัตว์ที่ตายแล้วเกิดอีกไม่มี ผู้ที่ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอนประชุมชนให้รู้ตามไม่มี

ซึ่งความเห็นทั้ง ๑๐ ประการนี้ถือว่าเป็นความเห็นผิด
จากหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้และทรงแสดงเอาไว้

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้น
เป็นหลักข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้นำมาตอกย้ำไว้เป็นอันมาก อยู่ใน
กลุ่มธรรมประเภทที่เรียกว่า อภินหปัจจเวกขณะ คือ เป็นข้อที่
ทรงสอนให้บุคคลพิจารณาเนืองๆ พิจารณาบ่อยๆ พิจารณาอยู่
สม่ำเสมอ จนสามารถปรับจิตให้ยอมรับความจริงในเรื่องเหล่านี้
และเพียรพยายามสร้างเหตุเพื่อให้เกิดผลดี งดเว้นเหตุที่จะให้
เกิดผลชั่วแก่ตน

ข้อความในตอนนี้มีปรากฏทั้งในอภินหปัจจเวกขณะ
และทสอภินหปัจจเวกขณะ เป็นต้น มีใจความว่า

คนเรามีกรรมเป็นของๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของ
กรรมนั้น

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการเผยแพร่ชี้แจง แสดง
 สั่งสอนกันอยู่ก่อนแล้วก็ตาม แต่ก็มีความแตกต่างกันในรายละเอียด
 การกล่าวยืนยันว่า เรื่องกรรมที่เขาสอนกันว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
 เป็นคำสอนที่มีมาก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่น จึงไม่ใช่เป็นคำกล่าวที่
 มีความถูกต้องสมบูรณ์ เพราะเงื่อนไขของความเป็นกรรมและผล
 ของกรรม ที่มีการสั่งสอนกันอยู่ในกาลก่อน กับที่พระพุทธเจ้าทรง
 แสดงสั่งสอนนั้น มีความแตกต่างกันอยู่มากในเรื่องของรายละเอียด
 เรื่องของกรรมจึงเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่า
 พระพุทธเจ้าทรงยืนยันสถานะพระองค์ว่าเป็นกรรมวาที คือกล่าว
 ถึงความมีอยู่ของกรรม กล่าวถึงเรื่องกรรม เช่นที่รับสั่งแสดงแก่
 ท่านเวรัญชพราหมณ์ว่าพระองค์เป็นกรรมวาที คือกล่าวยกย่อง
 สรรเสริญการกระทำสุจริต ทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา ทั้งทางใจ

ดังนั้น เรื่องของกรรมจึงเป็นหลักการที่มีความสำคัญอย่าง
 ยิ่งสำหรับการบำเพ็ญความดีระดับที่เป็นวิภูฏคามิกุศล คือกุศล
 ที่เป็นเหตุให้บุคคลยังหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏเพราะความเปลี่ยนแปลง
 แปลงในชีวิตของบุคคลนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากกรรม คือการ
 กระทำของบุคคลนั้นเป็นประการสำคัญ อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

กรรมย่อมจำแนกแบ่งแยกให้คนเลวและประณีตแตกต่างกัน

การจำแนกแบ่งแยกของกรรมนั้น จะมีทั้งในขณะนั้น ช่วง
 ที่ยาวขึ้น ตลอดถึงช่วงที่เป็นสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด
 ซึ่งมีความหยาบ ความละเอียดไปตามแรงบันดาลใจของกรรม

มองให้ตลอดสาย

มีนักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า พระพุทธศาสนาแสดงถึง เรื่องกรรมไว้เพียงประเภทเดียว คือ

กรรมไม่ดำไม่ขาว ให้ผลไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความ สันกรรม ข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร ?

ความจริงเรื่องของกรรม ได้ทรงจำแนกแสดงไว้ในที่ต่างๆ เป็นอันมาก เฉพาะชุดนี้ปรากฏในสังคีตสูตร ที่มณีกาย ปาฎิกวรรค ซึ่งเป็นผลการรวบรวมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยพระ สารีบุตรเถระ ในข้อนี้ท่านก็จำแนกกรรมเอาไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. กรรมดำ มีวิบากเป็นฝ่ายดำ ได้แก่คนทำชั่วแล้ว เป็นคนชั่ว ได้รับผลเป็นความชั่ว ความทุกข์ ความเดือดร้อน นั้นเอง

๒. กรรมขาว มีวิบากเป็นฝ่ายขาว ได้แก่ คนที่ทำ ความดีเป็นคนดี มีผลเป็นความสุข ความเจริญ

๓. กรรมที่เป็นทั้งฝ่ายดำฝ่ายขาว มีวิบากทั้งฝ่ายดำ ฝ่ายขาว หมายถึงการกระทำของบุคคลบางคนที่มีความประพฤติ ยังไม่สม่ำเสมอ ในชีวิตประจำวัน ทำความดีบ้าง ทำความไม่ดีบ้าง ผลที่เกิดขึ้นในชีวิตของเขา จึงเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็น ความเสื่อมบ้าง เป็นความเจริญบ้าง ตามสมควรแก่เหตุ คือกรรม ที่เขา ได้กระทำเอาไว้ในแต่ละกรณี

๔. กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือการบำเพ็ญเพียรระดับพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นไป โดยลำดับ จนถึงบรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นการกระทำของพระอรหันต์ เพราะคนที่จะละได้ทั้งบาปทั้งบุญนั้น ในโลกนี้มีเฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น พระอรหันต์ท่านจึงเรียกว่าเป็นบุญญาปาปหีนี คือละทั้งบุญและบาปได้แล้ว แต่คำสอนทางพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็นโลกุตตรธรรม จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้หลุดพ้นจากกระแสของโลก มีอยู่เพียง ๙ ข้อเท่านั้น คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ หรือโลกุตตรธรรม ๙ และในแง่ของผลรวบยอดจริงๆ แม้ในโลกุตตรธรรมทั้ง ๙ นั้น มีเพียงอรหัตตมรรคและอรหัตตผลเท่านั้นที่เข้าถึงนิพพานอย่างสมบูรณ์ จึงจะเข้าถึง กรรมที่ไม่ดำ ไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมอย่างแท้จริง

ส่วนพระอริยบุคคล ๓ ประเภท ซึ่งบรรลุโลกุตตรธรรม ๖ ข้อข้างล่าง ยังต้องบังเกิดอยู่ในสังสารวัฏ อย่างน้อยที่สุดก็อีก ๑ ชาติ ซึ่งแสดงว่า ท่านยังไม่ได้ถึงความสิ้นกรรมอย่างแท้จริงนั่นเอง

ธรรมะส่วนใหญ่จึงเป็นธรรมระดับที่เป็น โลกียธรรม คือ ธรรมะระดับพัฒนาโลก พัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้มีความประณีตยิ่งขึ้นไป ทั้งในชาติปัจจุบันและในชาติภายภาคหน้า ซึ่งแต่ละ อย่างนั้น เกี่ยวข้องอยู่กับกฎของกรรมทั้งนั้น

การที่ใครก็ตามกล่าวว่า พระพุทธศาสนาแสดงเฉพาะ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม จึงเป็นการยืนยันเพียงบางส่วนเท่านั้นเอง เพราะกรรมในชุดนี้

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ๔ ข้อดังกล่าวแล้ว ถ้าจะยกขึ้นมา ก็ควรจะยกขึ้นมาทั้ง ๔ ข้อ เมื่อนำมาเพียงข้อใดข้อหนึ่ง จะก่อให้เกิดการมองไม่ตลอดสาย ทำให้ความเข้าใจในธรรมะ ที่ทรงแสดงไว้ไม่ถูกต้องสมบูรณ์ตามองค์ธรรมที่ทรงแสดงไว้ในที่นั้นๆ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่างที่เราสวดสรรเสริญกันว่า

ทรงแสดงธรรมะอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด สมบูรณ์ด้วยอรรถะ คือเนื้อหา และพยัญชนะ คืออักษรที่สะท้อนเนื้อหาเหล่านั้น

วิธีการแสดงธรรมะแก่บุคคลทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงวางไว้เป็นสูตร ที่เรียกว่า คุณสมบัติของผู้กล่าวธรรมะ มีอยู่ ๕ ประการคือ

๑. ให้แสดงธรรมะไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ ข้อใด หมวดใด สูตรใด ทรงแสดงสั่งสอนไว้อย่างไร ต้องนำข้อความเหล่านั้นมาบอกให้หมด

๒. อ้างเหตุชี้แจงแนะนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ

๓. ตั้งจิตปรารถนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง ว่า ในกรณีนี้แสดงอะไร แสดงอย่างไร แสดงแก่ใคร และแสดงไปแล้ว ผู้ฟังจะได้รับประโยชน์อะไร

๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภผล ซึ่งจะได้จากการแสดง

๕. ไม่แสดงธรรมด้วยความจงใจที่จะด่าว่า กระหนาบตนเอง หรือกระหนาบบุคคลผู้อื่น

ฉะนั้น การกล่าวว่า พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้
เพียงประเภทเดียว คือกรรมประเภทไม่ดำไม่ขาว ให้ผลไม่ดำไม่
ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เพียงอย่างเดียวนั้น ถือว่าเป็นการ
ตัดข้อความ ที่ทรงแสดงไว้ในตอนต้นออกไป ทำให้องค์ธรรมใน
หมวดนั้นไม่สมบูรณ์ตามที่ทรงแสดงไว้ ซึ่งถ้าหากว่า ขาดการสอบ
ทานจากแหล่งที่มาของคำสอนจริงๆ ก็อาจจะก่อให้เกิดเป็น
ความสับสนขึ้นมาได้ดังกล่าว

ฟังให้ได้ศัพท์

การเชื่อถือในกฎของกรรม ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ไม่เป็นการขัดแย้งกับหลักที่ทรงประทานไว้ในกาลามสูตรหรือ ?

ประเด็นนี้มีข้อที่ควรทำความเข้าใจ และมองกาลามสูตรเองให้ตลอด จากหน้าแรกถึงหน้าสุดท้ายจะช่วยให้บุคคลได้หลักในการวินิจฉัยตัดสินธรรม ที่ทรงแสดงไว้ในที่นั้นๆ ว่า ควรจะใช้ศรัทธา ควรจะใช้ปัญญาระดับใด

กาลามสูตร เป็นพระสูตรที่ทรงแสดงแก่ชาวกาลามะในเขตปุตตนิคม ซึ่งโดยพื้นฐานการศึกษาเรียนรู้ของบุคคลเหล่านั้นเขามีประสบการณ์ในด้านต่างๆ จากคณาจารย์เจ้าลัทธิที่มาพักและแสดงไว้ในที่นั้นเป็นอันมาก แต่ไม่สามารถที่จะปลงใจเชื่อได้ว่าคำสอนของใครเป็นคำสอนที่ถูกต้อง

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปที่เขตปุตตนิคม คนเหล่านั้นซึ่งมีพื้นฐานสนใจใคร่เรียนใคร่รู้อยู่เดิมแล้ว จึงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าและได้กราบทูลถึงความเป็นมาของพวกตนให้ทราบว่า พวกตนนั้นได้ยินได้ฟังมามาก แต่ว่าบรรดาพวกสมณพราหมณ์ทั้งหลายมาพูด แสดงวาตะเชิดชูคำพูดของตัวเอง และก็เหยียบย่ำ ดูหมิ่น ปรีกปรั่าถ้อยคำของบุคคลอื่น ทำให้พวกเขามีความข้องใจสงสัยว่า บรรดาบุคคลเหล่านั้น ใครเป็นคนพูดจริง ใครเป็นคนพูดเท็จ

พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้สติว่า เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่ควรแก่
การเคลือบแคลงสงสัย แล้วได้แสดงหลักสิบประการให้ชาวกาลามะ
ฟังว่า

กาลามชนท่าน

อย่าได้ถือ โดยฟังตามกันมา

อย่าได้ถือ โดยเข้าใจว่าเป็นของเก่าสืบๆ กันมา

อย่าได้ถือ โดยตื่นข่าว

อย่าได้ถือ โดยอ้างตำรา

อย่าได้ถือ โดยเหตุนึกเดาเอาเอง

อย่าได้ถือ โดยการใช้การคาดคะเน

อย่าได้ถือ โดยความตรึกตามอาการ

อย่าได้ถือ โดยชอบใจว่าต้องกันกับลัทธิของตน

อย่าได้ถือ โดยเชื่อว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้

อย่าได้ถือ โดยนับถือว่า สมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

นี่คือประเด็นที่ควรกำหนดไว้ในตอนต้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว
มักจะนำมาอ้างเพียง ๑๐ ข้อเท่านั้น โดยไม่ได้มองถึงข้อความใน ตอน
ต่อไปว่า ได้รับสั่งแสดงไว้อย่างไร

ต่อจากนั้น ได้รับสั่งว่า

ดูก่อนกาลามะ เมื่อใดท่านรู้ด้วยตัวเองว่า ธรรม
เหล่านี้ เป็นอกุศล มิโทษ ท่านผู้รู้ดีเตียน ใครประ
พฤติปฏิบัติให้เต็มที่แล้วจะเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์
และเป็นไปเพื่อความทุกข์ก็ให้ละ ธรรมเหล่านั้นเสีย

ต่อจากนั้นก็รับสั่งโดยยกเอาความโลภ ความโกรธ ความ
หลง ขึ้นมาสอบถามบุคคลเหล่านั้นว่า

“เมื่อความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดขึ้นใน
จิตใจของบุคคล แล้ว เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือว่าไม่ใช่
ประโยชน์ ?”

ชาวกาลามะตอบว่า “เพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์พระเจ้าข้า”

รับสั่งว่า “เมื่อบุคคลผู้ถูกความโลภ ความโกรธ ความ
หลง ครอบงำแล้ว กิเลสทั้ง ๓ กอนั้นยึดไว้แล้ว ย่อมฆ่า
สัตว์บ้าง ถือสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้บ้าง เกี่ยวข้องกับ
ภรรยาของชายอื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง ข้อนี้จริงหรือไม่ ?”

ชาวกาลามะตอบว่า “จริงพระเจ้าข้า”

“กาลามชน ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
กรรมเหล่านั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ?”

เป็นอกุศลพระเจ้าข้า

มีโทษหรือไม่มีโทษ ?

มีโทษพระเจ้าข้า

ท่านผู้รู้ติเตียนหรือท่านผู้รู้สรรเสริญ ?

ท่านผู้รู้ติเตียนพระเจ้าข้า

ใครสมาทานได้เต็มที่ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อทุกข์หรือไม่ หรือว่าท่านมีความเห็นใน
ข้อนี้อย่างไร ?

กาลามะตอบว่า “ใครสมาทานได้เต็มที่แล้วย่อมเป็นไปเพื่อ
สิ่งไม่เป็นประโยชน์เพื่อทุกข์ ในข้อนี้ข้าพระองค์มีความเห็นอย่างนี้”

จากนั้นพระพุทธเจ้าก็รับสั่งตอกย้ำถึงเรื่องที่ไม่ควรถือเอา
๑๐ ประการอีกครั้งหนึ่ง และรับสั่งเน้นว่า

กาลามชนเมื่อใดท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้
นี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้ดีเที่ยน
ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อ
สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ดังนี้ กาลามชนท่านจง
ละเสียเมื่อนั้น เพราะเหตุนี้คำใดที่เราได้กล่าวกับท่าน
คำนั้นเราอาศัยความข้อนี้กล่าวแล้ว

ทรงตอกย้ำเรื่องไม่ควรเชื่อ ไม่ควรถือเอาด้วยเหตุ ๑๐
ประการอีกครั้งหนึ่ง แล้วรับสั่งว่า

กาลามชน ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เมื่อเกิดในสันดานของบุรุษ
ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ หรือเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์
เพื่อประโยชน์พระเจ้าข้า

กาลามชน ก็ผู้ไม่โลภไม่โกรธไม่หลง อันความไม่โลภ
ไม่โกรธ ไม่หลงครอบงำแล้ว มีจิตอันความไม่โลภ ไม่โกรธ
ไม่หลง ยึดไว้แล้ว ย่อมไม่มาสัตว์เลย ไม่ถือเอาสิ่งของที่
เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ไม่เกี่ยวข้อง ภรรยาของชายอื่น ไม่พูดเท็จ
สิ่งใดเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่นนั้นสิ้นกาลนาน
เขาย่อมชักชวนผู้อื่นเพื่อเป็นอย่างนั้นบ้าง ข้อนี้อจริงหรือไม่ ?

ข้อนี้จริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า

จากนั้นจึงรับสั่งว่า กาลามชน ท่านจะสำคัญความข้อ
นั้นเป็นไฉน ธรรมเหล่านั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ?

เป็นบุคคลพระเจ้าข้า

มีโทษหรือไม่มีโทษ ?

ไม่มีโทษพระเจ้าข้า

ท่านผู้รู้ดีเทียบหรือท่านผู้รู้สรรเสริญ ?

ท่านผู้รู้สรรเสริญพระเจ้าข้า

เป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อสุขหรือไม่ หรือว่าท่านมีความเห็นอย่างไรในข้อนี้ ?

ใครสมาทานได้เต็มที่แล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขในข้อนี้ ข้าพระองค์มีความเห็นอย่างนี้

แล้วรับสั่งว่า เพราะเหตุนั้นแล กาลามชน เราได้กล่าวคำใด แก่ท่านว่า กาลามชน ท่านอย่าได้ถือโดยฟังตามกันมาเป็นต้น อีกครั้งหนึ่ง

จากนั้นได้ทรงแสดงสถานะของพระอริยสาวก ที่ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา รักใคร่ปรารถนา ที่จะทำให้คนอื่น สัตว์อื่น เป็นสุข

๒. กรุณา ความสงสารต้องการที่จะช่วยบุคคลอื่นให้หลุดพ้นจากความทุกข์

๓. มุทิตา พลอยชื่นชมยินดีในเมื่อคนอื่นเขามีสุข

๔. อุเบกขา การทำใจเป็นกลาง ไม่แสดงความยินดีหรือความยินร้าย เมื่อคนอื่นประสบความสำเร็จหรือความวิบัติเพราะการกระทำของตนเอง โดยการอาศัยการพิจารณาตามกฎของกรรมที่ว่า

คนเรามีกรรมเป็นของๆตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรม อันใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

พระอริยสาวกเหล่านั้น มีจิตที่ไม่ประกอบด้วยเวร ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มีความเศร้าหมอง มีจิตใจที่หมดจดจากบาป จากอกุศลเช่นนี้ จะได้รับความอบอุ่นใจ ๔ ประการ

๑. ถ้าโลกหน้ามีจริง ผลวิบากของการที่ทำความดีมีจริง ในฐานะที่ตนได้ทำความดีไว้ ก็หวังได้ว่า เมื่อตายไปแล้วย่อม เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๒. ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลวิบากของการที่ทำความดีทำชั่วไม่มี อาศัยที่ตนเองไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ บริหารตน เป็นสุขอยู่ในปัจจุบัน

๓. ถ้าบุคคลทำอยู่ชื่อว่า บาป ก็ได้พิจารณาเห็นว่า ตนเองไม่ได้ทำบาปแก่ใครๆ โฉนเลยทุกข์จะมาถูกต้องเรา ผู้ไม่เคย ได้กระทำบาปนั้นแล้ว

๔. ถ้าเมื่อบุคคลทำอยู่ ไม่เชื่อว่าบาป ก็ได้พิจารณา เห็นตนบริสุทธิ์ทั้ง ๒ อย่าง คือ จากการไม่กระทำบาปเลย จากการ ที่จะต้องรับทุกข์ ด้วยผลแห่งบาปด้วย จึงมีความสุขใจอยู่ในโลกนี้

ข้อนี้เป็นการศึกษาให้เห็นว่าโดยพื้นฐานของผู้ฟังแล้วท่านชาว กาลามชนทั้งหมด เป็นคนที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจธรรม ทั้งความดีและความชั่ว เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสอน ประเภทที่เรียกว่า จินตามยปัญญา คือส่งเสริมให้เกิดความคิด

ถ้าถามว่าคิดจากอะไร ?

ก็ตอบว่า คิดจากประสบการณ์ที่ได้สัมผัสรับฟังมาจาก
 คณาจารย์ เจ้าลัทธิทั้งหลายนั่นเอง เพียงแต่ว่าในตอนแรกท่าน
 ไม่ได้นำมาคิดมาแยกแยะโดยเหตุโดยผล เมื่อพระพุทธเจ้าทรง
 ยกเอาความโลภ ความโกรธ ความหลง และความไม่โลภ ไม่โกรธ
 ไม่หลง ซึ่งท่านเหล่านั้นได้เรียนรู้มาก่อนแล้ว มาเสนอแนะให้
 พินิจพิจารณา ถึงโทษของความโลภ ความโกรธ ความหลงและ
 คุณความดีของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จนคนเหล่านั้น
 เห็นประจักษ์ด้วยปัญญาของตนเองจึงสามารถตอบคำถามของ
 พระพุทธเจ้าได้ทุกชั้นตอน

เพื่อเป็นการเสริมสร้างให้เกิดความมั่นใจในการลดละ
 ความโลภ โกรธ หลง และเพิ่มพูน ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง
 มากขึ้น

พระพุทธเจ้าก็ได้ยกเอาการปฏิบัติตนของพระอริยสาวก
 ทั้งหลาย ที่มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แล้ว
 ตั้งใจแผ่ไปในทิศทั้งหลาย เริ่มต้นจากตนเองแล้วก็แผ่ไปในทิศทั้งปวง
 ปรรารถนาที่จะเห็นการอยู่ร่วมกันอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียน
 กัน ไม่ประทุษร้าย กัน ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด
 กำลังประสบความทุกข์อยู่ก็ขอให้หลุดพ้นจากความทุกข์ สัตว์
 เหล่าใดที่ประสบความก้าวหน้าความเกษมเปรมปรีดีในชีวิต ก็ให้
 อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน และเมื่อสัตว์เหล่าใดที่
 ประสบผลกรรมที่เกิดขึ้นจากการกระทำของเขาเอง ไม่มีใครไปแก้ไข
 เปลี่ยนแปลงได้ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาตามกฎของกรรมและทำใจ

ของตนเองให้สงบ ไม่ให้เกิดความรู้สึกที่เป็นอคติต่อความวิบัติ
เดือดร้อนของคนเหล่านั้น การกระทำเหล่านั้นก็เป็นกุศลกรรม
และเมื่อทำกุศลกรรมแล้วก็จะให้ความอุ่นใจแก่ตนเองได้

กล่าวโดยสรุป ถ้าผลบุญผลบาปมี นรกสวรรค์มี เมื่อเรา
ทำความดีในปัจจุบัน ตายแล้วก็จะไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์
ถ้าผลบุญผลบาปไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี อาศัยการทำความดี
ของเรา จะช่วยให้เราอยู่ดีมีสุขในปัจจุบัน ถ้า นรกสวรรค์ไม่มีก็
แล้วไป

พระสูตรนี้ จึงมุ่งชี้ให้บุคคลได้ใช้ประสบการณ์ของตน
ที่ได้ศึกษาสดับรับฟังมา ให้เกิดประโยชน์ในการประพฤติปฏิบัติ
ให้ถูกต้องตามหลักของธรรมะนั้นเอง ฟังสังเกตว่า เป็นเรื่องที่ทรง
สอนให้ใช้ทั้งศรัทธาปัญญาเข้ากำกับกัน แต่ปัญหาบางอย่าง ถ้า
หากว่ากำลังของปัญญาเราไม่มากพอต่อการที่จะวินิจฉัยตัดสิน
บุคคลจำเป็นจะต้อง อาศัยศรัทธาเป็นหลักไว้ เช่น การเชื่อฟัง
คำสั่งสอนของมารดาบิดา ที่ลูกจะต้องมี ถ้าหากว่าเราจะปฏิเสธว่า
เราไม่เชื่อโดยเหตุผลแต่ว่าท่านเป็นพ่อแม่ของเรา ในที่สุดหลักการ
ในการวินิจฉัยตัดสินสิ่งทั้งหลายก็จะหมดสิ้นไป เพราะในแง่ของ
ความเป็นจริง ถ้าทุกคนจะรออาศัยประสบการณ์ตรงของตัวเอง
ให้ได้เสียก่อน จึงจะปลงใจเชื่อในสิ่งทั้งหลายแล้ว วิชาการทั้ง
หลายที่แสดงเรื่องราวในอดีต ซึ่งเราเกิดไม่ทัน ก็ชื่อว่าต้องเลิก
เชื่อกันไปทั้งหมด บางคนกล่าวอ้างว่าไม่ควรเชื่อโดยอ้างตำรา โดย
ผู้พูดลืมไปว่าถ้าจะใช้กฎนี้เข้าเป็นเครื่องมือในการตัดสิน หรือ
ตั้งเป็นสูตรขึ้นมาว่า

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในกามลामสูตรว่า ไม่ให้คนเชื่อ โดยอ้างตำรากาลามสูตรเองก็เป็นตำรา เพราะฉะนั้น กาลามสูตรก็เชื่อไม่ได้

ในที่สุดฐานอันเป็นที่ตั้งของความเชื่อถือก็หมดไป ในแง่ของความเป็นจริง การรับรู้และการยอมรับนับถือเรื่องต่างๆ นั้นบุคคลอาศัยจากแหล่งของการรับรู้ ๓ แหล่งด้วยกัน คือ

๑. ประจักษ์ประมาณ อาศัยประสาทสัมผัสโดยตรงของตนเอง คือได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้สูดดมด้วยจมูก ได้ลิ้มด้วยลิ้น ได้ถูกต้องด้วยกาย และได้รู้ด้วยใจ ก็ปลงใจปักใจ เชื่อมลงไปในเรื่องเหล่านั้น ซึ่งแหล่งนี้เองเมื่อกล่าวในรายละเอียด บางครั้งก็จริง บางครั้งก็ไม่จริง เพราะประสิทธิภาพของตา หู จมูก ลิ้น กาย ของเรา ไม่ได้มีมากพอที่จะหยั่งรู้สิ่งทั้งหลายได้อย่างถ่องแท้ ยิ่งคุณภาพในด้านจิตวิญญาณของบุคคลไม่สูงพอ บางเรื่องแม้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกายแล้วก็ไม่อาจวินิจฉัยได้ว่าจริงหรือไม่จริง เพราะฉะนั้นประจักษ์ประมาณจึงไม่ใช่ข้อยุติว่าจะต้องจริงอย่างนั้นเสมอไปเพียงแต่ได้อาศัยประสาทสัมผัสของตัวเอง เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยตัดสินประการหนึ่งเท่านั้น

๒. อนุমানประมาณ เป็นการอนุมานเอาจากจุดหนึ่งไปหาจุดหนึ่ง อย่างที่พูดกันว่า ที่ใดมีควันที่นั่นมีไฟ อันที่จริงในขณะนั้นเราไม่เห็นไฟ เพียงแต่เราเห็นควัน แต่เนื่องจากอาศัยประสบการณ์ในอดีตของเราเองว่าควันนั้นมาจากไฟ เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นควันปรากฏก็อนุมานได้ว่า ในสถานที่นั้นมีไฟ ซึ่งบางครั้งสิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็นควันนั้นอาจจะเป็นหมอกก็ได้

๓. ศัพท์ประมาณ หลักฐานตำรับตำราต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เรื่องราวทางศาสนา สรุปว่าเรื่องราวต่างๆ ในอดีตที่เราเกิดไม่ทันทั้งหมดตลอดถึงการที่คนนั้นเป็นพ่อ คนนั้นเป็นแม่ คนนั้นเป็นปู่ ย่า ตา ยาย เราไม่ได้สัมผัสด้วยตัวเอง เพียงแต่อาศัยการรับรู้ จากหลักฐานต่างๆ ที่เราพบตอนหลังซึ่งถ้าเอาความจริงที่แท้จริง อาจจะมีจริงก็ได้ อาจจะไม่จริงก็ได้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แหล่งที่มาของความรู้ ซึ่งเป็นเหตุให้ปลงใจเชื่อนั้น ที่จริงแล้วก็มาจากแหล่งทั้ง ๑๐ ประการ อย่างที่ทรงแสดงไว้ในกาลามสูตรนั่นเอง เพียงแต่จะให้บุคคลนำเอาความรู้ซึ่งเกิดมาจากแหล่งทั้ง ๑๐ นั้น มาใคร่ครวญพิจารณาจนประจักษ์แจ้งแก่ใจของตนเองเสียก่อนแล้วจึงปลงใจเชื่อเท่านั้น ไม่ใช่ด่วนปฏิเสธไปเลย หรือยอมรับไปเลย

ฉะนั้น การเชื่อตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจึงชื่อว่าอาศัยหลักศัพท์ประมาณ คือ ตำรับตำราเป็นฐานในการอ้างอิง เพื่อเป็นเครื่องมือในการพิจารณาตรวจสอบในโอกาสต่อไป เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการปฏิเสธหลักธรรมในพระไตรปิฎกแล้ว ชื่อว่าเป็นการปิดกั้นหนทาง ที่จะศึกษาเรียนรู้การปฏิบัติธรรมะในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้ผ่านการถ่ายทอดจากท่านผู้บริสุทธิ์หมดจดอย่างแท้จริง คือ พระอรหันต์ทั้งหลาย มาอย่างถูกต้องสมบูรณ์แล้ว

การสังคายนาแต่ละครั้งที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ๔ ครั้งแรก เป็นการกระทำโดยพระอรหันต์ล้วนๆ ซึ่งท่านเป็นผู้มีปัญญาอย่างแท้จริง มีความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง มีความเมตตากรุณาอย่างแท้จริง แม้พระอาจารย์ในยุคหลังที่ทำการถ่ายทอด

คำสอนเหล่านั้น ท่านกระทำไปด้วยความเคารพเทิดทูนใน
พระสังฆกรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยมุ่งที่จะธำรงรักษา
พระสังฆกรรมเอาไว้ ให้เป็นประโยชน์แก่อุฏลแก่โลก ตลอดกาลนาน
ตามหลักการตามวัตถุประสงค์ในการประดิษฐานพระพุทธศาสนา
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า การอุบัติบังเกิดขึ้นของพระองค์ อย่างที่
ทรงแสดงไว้ใน เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคลเมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิด
ขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อุฏลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชน
เป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อุฏล
เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นคือ พระ
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธองค์ได้รับสั่งแก่พระอรหันตสาวก ๖๐ รูป ณ
อิสิปตนมฤคทายวัน ก่อนที่จะส่งท่านเหล่านั้นไปเผยแผ่ พระพุทธเจ้า
ก็ได้รับสั่งไว้อย่างชัดเจนว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็น
ของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วง
ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์

ขอให้เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่อุฏล
แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการ
อนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อุฏล เพื่อความสุขแก่เทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย

จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามใน

ที่สุดให้สมบุรณ์ ด้วยอรรถและพยัญชนะ บุคคลผู้มีกิเลสน้อย
เบาบางนั้นมีอยู่ แต่ถ้าไม่ได้ฟังธรรมก็จะเสื่อมจากธรรมะเหล่านั้น

แต่เพราะในคราวนั้นมีพระอรหันต์อยู่จำนวนน้อย จึง
รับสั่งให้แยกย้ายกันไปคนละทิศ เพื่อจะเป็นประโยชน์แก่บุคคลได้
อย่างกว้างขวาง แม้พระองค์เองก็เสด็จไปที่ อุรุเวลาเสนานิคม
เพื่อแสดงธรรม

ฉะนั้นการบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าก็ดี การทำงาน
ของพระอริยสงฆ์ในยุคต้น ในยุคต่อ ๆ มา ก็ดี มีจุดมุ่งหมายที่
จะทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความ
สุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ดังกล่าว พระสัทธรรมจึงเป็นสิ่งที่ควรแก่การเทิดทูน ยกย่อง
และศรัทธา การเกาะอิงหลักของพระสัทธรรม ซึ่งมีการ
ถ่ายทอดมาอย่างเป็นระบบด้วยเจตนารมณ์ที่ก่อปรด้วยความ
เมตตากรุณาเช่นนั้น เป็นความเหมาะสมความควรสำหรับพุทธ-
ศาสนิกชน ผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เพราะว่าการ
ปฏิบัติเช่นนั้นจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและบุคคล
อื่นตลอดกาล เรื่องของกรรมเป็นพระสัทธรรมที่มีความสำคัญ
และเป็นจุดที่จะนำคนไปสู่ผลดีงามในชั้นต่าง ๆ ตามที่ทรงแสดง
ไว้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา

ตัวอย่างอดีตกรรมใกล้ๆ เป็นเรื่องที่บุคคลสามารถเชื่อมโยง
ได้ เพียงแต่ในปัจจุบันเรามีความสับสนในด้านความคิดเชิงกรรม
เวลาผลต่างๆ เกิดขึ้นในชีวิตของตน ถ้าหากผลนั้นเป็นเรื่องไม่ดี

ก็มักจะยกให้โชคเคราะห์หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน เช่น ผู้ใหญ่ ไม่ยุติธรรมบ้างถูกเพื่อนฝูงรังแก เป็นต้นบ้าง แต่พอผลออกมาในทางที่ดั่งงามมักจะโยนให้โชคให้ดวงให้สิ่งศักดิ์ทั้งหลายเป็นต้น เข้ามาคลบ้นดาล โดยลืมไปว่า

ถ้ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสามารถให้คุณ ให้โทษได้เช่นนั้นจริง ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นก็สมควรเคารพนับถือแต่ประการใดเพราะเลือกให้คุณแก่บุคคลบางคน เลือกให้โทษแก่บุคคลบางคน และทำให้คนมีความแตกต่างกันจนไม่อาจที่จะหาจุดที่เหมือนกันได้

การมองไปที่สิ่งภายนอก ที่จริงแล้วเป็นการย้อนประวัติศาสตร์ทางความคิด ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า

สุข ทุกข์นั้นเกิดมาจากอำนาจสูงสุดที่คลบ้นดาลให้ เป็นไป แต่ถ้าหากบุคคลได้หยุดคิดหาบทเรียนจากตัวอย่างอดีต ใกล้เคียง คือ ขยันเรียน แล้วสอบไล่ได้ทำความดีแล้วได้รับการยกย่อง ขยันทำงานแล้วได้เลื่อนขั้นเงินเดือน และได้รับผลประโยชน์ เพิ่มขึ้นมากกว่าปกติเป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างเป็นแรงบันดาลใจมาจาก อดีตกรรม ซึ่งทำให้เราได้รับความสุขจากการสอบได้จากการรับ ขั้นเงินเดือน จากการที่มีทรัพย์สินเงินทองเพิ่มขึ้นเป็นต้น ซึ่งเราจะเห็นว่าผลที่ออกมาเป็น ความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ บางอย่าง เราไม่สามารถเชื่อมโยงไปได้ว่า ตัวเหตุอยู่ที่ไหน เพราะแม้จะมองโดยความไม่เข้าข้างตัวเอง ไม่หลงตัวเองแล้วก็ตาม แต่ไม่สามารถเชื่อมได้ว่าผลเหล่านี้เกิดมาจากอะไร

ในกรณีนี้เองพระพุทธศาสนาแสดงว่า ผลบางอย่างเป็นเรื่องอดีตกรรม ที่อำนาจผลให้ด้านดีและด้านไม่ดี เพราะอดีตกรรม

ที่จริงก็เหมือนปัจจุบันกรรมที่บุคคลได้ทำทั้งดี ทั้งไม่ดี ทั้งที่เป็นกลางๆ แต่ส่วน ที่จะให้ผลนั้นเป็นส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี อย่างที่ทรงแสดงไว้ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ว่า

“ประโยชน์ทั้งหลาย ย่อมล่วงเลย คนผู้ทอดทิ้งการงาน โดยอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นเสียแล้ว”

คราวนี้จะเห็นได้ว่า การอ้างนั้นเป็นเรื่องการอ้างในอดีต จนเป็นเหตุให้คนเหล่านั้นทอดทิ้งการงาน เมื่อทอดทิ้งการงานแล้ว ผลประโยชน์ที่ตนพึงได้ในปัจจุบันก็มีไม่ได้หรือที่ทรงแสดงไว้ในธรรมบท ชุตทกนิกาย ที่ว่า

“เมื่อคนโง่มีปัญญาทราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึกรู้หาย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของตน เหมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้”

คนโง่ที่มีปัญญาทรามนั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตนั้น เขาได้กระทำความชั่วไว้ด้วยเหตุต่างๆ ต่อมาผลของความชั่วให้ผล เขาประสบความเดือดร้อน แต่แทนที่จะยอมรับว่าเป็นผลกรรมจากการกระทำของเขาเอง เขากลับปฏิเสธ แต่การปฏิเสธกรรมนั้นไม่อาจทำได้ เพราะกรรมให้ผลเป็นความเดือดร้อนแก่เขาอยู่แล้ว หรือที่ทรงแสดงไว้ในสคาถวรรค สังยุตตนิกาย ว่า

“บุคคลหวานพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”

ให้สังเกตว่า การหวานพืชนั้นเป็นการกระทำในอดีต การได้รับผลของพืชเป็นการรับผลในปัจจุบัน การทำกรรมดีเป็นการ

กระทำในอดีต การรับผลดีเป็นการรับในปัจจุบัน การทำกรรมชั่วเป็นการกระทำในอดีต การรับผลชั่วเป็นการรับผลในปัจจุบัน ซึ่งอดีตนั้นอาจไกลก็ได้ อาจไกลก็ได้ หรือทรงแสดงไว้ใน ขุททกนิกายชาดก ว่า

“ผู้ใด อันผู้อื่นทำความดี ทำประโยชน์ให้ในกาลก่อน แต่ไม่รู้สักคุณของเขา ประโยชน์ที่ผู้นั้นปรารถนาย่อมฉิบหาย”

นี่เป็นการแสดงถึงแรงบันดาลของกรรมที่เกิดขึ้นจากความอกตัญญู ไม่สำนึกถึงคุณ ไม่ตอบแทนบุญคุณของท่านที่มีคุณ เขาก็จะประสบความวิบัติเดือดร้อน หรืออีกข้อหนึ่งในที่เดียวกันรับสั่งว่า

“ผู้ใด อันผู้อื่นทำความดี ทำประโยชน์ให้ในกาลก่อน ย่อมสำนึกคุณของเขาได้ ประโยชน์ที่ผู้นั้นปรารถนาย่อมเจริญ”

เป็นการแสดงถึง การกระทำความดีของเขานั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต แต่เขาก็สำนึกถึงอุปการคุณของท่านผู้นั้น ด้วยแรงบันดาลของความกตัญญูกตเวทิตีที่มีอยู่ภายในใจของเขา กระทำให้เขาประสบความเจริญในด้านต่างๆ หรืออย่างที่ทรงแสดงไว้ใน ขุททกนิกายชาดก ว่า

“ถ้าประสบสุขทุกข์เพราะบุญบาปที่ทำไว้ก่อนเป็นเหตุ ชื่อว่าเปลื้องบาปเก่าที่ทำไว้จู่เปลื้องหนีเสียแล้ว”

เพื่อให้บุคคลได้เกิดความสำนึก เมื่อรับผลเป็นความเดือดร้อนที่ไม่อาจเชื่อมโยงเหตุได้ว่า เราทำไว้เมื่อไร เพราะในชาติปัจจุบันนั้นเราไม่เคยสร้างเหตุเช่นนั้น ก็ต้องทำใจให้ยอมรับว่า เป็นเรื่องของอดีตกรรม แต่เมื่อได้รับผลแล้วก็ชื่อว่าเป็นการใช้หนี้ในโอกาสต่อไปเขาก็พ้นจากความเป็นหนี้

รับสั่งไว้ใน ธรรมบท ขุททกนิกาย ว่า

“สัตว์ทั้งหลายย่อมต้องการความสุข ผู้ใดแสวงหาความสุขเพื่อตน เบียดเบียนเขาด้วยอาชญา ผู้นั้นละไปแล้วย่อมไม่”ได้สุข”

หมายความว่า การกระทำของบุคคลนั้นเป็นการกระทำในปัจจุบัน แต่ผลจะเกิดขึ้นแก่เขาในอนาคต ตอนที่เขารับผลนั้น การกระทำก็เป็นเรื่องของอดีต ผลที่เกิดขึ้นแก่เขาในปัจจุบัน

จึงได้ตอกย้ำไว้ในธรรมบท ขุททกนิกาย ข้อต่อมาว่า

“สัตว์ทั้งหลายย่อมต้องการความสุข ผู้ใดแสวงหาสุขเพื่อตน โดยไม่ได้เบียดเบียนเขาด้วยอาชญา ผู้นั้นละไปแล้วย่อมเป็นสุข”

โดยความหมายเช่นเดียวกัน หมายถึงบุคคลมีจิตสำนึกปรารถนาความสุขเพื่อตนเอง การดำรงชีวิตของเขาไม่เบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อนด้วยวิธีใดก็ตาม ในโอกาสต่อไปเขาก็จะได้รับความสุข

ให้สังเกตว่าการกระทำเช่นว่านั้น เช่นเขาทำความดีเป็นการทำความดีในปัจจุบัน ในโอกาสต่อไปเขาก็รับความสุข ในขณะที่เขาได้รับความสุข ที่จริงแล้วก็เป็นปัจจุบันในขณะนั้น การกระทำของเขาที่ผ่านมาจึงเป็นเรื่องของอดีต

เรื่องอดีตกรรมจึงสามารถจะมองได้จาก ๓ ช่วงดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตของบุคคลที่เราพบเห็นกันบางคนมีลักษณะที่ว่าบุญมาวาสนาช่วย ที่ป่วยก็หาย ที่หน่ายก็รัก มีความเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งใหญ่ เกิดขึ้นในทางดีแก่บุคคลเหล่านั้น บางอย่างเราสืบสาว

ไปถึงเหตุได้ บางอย่างก็สืบไม่ได้ เมื่อสืบไม่ได้ก็แสดงว่าเป็น
แรงบันดาลของอดีตกรรม มีคนเป็นจำนวนมากไม่น้อยที่ตกอยู่ใน
สภาพเคราะห์ร้าย ไข้รุม ผิซำ ดำมพลอย แสดงให้เห็นว่า ผล
บางอย่างเราเชื่อมกลับไปหาเหตุในอดีตไกลๆ ได้ ผลบางอย่างเรา
ไม่สามารถสืบสาวไปได้

นั่นเป็นการแสดงว่า ผลอันนั้นเกิดขึ้นจากอดีตกรรมใน
ชาติก่อน ในข้อนี้ตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปรารภบุคคลใน
สมัยนั้นเอาไว้ ผลเป็นความเสื่อมบ้างเป็นความเจริญบ้าง ที่เกิดขึ้น
ในชีวิตของเขาเป็นเรื่องของอดีตกรรม เช่น

พระนางโรหิณี ซึ่งเป็นกนิษฐภคินีของพระอนุรุทธเถระ
อยู่ในฐานะพระกนิษฐภคินีของพระพุทธเจ้าด้วยเช่นเดียวกัน
แม้จะเป็นขัตติยานี รูปร่างสวยงามก็ตาม แต่สิ่งที่สร้างปัญหาและ
กลายเป็นปมด้อยอย่างแรงในชีวิตของพระนางก็คือ ทรงเป็นโรค
ผิวน้ำ เมื่อมีการทูลถามถึงเหตุที่ทำให้ขัตติยานี ซึ่งมีรูปร่างได้
เป็นโรคผิวน้ำว่า เป็นเพราะอะไร พระพุทธเจ้ารับสั่งย้อนอดีตว่า
เป็นผลของอดีตกรรมที่นางทำไว้นานแล้ว โดยรับสั่งว่า ในชาติก่อน
นางได้เกิดเป็นสตรีมีสามีร่วมกับหญิงอื่น ต่อมาด้วยความรู้สึกริษยา
ต่อหญิงที่ร่วมสามีกับนาง จึงได้เอาขุยมามูยไปโรยไว้ที่ที่นอน
ของหญิงนั้น เมื่อหญิงนั้นนอนแล้วก็เกิดเป็นเม็ดผื่นคันขึ้นมา เกา
เม็ดผื่นคันจนแตกเป็นแผล ประสบความทุกข์ทรมานเป็นอย่างมาก
ด้วยบาปกรรมที่นางได้กระทำไว้ในคราวนั้น ทำให้นางต้องเกิด
มาเป็นโรคผิวน้ำ แต่ก็จวนจะสิ้นกรรมแล้ว จึงรับสั่งแนะนำให้
นางขายเครื่องประดับและนำเงินมาสร้างศาลาเป็นที่ฉันภัตตาหาร

ของพระสงฆ์ และถวายอาหารและบิณฑบาตเลี้ยงดูพระสงฆ์ พร้อมด้วยทำหน้าที่ปิดกวาดเสนาสนะเหล่านั้น ในที่สุดโรคผิวหนัง ก็หายโดยไม่ต้องเยียวรักษา ซึ่งข้อนี้ไปเชื่อมโยงกับโรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของคน ที่ทรงแสดงไว้ว่า โรคนั้นจัดไว้มี ๓ ประเภท คือ

๑. โรคที่จะรักษา หรือไม่รักษาก็หายได้
๒. โรคที่รักษาจึงหาย ถ้าไม่รักษาจะไม่หาย
๓. โรคที่จะรักษา หรือไม่รักษาก็ไม่หาย

ทรงเน้นว่า โรคประเภทที่ ๓ นี้เกิดขึ้นจากกรรมซึ่งบุคคล ได้กระทำไว้ในอดีต

แม้เรื่องราวในชีวิตของพระพุทธองค์เองก็มีอยู่เป็นอันมาก เช่น ตอนที่เสด็จไปประทับทุกขภิกขุภยในเมืองไพศาลี กษัตริย์ ๒ พระนครคือ ราชคฤห์และไพศาลี ได้จัดรับและส่งเสด็จอย่าง มโหฬารเป็นพิเศษ สร้างความอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า อานุภาพของพระพุทธเจ้านั้นช่างน่าอัศจรรย์จริง แต่พระพุทธเจ้า รับสั่งว่า ผลเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากพุทธานุภาพ แต่เป็นเรื่องของ บุญญานุภาพที่พระองค์ได้กระทำไว้ในชาติก่อนในสมัยที่บังเกิด เป็นสังขพรหมณเฑาะฐาพระสถูปเจดีย์พระเจ้าทรง พระนามว่า สุสิมะ ด้วยการเกลี้ยทรายปักธงรดน้ำลงไปบน แผ่นทราย ประดับประดาด้วยดอกไม้และรูปเทียนต่างๆ กระทำ สักการบูชาต่อพระสถูปเจดีย์ผลบุญอันนั้นบันดาลให้พระองค์ได้รับ

ผลเช่นเดียวกับที่ได้เคยกระทำสักการบูชาต่อพระปัจเจกพุทธเจดีย์ หรือแม่คราวที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จผ่านไปทางแม่น้ำกุกุชานที่ ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้รับสั่งให้พระอานนท์ไปตักน้ำมา เพราะทรงกระหายน้ำมาก พระอานนท์ขอผัดผ่อนให้เสด็จไปเสวยน้ำ ในแม่น้ำข้างหน้า ด้วยเหตุผลว่า น้ำในแม่น้ำกุกุชานที่ยังขุ่น เนื่องจาก กองเกวียนเพิ่งผ่านไป พระพุทธรูปเจ้าต้องรับสั่งถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ จึงไปตักน้ำมาถวาย แต่เมื่อไปตักน้ำเข้าจริงปรากฏว่าน้ำใสสะอาด มาก เป็นปรากฏการณ์ที่มหัศจรรย์ อันเป็นผลจากกรรม ๒ ช่วง

ช่วงแรกพระองค์ต้องทรงทรมานเพราะความกระหายน้ำ ช่วง ๒ เวลาตักน้ำเข้า น้ำเกิดใสสะอาด รับสั่งไว้ว่า เป็นผลของ อดีตกรรมที่ได้ทรงทำไว้ในสมัยที่เป็นพ่อค้าโคตต่าง เขาสินค้าบรทุก หลังโคไปค้าขายในที่ต่างๆ โคกระหายน้ำอยากจะได้ดื่ม พ่อค้าเห็นว่า น้ำกำลังขุ่นก็ไม่ต้องการให้ดื่ม ด้วยเจตนาดี จึงจูงโคไปดื่มน้ำใน อีกที่หนึ่ง ซึ่งไกลออกไปมีน้ำใสสะอาด แม้จะเป็นการกระทำด้วย เจตนาดีก็ตาม แต่ได้สร้างความทุกข์ทรมานให้เกิดแก่โค การ คัดค้านของพระอานนท์ เป็นการกระทำด้วยเจตนาดี แต่ได้สร้าง ความทุกข์ทรมานให้เกิดขึ้นแก่พระพุทธรูปเจ้าเช่นเดียวกัน ฟังสิ่งเกิดว่า เป็นผลของอดีตกรรมที่นานไกล นานจนบุคคลผู้สามารถเชื่อมโยงได้ หยั่งได้ว่า ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นมาจากกรรมอะไรในอดีต

อดีต อดีตนั้นไกลขนาดไหน จะต้องอาศัยสิ่งหนึ่งที่เรียกว่า พุทธญาณ คือ พระญาณของพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงแสดงจำแนกไว้ใน ที่ต่างๆ เป็นอันมาก เรื่องของอดีตกรรม จึงเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงๆ เพียงแต่ว่าเป็นอดีตขนาดไหน ไกลมากๆ หรือเป็นอดีตที่เพียงชาติ

ก่อนหรือเป็นอดีตระดับวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน หรือว่าปีก่อนๆ แล้วย้อนมาให้ผลทั้งในด้านดีและด้านไม่ดีตามเงื่อนไขของกรรมที่บุคคล ได้กระทำไว้ซึ่งเขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ไม่ว่าจะดีหรือ ไม่ดีก็ตาม

เมื่อพูดถึงอดีตกรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนในปัจจุบันแล้ว เราจะพบว่า เงื่อนไขเหล่านี้ที่จริงมีองค์ประกอบอยู่หลายประการ อดีตกรรมเป็นเพียงองค์ประกอบข้อหนึ่งในหลายๆ องค์ประกอบเท่านั้นเอง หากเรามองบุคคลทั้งหลายภายในสังคมจะเห็นว่าคนบางคน มีความเจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จได้อย่างรวดเร็วเหลือเกิน จนไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ ก็เป็นไปไม่ได้ หรือบุคคลบางคนที่อยู่ในฐานะซึ่งไม่น่าต้องตกต่ำลงมา ทั้งๆ ที่เขาได้ประพฤติได้กระทำในสิ่งที่ดีงามอยู่แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ความก้าวหน้าหรือความสำเร็จเท่าที่ควร จึงแน่นอน ถ้าหากมองจากสายโหราศาสตร์ ก็ต้องพูดถึงเรื่องดวง อำนาจอิทธิพลของดวงดาว การอุปถัมภ์ การขัดขวางของดวงดาวต่างๆ แต่ถ้ามองจากหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ความแปรผันในชีวิตของบุคคลส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลของอดีตกรรม แต่เนื่องจากเรื่องอดีตกรรมเป็นเรื่องที่ไม่มีใครหยั่งรู้ได้ว่า เรามีความชั่วความดีที่สะสมเอาไว้ในอดีตมากน้อยแค่ไหน เพียงไร แต่จะมากหรือน้อยอย่างไรก็ไม่มีใครไปแก้ไขอดีตกรรมเหล่านั้นได้ คำสอนในทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จึงเน้นไปที่ปัจจุบันกรรม แต่องค์ประกอบของความเสื่อมความเจริญในชีวิตนั้น อาศัยองค์ประกอบหลักหลายๆ ประการด้วยกัน

อยู่ดีมีเหตุผล

มีคนเป็นจำนวนมากไม่น้อยเชื่อว่า ทำดีได้ดีมีที่ไหนทำชั่วได้ดี มีถมไป อะไรคือความเห็นที่ถูกต้อง ทำไมคนส่วนหนึ่งจึงมีความเห็นเช่นนั้น ?

เรื่องของความเห็นนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานในด้านต่างๆ ของบุคคลเหล่านั้น ตามปกติแล้วการตัดสินใจฉ้อฉลอะไรต่างๆ ก็ตามในโลกนี้ คนเรามักจะอาศัยตัวเองเป็นมาตรฐานในการวินิจฉัยตัดสิน สิ่งที่มีการตัดสินกันจึงเป็นเรื่องของอารมณ์มากกว่าเป็นเรื่องของเหตุผล ซึ่งทำให้เสียคุณลักษณะความเป็นมนุษย์ที่แปลว่าสัตว์โลกที่มีเหตุผล

ปัญหาเรื่องของกรรมนั้น เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันมาตลอด ในประวัติศาสตร์อันยาวนานจนเชื่อกันว่าเป็นปัญหาโลกแตก และไม่สามารถจะหาข้อยุติได้ แม้บุคคลทั้งหลายที่ประกาศตนถึงพระรัตนตรัย เป็นสวณะที่ฟังที่ระลึก แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่ได้มอบหมายความไว้วางใจให้แก่พระรัตนตรัย อย่างที่ได้ประกาศตนว่า ขอมอบกายถวายชีวิตต่อพระรัตนตรัยไว้เลย โดยเน้นในบททำวัตรเข้าเย็นที่มีสวดกันแพร่หลายที่ว่า

“ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์
พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นนายของข้าพเจ้า”

และอีกตอนหนึ่งที่ว่า

“ข้าพเจ้ามอบกาย ถวายชีวิต พร้อมทั้งสรีระแด่พระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์”

ซึ่งถ้ามองจากถ้อยคำที่ประกาศออกไปอย่างต่อเนื่องและยาวนาน น่าจะมีผลต่อการประพฤติปฏิบัติบ้าง แต่แท้จริงแล้วปรากฏว่า บุคคลใดได้มอบกายถวายชีวิตจิตใจต่อพระรัตนตรัยอย่างจริงๆ จะต้องมี ตถาคตโพธิสัตว์ เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเหตุให้เชื่อในธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

กฎของกรรมนั้น เป็นธรรมะประการหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ในพระพุทธศาสนาตราบเท่าที่บุคคลยังต้องหมั่นวนอยู่ในสังสารวัฏ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแสดงไว้โดยอเนกปริยาย ตอนนั้นก็มีคนพวกหนึ่งพูดตรงกันข้ามกับพระพุทธเจ้า เรื่องนี้จึงไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ แต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาซ้ำซากบนโฉมหน้าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและของชาวโลก

กรรม กรรม นั้นฉันใด

คำว่า กรรม หมายถึงอะไร ?

มีหลักฐานที่เป็นพระพุทธพจน์ว่าอย่างไร ?

คำว่ากรรมเป็นภาษาที่ใช้ทั่วไปในทางพระพุทธศาสนา โดยความหมายก็คือการกระทำ หรือความตั้งใจเป็นเหตุให้บุคคลกระทำทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม สรุปรวมเรียกว่ากรรม ซึ่งแปลว่าการกระทำ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

“อูกรภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาคือความจงใจว่าเป็นกรรม บุคคลมีเจตนาคือความจงใจ ความตั้งใจแล้ว กระทำด้วยกายบ้าง ด้วยวาจาบ้าง ด้วยใจบ้าง เราเรียกว่า กรรม”

พึงสังเกตว่า คำว่ากรรมนั้นเป็นอาการของธรรมะที่ทรงจำแนกแสดงไว้ ๓ ประเภทคือ

๑. กุศลกรรม การกระทำด้วยความฉลาด ประกอบด้วยกุศลเจตนา มีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นเหตุให้บุคคลกระทำไปทางกาย ทางวาจา ทางใจ มีผลออกมาเป็นความสุข ความเจริญในด้านต่าง ๆ

๒. อกุศลกรรม เป็นการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ เช่นเดียวกันแต่ประกอบด้วยอกุศลเจตนา มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุให้เกิดการกระทำ สิ่งที่เราทำนั้นเราเรียกว่า บาป ผู้กระทำเรียกว่า ผู้กระทำบาป ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำมีความเสื่อม ความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นผล

๓. อพยากตกรรม กรรมที่เป็นกลางๆ เมื่อบุคคลมีเจตนาที่เป็นกลางๆ กระทำอะไรออกไปทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ตาม กรรมนั้นก็เป็นกรรมกลางๆ ที่ไม่ดี ไม่ชั่ว แต่ก็มีผลเป็นความสุข ความทุกข์ได้

ดังนั้น ขอบข่ายของคำว่ากรรม บางอย่างจึงเป็นเรื่องของกิจวัตรประจำวันที่บุคคลจะต้องใช้ ต้องประพฤติปฏิบัติ เช่น การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ก็เรียกว่ากรรม กรรมประเภทนี้จึงเป็นเรื่องปรากฏการณ์ แบบธรรมชาติ เป็นการกระทำไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติ ไม่จำเป็นจะต้องมีเจตนาเป็นกุศลหรืออกุศล อันเป็นการกระทำของบุคคลทั่วไป เช่น การรับประทานอาหาร การอาบน้ำ การถ่ายอุจจาระ การถ่ายปัสสาวะ การปฏิบัติตามภาระหน้าที่ต่างๆ ตามปกติของตน ก็ชื่อว่าเป็นกรรมเช่นเดียวกัน หลักเหล่านี้ทำให้เราพบว่ากรรมกับชีวิตจึงเป็นเรื่องเดียวกัน

กรรมก็คือ เจตนาความตั้งใจที่เกิดขึ้นภายในจิตเป็นเหตุให้บุคคลกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ อาจดีก็ได้ ไม่ดีก็ได้ กลางๆ ก็ได้ ซึ่งบุคคลจะต้องทำอยู่ในชีวิตประจำวันของตน ความเชื่อถือในเรื่องของกรรมจำเป็นจะต้องอาศัยความเข้าใจในระบบของกรรม ท่านจึงได้แสดงศรัทธา ความเชื่อไว้ ๔ ข้อด้วยกัน คือ

๑. กัมมสัทธา เชื่อความมีอยู่ของกรรม คือเจตนาที่เป็นเหตุให้บุคคลกระทำ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ

๒. วิปากสัทธา เชื่อความมีอยู่ของผลกรรม ซึ่งเมื่อบุคคลมีเจตนากระทำลงไปแล้วจะต้องออกผลมาอย่างใดอย่างหนึ่งตามสมควรแก่เจตนาที่เป็นเหตุให้บุคคลกระทำลงไป ผลอาจดีก็ได้ ไม่ดีก็ได้ กลางๆ ก็ได้

๓. กัมมสกตาสัทธา เชื่อการที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรม เป็นของของตนจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม และจะต้องเป็นเจ้าของผลเหล่านั้นด้วยตัวของตัวเอง

๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้าว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วย พระองค์เอง เรื่องของกรรมเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากพระญาณ ของพระพุทธองค์ที่ได้ทรงจำแนกแสดงเอาไว้ บางอย่างยากต่อ การที่จะวินิจฉัยพิจารณาเทียบเคียงมองให้ตลอดสาย ก็จะได้อิง อาศัยศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยน้อมใจ ปลงใจ เชื่อ ว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างนั้น เพราะปัญหาเรื่องกรรม บางอย่างเป็นเรื่องที่ท่านเรียกว่า อจินไตย คือไม่สามารถที่จะตรวจสอบ ด้วยเหตุผลสติปัญญาของสามัญชนได้ เนื่องจากมีเงื่อนไข ความสลับซับซ้อนอยู่ในกฎของกรรมนั่นเอง และเมื่อถึงจุดนี้เข้า หากว่าคนไม่มีหลักความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็จะมี ความสับสนในเรื่องกฎของกรรมมีพฤติกรรมการกระทำอาจออก นอกกลุ่มออกทางไปได้

ความเชือกฏของกรรมใน ๔ ข้อข้างต้นนั้น บุคคลจะต้อง มองจากกิจวัตรประจำวันของตนเองแล้วจะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เรา สัมผัสกันอยู่ทุกวันครบทั้ง ๓ ช่วงด้วยกัน เช่น

- เจตนาเป็นเหตุให้รับประทานอาหาร อาหารเป็นกรรม ความอิ่มเป็นผลของกรรมใครรับประทานคนนั้นก็เป็นคนอิ่ม จะอิ่ม แทนกันไม่ได้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ของตน

ชีวิตนี้ใครลิขิต

- เจตนาเป็นเหตุให้อาบน้ำ น้ำเป็นกรรม ความสะอาดเป็นผลของกรรม ใครอาบน้ำคนนั้นก็สะอาด แสดงว่า แม้ในช่วงของการอาบน้ำเสร็จลงไปนั้น มันมีอยู่ทั้งกรรมทั้งผลของกรรม ในการที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน

- เจตนาเป็นเหตุให้อ่านหนังสือและหนังสือเป็นกรรม ความรู้หนังสือเป็นผลของกรรม ใครอ่านคนนั้นก็รู้ ความรู้ ก็เป็นของบุคคลนั้น คือการที่คนมีกรรมเป็นของของตน

เจตนาเป็นเหตุรับประทานยา ยาเป็นกรรม ยาที่รับประทานเข้าไปทำปฏิกิริยาต่อสมุฏฐานของโรคก็เป็นผลของกรรม อาการของโรคที่บรรเทาเบาบางลงไป การหายจากโรคเป็นความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน

จากโครงสร้างทั้ง ๓ ช่วงนี้ สามารถที่จะพิจารณาเทียบเคียงได้ทุกๆ เรื่องแล้ว จะเข้าใจได้อย่างชัดเจนว่า ที่จริงแล้วชีวิตเป็นขบวนการของกรรม ขอให้บุคคลพินิจพิจารณาอยู่เสมอสม่ำเสมอในบทต่างๆ ที่ว่า “คนเรามีกรรมเป็นของของตน”

จะทำดีก็เป็นของเรา จะทำไม่ดีก็เป็นของเรา จะเป็นกลางๆ ก็เป็นของเรา และเมื่อทำไปแล้วเราจะเป็นผู้รับผลของการกระทำนั้น เช่น ใครรับประทานอาหารคนนั้นก็อึดมั่งคั่งกล่าวนั่นเอง

ความเปลี่ยนแปลงเป็นคนดี เป็นคนไม่ดี มีความเจริญ มีความเสื่อม ล้วนเกิดมาจากกรรม คือ การกระทำของบุคคลนั้น ท่านเรียกว่า

เรามีกรรมเป็นกำเนิด คือเราเป็นอะไร เป็นอย่างไร ล้วนแล้วแต่อาศัยกรรม คือการกระทำของเราเองเป็นตัวกำหนด

มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ คือ เป็นพืช เป็นเชื้อ และมีการ
ออกดอกออกผลมาตามลักษณะของพืชชนิดนั้น

ตัวเจตนาเป็นเหตุให้ศึกษาเล่าเรียนก็ครบในขบวนการของ
กรรมคือ กรรม ผลของกรรม และการที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็น
ของของตน ด้วยผลกรรมที่เกิดขึ้นนั่นเองคือ จะแตกดอก ออก
ผลมาในลักษณะต่างๆ ตามสมควรแก่เหตุที่เราได้ประกอบกระทำ
ลงไป แม้แต่ความเจริญ ความเสื่อม ความสำเร็จ ความ ล้ม
เหลวในชีวิตก็อิงอาศัยกรรมอยู่ เรียกว่ากัมมปฏิสนธิ คือ มีกรรม
เป็นที่พึ่งอาศัย

ดังนั้น จึงทรงสรุปไว้ว่า

**“คนทำกรรมใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม ต้องเป็นผู้รับ
ผลของ กรรมนั้น”**

ผลกับเหตุจะไม่มีความขัดแย้งกัน อย่างที่ทรงสั่งสอนให้
บุคคลพิจารณาว่า

**“บุคคลหว่านพืชชนิดใดชนิดหนึ่งลงไป在地แล้ว
เขาย่อม ได้รับความแห่งพืชชนิดนั้น คนทำความดีก็จะได้
รับผลดี คนทำ ความชั่วก็จะได้รับผลชั่ว”**

ซึ่งอันที่จริงแล้วก็สามารถจะมองจากเหตุการณ์ในชีวิต
ประจำวัน ปราภฏการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น บุคคลปลูก
มะพร้าวก็ได้ผลเป็นมะพร้าว ปลูกหมากก็ได้ผลเป็นหมาก ตัวผลจะ
ไม่ขัดแย้งกับเหตุไม่ว่าในกาลใดๆ ก็ตาม

เชื่ออย่างมีหลักจกปลอดภัย

ขอทราบหลักฐานชั้นพระบาลีที่แสดงว่า พระพุทธศาสนาเป็น
กรรมวาที โดยทรงแสดงความมีอยู่ของกรรม

หลักฐานที่ทรงแสดงไว้นั้น มีกระจายอยู่ในที่ต่างๆ ทั้งส่วน
พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และแม้แต่พระอภิธรรมปิฎก

คำว่ากรรมวาทีนั้นได้เริ่มมาตั้งแต่ท่านเวรัญชพราหมณ์ได้
กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า ทรงเป็นกรรมวาที ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรง
ยอมรับว่า คำกล่าวของเวรัญชพราหมณ์เป็นความจริง เป็นคำกล่าว
ที่ถูกต้องและในพระบาลีต่างๆ นั้นได้จำแนกลักษณะของกรรมให้
เห็นว่ามีขอบข่ายและความหมายกระจายกันออกไปโดยนัยต่างๆ
ตามสมควรแก่กรณีของบุคคล เหตุการณ์ที่ปรารภกรรมในที่นั้นๆ
แล้วทรงแสดง จึงรับสั่งว่า “กรรมย่อมจำแนกัตว์ให้ทราบและ
ประณีตแตกต่างกัน” เป็นการเน้นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงใน
ชีวิตของบุคคล ตั้งแต่เกิดมาในครรภ์ของมารดา จนถึงไปสู่ความ
เสื่อมความเจริญที่มีความแตกต่างกัน

เมื่อวิเคราะห์เจาะลึกแล้ว ตัวเหตุสำคัญอยู่ที่กรรมคือ การ
กระทำของบุคคลนั้นนั่นเอง เป็นตัวจำแนกอย่างแท้จริง รับสั่งไว้ว่า

“การงานอะไรที่ย่อหย่อนย่อมไม่มีผลมาก”

เป็นการเน้นถึงการกระทำของบุคคลที่ตกอยู่ภายใต้บงการ
ของอกุศล ด้วยความเกียจคร้าน การผลัดวันประกันพรุ่ง ขาดความ
เพียรพยายามในลักษณะที่ต่อเนื่อง บุคคลเหล่านั้นจะทำความดี

อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นนั้นย่อมไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะเจตนาความจงใจนั้น ขาดความเพียรพยายามเป็นแรงผลักดัน สนับสนุนให้ก้าวรุดไปสู่ความสำเร็จในเวลาทีรวดเร็ว

บางครั้งทรงแสดงในรูปของผล ที่บุคคลได้ประสบทั้งในขณะนั้นๆ และในโอกาสต่อไปว่า “กรรมชั่วของตนเองย่อมนำไปสู่ทุกติ”

อาจจะมองผลที่คนสอบตก ต้องติดคุก ถูกตำหนิ เพื่อนฝูง ไม่คบค้าสมาคม ถูกขับไล่ออกจากครอบครัว ประสบความวิบัติ เตือดร้อนด้วยประการต่างๆ จนถึงตายแล้วไปบังเกิดในทุคติ ย้อนกลับไปถึงต้นเหตุที่ทำให้เกิดผลเช่นนั้นก็พบว่าเกิดขึ้นจากกรรมชั่วของเขาเอง ผลักดันให้เขาประสบความเดือดร้อน เพราะลักษณะของบาปเคราะห์อกุศลนั้นมีผลเป็นความทุกข์เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำโดยใครก็ตาม ดังนั้น ท่านจึงทรงสอนไว้ว่า

“ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า เพราะเมื่อทำไปแล้ว ความชั่วนั้นแหละจะแผดเผาในภายหลังได้ ส่วนความดีนั้นแหละ ทำไว้ดีกว่า เพราะทำไปแล้วไม่ต้องเดือดร้อนใจ”

พึงสังเกตไว้ว่า ในกรณีนี้ท่านเน้นทั้ง ๒ ข้อ คือ เจตนาที่เป็นอกุศลให้บุคคลมองเห็นโทษแล้วพยายามงดเว้น ไม่กระทำ ไม่ว่าจะทางกาย ทางวาจา หรือแม้แต่จะคิดด้วยใจก็ตาม แต่ว่าเจตนาใดที่ประกอบด้วยกุศลทำไปแล้วจะอำนวยผลเป็นความสุขความเจริญก็ให้กระทำ บางครั้งเป็นการเสนอแนะในรูปของความคิด ให้บุคคลได้คิดไป พิจารณาเอาเองว่า ทำกรรมใดแล้วร้อนใจในภายหลัง

กรรมที่ทำแล้วนั้นไม่ดี ในบางกรณีบุคคลไม่สามารถวินิจฉัยเหตุที่ตนกำลังจะกระทำได้ว่า จะออกมาเป็นอย่างไร ก็ควรมองสืบสาวไปถึงผลว่า ถ้าทำอย่างนี้ ผลจะออกมาอย่างไร เมื่อผลเป็นอย่างนี้ต่อไปจะเป็นอย่างไร หรือบางครั้งตนกำลังประสบผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนอยู่ เมื่อมองย้อนกลับไปสู่เหตุที่ได้รับ ความเดือดร้อนเหล่านั้นจะพบว่า เกิดขึ้นจากอกุศลกรรม คือ การกระทำไม่ดีของตนในอดีตในขณะเดียวกันก็ทรงสอนว่า

“ทำกรรมใดไว้แล้วไม่ร้อนใจในภายหลัง กรรมที่ทำแล้วนั้นแท้เป็นดี”

แสดงว่าบุคคลอาจกำลังรับผลเป็นความเจริญอยู่เมื่อ มองย้อนกลับไปถึงเหตุที่ตนได้รับผลเช่นนั้น ก็จะได้เห็นว่า เหตุที่ทำให้ตนได้รับผลเช่นนี้คือความดี

บางครั้งคนอาจมีวิจรรณญาณมากพอที่จะมองจากเหตุซึ่งตนกำลังจะกระทำและคาดหมายผลได้ว่า ถ้ากระทำไปเช่นนี้ ต่อไปผลก็จะออกมาในลักษณะนั้น เป็นความสำเร็จ ความเจริญ ความก้าวหน้าในด้านต่างๆ ก็กระทำกรรมลงไป เพราะเห็นว่าผลจะเป็นไปเพื่อความสุข ความเจริญแก่ตนและแก่บุคคลอื่น แต่ในขณะเดียวกัน เนื่องจากสภาพจิตใจของบุคคลมีการต่อสู้กันอยู่ระหว่างความดีและความชั่ว ซึ่งบุคคลอาจมองที่จิตตนเองแล้วจะเห็นได้ชัดว่า บางครั้งความตั้งใจที่จะทำความดีได้เกิดขึ้นภายในใจ แต่ก็มีความรู้สึกหลายอย่างเข้ามาขัดขวางเอาไว้ เช่น อาจมีเพื่อนซึ่งไม่หวังดี ไม่ปรารถนาดีต่อเรา ห้ามปรามไว้ไม่ให้กระทำ ในที่สุดก็ทำไม่ได้

ดังนั้นท่านจึงแสดงสภาพจิตของบุคคลไว้ว่า “กรรมใดแล
เป็นประโยชน์ด้วย ดีด้วย กรรมนั้นทำได้ยากยิ่ง”

แต่ว่าการจะทำได้ยากหรือง่ายนั้น ในบางโอกาสแสดงไว้ ที่
ตัวบุคคล คือไม่ได้มองไปที่อะไร แต่เรามองไปที่ใครเป็นผู้ทำ
เพียงสังเกตง่าย ๆ เช่น การจะปรุงอาหาร ถ้าจะถามว่าง่ายหรือยาก
เราก็ต้องถามว่าใครเป็นคนปรุง ไม่ต้องพูดถึงสิ่งที่เราต้องปรุง เพราะ
การปรุงอาหารบางอย่างสำหรับบุคคลบางคนแล้วเป็นเรื่องง่ายมาก
แต่สำหรับบุคคล บางคนแล้วเป็นเรื่องยากยิ่ง

การกระทำความดีก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน พอถึงจุดหนึ่ง
จะเกิดคำถามขึ้นมาว่า ใครเป็นคนทำ เพราะโดยหลักของความ
เป็นจริงแล้ว

ความดีนั้นคนดีทำได้ง่าย แต่คนชั่วทำได้ยาก

ความชั่วคนชั่วทำได้ง่าย แต่คนดีทำได้ยาก

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในแง่ของความเป็นจริงแล้ว สิ่งทั้งหลายที่
เรา เรียกว่ายากหรือง่ายนั้นไม่ได้อยู่ที่สิ่งนั้นเสมอไป แต่อยู่ที่ ตัว
บุคคลซึ่งจะต้องทำสิ่งนั้นว่า เขาเป็นใคร เขามีความรอบรู้มีความ
สามารถจะทำได้มากน้อยแค่ไหน เพียงไร การงาน บาง
อย่างอาจง่ายสำหรับบางคน แต่อาจยากสำหรับบางคน บางคน
อาจทำไม่ได้เลย

กุศลกรรมและอกุศลกรรม ที่จริงก็คือเป็นการทำงานชนิดหนึ่ง
คนจะต้องต่อสู้กับอำนาจของความชั่วได้ จึงสามารถทำความดีได้
แต่ถ้าพ่ายแพ้ต่ออำนาจของความชั่วแล้วก็ไม่อาจที่จะทำความดีได้
แต่บางครั้งก็ทรงจำแนกไว้ว่า “ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว” ซึ่งอัน
ที่จริงแล้วเป็นข้อความที่ฟังได้ชัด ใครทำดีอะไรก็ตาม สิ่งที่เขาทำก็ดี

คนผู้ทำก็ดี และเขาก็เป็นคนทำดีในขณะนั้น ส่วน ความชั่วก็มี ลักษณะเช่นเดียวกัน สิ่งที่เขาทำก็เป็นความชั่ว เจตนาเป็นเหตุให้ กระทำก็เป็นเจตนาชั่ว ทำให้ผู้กระทำกลายเป็นคนชั่วไป จึงทรง แสดงง่าย ๆ ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”

ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคนทั้งหลายซึ่งอาจ ไม่ ต้องมองไกลมากนักก็ได้ อาจมองเพียงวันหนึ่งหรือชั่วโงงหนึ่ง ก็ จะพบว่า ความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคนไม่เหมือนกัน แต่ละ อย่างนั้นเมื่อมองโดยสรุป ก็เป็นไปตามกรรม คือ การกระทำของ บุคคลเหล่านั้น อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตาม กรรม” และเพื่อให้บุคคลได้ตระหนักถึงผลกรรมและการที่ตนจะต้อง เป็นเจ้าของผลกรรม ท่านจึงสอนให้ได้คิดว่า “ใคร่ครวญให้ดีก่อน แล้วจึงทำดีกว่า” เพราะสิ่งที่เรากระทำไปแล้ว ไม่อาจที่จะทำคืนได้

ดังนั้น บุคคลผู้ฉลาดรู้ว่า การใดเป็นประโยชน์แก่ตน ก็ให้ รีบทำการนั้นทันที หรือเมื่อจะทำสิ่งที่เป็นความดีงาม ก็ให้ทำการ งานนั้นจริง ๆ ให้มาก หมั่นพยายามในการทำงานนั้นให้มากไว้ เพราะ ว่า การงานที่ย่อหย่อนที่หละหลวมจะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นนานา ประการ ที่ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลักในพุทธ ศาสนา จะเห็นว่าทุกอย่างจะเน้นไปที่กรรม คือ การกระทำของ บุคคลเป็นเหตุสำคัญ เพราะชีวิตของคนเราจะเสื่อม จะเจริญ จะ ประณีต จะหยาบ เกิดขึ้นจากการจำแนกของกรรม คือเจตนาเป็น เหตุให้กระทำของบุคคลเหล่านั้นเป็นประการสำคัญ

อดีตคือผู้สั่งสอน

อดีตกรรมมีจริงหรือไม่ มีอิทธิพลต่อชีวิตคนในปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร ?

คำว่า อดีตกรรม ในความหมายของทางพุทธศาสนานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วงคือ

อดีตกาลนานไกล ซึ่งกรรมเหล่านั้นติดตามบุคคลมา ท่านอุปมาเหมือนกับสุนัขไล่เนื้อ เมื่อเขาหันในที่ใดเขาก็กัดในที่นั้น

อดีตกรรมที่ไม่ไกลเกินไป อาจชาติก่อนหรือปีก่อนๆ ที่บุคคลได้กระทำไว้ ก็มาให้ผลแก่บุคคลเหล่านั้นในปัจจุบัน

อดีตใกล้ๆ เช่น นักเรียนไม่สนใจในการเล่าเรียนศึกษาในตอนต้นปี พอถึงปลายปีก็สอบตก คนใดขยันทำงานในตอนต้นปี และได้ขยันเรื่อยมา เมื่อถึงคราวพิจารณาความดีความชอบ ก็ได้เลื่อนขั้นเงินเดือน หรือคนที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก ตั้งแต่ต้นทอมและขยันเรื่อยมา เมื่อถึงคราวสอบ ก็สอบได้ดี ทำเกรดได้มาก ส่วนคนที่มีความหมั่นขยันในการปฏิบัติภารกิจงานของตนเอง ตามสมควรแก่ฐานะหน้าที่ เมื่อถึงคราวพิจารณาถึงความดีความชอบ เขาก็ได้รับผลเป็นพิเศษจากบุคคลอื่น มีผลเป็นอันมากทั้งด้านดีและด้านไม่ดี ที่เราจะมองเห็นในรูปแบบ โชคเคราะห์ ดวง เพราะไม่รู้สาเหตุที่แท้จริงผลเหล่านั้น

เมื่อมองจากที่เกิดแก่บุคคลทั้งหลายในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าจะเชื่อมโยงกลับไปสู่อดีตกรรมที่ตามมาให้ผล เช่น

กรรมไม่ดีที่มาให้ผลแก่พระพุทธเจ้า ๑๐ กว่าเรื่อง ล้วนแต่เป็นผล
ของอดีตกรรมที่นานไกลทั้งนั้น

ในอภินิหารกสูตร มัชฌิมนิกาय อุบริปิณฑาสกั ทรงแยก
ความเห็นของบุคคล ๒ กลุ่ม ที่มีความขัดแย้งกัน คือ กลุ่มที่หนึ่ง
เห็นว่า

ทานที่ให้แล้วมีผล การบวงสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบาก
แห่งกรรมที่สัตว์ทำชั่วทำดีมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี
สัตว์ที่ตายแล้วเกิดมีอยู่ สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติโดยชอบทำโลกนี้
และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วมีอยู่
ในโลก

แต่อีกกลุ่มหนึ่งปฏิเสธสิ่งที่มีอยู่ทั้ง ๑๐ ประการนี้
จากนั้นได้ทรงสรุปว่า คนที่มีความเชื่อว่า

"การให้ทานมีผลเป็นต้น เป็นอันหวังได้ว่า เขาจะต้องกระทำ
ความดีด้วยการปฏิบัติสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่คนที่
มีความคิดปฏิเสธผลแห่งทานเป็นต้น จะประพฤตินุจริตทางกาย
ทางวาจา ทางใจ เพราะเขามองไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความ
เศร้าหมองของอกุศลธรรม เหล่านั้น"

ในที่สุดได้ทรงรับสั่งว่า ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้มีอยู่แท้ๆ
แต่ความเห็นของผู้นั้นว่าไม่มี ความเห็นของเขาก็เป็นมิจฉาทิฐิ
เขาดำริว่าไม่มี ความดำริของเขาก็เป็นมิจฉาสังกัปปะ คือ ดำริผิด
เขากล่าวว่าไม่มี วาจาของเขาก็เป็น มิจฉาวาจา คือพูดผิด ผู้นี้
ย่อมทำตัวเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า เขาทำให้คน
เชื่อถือว่าการให้ทานเป็นต้นไม่มีนั้น เป็นการให้ผู้อื่นเข้าใจผิดโดย

ไม่ชอบธรรม เขายังยกตนและข่มผู้อื่น โดยการให้ผู้อื่นเข้าใจผิด โดยไม่ชอบธรรม เขาละคุณคือคนมีศีลแล้ว สะสมโทษคือความเป็นคนทุศีล และอกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนก คือ ความเห็นผิด ความคิดผิด วาจาคิด การเป็นข้าศึกต่อพระอริยะ การให้คนอื่นเข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม การยกตนข่มท่านเพราะความเห็นผิด เป็นปัจจัย

แสดงให้เห็นว่า โดยพระสัมพันธัญญุตญาณ คือการตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า นั้น ทรงรู้เห็นสิ่งทั้ง ๑๐ ประการว่า มีอยู่จริงๆ แต่ว่าคนที่มีความเห็นคัดค้านต่อพระสัมพันธัญญุตญาณของพระพุทธเจ้า ชื่อว่ามีความเห็นผิด มีความคิดผิด มีการพูดผิด การกระทำของคนเหล่านั้น เริ่มมาจากความเห็นผิด เมื่อเขาเห็นผิด คิดผิดแล้ว การกระทำของเขาก็ย่อมจะผิดตามไป จากนั้นได้ทรงแสดงถึงความเห็นที่ไม่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

กล่าวเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่อง ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ได้รับสั่งไว้ว่า

“สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฆาผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เฆาผลาญ ทำสัตว์ให้เสรำโศกเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เสรำโศก ทำสัตว์ให้ลำบากเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเองหรือใช้ผู้อื่น ทำสัตว์ให้คืนรน นำสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์ตัดช่องทำการปล้นในเรือนหลังเดียวข่มอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภริยาของผู้อื่น

พูดเท็จ บาบที่บุคคลทำอยู่ถือว่าเป็นอันทำ แม้ผู้ใดจะ
 พึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ให้เป็นลานเนื้อแท่งเดียวกันให้เป็นกอง
 เนื้อกองเดียวกัน โดยจักรมีคมโดยรอบเช่น คมมีดโกน บาบ
 อันมีกรรมทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อแท่งเดียวกัน เป็นเหตุยอมมี
 บาบยอมมีมาถึงแม้ถ้าบุคคลจะไปยังฝั่งขวา แห่งแม่น้ำคงคา
 ย่อมไม่พ้นจากบาปที่เกิดจากการฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นเป็นต้น

หรือว่าให้ทานเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ทาน บุชาเองหรือใช้
 ผู้อื่นให้บูชา บุญมีการให้ทานเป็นต้น เป็นเหตุยอมมี บุญยอม
 มีมาถึง เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความสำรวม
 เพราะกล่าวคำสัตย์

ดังนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นอันหวังข้อนี้คือ

จักเว้นอกุศลกรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต วาจาทุจริต
 มโนทุจริต แล้วประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ ข้อนั้น
 เพราะเหตุใด เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นยอมเห็นโทษ
 ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง แห่งอกุศลกรรม

ก็กรรมมีอยู่จริง และเขามีความเห็น ว่า กรรมมีอยู่
 ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นชอบ

กรรมมีอยู่จริง ผู้้นั้นกล่าวว่า กรรมมีอยู่ ผู้้นี้ย่อมไม่
 ทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ เพราะผู้มีวาตะว่ากรรมที่
 บุคคลทำแล้วเป็นอันทำ

ก็กรรมมีอยู่จริง ผู้้นั้นให้ผู้อื่นสำคัญว่ากรรมมีอยู่จริง
 การที่ให้ผู้อื่นสำคัญของเขา นั้น เป็นกิริยาที่ให้สำคัญโดยชอบ
 ธรรม

เพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยชอบธรรมนั้น เขาย่อมไม่ยกตน โดยข่มขู่ผู้อื่น เขาละโทษ คือความเป็นผู้ทุศีลก่อนที่เดียวตั้งไว้แต่คุณคือความเป็นผู้มีศีลโดยประการเช่นนี้ และกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรียะ การที่ให้บุคคลอื่นสำคัญโดยธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่นย่อมมี เพราะสัมมาทิฐิฐิเป็นปัจจัย

การที่มีคนบางพวกพูดว่า

“ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป”

จนบางคนพูดในทำนองไม่หวาดกลัวต่อผลแห่งบาปกรรมที่ตนจะได้รับในชาติหน้าอันเป็นผลแห่งความชั่วที่ทำให้บุคคลตกนรกหมกไหม้ เอาไว้ว่า “ขึ้นต้นจิวพริ้วไปต้นขนุน ผิดเมียท่านได้บุญ ทั้งลูกขนุนก็ได้กิน” เป็นต้นนั้น

ส่วนมากจะเกิดขึ้นจากความสับสนในแง่มุมของกรรมเป็นประการสำคัญ โดยเขากำหนดความดีความชั่วที่รูปวัตถุต่างๆ ที่ได้จากการกระทำของบุคคลทั้งหลาย โดยการได้พบเห็นคนบางคน ข้อโกง คำของเถื่อน ตลอดจนการคอร์ปชั่นโกงกินมาเป็นต้น จนมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย สมบูรณ์ด้วยลาภยศ ชื่อปรากฏเป็นที่รักของคนทั่วไป คนเหล่านั้นก็เข้าใจว่า นั่นคือตัวของความดี แล้วกลับไปมองคนซึ่งทำมาหากินในทางสุจริตดำรงชีวิตอยู่ในธรรม แต่ฐานะทางสังคมไม่มั่งคั่งร่ำรวยไม่มีลาภผลมาก ยศตำแหน่งไม่ใหญ่โต เป็นต้นแล้วก็ด่วนตัดสินไปว่า

“ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป”

อันเป็นวาตะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก
เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอปถมนกสูตรดังกล่าว นั่นเอง

ถ้าหากบุคคลได้หยุดคิดสักนิดหนึ่งว่า ผลประโยชน์
ทั้งหลายที่เป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เรือกสวนไร่นา บ้าน รถ
และเครื่องประดับตกแต่งต่างๆ นั้นที่จริงแล้วสามารถที่จะให้เกิดขึ้นได้
ทั้งด้วยการกระทำดี และด้วยการกระทำชั่ว สิ่งเหล่านั้นท่านเรียกว่า
เป็นผลของกิริยาไม่ใช่ผลของกรรม ซึ่งเป็นเจตนาที่ให้กระทำสิ่งนั้น
ข้อนี้ลองสังเกต เช่น เขาทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร ก็สามารถ
ได้ทรัพย์สินเงินทองมาได้ แต่ในขณะที่เดียวกัน คนบางคนทำงาน
ด้วยการโกง ลักขโมย ก็หาทรัพย์สินเงินทองมาได้

ถ้าจะถามว่าใครรวยกว่า ?

อาจรวยได้ด้วยกัน ดังนั้นเศรษฐีมีทรัพย์ในโลกนี้จึงได้
ทรัพย์มาในทางไม่ชอบธรรมก็มาก คนได้ยศได้ตำแหน่งส่วนใหญ่
ก็ได้มาในทางที่ชอบธรรม มีส่วนน้อยเท่านั้นเองที่ได้มาโดยทาง
ไม่ชอบธรรม ฉะนั้นผลประโยชน์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้าน เป็นรถ เป็น
เรือน เป็นที่ดิน เป็นเงินตราในธนาคารเป็นต้น อาจเกิดขึ้นจาก
การกระทำดีก็ได้ จากการกระทำชั่วก็ได้ แต่ประการที่สำคัญ ถ้า
หากว่าเรามองผลที่เป็นโลกธรรมอีก ๒ ประการคือ ความสรรเสริญ
กับความสุข

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผลประโยชน์ต่างๆ ที่บุคคล
ครอบครองอยู่นั้นไม่ว่าจะเป็นลาภหรือยศก็ตาม ถ้าเป็นการได้มา
ในทางที่ชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมก็อาจจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ
ของบุคคลทั้งหลาย ในหมู่ใจด้วยกันก็อาจยกย่องสรรเสริญกันได้

ในหมู่ผู้เล่นการพนันด้วยกันก็อาจยกย่องกันและกัน แต่ตัวการที่กำหนดได้อย่าง ชัดเจน คือเรื่องของความสุขอันเป็นผลตรงจากการกระทำความดี ความทุกข์ใจซึ่งเป็นผลตรงจากการกระทำความชั่วดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า

“อูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวบุญเลย เพราะคำว่าบุญ บุญนี้ เป็นชื่อของความสุขนั่นเอง”

ซึ่งแสดงว่า คำว่า บาป เมื่อมองในส่วนผลก็คือ ความทุกข์ใจนั่นเอง

เมื่อมองในจุดนี้ บุคคลจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า คนบางคน แม้จะมีสถานะทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ทางการเมือง ที่คนทั้งหลายมองเห็นว่า เป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่ แต่ถ้าหากว่า การได้มาซึ่งสถานะของคนเหล่านั้น เป็นการได้มาในทางที่ไม่ชอบธรรม เรียกว่าทำชั่วแล้วได้มา เขาจะอยู่ด้วยความไม่สงบใจ ไม่สุขใจ ไม่เบิกบานใจ จะไปจะอยู่ในที่ไหนมีแต่ความวิตกกังวล จนแสดงให้เห็นปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม มีมือปืนมีคนคุ้มกันดูแล แต่สำหรับท่านที่ได้สถานะทางเศรษฐกิจสังคม การเมืองมาด้วยความสุจริต และยุติธรรม จะอยู่อย่างมีความสุขใจ โปร่งใจเบาใจ จะไปไหนๆ ก็ไม่มีความวิตกกังวลเดือดร้อน ไม่จำเป็นต้องมีมือปืนอารักขาป้องกัน เว้นไว้แต่จะต้องปฏิบัติตามระเบียบราชการคือ ท่านที่มีตำแหน่งหน้าที่ราชการซึ่งทางราชการมีการกำหนดให้มีการคุ้มกันดูแลก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งโดยส่วนจิตใจของท่านนั้น ท่านจะมีความสุขใจที่ท่านรู้ได้ด้วยใจของท่านเอง

ดังนั้นความคิดที่ว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” จึงเป็นความเห็นผิด ความคิดผิด การพูดผิด และเมื่อนำไปชี้แจง บอกกล่าวสั่งสอนแก่บุคคลอื่น ชื่อว่าเป็นคำพูดที่เป็นซ้ำศึกต่อ พระอรหันต์ทั้งหลายในโลก เป็นการสะสมบาปด้วยใจตน และเพิ่มพูนบาปขึ้นภายในจิตใจของบุคคลอื่น

สำหรับคำถามที่ว่า ทำไมคนส่วนหนึ่งจึงมีความเห็นอย่างนั้นก็ตอบได้ว่า เกิดขึ้นจากพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในกระบวนการแห่งกรรมของบุคคลเหล่านั้น เพราะบางครั้งคนทั่วไปอาจปฏิเสธสิ่งหนึ่งโดยเขาไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเขาปฏิเสธอะไร ซึ่งก็มีแพร่หลายอยู่ในที่ต่างๆ เนื่องจากคนส่วนใหญ่ ขาดการศึกษาเรียนรู้การเพ่งพินิจพิจารณา เมื่อมาถึงปัญหาเรื่องของกรรม ซึ่งความรู้แจ้งในกฎของกรรมนั้นเป็นความรู้แจ้งด้วยญาณดังที่กล่าวแล้ว จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่จะมีความคิดสับสน เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมสำหรับบุคคลบางพวก

ทานเนน สมจริยาย ถ้อยเมน ทเมน จ
 ยี่ กตฺวา สุขิโต โหติ น จ ปจฺจนาหุตฺตปฺปติ.

คนทำกรรมใดด้วยทาน ด้วยความประพฤดี
 สม่ำเสมอ ด้วยความสำรวม และด้วยการฝึกตน
 ย่อมมีความสุข เพราะกรรมนั้น ย่อมไม่ตามเผา
 ผลาญภายหลัง.

(โพธิสตุต)

บุ.ชา.ปกิณณก. ๒๗/๓๕๘.

อะไรที่ทำมากผลก็มาก

ปัจจุบันกรรมกับอดีตกรรม อะไรมีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของชีวิตมากกว่ากัน?

เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะว่าองค์ประกอบของชีวิตนั้น มิได้มีอยู่แต่กรรมเพียงอย่างเดียว สรุปร่างๆ ก็คือว่า กรรมแต่ละอย่างนั้นได้มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ส่วนในช่วงใด ขณะใด อิทธิพลของกรรมฝ่ายใด มีกำลังมากนั้น ก็ต้องว่ากันไปเป็นกรณีๆ ไป ส่วนใหญ่แล้วท่านจะเน้นที่ปัจจุบันกรรม เพราะถือว่าอดีตกรรมนั้นได้ผ่านมาแล้ว จะดีก็เท่านั้น จะไม่ดีก็เท่านั้น แต่ถ้าหากว่าในปัจจุบันพยายามกระทำความดี แม้ผลแห่ง อดีตกรรมที่ไม่ดีเข้ามาตัดรอน ก็จะลดความรุนแรงลงไป ประการที่สำคัญก็คือว่า ความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคนนั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปด้วยเงื่อนไขของนิยาม หมายถึงข้อกำหนดอันแน่นอนด้วยความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติที่ท่านกำหนดไว้ ๕ ประการด้วยกันคือ

๑. อุดุนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับอุณหภูมิความร้อน ความหนาว หรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับดินฟ้าอากาศ สรุปรักก็คือเกี่ยวข้องกับธาตุทั้ง ๕ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อันเป็นสิ่งแวดล้อม ของมนุษย์ ตัวมนุษย์เองก็เป็นส่วนหนึ่งของดินฟ้าอากาศเหมือนกัน

๒. พืชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์หรือพันธุ์กรรมหมายถึง เพื่อก่อเอาเหล่ากอของบุคคลตลอดจนถึงสถานที่ที่บุคคลเหล่านั้นเกิด และสกุลที่บุคคลเหล่านั้นเป็นสมาชิกอยู่

๓. จิตนิยาม คือธรรมชาติที่เกี่ยวกับการทำงานของจิต คุณภาพของจิต พฤติกรรมในทางจิตที่บุคคลแสดงออกในขณะนั้น ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าบางครั้งแม้จะมีการศึกษาอบรมมาดีเพียงไรก็ตาม แต่บางขณะพฤติกรรมของจิตผิดปกติไป ทำให้ลู่อำนาจแก่อารมณ์ ทำอะไรผิดพลาดลงไป คุณความดีต่างๆ ที่มีไว้ในกาลก่อนก็ไม่สามารถจะช่วยเหลือสนับสนุนได้ หรือ บางครั้งคนทำชั่วทำผิดมา มาก แต่มีความเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจ อ่อนน้อมเข้าหาความดี สร้างความเปลี่ยนแปลงขึ้นในทางที่ดีได้ ทำให้เราพบว่าวิถีชีวิตของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับอดีตกรรมและปัจจุบันกรรมนั้น พระพุทธเจ้า ทรงจำแนกออกไว้เป็น ๔ ประเภทด้วยกัน เป็นการกล่าวถึงช่วงชีวิตที่ยาวๆ คือ

(๑) มีตมาแล้วมืดไป คนเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยผลของอดีตกรรมที่เป็นอกุศล และเมื่อเกิดมาแล้ว พฤติกรรมทางจิตก็ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจของอกุศล ทำให้ประพฤตินนปฏิบัติตนในทางที่ตกต่ำไม่สามารถจะประสบความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้กลายเป็นประเภทที่มีตมาแล้วมืดไป

(๒) มีตมาแล้วสว่างไป แสดงให้เห็นถึง ผลของอกุศลกรรม ที่นำเขามาเกิดในชาติสกุลในสถานที่ในกำเนิดที่ไม่สูง แต่อาศัยปัจจัยเหล่าอื่นเข้ามาสนับสนุน เช่น ในสภาพแวดล้อมที่ดี

คบหาสมาคมกับคนดี พฤติกรรมทางจิตของเขาก็เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เจตนาคือ กรรมที่แสดงออกมาทางกายทางวาจา เป็นไปในครรลองของกุศลกรรมก็สามารถสร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จในชีวิต ได้มีตัวอย่างบุคคลประเภทนี้อยู่เป็นอันมาก ดังที่ท่านกล่าวไว้เป็นคำกลอนสอนใจว่า

ลูกคนจน	ชั้นแค้น	แสนจะคิด
อาจแผลงฤทธิ์	กลายเพศ	เป็นเศรษฐี
ลูกคนโง่	อาจจะโผล่	เป็นเมธี
เหตุฉะนี้	ไม่ควรหู่	คู่มั่นกัน
อันพฤกษา	คราแรก	เจริญศรี
ไซ้จะมี	ต้นใบ	ใหญ่มหันต์
ทุกทุกต้น	ตั้งแต่เล็ก	มาด้วยกัน
ต่อนานวัน	จึงเชี่ยวชาญ	ชะอุมใบ

(๓) สว่างมาแล้วมืดไป คือการบังเกิดใน โลกมนุษย์ของบุคคลนั้นเกิดขึ้นโดยกุศลกรรมนำให้เขาเกิดมาในสกุลที่ดี ไปเจริญเติบโต ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี พฤติกรรมทางจิตเขาก็อาจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี มีการกระทำที่เลว จนทำตัวเองให้ตกต่ำเสื่อมทรามลงไปได้

(๔) สว่างมาแล้วสว่างไป แสดงว่าเขาเกิดมาด้วยผลของกุศลกรรมและดำรงชีวิตอยู่ด้วยกุศลกรรม ทำให้รักษาคุณความดีของตนไว้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน กรรมทั้ง ๒ ประการก็ทำหน้าที่ให้ผลแก่บุคคลผู้นั้น

๔. **กรรมนิยาม** กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์คือ กระบวนการของกรรม และการให้ผลของกรรมซึ่งมีเงื่อนไขและมีความสลับซับซ้อนอยู่ในกฎแห่งกรรมเหล่านั้น

๕. **ธรรมนิยาม** กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง ตลอดถึงอาการอันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสิ่งเหล่านั้น เช่น สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือการที่คนเราเกิดมาแล้วต้องแก่เจ็บตาย ประสบความพลัดพราก สูญเสีย เป็นต้น ถือว่าเป็นธรรมดาของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย แม้นิยามอีก ๔ ประการข้างต้นนั้น ก็ย่อมตกอยู่ในหลักกรรมนิยามทั้งหมด การจำแนกออกไปเป็น ๕ ประเภท เพื่อสะดวกต่อการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ตามธรรมชาติให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในการศึกษาเรื่องของชีวิต เพราะชีวิตนั้นประกอบด้วยเงื่อนไขหลายอย่าง การจะตัดสินปัญหาอะไรที่เกี่ยวข้องกับชีวิต จะอาศัยข้อมูลเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ย่อมไม่อาจหาข้อยุติที่สมบูรณ์ได้ กรรมนิยามที่เน้นในที่นี้ จึงเป็นเพียง ๑ ใน ๕ ของเงื่อนไขในการทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต เพียงแต่มีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงในชีวิตคนได้มากเป็นพิเศษ ที่สำคัญคือ คนทุกคนสามารถควบคุมในส่วนเหตุคือเจตนา ที่ให้เกิดกรรมได้ในแต่ละขณะของการกระทำ

จะเห็นได้ว่า จิตนิยามกับกรรมนิยามมีความเกี่ยวเนื่องถึงกันคือ เจตนาที่เกิดขึ้นภายในจิตเป็นเหตุให้บุคคลกระทำความทั้งกาย ทั้งวาจา และทั้งใจ ยิ่งไปกว่านั้นที่เรียกว่า กรรมนิยามคือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และการที่เป็นเหตุเป็นผลของ

กันและกันแห่งจิตทั้งหลาย เช่น สมมติว่าบุคคลกระทำความดีในขณะปัจจุบันแต่มีอุปสรรคขัดขวางในบางสิ่งบางอย่าง ผลแห่งกรรมดีนั้น ไม่สามารถอำนวยความสะดวกให้ได้ ในการกระทำความดีของบุคคล จึงเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขสำคัญอีก ๔ ประการ ซึ่งท่านเรียกว่า เป็นสมบัติและเป็นวิบัติ หมายความว่า สิ่งเหล่านี้เป็นวิบัติหรือว่ามี ความสมบูรณ์อย่างไรหรือไม่ อาจเป็นปัจจัยที่สนับสนุนก็ได้

วิบัติก็คือ จุดอ่อนหรือความบกพร่องหรือข้อเสียคือ องค์ประกอบต่างๆ ที่ไม่สามารถจะอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลที่ทำความดี จนบางครั้งกลายเป็นเปิดช่องให้กรรมซึ่งแสดงผลหรือส่วนประกอบ บกพร่อง ที่ทำให้กรรมชั่วซึ่งบุคคลสะสมไว้อำนวยผลให้ ทั้งช่วงสั้นๆ และช่วงยาวๆ คือ

๑. คติวิบัติ ความวิบัติแห่งคติ

เมื่อกล่าวถึงช่วงยาวๆ หมายถึงภพหรือกำเนิดสถานที่เกิดของบุคคลเหล่านั้น เช่นบุคคลอาจมีส่วนดีงามอยู่มากแต่พอดีมีปัญหาที่เกิดขึ้นและสกุลที่เกิด ทำให้โอกาสที่จะพัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้นไปมีความบกพร่องแต่ในช่วงสั้นๆ นั้น ก็หมายถึงที่อยู่ที่ไม่ตลอดจนถึงการดำเนินชีวิตของบุคคลในบางช่วงบางขณะ คือ ไปทำอะไรพลาดเข้าเกี่ยวกับสถานที่เหล่านั้นรวมๆ หมายถึงสถานที่แวดล้อม และกรณีที่แวดล้อมสถานที่เราอยู่เราไป ในขณะนั้นๆ กลายเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้ผลของความดีปรากฏได้เท่าที่ควร และจะเป็นช่องว่างให้ความชั่วสอดแทรกเข้ามา เช่นว่า คนดีเกิดพลัดหลงเข้าไปในที่ๆ เขามีการเล่นพนันกัน อาจถูกจับกุมได้ เป็นต้น

๒. อุปธิวิบัติ ความบกพร่องในส่วนขอร่างกาย

คือ อวัยวะไม่สมประกอบ หรือมีบุคลิกลักษณะที่ไม่ดี ตลอดถึงสุขภาพพลานามัย ไม่สมบูรณ์มีการเจ็บป่วยอยู่เสมอๆ จะกลายเป็นอุปสรรคในการทำความคิด ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติภารกิจการงาน ตลอดถึงการเข้าไปทำงานในสถาบันต่างๆ

๓. กาลวิบัติ ความวิบัติของกาล

คือเวลาเสียไปเช่นในช่วงยาวๆ หมายถึงการที่เราไปเกิด ในสมัยที่ไม่มีสิ่งเกื้อกูลต่อความเจริญก้าวหน้า หรือว่าบ้านเมืองกำลังประสบภัยพิบัติหรือว่าผู้ปกครองไม่ดี เกิดในยุคในสมัยที่สังคมมีความตกต่ำทางศีลธรรม มีการเข่นฆ่า มีการเบียดเบียน การประทุษร้ายกันอยู่มาก หรือยุคสมัยที่คนพาลได้อำนาจมีความกำเริบเลิบบ้านมีการยกย่องคนพาลด้วยกันและคนพาลเหล่านั้นควบคุมกันมาเบียดเบียนประทุษร้ายคนดี หรือแม้ในช่วงสั้นๆ คนดีมีศีลธรรมที่ไปอยู่ในกาลในสถานที่ที่นำปัญหามาสู่ตนเอง ที่เรามักพูดว่าพลอยติดร่างแหเข้าไปด้วย แสดงว่ากาลมันเกิดวิบัติหรือว่าทำดีไม่ถูกกาลละเทอะ เป็นต้น

๔. ปโยควิบัติ ความวิบัติแห่งการประกอบกิจการกระทำ

กิจการต่างๆของบุคคลเหล่านั้น

ในช่วงยาวๆ เช่นการไปเกี่ยวข้องกับคนค้าสมาคมกับคนที่ไม่ดี หรือประกอบอาชีพทุจริต คือ จิตประกอบด้วยความนิยมชมชอบในสิ่งที่ชั่วร้ายเลวทรามในช่วงสั้นๆ นั้น อาจหมายถึงการกระทำไม่ดีที่เกิดขึ้นด้วยการลุ่มอำนาจแก่อารมณ์ อาจเป็นชั่ววูบหนึ่งของอารมณ์แล้ว ได้ทำความไม่ดีลงไปตลอดถึงการทำความดีที่เราพูดกันว่า

ทำความดีเกินดี ทำความดีไม่ถึงดี

ทำความดีไม่ถูกต้อง ทำความดีไม่พอดี

สิ่งเหล่านี้ถือว่า เป็นความวิบัติจัดเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ในการนำมาประกอบพินิจพิจารณาการกระทำของคน เพราะการปรากฏของผล นอกจากจะอาศัยเหตุ คือกรรมที่บุคคลกระทำไว้แล้ว ยังต้องอาศัยฐาน คือคติ อุปติ กาละ และปโยคะที่เขากระทำ เป็นปัจจัยเข้ามาประกอบอีกด้วย ซึ่งหมายความว่า กรรมนิยามคือ กฎเกณฑ์ของกรรมจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหตุปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวไว้ในนิยามข้ออื่น เพราะนิยาม คือ กฎของธรรมชาติ มีอยู่ถึง ๕ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้ว จะมองเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวก็นำไม่ได้ แต่โดยหลักทั่วๆ ไปแล้ว ความวิบัติทั้ง ๔ ประการนั้น ย่อมไม่เกิดแก่บุคคลคนเดียวกัน ในขณะเดียวกัน แต่ในขณะเดียวกัน คนๆ เดียวย่อมไม่อาจให้สมบูรณ์พร้อมทั้ง ๔ ประการได้

ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงไม่ประสบความสำเร็จอย่างรุนแรง หรือประสบความสำเร็จอย่างสูงส่ง ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบของการกระทำไม่มีความสมบูรณ์เต็มที่ทั้งส่วนของความวิบัติ และทั้งส่วนที่เรียกว่าสมบัติ

สมบัติ ๔ ประการ คือ ข้อดีหรือความสมบูรณ์ความเพียบพร้อมขององค์ประกอบ ซึ่งอำนวยให้จนสามารถป้องกันไม่ให้ความชั่วมาให้ได้ และเสริมสร้างความดีให้ปรากฏได้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น นั่นก็คือ

๑. คติสมบัติ ความสมบูรณ์แห่งคติ ความถึงพร้อมด้วยคติ

ในช่วงยาวๆ หมายถึง การอุบัติบังเกิดขึ้นภายในภพ สกฺขลชาติ ครอบครัวยุคที่พร้อมที่จะอำนวยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิตต่างๆ ในช่วงที่รองลงมา หมายถึงบุคคลที่เจริญเติบโตอยู่ภายในสกุลที่ได้สถานะดีทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การทหาร ซึ่งแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนให้การกระทำดีของเขา อำนวยผลให้ในเวลาอันรวดเร็ว รวมถึงในช่วงสั้นๆ การไปเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ กรณีที่เกื้อกูลต่อความสำเร็จความก้าวหน้า ทำให้ความดีของบุคคลเหล่านั้น ปรากฏได้ในเวลาอันรวดเร็วขึ้น

๒. อุปธิสมบัติ ความสมบูรณ์ของร่างกาย

ถึงพร้อมด้วยรูปร่าง มีบุคลิกลักษณะดี ปราศจากโรคภัย มีความสวยงามงามสง่า เป็นที่ดึงดูดตาต้องใจของบุคคลทั้งหลาย ที่เขาเรียกว่า มีรูปเป็นทรัพย์ ประกอบกับมีสุขภาพพลานามัยดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน

๓. กาลสมบัติ ความสมบูรณ์แห่งกาลเวลา

ในช่วงยาวหมายถึงเกิดมาในยุคในสมัยที่มีการส่งเสริมยกย่องคนดี มีความเจริญ บ้านเมืองมีความสงบสุข ผู้ปกครองมีศีลธรรม คนในสังคมก็ให้ความสำคัญและสนใจศึกษาปฏิบัติในศีลธรรม อยู่ด้วยกันด้วยความรัก ความสามัคคี ประสานมิตร ประสทธิธรรม คนที่ทำความดีในยุคในสมัยนั้น ในกาลเหล่านั้น โอกาสที่ความดีจะปรากฏ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั้งหลาย ก็น่าชื่น

๔. ปโยคสมบัติ ความสมบูรณ์แห่งการประกอบกระทำ ถึงพร้อมด้วยความเพียรในกิจการต่างๆ เรียกว่า ทำงานได้ เหมาะเจาะ ในช่วงยาวๆ หมายถึงพื้นอัธยาศัยของบุคคลที่มีความ นิยมชมชอบในความดี มีความใฝ่ดีใช้ความเพียรไปช่วย ขวนขวาย เสริมสร้างในสิ่งที่ดีงาม ให้บังเกิดขึ้นในชีวิตของตน มีพื้นจิตที่ ประกอบด้วยความรังเกียจความชั่ว ชื่นชมในความดีงามทั้งหลาย ในช่วงสั้นๆ ในขณะนั้นๆ เป็นผู้ที่ทำความดีได้ถูกต้อง ไม่ทำความดี เกินดี ไม่ทำความดีไม่ถึงดี ทำความดีให้พอดี ในช่วงสั้นๆ ที่อำนวยผล ให้สมบูรณ์แก่บุคคลทั้งหลายนั้น กรรมจะดีหรือชั่วก็ตาม อำนวยผล แก่บุคคลได้ในเวลารวดเร็ว เมื่อเขาทำความดีถูกต้อง ถูกคน ถูกกาล และถูกต้อง

หรือทำชั่วก็เหมือนกัน ทำชั่วถูกต้อง ถูกคน ถูกกาล ถูกความชั่ว โอกาสที่จะรับผลจะรวดเร็ว เช่น สมมุติว่า คนมีนิสัย อันธพาล แล้วไปแสดงนิสัยอันธพาลในหมู่คนอันธพาลด้วยกัน โอกาสที่จะได้รับตอบสนองก็เร็วขึ้น หรือคนดีที่มีพื้นอัธยาศัยดีงาม และไปแสดงความดีให้ปรากฏในสถานที่ที่มีคนดีอยู่ก็จะได้รับ การยกย่องจากคนดีในเวลาอันรวดเร็ว เป็นต้น ซึ่งแน่นอนโดยปกติ ธรรมดา สมบัติทั้ง ๔ ประการ ถือว่า เป็นองค์ประกอบในการพิจารณา พิจารณา อิทธิพลของทั้งอดีตกรรมและปัจจุบันกรรม แต่ตัวการ สำคัญท่านเน้นอยู่ที่ปโยคะ คือ การกระทำของบุคคลในปัจจุบัน

แต่จะต้องเป็นการกระทำที่มีปัญญาเข้ากำกับท่านเรียกว่า อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล

การกระทำความดีนั้น ข้อที่ลืมไม่ได้ คือ แม้สิ่งนั้นจะเป็นความดีแต่บุคคลจะต้องทำให้ถูกที่ ให้ถูกคน ให้ถูกกาลเทศะ และให้เป็นความดีจริงๆ ถ้าครบทั้ง ๔ ประการนี้ ปัจจุบันกรรมก็จะปรากฏได้อย่างเด่นชัด แม้จะมีอดีตกรรมที่เป็นบาปอกุศลอยู่บ้างก็ไม่อาจที่จะวิตรอนได้อย่างรุนแรงเกินไป

เนื่องจากอดีตกรรมเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว เราไม่สามารถจะไปแก้ไขเรื่องในอดีตได้ พระพุทธศาสนาจึงเน้นที่ปัจจุบัน คือ การประกอบกระทำ และจะเน้นในปัจจุบันในทุกๆ กรณี แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าปฏิเสธเรื่องอดีต เรื่องอดีตก็คือเรื่องอดีต จะชั่วจะดีอย่างไร เราก็ไปลดความชั่วเพิ่มความดีอีกไม่ได้ การจะเพิ่มความดี ลดความชั่ว เป็นเรื่องของปัจจุบัน ท่านจึงเน้นที่ปัจจุบันเป็นประการสำคัญ

อะไรอยู่เบื้องหลัง

ตัวอย่างบุคคลที่ประสบกับอดีตกรรม ทั้งด้านดีด้าน
ไม่ดีในสมัยพุทธกาล จากพระโอรสผู้ของพระพุทธเจ้าและ
พระอรหันตสาวก

หลักฐานในเรื่องนี้จำเป็นจะต้องอาศัยตถาคตโพธิสัทธา
การเชื่อในปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพราะถ้าหากว่าฐาน
ความเชื่อในเรื่องนี้ไม่มั่นคง เรื่องต่างๆ ที่นำมาแสดงจะมีลักษณะ
เป็นอีกฐานหนึ่ง สำหรับบุคคลบางพวก จะเห็นว่า พูดถึงสิ่งพิเศษ
ซึ่งยากต่อการที่คนสามัญจะเข้าใจได้นั้น เช่น เรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์
เรื่องของกรรมและผลของกรรม ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น
อจินไตย เวลาที่มีการพูดการแสดงเรื่องนี้ จะมีคนแยกออกเป็น ๒
กลุ่ม คือ

กลุ่มที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว จะได้
ศรัทธาปลาทะมากยิ่งขึ้น เช่น การบรรลุมรรคผลของบุคคลทั้งหลาย
ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์

คนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ศรัทธาเลื่อมใส จะมองเป็นรูปของ
มายากล เป็นรูปของการแสดง จะกล่าวตำหนิติเตียนพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งจะเป็นไปเพื่อความทุกข์แก่บุคคลนั้น

ดังนั้นเรื่องที่เรียกว่าเป็นอจินไตย ๔ ประการ คือ

พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทธเจ้า

อิทธิวิสัย วิสัยของท่านผู้มีฤทธิ์

กัมมวิปากวิสัย วิสัยของกรรมและผลแห่งกรรม

โลกจินตา ความคิดเรื่องโลกหรือความเกิดขึ้นของโลก จะไม่ค่อยมีการแสดงแก่บุคคลทั่วไป เพราะทรงอนุเคราะห์คนกลุ่มที่ไม่มีเชื่อเป็นพื้นฐานอยู่ภายในใจ อาจเกิดความริษยาบ้าง อาจมีการใส่โคล้บีดเบียนบ้าง หรืออาจเกิดการโจมตีด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งบ้าง สำหรับคนที่มีศรัทธาเลื่อมใสอยู่แล้ว แม้จะไม่แสดงเรื่องเหล่านี้ก็สามารถนำธรรมะข้ออื่นๆ มาชี้แจงแสดงสั่งสอนได้ พระพุทธเจ้าจึงไม่ค่อยโปรดแสดง เรื่องเหล่านี้ในที่ต่างๆ ไป

ในกรณีของผลแห่งอดีตกรรมนั้นข้อที่นำศึกษาเป็นเบื้องต้นก็คือ ผลที่เกิดขึ้นในทางที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ข้อนี้ได้รับสั่งแสดงไว้ใน อปาทาน ส่วนพุทธปาทาน ที่ชื่อว่า “บุพพกรรมปิไลติ” ได้แสดงไว้ในตอนต้นว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์เป็นอันมาก ประทับนั่งอยู่ที่พื้นหินอันเป็นรมณีสถานโชติช่วงด้วยแก้วต่างๆ ในละแวกป่าอันมีกลิ่นหอมต่างๆ ไกลล์สระอโนดาต ได้ตรัสชี้แจงบุพพกรรม ทั้งหลายของพระองค์ ณ ที่นั้นว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง กรรมที่เราทำแล้ว ที่ทำแล้วของเรา คือ

เราเห็นภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรรูปหนึ่ง แล้วได้ถวาย ผ้ากราบ (กำพล) เราปรารภนาเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในกาลนั้น ผลแห่งกรรมในการถวายผ้ากราบ ย่อมอำนวยผลให้เป็นพระพุทธเจ้า”

ในกาลก่อนเราเป็นนายโคบาล ค้อนโคไปเลี้ยง เห็นแม่โคกำลังดื่มน้ำขุ่นจึงห้ามมัน ด้วยวิบากแห่งกรรมในภพหลังสุดนี้แม้เราจะกระหายน้ำก็ไม่ได้ดื่มน้ำตามปรารถนา

ข้อนี้คือกรรมที่เสด็จจากเมืองปาวาไปสู่เมืองกุสินารา ขณะที่ทรงประชวรหนักอยู่ต้องการที่จะเสวยน้ำ แต่พระอานนท์ ได้คัดค้านเอาไว้ว่า ในแม่น้ำกุกุณานที่นั่น มีเกวียน ๕๐๐ เล่ม เพิ่งผ่านไปใหม่ๆ ขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปข้างหน้าเพื่อดื่มน้ำข้างหน้า พระองค์ต้องรับสั่งให้ไปถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์จึงไปตักน้ำมา และปรากฏว่าเมื่อตักน้ำนั้นมาก็ใสสะอาด นี่ก็คืออดีตกรรมที่ทำการอนุเคราะห์ต่อแม่โค ส่วนที่ไม่ดีก็ส่งผลให้ดื่มน้ำได้เข้าไป ส่วนที่ดีก็ทำให้น้ำขุ่นกลายเป็นน้ำใส

ในชาติอื่นในกาลก่อน เราเป็นนักเลงชื่อ ปุณาลี ได้กล่าวต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อว่า สุรภี ผู้ไม่ประทุษร้ายตอบ ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น เราได้ท่องเที่ยวอยู่ในนรกเป็นเวลานาน ได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสหลายพันปีเป็นอันมาก ด้วยผลกรรมอันเลือนั้นในภพหลังสุด เราได้รับคำกล่าวต่อเพราะเหตุแห่งนางสุนทรปริพาชกา

คือพวกอัญเดียรฉัตรได้ฆ่านางสุนทรปริพาชกาแล้วนำศพของนางไปหมกไว้หลังพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า รุ่งขึ้นเช้าได้ทำที่เป็นเทียวหานางสุนทรปริพาชกา ในที่สุดได้พบศพของนางที่หลังพระคันธกุฎีแล้วนำความไปแจ้งแก่ทางราชการ พร้อมกับโพนทนาว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ฆ่านางสุนทรปริพาชกาแล้วนำไปหมกเอาไว้ ทางราชการได้ส่งสายสืบออกไปสืบหาความจริง จนสามารถจับผู้กระทำผิด ตัวจริงคือพวกอัญเดียรฉัตรมาลงโทษจนได้ นี่คือ ผลอันเป็นอดีตกรรมที่เคยกระทำไว้ไม่ดีในชาติก่อนๆ ของพระองค์

ในสมัยที่ยังไม่ได้เป็นพระโพธิสัตว์ เพราะการกล่าวดูพระสาวกของพระพุทธเจ้าในอดีตผู้ครอบงำตัดหาทั้งหลายทั้งปวง เราจึงท่องเที่ยวอยู่ในนรกสันกาลนานถึงหมื่นปี ได้ความเป็นมนุษย์แล้ว ได้ถูกกล่าวดูเป็นอันมาก ด้วยผลกรรมที่เหลือนั้น นางจิณฺจมาณวิกา กับหมู่ชนได้กล่าวดูเราด้วยคำอันไม่จริง

บุพกรรมข้อนี้จะเห็นได้ว่า ไม่น่าเชื่อที่นางจิณฺจมาณวิกาใช้เวลาเป็นอันมาก เพื่อหลอกลวงให้สังคมเชื่อตามคำลือตามว่านางได้ไปร่วมหลับนอนกับพระพุทธเจ้าจนมีท้อง และโจทย์พระพุทธเจ้าด้วยถ้อยคำไม่จริง ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับที่พระองค์เคยกล่าวดูพระอรหันต์องค์หนึ่งในชาติก่อนเอาไว้

เมื่อก่อนเราเป็นพราหมณ์ชื่อสุควา อัมมมหาชนเคารพลักการบูชาอนมมตีให้กับมาณพประมาณ ๕๐๐ คน อยู่ในป่าใหญ่ เห็นฤๅษีผู้นำกัณฑ์ทรงอภิญญา ๕ มีฤทธิเดชมาก มายังสำนักของเรา เราได้กล่าวดูฤๅษีผู้ไม่ประทุษร้ายโดยได้บอกกับพวกศิษย์ของเราว่า ฤๅษีพวกนี้มักบริโภคราม แม้เมื่อเราพูดเพียงเท่านั้นพวกมาณพก็เชื่อครานั้นมาณพทั้งปวงเที่ยวไปศึกษาในสกุลและตะโกนบอกข้อความแก่มหาชนว่า ฤๅษีผู้นี้มักบริโภคราม ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น พวกภิกษุห้าร้อยเหล่านี้ทั้งหมด ได้รับกล่าวดู เพราะเหตุแห่งนางสุนทรีปริพาชิกาด้วยกัน

คือเป็นกรรมที่ทำมาด้วยกันจึงต้องมารับผลแห่งวิบากกรรมด้วยกัน

ในกาลก่อน เราได้ฆ่าพี่น้องชายต่างมารดา เพราะเหตุแห่งทรัพย์ จับใส่ลงในชอกเขาแล้วทับด้วยหิน ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น พระเทวทัตจึงผลักก้อนหินให้กลิ้งมาทับเท้าของเราจนห้อเลือด

ในกาลก่อนเราเป็นเด็กได้เล่นอยู่ในหนทางใหญ่ ได้เห็น พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วใส่ไฟเผาตัดไว้ทั่วหนทางด้วยวิบากแห่งกรรม นั้นในภพหลังสุดนี้ พระเทวทัตจึงชักชวนนายขมังธนูผู้มาคนได้มาก เพื่อให้ฆ่าเรา

ในกาลก่อนเราเป็นนายควาญช้างได้ไล่ช้างให้จับมัด พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มุนีสูงสุด แม้กำลังเที่ยวบิณฑบาต ด้วยวิบาก แห่งกรรมนั้นช่างนาพาศิริตัวดูร้ายได้วิ่งมาเพื่อทำอันตรายเรา

ในกาลก่อนเราเป็นนายทหารรบ เป็นแม่ทัพฆ่าบุรุษเป็น จำนวนมากด้วยหอก ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น เราถูกไฟไหม้อย่าง เผ็ดร้อนอยู่ในนรก ด้วยผลแห่งกรรมนั้นบัดนี้ไฟนั้นยังมาไหม้ที่ ผิวหนังที่เท้าของเราทั้งสี่อันอีก เพราะกรรมยังไม่พินาศไป

ในกาลก่อนเราเป็นเด็กลูกของชาวประมงอยู่ในบ้านแก้วฏคาม เห็นคนทั้งหลายฆ่าปลาแล้วเกิดความโสมนัสด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น ความทุกข์ที่ศีรษะคือ ปวดศีรษะได้มีแล้วแก่เรา

เราได้บริภาษพระสาวกทั้งหลายในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระนามว่าอุสสะ ท่านทั้งหลายจงเคียวกินแต่ข้าวแดง อย่าเคียวกิน ข้าวสาลีเลย ด้วยวิบากกรรมนั้น เราอันพราหมณ์นิมนต์แล้ว อยู่ในเมืองเวรัญชาได้บริโภคน้ำข้าวแดง

คือพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปที่เมืองเวรัญชาพอดีเมืองเวรัญชา เกิดเหตุพิภิกขภัยใหญ่ เวรัญชพราหมณ์ได้นิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อม ด้วยพระสงฆ์ให้ฉันที่บ้านของตนแล้วก็ลี้มไป ทำให้พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ ประสบความทุกข์เพราะอดอยากหิวโหยมาก จนพ้อค้า ม้าได้แบ่งอาหารมาเป็นข้าวแดงถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ให้เสวยและฉันกันตลอด ๓ เดือน

ในเวลาที่นักมวยปล้ำ ปล้ำกันอยู่ เราได้เขียนบุตรนักมวยปล้ำ ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น ความปวดหลังได้มีแก่เรา

เมื่อก่อนเราเป็นหมอรักษาโรค ได้ถ่ายยาให้บุตรเศรษฐีตาย ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น โรคปากชั้นทิกวาพาทจึงมีแก่เรา คือ พระพุทธเจ้าประชวรไปด้วยโรค ที่เราเรียกว่า ปากชั้นทิกวาพาท แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน แสดงว่าเป็นโรคที่เกิดมาแต่วิบากแห่งกรรม นั้นเอง

เมื่อเราเป็นมาณพชื่อ โชติปาละ ได้กล่าวกับพระสุคตเจ้าพระนามว่า กัสสปะ ในกาลนั้นว่า “จักมีพระโพธิมณฑลแต่ที่ไหน โพธิญาณนั้นท่านได้ยากยิ่ง” ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น เราได้ทำทุกกรกิริยา คือกรรมที่ทำให้ยากที่ดำบลอุรุเวลาเสนานิคม ๖ ปี จากนั้นจึงได้บรรลุโพธิญาณ แต่เราไม่ได้บรรลุโพธิญาณอันสูงสุดด้วยหนทางนี้ คือทุกกรกิริยานี้ เราอันบุพกรรมตักเตือนแล้ว จึงแสวงหาโพธิญาณในทางผิด

นี่ก็แสดงว่า การที่พระโพธิสัตว์หลงปฏิบัติผิดอยู่ทรมาน พระวรกายปางตายนั้น เกิดขึ้นจากแรงบันดาลของกรรมที่ทรงทำไว้ในอดีตกาลนานไกลที่นำไปพระองค์คิดเห็นไปว่า การปฏิบัติผิดเช่นนั้นจะทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้

ข้อนี้จะเห็นได้ว่า วิบากกรรมนั้นได้เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า โดยอาศัยการกระทำในอดีตของพระองค์ ในส่วนของความดีก็ให้ผลดีไป ในส่วนของความไม่ดีก็ให้ผลไม่ดีไป แต่เป็นการให้ครั้งสุดท้าย เพราะว่าภพชาติ ของพระพุทธเจ้าไม่มีอีกต่อไปแล้ว กรรมทั้งหมดก็เป็นอโหสิไปด้วยโดยสมบูรณ์ หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพาน

มีบุคคลเป็นอันมากในสมัยพุทธกาลที่ได้กระทำความดี
ความไม่ดีในขณะนั้น และประสบความสุขความทุกข์ตามสมควร
แก่กรรม เช่น

ท่านธัญชานีพราหมณ์ ซึ่งเป็นพราหมณ์ที่ดำรงอยู่ใน
ศีลธรรมมาในกาลก่อน ต่อมาก็กลายเป็นคนประพฤติปฏิบัติใน
ลักษณะที่เรียกว่าฉ้อราษฎ์บังหลวงลงพระราชา ใช้อำนาจหน้าที่
ของตนไปในทางที่ผิดแสวงหาประโยชน์ใส่ตนในนามของพระราชา
พระสารีบุตรได้เข้าไปตักเตือนชี้แจงให้ท่านเข้าใจ ตอนแรกท่าน
พระสารีบุตรได้สอบถามว่า ท่านยังเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่หรือ ?

ธัญชานีพราหมณ์ได้กราบเรียนว่า “ที่ไหนได้ท่าน
พระสารีบุตร ข้าพเจ้าเป็นผู้ประมาทเพราะต้องเลี้ยงดูบิดามารดา
บุตร ภริยา ข้าทาส บริวาร ต้องทำกิจการงานสำหรับมิตรอำมาตย์
ญาติสายโลหิตตลอดจนแขกผู้จรมา ทำบุญอุทิศให้บุพเพตชน
บวงสรวงเทวดา ทำราชการให้หลวง แม้กายนี้ก็ต้องให้อิ่มหน้า
ต้องเจริญ ซึ่งเป็นข้ออ้างของบุคคลทั้งหลายที่จำเป็นต้องทำชั่ว
โดยอ้างว่า เป็นการกระทำชั่วเพื่อคนอื่น”

เนื่องจากธัญชานีพราหมณ์เป็นคนที่มีความดีมาก่อน
มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาดีมากๆ พระสารีบุตรจึงเสนอ
ความคิดให้พิจารณาว่า

“ท่านเข้าใจว่าอย่างไรบุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติ
ไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบิดามารดา
นายนิรยบาลจะพึงจุดคร่าเขาไปยังนรกเพราะกรรมนั้น เขา
จะขอร้องอ้อนวอนว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม เพราะเหตุ
แห่งบิดามารดา นายนิรยบาลอย่าจุดคร่าเราลงนรกเลย หรือ

ว่า บิดามารดา เป็นต้นนั้น จะไปขอร้องต่อนายนิรยบาลว่า บุตรของเราประพฤติไม่ชอบธรรมเพราะต้องการจะเลี้ยงดูเราทั้งสอง ขอนายนิรยบาลอย่าได้จุดคร่าเขาลงนรกเลย นายนิรยบาลจะฟังคำขอร้องของเขาหรือไม่”

ธัญชาณีพราหมณ์ได้ตอบว่า “แม้ผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมายเพียงใด นายนิรยบาลก็ต้องโยนเขาลงนรกจนได้” จากนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เอา การกระทำชั่วกระทำผิดในกรณีอื่น มาให้พราหมณ์ตอบทีละข้อ ในที่สุดท่านก็สรุปว่า

บุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกถรรวม เพราะเหตุแห่งบิดามารดา อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน ?

ธัญชาณีพราหมณ์ได้เรียนว่า ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบิดามารดาไม่ประเสริฐเลย ส่วนผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกถรรวม เพราะเหตุแห่งบิดามารดา ย่อมประเสริฐกว่า

ในที่สุด พระสารีบุตรต้องการจะอนุเคราะห์ธัญชาณีพราหมณ์ให้เกิดความสำนึกที่จะปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้น ท่านได้นำเอาชีวิต ในระดับต่างๆ มาเทียบเคียงกันว่า อย่างไหนจะดีกว่า เช่นว่า เอาการตกนรก กับการเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เอาการเป็นสัตว์ดิรัจฉานกับเป็นเปรต การเป็นเปรตกับการเป็นอสุรกาย การเป็นอสุรกายกับการเป็นมนุษย์ การเป็นมนุษย์กับการเป็นเทวดา เป็นต้น มาเปรียบเทียบกัน ซึ่งธัญชาณีพราหมณ์ก็ตอบได้ถูกต้อง เช่นระหว่างมนุษย์กับเทวดา เป็นเทวดาดีกว่า นำเอาเทวดาแต่ละชั้นมาถามสูงขึ้นไปโดยลำดับจนถึงเทวดากับพรหม ธัญชาณี

พราหมณ์ ก็ตอบว่า เทวดาในชั้นสูงสุดนั้นเป็นพรหมดีกว่า จนท่านก็พอใจ ในพรหมจากนั้นท่านพระสารีบุตรจึงเทศนาธรรมเพื่อปฏิบัติอย่างพรหม ได้แก่ พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ ท่านจึงได้เจริญพรหมวิหาร ทั้ง ๔ ประการ ในขณะที่ป่วยหนัก ดับจิตในขณะนั้นแล้วไปบังเกิดในพรหมโลก

เมื่อพระสารีบุตรเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า
“ทำไมจึงให้ธรรมะเพียงระดับนั้น ?”

พระสารีบุตรกราบทูลว่า

“เพราะธัญชาณีพราหมณ์ ชอบความเป็นพรหมอย่างพวกพราหมณ์ทั้งหลาย จึงสอนธรรมะระดับเป็นพรหมให้”

และต่อมาพระสารีบุตรยังได้ติดตามไปสอนต่อให้ปฏิบัติธรรมะสูงขึ้นอีกด้วย

ข้อนี้จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมนั้นเมื่อบุคคลเก็บสะสมเอาไว้ ถ้ามีกำลังไม่มากพอ ไปอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ยั่วชวนยั่วยุให้เกิดความประมาท ความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ และพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ อย่างธัญชาณีพราหมณ์ซึ่งเป็นคนไม่ดีมาก่อน มาเป็นคนดีทีหลัง แล้วกลายเป็นคนไม่ดีต่อไป เพราะปริมาณความดีที่เก็บสะสมไว้ ไม่มีกำลังมากพอที่จะต่อต้านความไม่ดีทั้งหลายที่มาช่วยยุยั่วชวน ล่อด้วยผลประโยชน์ต่างๆ แต่เมื่อพระสารีบุตรกลับมาตอกย้ำให้เหตุผล ท่านก็อาศัยคุณความดีทั้งหลายที่ท่านเก็บสะสมไว้ในกาลก่อน มาเป็นเครื่องมือวินิจฉัยการเสนอแนะของพระสารีบุตรได้อย่างถูกต้อง สามารถหันเข้าสู่คลองแห่งธรรมได้ เมื่อท่านบรรลุระดับฌานแล้ว กุศลกรรมระดับฌานเป็นกุศลกรรมที่แน่นอนว่าต้องเกิดเป็นพรหม

ดังนั้น บาบอกุศลที่ท่านเคยข้อนลประชาชนเอาไว้ ต้องพักไว้ก่อน รอให้ผลเป็นความทุกข์ในโอกาสต่อไป

มีมาณพคนหนึ่งชื่อ มัญญกุณฑลีย์ บิดามารดาเป็นคนตระหนี่มาก ไม่ยอมให้การศึกษา และเครื่องประดับแก่บุตร จนถึงบุตรป่วยหนักจะตายอยู่แล้วก็ยังไม่ยอมจ้างหมอมารักษา เพราะกลัวทรัพย์สิ้น เงินทองของตนจะหมดสิ้นไป พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดท่านทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ขณะที่ป่วยหนักก่อนดับจิตตายไปด้วยใจที่ผ่องแผ้ว ด้วยอำนาจพระพุทธคุณได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ชื่อ มัญญกุณฑลีย์เทพบุตร เมื่อลูกตายไปแล้ว บิดามีความเศร้าโศกเสียใจ มัญญกุณฑลีย์เทพบุตรก็มาชี้แจงให้บิดาได้เกิดความสำนึกที่ชอบที่ควร จนประกาศตนนับถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์มาเสวยและฉันภัตตาหารที่บ้านของตน ได้กราบทูลถามว่า บุคคลที่กระทำแม้เพียงให้มีความเลื่อมใสในพระองค์สามารถบังเกิดในสุคติได้หรือไม่

พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้ทราบว่ ไม่ใช่ นับเป็นหนึ่ง นับเป็นร้อย นับเป็นพัน แต่คนเป็นอันมากที่เข้าใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์แล้ว บังเกิดในสุคติ และพราหมณ์เองก็ได้ทราบความจริงจากมัญญกุณฑลีย์เทพบุตรแล้วพราหมณ์ ผู้เป็นบิดาของมัญญกุณฑลีย์ได้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เพราะมีตัวอย่างจากลูกชายของตน ซึ่งท่านก็รู้ว่า มัญญกุณฑลีย์ไม่เคยทำความดีอย่างอื่น การบังเกิดในสุคติก็ทำแค่เพียงเข้าใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเท่านั้น

แม่เปรอด อันเป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารซึ่งประสบวิบากกรรมจากการฉ้อฉลสิ่งที่เขาจะถวายแก่ภิกษุในพระพุทธศาสนาในอดีตกาลนานไกล ก็ได้อาศัยผลบุญที่พระเจ้าพิมพิสารกระทำอุทิศให้ ในครั้งแรกก็ทำให้ร่างกายสวยงามขึ้น ในครั้งที่สองเมื่อถวายผ้าก็ได้มีเสื้อผ้าที่เป็นทิพย์มาห่มห่อร่างกาย เปลี่ยนสภาพจากเปรตไปเป็นเทพบุตรเทพธิดา ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ปรากฏแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้งปวง

บุคคลกลุ่มหนึ่ง ในเรื่องของพระติสสะ ผู้เข้าสู่สกุลของนายช่างแก้ว พระติสสะนั้นได้รับอาหารบิณฑบาตประจำที่บ้านสกุลนายช่างแก้ว แต่วันหนึ่งอาหารยังไม่เสร็จ ท่านก็นั่งรออยู่ในบ้าน ในขณะที่นั้นนายช่างแก้วกำลังนั่งหั่นเนื้อ เพื่อปรุงอาหารอยู่ พอดีมหาดเล็กได้นำแก้วของพระราชามาให้นายช่างแก้วเจียรระไน นายช่างแก้วได้รับแก้วด้วยมือที่เปื้อนเลือด แล้วก็วางไว้ต้องการจะเข้าไปล้างมือจนกระทั่งเวียนเมื่อยอยู่ใกล้ๆ เข้าใจว่าเป็นชิ้นเนื้อจึงจิกและกลืนแก้วมณีก้อนนั้นเข้าไป นายช่างแก้วออกมาไม่เห็นแก้วมณีก็สอบถามพระติสสะ พระติสสะ ไม่ตอบเพราะกลัวว่านายช่างแก้วจะฆ่าจนกระทั่งเวียน นายช่างแก้วจึงปักใจว่า พระติสสะจะต้องขโมยแก้วมณีเป็นแน่อน จึงพยายามบีบคั้นด้วยวิธีการต่างๆ จนถึงเอาเชือกมาผูกศีรษะท่าน แล้วก็ขันชะเนาะบีบศีรษะจนเลือดไหลออกจากปาก จากจมูก จากหู เพื่อให้ท่านรับ แต่ท่านไม่อาจรับได้ ภริยาจึงขอร้องห้ามปรามไม่ให้สามีทำเช่นนั้น เพราะเชื่อว่าพระจะต้องไม่ขโมย แต่นายช่างแก้วเนื่องจากกลัวอาชญาที่ทำให้แก้วมณีของพระราชานายไป ในที่สุดเมื่อเลือดของพระเถระไหลออกมา นก

กระเรียนเข้ามากินเลือด นายช่างแก้วกำลังโมโหอยู่ก็เตะนก
กระเรียนตาย

พระติสสะจึงถามว่า นกกระเรียนตายแล้วหรือยัง

นายช่างแก้วตอบไปว่า แม้ท่านก็ต้องตายเหมือน
นกกระเรียนเหมือนกัน

ทำให้พระติสสะเข้าใจว่านกกระเรียนตายแล้วก็บอกว่า
แก้วมณีนั้นนกกระเรียนได้กลืนเข้าไป แต่ท่านไม่กล้าบอกเพราะกลัว
ว่านายช่างแก้วจะฆ่านกกระเรียน

นายช่างแก้วจึงพิสูจน์ทดสอบผ่าท้องดูก็เจอแก้วมณีในห้อง
นกกระเรียน เกิดตกใจสำนึกบาปกรรมขอขมาโทษต่อพระติสสะ
พระติสสะท่านไม่ถือโทษ ท่านบอกว่าเป็นโทษของวิญญูะ คือ โทษ
จากการเกิดมาเป็นมนุษย์นั่นเอง จากนั้นท่านก็อธิษฐานใจไม่เข้า
ไปรับอาหารในบ้านอีก

นกกระเรียนตัวนั้นตายไปเกิดในครรภ์ของภริยานาย
ช่างแก้ว

ภริยานายช่างแก้วมีจิตใจอ่อนโยนมีศีลมีธรรม เมื่อตายไป
ก็บังเกิดในสุคติ

ส่วนนายช่างแก้วได้ประทุษร้ายพระจนเกือบตาย เมื่อ
ตายไปแล้วก็ตกนรก

พระติสสะอาศัยทุกขเวทนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการเบียดเบียน
ของนายช่างแก้วเป็นอารมณ์พิจารณาแล้ว บรรลุมรรคผลเป็น
พระอรหันต์

เมื่อคนมาทูลถามพระพุทธเจ้าถึงคติเป็นที่เกิดของบุคคลเหล่านั้น รับสั่งแสดงให้ทราบ แล้วทรงสรุปเป็นภาษิตว่า

บุคคลบางพวกย่อมเกิดในครรภ์ คนที่ทำบาปกรรม
เอาไว้ย่อมเกิดในนรก (หมายถึงนายช่างแก้ว) คนที่
ทำความดีเอาไว้ย่อมบังเกิดในสุคติ ท่านที่หมดอาสวะก็
นิพพาน

อันเป็นการแสดงถึงกระแสของกรรมที่อำนาจผลแก่บุคคล
ตามที่เขาได้ทำไว้

ตัวอย่างบุคคลเช่นนี้ ยังมีอยู่เป็นอันมาก ในคัมภีร์พระพุทธร
ศาสนา เช่นเรื่องในวิมานวัตถุทั้งหมดเป็นตัวอย่างบุคคลที่ประกอบ
กรรมดีไว้ในชาติก่อน ผลแห่งความดีเหล่านั้น ส่งไปให้บังเกิดใน
วิมานแตกต่างกัน เปตวัตถุ เปตสังขยุดทั้งหมดเป็นการแสดงถึง
ความทุกข์ความเดือดร้อนที่บุคคลเหล่านั้นได้รับอยู่ในปัจจุบัน แล้ว
ทรงย้อนไปสู่เหตุในอดีตให้ฟังว่า บุคคลเหล่านั้นได้กระทำความบาปกรรม
อะไรเอาไว้ จึงได้มาประสบความทุกข์ทรมานอยู่ในเปตโลกเช่นนั้น

เฉพาะในที่นี้จะยกตัวอย่างบุคคลที่คunningๆ ใก้ๆ พุทธศาสนิกชน
ได้ยินได้ฟังชื่อท่านเหล่านี้อยู่บ่อยๆ เช่น พระโมคคัลลานะ ซึ่ง
เป็นพระอริยบุคคลระดับอัครสาวกฝ่ายซ้ายของพระพุทธเจ้า ได้รับ
ยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางฤทธิ์
และในขณะที่ท่านดำรงชีวิตอยู่ ได้ช่วยงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ได้อย่างยอดเยี่ยม สามารถนำคนเป็นอันมากมาเป็นพุทธบริษัท
แต่การปรินิพพานของท่านกลับเกิดขึ้นจากพวกโจรธมกันทุบตีจน
กระดูกแตก แม้ท่านจะใช้อำนาจของฤทธิ์ประสานกระดูกเข้ากันได้

ไปเฝ้าทูลลาพระพุทธเจ้าเข้าปรีณิพพานก็ตาม สาเหตุที่ทำให้ท่านต้องประสบกับการถูกกลุ่มรุมทำร้ายจากพวกโจรเหล่านั้น เป็นผลของอดีตกรรม ที่ท่านได้กระทำเอาไว้ที่พระพุทธเจ้าได้รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลาย มีใจความว่า

ในชาติก่อนนั้น ท่านเป็นลูกของพ่อแม่ ซึ่งมีตาบอดเป็นลูกที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่มาก ทำงานรับจ้างเลี้ยงดูพ่อแม่ โดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก แม่เห็นว่าลูกจะเหน็ดเหนื่อยเกินไป กลัวจะเหงา กลัวจะลำบาก จึงได้พยายามอ่อนน้อมให้ลูกแต่งงานมีครอบครัว แม้ลูกชายจะปฏิเสธ แต่อาศัยที่เป็นลูกกตัญญูในที่สุดก็ยอมแต่งงานตามใจพ่อแม่

หลังจากแต่งงานไปแล้ว ปรากฏว่า ภริยาไม่พอใจในพ่อแม่ของสามี พยายามตั้งข้อรังเกียจด้วยวิธีการต่างๆ และกล่าวให้ร้ายต่อพ่อแม่ของสามี เมื่อสามีกลับมาจากการทำงาน

ผู้ชายที่มีความเคารพรักต่อพ่อแม่อาศัยเล่ห์มายาของภริยาซึ่งไม่หวังดีต่อตน ความกตัญญูที่ที่มีอยู่ก็ถูกกัดกร่อนลงไปตามลำดับ จึงวางแผนร่วมกับภริยานำพ่อแม่ไปฆ่าทิ้งเสียในป่า โดยนำพ่อแม่บรรทุกเกวียนไป อ้างว่าญาติพี่น้องในหมู่บ้านนั้นต้องการจะพบท่านทั้งสอง เมื่อถึงกลางป่า โทษพ่อแม่ว่าบริเวณนี้ต้องระวังหน่อย โจรผู้ร้ายซุกซุม และตัวเองทำที่ลงจากเกวียน แกล้งเปลี่ยนเสียงและส่งเสียงดังเป็นเสียงโจร แล้วก็วิ่งเข้าไปทูปตีพ่อแม่ พ่อแม่แม้จะถูกลูกทูปตี ก็เข้าใจว่าเป็นโจรทูปตี จึงตะโกนบอกให้ลูกชายของตนให้หลบหนีไปว่า เวลานี้ท่านทั้งสองกำลังถูกโจรทูปตีอยู่ลูกอย่าได้ถูกทูปตีตามไปด้วยเลยทำให้ลูกชายได้เกิดความสำนึก

มองเห็นความรักที่พ่อแม่มีต่อตน จึงเลิกทบตี แล้วเปลี่ยนเสียงกลับ
มาที่เดิม นำพ่อแม่กลับไปเลี้ยงดูที่บ้านด้วยความเคารพเทิดทูน
พร้อมด้วยขมขื่นภรรยาไว้ว่า ถ้าหากไม่ตั้งใจดูแลพ่อแม่ก็ให้ออกไป
โดยท่านจะไม่ทอดทิ้งพ่อแม่อีกต่อไป

การทบตีพ่อแม่ในครั้งนั้น แม้จะไม่ถึงกับฆ่าพ่อแม่แต่ก็
เกิดขึ้นจากจิตที่มุ่งประทุษร้ายต่อมารดาบิดา ทำให้ท่านประสบผล
แห่งบาปต่างๆ เป็นอันมาก และในชาติสุดท้าย ทั้งๆ ที่มีฤทธิ์ อานุภาพ
ที่จะหนีพวกโจรไปได้ แต่ท่านก็ไม่ยอมหนี เพราะมองเห็นว่ากรรม
ตามมาทันเสียแล้ว เลยปล่อยให้โจรทบตีเอง

นางชุชชุตตรา อุบาสิกาในระดับเอตทัคคะ ได้รับยกย่องจาก
พระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสิกาผู้เป็นนักเทศน์คือสอนธรรมะ ในตัวของ
ท่านเองมีความขัดแย้งกันอยู่หลายเรื่อง คือเป็นหญิงสาวแต่หลังค่อม
เป็นคนใช้ของคนอื่น แต่มีสติปัญญาเฉียบแหลมมาก สามารถฟัง
ธรรมเทศนา แล้วจำเทศนาเหล่านั้นไปเทศน์ให้คนอื่นฟังได้ แต่ใน
ขณะเดียวกัน นางก็ถูกเผาตายในกองไฟ ภิกษุทั้งหลายเกิดความ
สงสัยว่า ทำไมคนดีอย่างนั้นถึงต้องเป็นอย่างนั้น

พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงว่า ผลทั้งหมดที่เกิดขึ้นแก่นาง
ชุชชุตตรา เป็นเรื่องของกุศลและอกุศล ที่นางได้กระทำเอาไว้

การที่หลังค่อม ก็เพราะว่า ชาติก่อน นางได้เคยล้อเลียน
พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งหลังค่อม วิบากกรรมนั้นส่งผลให้นางเกิดมา
หลังค่อม

การที่นางเป็นคนใช้ของบุคคลอื่น เพราะในชาติก่อน ได้
เคยใช้นางภิกษุณีให้หยิบกระเช้าหลอดด้ายให้ ด้วยวิบากกรรมที่ใช้

ภิกษุณีพระอรหันต์ ได้ส่งผลให้นางเกิดมาเป็นคนใช้ของคนอื่น แต่ที่นางเกิดมีสติปัญญาเฉียบแหลม สามารถฟังเทศน์และจำคำเทศน์เหล่านั้นไปเทศน์สอนบุคคลอื่นได้ เพราะในชาติก่อนได้เคยฟังธรรมในสำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้าถึง ๘ รูป พร้อมกับได้ถวายวลัยสำหรับรองบาตรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า

การที่นางถูกไฟคลอกตายทั้งๆ ที่เป็นอริยสาวิกาโสดาบัน ก็เพราะว่าชาติก่อนนางและพรรคพวกเคยจุดไฟผิง หลังจากอาบน้ำประสพความหนาวลั่น ไฟได้ลุกไหม้พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งกำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่ ตอนแรกแม้ไม่เจตนา พอเห็นว่าไฟไหม้พระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ตกใจ ต่างคนต่างก็หาเศษไม้ เศษหญ้ามาสูมเพื่อจะให้ท่านตาย โดยมุ่งหมายที่จะทำลายหลักฐาน แต่พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่ได้ตายในกองไฟ แต่จิตใจของบุคคลเหล่านั้นมีเจตนาประทุษร้ายต่อพระปัจเจกพุทธเจ้า จนถึงกระทำออกไปทางกาย ทางวาจา

ผลแห่งบาปกรรมเหล่านั้น ต่างมาให้ผลแก่นางตามฐานะของตน ทั้งฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรม ผลเหล่านั้นจึงเกิดขึ้นจากการจำแนกของอดีตกรรมตามหน้าที่ของกรรมที่ทรงแสดงไว้ว่า

“กรรมย่อมจำแนก แบ่งแยกให้คนเลวและประณีตแตกต่างกัน”

“บุคคลกระทำความอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม ก็จะต้องเป็น ผู้รับผลของกรรมนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว”

หรืออย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

“เปรียบเทียบเหมือนบุคคลหว่านพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง ลงไปในดินแล้ว เขาย่อมได้รับผลแห่งพืชชนิดนั้น คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว”

ตัวอย่างบุคคลเรื่องราวเหล่านี้ผู้สนใจสามารถศึกษาค้นคว้า ได้ทั้งผลของความดีและผลของความชั่วโดยเฉพาะที่บุคคลได้รับในชาติต่อไป บุคคลบางคนกระทำบาปกรรมรุนแรง ประสบบาปกรรมกันในขณะนั้น เช่น

นายโคฆาต มีอาชีพในการฆ่าโค จนจิตใจในรสของเนื้อโค กินอาหารทุกครั้งจะต้องมีเนื้อโคถ้าไม่มีเนื้อโค จะไม่ยอมกินอาหาร จนวันหนึ่งภริยาได้เก็บเนื้อโคสำหรับปรุงอาหารให้สามี แต่เพื่อนของสามีได้มาขอแบ่งไปเสีย จึงไม่มีเนื้อโคให้สามีรับประทาน ถึงเวลารับประทาน นายโคฆาตมองไม่เห็นเนื้อโค จึงสอบถาม ทราบความเช่นนั้น ก็หยิบมีดเดินไปหลังบ้าน ตีงลิ้นโคออกมาจากปากโค ทั้งเป็น แล้วตัดลิ้นโคมอบให้ภริยาเพื่อปรุงเป็นอาหาร พออาหารที่ประกอบจากลิ้นโค แตะที่ลิ้นของนายโคฆาตเท่านั้นเอง ลิ้นของนายโคฆาตก็ขาดร้องดิ้นรนครวญครางเหมือนโคถูกเขี่ยดอยู่ถึงเวลา ๗ วัน เสียงร้องดังไปถึงพระเชตวัน พระภิกษุสงฆ์ก็ได้ยิน พระพุทธเจ้าก็ได้ยิน

ภิกษุจึงไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า นายโคฆาตคงจะมีงานฆ่าโคเป็นการใหญ่ เพราะเสียงโคร้องไม่หยุด

พระพุทธเจ้ารับสั่งเล่าให้ฟังว่า เสียงนั้นไม่ใช่เสียงโค แต่เป็นเสียงของนายโคฆาตเอง เขากำลังประสบวิบากของกรรม พอใน

วันที่ ๘ ก็ตายไปและตกนรก การตกนรกนั้นเป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเอง

นายจุนทะสุกริก มีอาชีพในการฆ่าสุกรขาย วิธีการฆ่าสุกรของเขาออกจะรุนแรง โดยต้มน้ำร้อนให้เดือดจัด แล้วกรอกลงไป ในปากสุกร เพื่อให้หน้านั้นชำระล้าง สิ่งปฏิกูลภายในท้องของสุกรออกมาทางทวารหนัก แล้วเอาน้ำร้อนที่เหลือราดลงไปทั่วตัวสุกร เพื่อสะดวกต่อการขูดขนออก เขาทำบาปกรรมเช่นนี้อยู่เป็นเวลานาน ก่อนจะตายประสบทุกขเวทนาเบียดเบียนอย่างรุนแรง ร้องเป็นเสียงของสุกร ตลอดเวลา ๗ วัน คนอยู่บ้านใกล้เคียงไม่สามารถจะหลับนอนได้ พอตายไปแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงว่าได้ไปบังเกิดในนรก บุคคลทำความดีเริ่มอำนวยผลให้ในเวลาอันรวดเร็ว ปราภฏอยู่เป็นอันมากเช่น

ปุณณเศรษฐี ซึ่งเป็นบิดาของนางอุตตรามหาอุบาสิกาเป็นทาสของราชคหเศรษฐี มีหน้าที่ไถนา วันหนึ่งในขณะที่เขาไถนาอยู่นั้น พบพระสารีบุตรกำลังออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ เกิดมีความศรัทธาเลื่อมใสไม่มีอะไรจะถวายเป็นจตุปัจจัย ซึ่งเป็นท่อนไม้ ธรรมดาพระสารีบุตรเดินไปที่บ้านของนายปุณณะภริยาของนายปุณณะเห็นเข้าก็ถวายเป็นอาหาร ซึ่งเตรียมมาให้ นายปุณณะบริโภคน้ำแก้วพระสารีบุตร แล้วกลับไปหุงข้าวใหม่มาให้ นายปุณณะ เมื่อภริยานำอาหารมาด้วยกลัวว่าสามีกำลังหิวแล้วจะโกรธเธอพลอยจะทำให้ทานของนางเศร้าหมอง จึงตะโกนบอกตั้งแต่ไกล นายปุณณะเมื่อทราบดังนั้นก็ดีใจ

“วันนี้ เป็นลาภของเราเหลือเกิน เราเองก็ถวายไม้ชำระฟัน แก่พระสารีบุตร ภริยาของเราก็ถวายอาหารซึ่งเตรียมมาเพื่อเราแก่ พระสารีบุตร” แต่เนื่องจากรับประทานอาหารในเวลาหิวจัด ทำให้อ่อนเพลียและหลับไป พอตื่นขึ้นมา มูลดินที่โกไว้เสร็จแล้ว ได้กลายเป็นทองคำ จึงรู้สึกตกใจ ได้ไปเรียนให้ราชาคนเศรษฐีทราบ และได้กราบทูลให้พระราชาทรงทราบคนเหล่านั้นรู้ว่า เกิดด้วยบุญของนายปุณณะ เพราะเมื่อบุคคลอื่นไปจับ ก็จะกลายเป็นดิน นายปุณณะคนเดียวจับ จึงจะกลายเป็นทอง พระราชาได้แต่งตั้งให้เป็นเศรษฐี แต่ผลบุญในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นมาได้จะต้องสมบูรณ์ด้วยสัมปทาคุณ ๔ ประการ คือ

๑. วัตถุประสงค์สัมปทา ผู้รับนั้นจะต้องเป็นพระอริยบุคคลระดับพระอนาคามีกับพระอรหันต์

๒. ปัจจัยสัมปทา ของที่นำมาถวายนั้น จะต้องเป็นของที่ได้มาด้วยความสุจริต

๓. เจตนาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยเจตนา คือ ก่อนจะให้ ขณะให้ หลังให้ จิตประกอบด้วยศรัทธาเลื่อมใสอย่างต่อเนื่องกันไป

๔. คุณาติเรกสัมปทา พระอริยบุคคลนั้นจะต้องออกจากนิโรธสมบัติใหม่ๆ และถวายเป็นคนแรก ผลจึงจะเกิดขึ้นได้ในลักษณะนั้น

ดังนั้น ผลแห่งกุศลกรรมที่มีความสมบูรณ์ต้องมีเงื่อนไขทั้ง ๔ ข้อนี้ ได้เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลแก่คนเพียง ๖ คนเท่านั้นเอง

ในสฬายตนวรรค พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์คติของบุคคลผู้มีอาชีพในการเดินรำ ซึ่งนักเดินรำคนหนึ่ง ชื่อ ตาลบุตร ได้เข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าขณะที่ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์

ชีวิตนี้ใครลิขิต

ได้กราบทูลถามว่า ข้าพระองค์ได้ยินคำของนักเดินรำ ผู้เป็นอาจารย์ และปรมาจารย์คนก่อนกล่าวว่า นักเดินรำคนใดทำให้คนหัวเราะ รื่นเริงด้วยคำจริงบ้าง คำเท็จบ้าง ในท่ามกลางสถานเดินรำ ในท่ามกลางสถานมหรสพ ผู้นั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็น สหายแห่งเทวดาผู้รื่นเริง

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างไรในเรื่องนี้พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าทรงห้ามนายตาลบุตรไม่ให้ถามปัญหานี้กับ พระองค์ถึง ๓ ครั้ง แต่เขาก็ยังยืนยันอยากจะรู้ กราบทูลให้พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงแสดงหลักความจริงในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่ง ว่า

“ดูกรนายคามณี เมื่อก่อนสัตว์ทั้งหลายยังไม่ปราศจากราคะ อันกิเลสเครื่องผูกคือราคะผูกไว้ นักเดินรำรวบรวมเข้าซึ่งธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี ในท่ามกลางสถานเดินรำ ใน ท่ามกลางสถานมหรสพ แก่สัตว์เหล่านั้นมากยิ่งขึ้น

เมื่อก่อนสัตว์ทั้งหลายยังไม่ปราศจากโทสะ อันกิเลสเครื่อง ผูกคือโทสะผูกไว้ นักเดินรำรวบรวมเข้าไว้ซึ่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ในท่ามกลางสถานที่เดินรำ ในท่ามกลางสถานที่มหรสพแก่สัตว์ เหล่านั้นมากยิ่งขึ้น

เมื่อก่อนสัตว์ทั้งหลายยังไม่ปราศจากโมหะ อันกิเลส เครื่องผูกคือโมหะผูกไว้ นักเดินรำย่อมรวบรวมเข้าไว้ซึ่งธรรมอัน เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ในท่ามกลางสถานที่เดินรำ ในท่ามกลางสถานที่ มหรสพ แก่สัตว์เหล่านั้นมากยิ่งขึ้น

นักเต็นร้านนั้น ตนเองก็มัวเมาประมาท เมื่อแตกกายตายไป
ย่อมบังเกิดในนรกชื่อ ปาหะสะ

อนึ่ง ถ้าเขามีความเห็นอย่างนี้ว่า นักเต็นร้านคนใดทำคนให้
หัวเราะรื่นเริงด้วยคำจริงบ้าง คำเท็จบ้าง ในท่ามกลางสถานที่เต็นร้าน
ในท่ามกลางสถานมหรสพ ผู้นั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง
ความเป็นสหายแห่งเทวดาชื่อ ปาหะสะ ความเห็นของเขานั้นเป็น
ความเห็นผิด คูกร นายคามณี แต่เราย่อมกล่าวว่า คติของบุคคลผู้มึ
ความเห็นผิดว่ามี ๒ อย่าง คือ นรก หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเป็น
อย่างยิ่ง”

เมื่อนายตาลบุตรได้ฟังดังนั้น ก็ร้องไห้ แสดงความเสียใจที่
ตัวเองถูกคนรุ่นก่อนในฐานะอาจารย์และปรมาจารย์หลอกลวงเอา
ทำให้เข้าใจผิด จนถึงมาประกอบอาชีพเป็นนักเต็นร้าน โดยเข้าใจว่า
เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อได้ทราบประจักษ์ชัดจากพระโอรสของ
พระพุทธเจ้า เกิดศรัทธาเลื่อมใส กล่าวสรรเสริญการเทศนาของ
พระพุทธเจ้าว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศธรรมโดยปริยายมิใช่
น้อย ดุจหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง
ตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักขุ จักเห็นรูปได้ฉะนั้น
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงซึ่งพระพุทธเจ้ากับทั้ง
พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าพระองค์พึงได้
บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด

ต่อมาเมื่อท่านบวชแล้วไม่นาน ใช้เวลาบำเพ็ญเพียรอยู่ใน
ที่สงัด ก็ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์

ข้อนี้จะสังเกตได้ว่าการกระทำของพวกยั่วยวนให้เกิดความกำหนัด หรือยั่วยุให้เกิดความขัดเคืองนั้นเป็นเหมือนกับตัวเองกระทำผิดแล้วไปชักชวนคนอื่นให้ทำผิด เป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่ตน และแก่บุคคลอื่นเป็นกิจกรรมในลักษณะเสริมกิเลส จึงเป็นอกุศลกรรม เพราะทำให้บุคคลเพิ่มความรุนแรงภายในจิตมากยิ่งขึ้น คติของบุคคลนั้นก็จะเป็นไปในทางที่ไม่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความเห็นผิด จะต้องตกนรก หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

ตัวอย่างบุคคลที่ประสบผลกรรมในชาติปัจจุบันจากการกระทำในอดีตไกลคือชาตินี้เอง ในกรณีนี้หมายความว่า บุคคลทำกรรมดี หรือกรรมชั่วในชาตินี้ อาจเป็นในวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน แต่ไม่ใช่ชาติก่อน แล้วต่อมาก็ได้รับผลแห่งกรรมเหล่านั้นที่เขาได้ทำไว้ทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดี

ในปลายพุทธสมัย พระเจ้าวิฑูทกะ ได้ยกกองทัพจากกรุงสาวัตถีไปโจมตีกรุงกบิลพัสดุ์ โดยแค้นเคืองว่า ไม่ยอมรับนับถือสถานะของพระองค์ พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จไปในทำนองห้ามปรามไว้ถึง ๒ ครั้ง แต่ในครั้งที่ ๓ ไม่เสด็จไป เพราะทรงเห็นว่าเป็นผลแห่งอดีตกรรมของเจ้าศากยะเหล่านั้นมาถึงคราวให้ผล

พระเจ้าวิฑูทกะและทหารในกองทัพได้เข้าไปฆ่าฟันเจ้าศากยะล้มตายเป็นอันมาก เมื่อยกทัพกลับยังไม่ทันจะข้ามฟากไปสู่เมืองสาวัตถี ได้ตั้งกองทัพไว้ที่หาดริมแม่น้ำอจิรวดี พวกนายทหารเหล่านั้นที่มีส่วนฆ่าพวกเจ้าศากยะตาย แม้จะนอนอยู่บนตลิ่ง รู้สึกว่ามีมดกัดครบถ้วน หลบลงไปนอนในชายหาด พวกที่นอนอยู่ริมหาด แต่ไม่ได้ฆ่าเจ้าศากยะ รู้สึกว่ามีมดมากัดครบถ้วน จึงหนี ขึ้น

ไปนอนบนบก ตกลงว่าคนที่มีส่วนร่วมในการฆ่าเจ้าศากยะทั้งหลายตายนั้น ได้ย้ายตัวเองมานอนอยู่ริมหาดทั้งหมด ในขณะที่หลับอยู่นั้น น้ำในแม่น้ำอจิรวดีได้เกิดหลากมาอย่างแรง พัดพาคนเหล่านั้นจมน้ำตายไปจนหมด

นี่แสดงให้เห็นว่า การประทุษร้ายต่อผู้ที่ไม่ประทุษร้าย จะอำนวยผลให้ในเวลารวดเร็วและรุนแรง เรื่องราวของบุคคลที่ประสบผลกรรมในชาติปัจจุบัน จากการกระทำของเขาในชาตินี้มีปรากฏเป็นเอกสารหลักฐานอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเรื่องของคนไทย เช่น

ท่านผู้หนึ่ง ได้ประกอบอาชีพพุกจริตด้วยการขโมยควายของชาวบ้านมาฆ่าและขายเป็นอาชีพ ต่อมาวันหนึ่งในขณะที่กำลังกินอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อควายอยู่นั้น ตะเกียงเจ้าพายุเกิดระเบิด ลูกไหม้ขึ้นมา และได้ไหม้เอาท่านผู้นั้นไปทั้งร่างกาย ประสบทุกขเวทนาเป็นอันมากจะนั่งจะนอนก็ไม่อาจจะนั่งจะนอนได้ แต่ก่อนที่จะตายนั้น ได้แสดงอาการตกใจ คล้ายๆ จะเห็นอะไรปรากฏแก่สายตา ญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่คอยดูแลอยู่เห็นว่าอาการคงใกล้จะตายก็บอกให้ภาวนาว่า อรหันต์ เนื่องจากท่านผู้นี้ไม่คุ้นเคยกับคำว่า อรหันต์ และในขณะนั้น กรรมนิมิต กรรมารมณ คตินิมิตตารมณ ได้ปรากฏแก่เขาชัดเจน เขาจึงตะโกนออกมาดังๆ ว่า “พระอะไรจะมีหาง ภูเห็นแต่ควายเท่านั้นที่มีหาง” เพราะในขณะนั้นท่านผู้นั้นเห็นควายเป็นจำนวนมากห้อมล้อมมาจะขวิดตัวเขาเข้า จึงตะโกนเรียกเพื่อนฝูงให้ช่วยด้วยความหวาดกลัว แล้วก็ตายไปด้วยความทุกข์ทรมาน

ชีวิตนี้ใครลิขิต

มรรคทายก วัดแห่งหนึ่งมีหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของวัด ในตอนต้นได้เก็บเงินทองไว้ด้วยความเรียบร้อย นำผลประโยชน์ นำดอกผลต่างๆ จากเงินทองเหล่านั้นมาสมทบเข้ากับเงินของวัด ต่อมาเมื่อจำนวนเงินเพิ่มขึ้น ได้นำไปออกดอกให้คนอื่นเขากู้ เมื่อกู้แล้วแทนที่จะเอาดอกผลถวายวัด ก็ใช้สอยเสียเอง ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ซื้อง่ายจ่ายคล่องขึ้น จึงได้มีความโลภต่อไป จนถึงเอาเงินต้นของวัดมาจ่าย ต่อมาไม่นานความวิบัติได้เกิดขึ้น ภายในบ้าน ภรรยาได้ตายไป ลูกชายถูกฟ้าผ่าตาย ลูกสาวหนีตามผู้ชายตัวเองเกิดความเศร้าโศกเสียใจล้มเจ็บ จนขาดสติสัมปชัญญะ เมื่อไม่มีใครดูแลทางวัดก็นำไปเลี้ยงดูไว้ที่ศาลา ท่านผู้นี้หลง เลอะเลือน จนกินอุจจาระของตนเอง ตกกลางคืนมีเสียงร้อง โหยหวนอย่างน่ากลัว เป็นเช่นนี้อยู่เป็นเวลานาน ในที่สุดก็ตายไป ด้วยความไร้ญาติขาดมิตร

หญิงชานาผู้หนึ่ง เมื่อทำนาต้องการจะขายข้าวก็ไป ขอบข้าวลีบมาจากเพื่อนบ้าน นำมาผสมกับข้าวเปลือกคดลูกเคล้าเข้าด้วยกัน แล้วนำไปตวงขายเป็นถัง ขายข้าวด้วยวิธีนี้มาเป็นเวลานาน ต่อมาก็ตายไป ญาติพี่น้องบรรจูลงใจและนิมนต์พระมาสวดตาม ประเพณีครบ ๓ วันแล้วนำไปเผา เมื่อเปิดฝาโลงขึ้นมา ปรากฏว่า ในโลงเต็มไปด้วยข้าวกล้าที่งอกขึ้นมา โดยไม่น่าเชื่อว่า งอกขึ้นมา ได้อย่างไร

ท่านผู้นี้ เป็นนักเลงอันธพาล ชอบเกะกะระราน เบียดเบียนคนอื่นอยู่เสมอ แต่มักจะหนีไปทางชกต่อยทุบตีกัน ต่อมาได้เกิดทะเลาะกับบุคคลผู้หนึ่งจนถึงกับผูกพยาบาทอาฆาต แค้นกัน และได้ไปในงานบวชนาคแห่งหนึ่ง เมื่อคนที่ตนโกรธแผลง

ก็แอบแทงเข้าสี่ข้างตายไป หลังจากนั้นอีก ๒ ปี เขาก็ถูกแทงที่สี่ข้างตาย ด้วยความทรมานเช่นเดียวกัน

สหาย ๒ คน รักผู้หญิงคนเดียวกัน ต่อมาสหายคนหนึ่งได้ไปแต่งงานกับผู้หญิงคนนั้น ทำให้อีกคนหนึ่งโกรธแค้นอาฆาตพยาบาท จ้องที่จะทำร้ายอยู่ตลอดเวลา เมื่อได้โอกาสก็ตีด้วยไม้ ๘ เหลี่ยม จนถึงตาย เจ้าหน้าที่พยายามสืบสวนสอบสวนอยู่เป็นเวลานานจับตัวคนร้ายไม่ได้ ไม่รู้เป็นฝีมือของใคร เพราะเขาถูกตีตายที่กลางทุ่ง ไม่มีพยานหลักฐานต่อมาปรากฏว่า ท่านผู้นั้นถูกตีด้วยไม้ ๘ เหลี่ยมในที่เดียวกันกับที่เคยตีเพื่อนมา

ท่านผู้นี้ มีบ้านอยู่ใกล้วัดแห่งหนึ่ง วัดไม่มีเขตของวัด ปรากฏให้ชัดเจน คนผู้นี้จึงปลุกไม้ไผ่ระหว่างเขตบ้านกับเขตวัด บุกรุกเข้าไปในเขตวัดเรื่อยๆ กอไผ่ก็เจริญเติบโตกินเนื้อที่เข้าไปในแดนวัดโดยลำดับ จนเป็นเนื้อที่สวนกว้างเข้าไปหลายวา และยาวตลอดระหว่างที่บ้านและที่วัด ต่อมาท่านผู้นี้ป่วยหนักไม่ว่าจะนั่งนอนบนที่ใดก็ตามจะเกิดอาการเร้าร้อนอย่างรุนแรง จนถึงกับชุดดินเป็นปรักเป็นแองโคลน ใส่น้ำลงไปแล้ว ก็นอนเกลือกกลิ้งเหมือนควายนอนปลัก ประสบความทุกข์ทรมานอยู่เป็นเวลานานแล้วก็ตายไป หลังจากตายไปแล้วได้มาเข้าฝันลูกที่บ้านขอให้เอาที่ดินบริเวณที่ปลูกกอไผ่ทั้งหมดคืนแก่วัด

ท่านผู้นี้ เป็นชายรูปงาม หนักไปทางนักเลงชอบรังแกเบียดเบียนคนอื่น ต่อมาเขาได้ประกอบกรรมแบบนี้อีกหลายครั้งหลายหนด้วยกัน หลังจากนั้นเขาได้ไปแย่งภรรยาคนอื่น ทำงานอยู่ในเหมืองแร่แห่งหนึ่ง ในขณะที่อยู่ในเหมืองแร่นั้นเอง เกิดขัดใจกับเพื่อนร่วมงานคนหนึ่งเก็บความรู้สึกเอาไว้ พอได้โอกาสก็แอบ

ชีวิตนี้ไกรลิจิต

ไปขุดหลุมไว้ในป่าแล้วชวนเพื่อนไปหาหน่อไม้ เมื่อถึงสถานที่นั้น เขาก็ตีเพื่อนตายแล้วก็ฝังไว้ในหลุมที่ป่านั้นเอง ต่อมาในขณะที่ชายคนนี้ก็กำลังนั่งทำแรมอยู่ หลุมอื่นจุดระเบิดหินอยู่หลายครั้งด้วยกัน ตามปกติแล้วสะเก็ดหินที่ระเบิดออกมาจะไม่กระเด็นมาที่ชายคนนี้นั่งอยู่ แต่วันนั้นเกิดประหลาด สะเก็ดหินก้อนไม่โตนัก แต่จำนวนมากได้กระเด็นมาโดนเขาอย่างแรงจนเลือดไหลออกเกือบจะทุกขุมขน กว่าส่งจากเหมืองแร่ที่อยู่ในป่าได้เสียเวลาไปนาน เขาประสบความสำเร็จทุกขุทรมานอย่างมาก ในที่สุดตายด้วยอาการบาดเจ็บสาหัสนั่นเอง

ตามความเป็นจริงแล้ว คนเมื่อทำกรรมอันใดไว้จะต้อง เป็นผู้รับผลของกรรมนั้นในชาติปัจจุบันเป็นส่วนมาก แต่ทว่า ไปคนไม่ยอมเชื่อมโยงผลที่ปรากฏแก่ตนเข้าไปหาเหตุที่ตนกระทำไว้ในอดีต จึงมักจะสับสนในผลที่ตนได้รับในขณะนั้นๆ ว่า เกี่ยวเนื่องมาจากเหตุอะไร อันที่จริงในการทำความดีความชั่วของคนนั้น เขาเป็นผู้ได้กระทำดีในขณะนั้นๆ เป็นผู้กระทำชั่วในขณะนั้นๆ และเขาก็เป็นคนดีในขณะนั้น เป็นคนชั่วในขณะนั้น ตามสมควรแก่กรรมที่เขาได้กระทำอยู่แล้ว แต่ผลของกรรมจะออกมาใน ๔ ลักษณะด้วยกัน คือ

ผลที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล เป็นความสุข เป็นความทุกข์ เป็นความวิตกกังวล เป็นความเพลิดเพลนยินดี ตามสมควรแก่กรรมที่เขาได้กระทำ

วัตถุสิ่งของ ซึ่งเกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคล เหล่านั้น ผลจากกริยาเช่นนี้ไม่สามารถจำแนกได้อย่างเด่นชัดว่า เป็นผลของ

ชีวิตนี้ใครลิขิต

ความดี หรือผลของความชั่ว เช่น คนได้เงินมาจำนวนหนึ่ง อาจได้มาด้วยความดีก็ได้ อาจได้มาด้วยความชั่วก็ได้ สิ่งเหล่านี้ท่านจึงเรียกว่า เป็นผลของกรรม คือการกระทำ

ผลที่เขาได้จากสังคม คือความรู้สึกนึกคิดของสังคมที่มีต่อบุคคลนั้น ด้วยการยอมรับนับถือว่าเป็นคนดี ด้วยการตำหนิ ประณามว่าเป็นคนชั่ว ตามสมควรแก่กรรมที่เขาได้กระทำไว้

ผลที่เกิดขึ้นจากการดลบันดาลแห่งกรรม เป็นไปตามกฎที่แสดงไว้ว่า เปรียบเหมือนบุคคลหว่านพืชชนิดใดชนิดหนึ่งลงในดิน เขาจะได้รับผลแห่งพืชชนิดนั้น

พืชคือกรรมที่บุคคลกระทำไว้มีความแตกต่างกันช่วงของการให้ผลจึงมีช่วงยาวสั้นไม่เหมือนกันเช่นเดียวกับบุคคลปลูกพืชลงไป ในดิน พืชบางชนิดมีอายุการให้ผลสั้น ความเพียรพยายาม ในการปลูก เจตนาในการปลูกไม่ต้องหนักเท่าไร ก็ทำงานนั้นสำเร็จ แต่พืชมบางอย่างจะต้องใช้ความเพียรพยายามมาก มีความตั้งใจมาก และต้องใช้เวลารอคอยผลที่จะเกิดขึ้นจากพืชชนิดนั้นเหมือนคนปลูกพริกกับปลูกมะพร้าว ผลก็ออกมาตามสมควรแก่ชนิดของพืช แต่ผลของมะพร้าวนั้นจะต้องใช้เวลารอนานกว่าจะได้ผล การปลูกมะพร้าวบุคคลจะต้องมีความพยายามมาก มีความตั้งใจมาก และพร้อมที่จะรอคอย

ผลกรรมของรูปในการบันดาลก็มีลักษณะเช่นนั้นบางคนประสบผลในช่วงสั้นๆ เช่น นักเรียนที่เกียจเรียนหนังสือ ก็สอบไล่ตก ถ้าขยันเรียนหนังสือ ก็สอบไล่ได้เกรดดี คนที่ทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร มีความซื่อสัตย์ สุจริต สามารถแสดงออกซึ่งความรู้ความสามารถและผลงานให้เป็นที่ประจักษ์ของผู้บังคับบัญชา ก็

ประสบการณ์ความสำเร็จก้าวหน้าในตำแหน่ง หน้าที่การงานได้ในเวลาอันรวดเร็ว

คนที่ไม่สามารถแสดงความรู้ความสามารถและผลงาน ให้ประจักษ์เป็นที่ยอมรับนับถือของผู้บังคับบัญชามีโอกาสก้าวหน้าน้อย ดังนั้นเราจึงเห็นคนจบการศึกษามาในชั้นเดียวกัน เข้ารับราชการพร้อมกัน เพียงไม่กี่ปีความสำเร็จก้าวหน้าแตกต่างกัน บางคนก็อาจถูกออกจากราชการ หรือติดคุก เป็นต้น แต่ละอย่างก็เป็นผลของกรรมที่บุคคลได้กระทำเอาไว้ มาบันดาลให้เป็นไป แต่การบันดาลของกรรมบางอย่างจะออกมาในรูปของ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ประสบความทุกข์ ตามสมควรแก่กรรมของเขาได้ทำไว้

ใครสอนกรรม ๑๒ ?

กรรม ๑๒ คืออะไรบ้าง ? มีคนกล่าวกันว่าเป็นคำสอนของพระอาจารย์รุ่นหลัง มีข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร ? ขอให้ยกตัวอย่างจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนามาเทียบเคียงกันด้วย

อันที่จริงผลงานที่ปรากฏในคัมภีร์รุ่นหลังที่ท่านเรียงตามลำดับกาลว่า อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา โยชนา คัณฐี ปกรณ์พิเศษต่างๆ เป็นต้นนั้นสามารถเชื่อมโยงกลับไปหาหลักคือ พระไตรปิฎกได้ การทำงานของพระอรรถกถาจารย์ บางเรื่องจึงเป็นการรวบรวมคำสอนที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลต่างๆ ไว้ในที่ต่างๆ โดยนำเรื่องเหล่านั้นมาอธิบาย คือ ดึงจากพระสูตรต่างๆ มาอธิบายร่วมกัน ซึ่งต้องจัดขึ้นเป็นระบบ เป็นข้อ เป็นบท เช่น คำสอนเรื่องอนัตตา ความเป็นของ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน หรือแม้แต่ขันติ ความอดทน

เวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น จะทรงแสดงแก่บุคคลผู้ฟังให้เข้าใจโดยนัยใดนัยหนึ่ง ตามพื้นฐานของผู้ฟังที่แตกต่างกัน บางครั้งแสดงโดยนัยหนึ่ง แต่บางครั้งก็แสดงโดยอีกนัยหนึ่ง เมื่อต้องการจะอธิบายเรื่องของขันติ ท่านก็มองถึงพุทธาธิบายในที่เหล่านั้น สรุปว่าทรงแสดงไว้ใน ๔ กรณีด้วยกันคือ

๑. ความอดกลั้น ความอดทน ต่อความวิปริตแปรปรวนของ ธรรมชาติ คือ หนาวจัด ร้อนจัด น้ำหลาก แผ่นดินไหว เกิดทุพภิกขภัย ข้าวยากหามากแพง ฝนฟ้าแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล

บุคคลจะอยู่ในท่ามกลางความวิฤตของธรรมชาติในตอนนั้นให้ได้ ด้วยความอดกลั้น ความอดทน

๒. การปฏิบัติภารกิจการงานของบุคคลตามสมควร แก่ฐานะหน้าที่ อาชีพ ซึ่งจะต้องฝ่าฟันอุปสรรคอันตราย ประสบความเหนื่อยยากลำบากทุกขเวทนาต่างๆ เป็นอันมาก บนเส้นทางแห่งความเพียรพยายามนี้ก็ทรงสอนให้บุคคลมีความอดกลั้น อดทน มุ่งมั่น เพื่อให้ประสบความสำเร็จในภารกิจการงานเหล่านั้น แม้จะประสบความเหนื่อยยากลำบากเพียงไรก็ตาม

๓. โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย จะมาในรูปแบบอย่างไรก็ตาม ในชั้นของการบำบัดรักษา ทรงสอนให้บำบัดรักษา แต่ยามที่ประสบทุกขเวทนา ทรงสอนให้ออดทนอดกลั้นต่อทุกขเวทนาเหล่านั้น

๔. ลักษณะของอารมณ์ที่บุคคลจะต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับในชีวิตประจำวัน ทางด้านที่ก่อให้เกิดความกำหนัด เพลิดเพลินยินดี ได้แก่ อารมณ์ที่ยั่วชวน หรือก่อให้เกิดความขัดเคือง ความโกรธ ความไม่พอใจ ซึ่งถ้าหากไม่อดทนไว้ในกรณีนี้ ก็จะนำมาซึ่งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และความทุกข์แก่ตน ทรงสอนให้บุคคลใช้ปัญญาพิจารณาแล้ว ออดทนอดกลั้นเอาไว้

คำสอนเรื่องขันติเหล่านี้ กระจัดกระจายกันอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ระดับพระไตรปิฎกเป็นพุทธโอวาท เมื่อแสดงในแต่ละคราวนั้น ไม่ได้แสดงทั้งหมด เมื่อผู้ศึกษาในรุ่นหลังต้องการทราบขอบข่ายโดยสมบูรณ์ จึงรวบรวมเรื่องเหล่านี้มาเรียบเรียงไว้ จนผู้ศึกษาสามารถมองย้อนกลับไปได้ว่า ความหมายนี้มา

จากไหน มีชื่ออะไรบ้าง แสดงแก่ใคร ที่ไหน มีข้อความอย่างไร แต่การที่ผู้ศึกษาจะย้อนไปสอบสวนลึกซึ่งขนาดนั้นจะมีอยู่เพียงส่วนน้อยเท่านั้น ดังนั้น ท่านจึงสรุปรวบรวมไว้ในที่หนึ่ง

เรื่องของกรรมก็เช่นเดียวกันเป็น โวหารเทศนา ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ฉลาดในเทศนา ทรงแสดงธรรมะที่หลากหลายไปด้วยโวหาร และเป็นอนุโลมเทศนา ทรงแสดงคล้ายตามจิตอัธยาศัยของผู้ฟัง ผู้ฟังสามารถเกิดความรู้ความเข้าใจด้วยลักษณะใดก็ทรงแสดงโดยนัยนั้น บางครั้งอาจทรงแสดงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล

ดังนั้น หลักกรรม ๑๒ เมื่อมองย้อนกลับเข้าไป คือหลักที่เป็นพระพุทธรวจนะนั่นเอง เพียงแต่ท่านนำมาจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาค้นคว้า และเหมาะกับการสอนได้ทั้งระบบในส่วนที่เกี่ยวกับกรรม เรื่องกรรมจึงเป็นหัวใจของธรรมปฏิบัติระดับที่เป็น วัฏฏคามิกุศล ดังกล่าว

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงมีคำสอนระดับให้บุคคล พินิจพิจารณา เรียกว่า อภินหปัจจเวกขณะบ้าง เรียก ทสอภินหปัจจเวกขณะบ้าง แต่มีข้อความในทำนองเดียวกัน เพราะอะไร เพราะเรื่องกรรมนั้นเป็นเรื่องอจินไตย ความรู้ ความเข้าใจเรื่องกรรมอันถ่องแท้ ต้องอาศัยญาณ ไม่ใช่เป็นเรื่องปริยัติเพียงอย่างเดียว การสาธยายอยู่บ่อยๆ นึกคิดพิจารณาอยู่บ่อยๆ ติดตามให้หยั่งรู้กระบวนการของกรรมโดยถ่องแท้ แล้วจะปักใจยอมรับได้ตามสมควรแก่กรณี เรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับกรรมในพระสูตรนั้น ที่จริงก็มีอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

ชีวิตนี้ใครลิขิต

จุลกัมมวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริบัณณาสกั พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงผลของกรรมทั้งด้านดีและด้านไม่ดีที่มีความหนักเบาแตกต่างกัน และผลเหล่านั้นต่อเนื่องมาถึงการที่คนเราเกิดมาแตกต่างกันในด้านต่างๆ ซึ่งน่าจะศึกษาพิจารณาจากพระสูตรนี้เป็นหลัก

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร สุกุมานพบุตรโตเทยยพราหมณ์ ได้เข้าไปเฝ้าและกราบทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เกิดมา มีความเลวและประณีตแตกต่างกัน โดยยกตัวอย่าง บางคนมีอายุสั้น บางคนมีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณไม่ทราม มีคักดาน้อย มีคักดามาก มีโภคะน้อย มีโภคะมาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง ไร้ปัญญา มีปัญญา

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พวกมนุษย์เกิดเป็นมนุษย์อยู่ ปราภฏความเลวและความประณีตแตกต่างกัน

พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งว่า

“ดูกร มาณพ ลัทธิทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกลัทธิให้เลวและประณีตแตกต่างกัน”

สุกุมานพ ไม่สามารถเข้าใจได้ จึงกราบทูลอาราธนาให้ ทรงอธิบายโดยพิสดาร

พระพุทธเจ้า จึงรับสั่งว่า

“ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้มักทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหาร ประหาร ไม่เอ็นดูเหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น หากตายไปยังไม่เข้าถึงอบาย เกิดมาก็จะเป็นคนมีอายุสั้น คนที่เกิดมามีอายุสั้น เพราะผล แห่งปาณาติบาต”

ส่วนบุคคลที่งดเว้นจากปาณาติบาต ก็จะเป็นไปตามที่รับสั่งไว้ว่า

“บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ละปาณาติบาตแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญาวาง ศาตราได้ มีความละเอียด มีความเอ็นดูอนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล ในสรรพสัตว์ เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นผู้มีอายุยืน

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุยืนนี้คือ ละปาณาติบาต เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศตรา มีความละเอียด มีความเอ็นดู อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล ในสรรพสัตว์ได้

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มักปกติเบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือ ก้อนไม้ หรือศตรา เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ใน ภายหลังจะเป็นผู้มี โรคมาก

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อควมามีโรคนานี้คือ เป็นผู้
มีปกติ เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ ด้วยก้อนหิน ด้วยท่อนไม้ หรือ
ด้วยศาสตรา เป็นต้น

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษ
ก็ตาม เป็นผู้ที่มีปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนหิน หรือ
ท่อนไม้ หรือศาสตรา เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะ
กรรมนั้นอันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้า
ถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ ในภายหลังจะเป็น
คนมีโรคน้อย

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อควมมีโรคน้อยนี้คือ
เป็นผู้ที่มีปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ ด้วยก้อนหิน ด้วยท่อนไม้
หรือด้วยศาสตรา

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษ
ก็ตาม เป็นคนมักโกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อย
ก็ขัดใจโกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ ความร้าย และ
ความขี้ใจเลียด ให้ปรากฏ เขาตายไปจะเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก
เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป
ไม่เข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ
ในภายหลังจะเป็นผู้มีผิวพรรณทราม

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีผิวพรรณทรามนี้ คือ
ความเป็นคนมักโกรธ มากด้วยความแค้นเคืองถูกเขาว่าเพียงเล็กน้อย
ก็ขัดใจโกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ ความร้าย และ
ความขี้ใจเลียด ให้ปรากฏ

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนไม่มักโกรธ ไม่มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่ามากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยายาม ไม่มาดร้าย แสดงอาการซึ่งเคียดให้ปรากฏ เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีผิวพรรณผ่องใส

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อความเป็นคนนำเลื่อมใสนี้ คือ เป็นคนไม่มักโกรธ ไม่มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่ามากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยายาม ไม่มาดร้าย ไม่แสดงความโกรธ ความร้าย ความซึ่งเคียดให้ปรากฏ

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม มีใจริษยา ย่อมริษยามุ่งร้าย ผูกใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพนับถือการไหว้การบูชาของผู้อื่น เขาตายไปก็จะเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีตักดาน้อย

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีตักดาน้อยนี้ คือมีใจริษยา ย่อมริษยา มุ่งร้าย ผูกใจริษยา ในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ การบูชา ของคนอื่น

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มิใช่ใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ไม่ผูกใจริษยา ในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ การบูชา ของคนอื่น

เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นอันเขาให้ พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ มาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีศักดามาก

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศักดามากนี้ คือมีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ไม่ผูกใจอิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของคนอื่น

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมไม่เป็นผู้ให้ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ของหอม เครื่องดูบได้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ เขาตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้ พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีโภคะน้อย

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโภคะน้อยนี้ คือไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องดูบได้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอมเครื่องดูบได้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์เขาตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากเขาตายไปไม่เข้าถึงสุคติ โลก สวรรค์ มาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโภคะมาก

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโภคะมากนี้ ก็ให้ข้าว
น้ำ ผัว ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องดูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย
เครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษ
ก็ตาม เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่
ดูรับคนที่ควรดูรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่ควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทาน
แก่คนที่สมควรแก่ทาน ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคน
ที่ควรเคารพ ไม่นับถือคนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา เขา
ตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขา
ให้พร้อมแล้ว สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย
ทุกคติ วินิบาต นรก มาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลังจะเป็น
คนเกิดในสกุลต่ำ

ดูกรรมภาพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลต่ำนี้คือ เป็น
คนกระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ดู
รับคนที่ควรดูรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่ควรแก่อาสนะไม่ให้ทาน
แก่คนที่สมควรแก่ทาน ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคน
ที่ควรเคารพ ไม่นับถือ คนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา

ดูกรรมภาพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม
บุรุษก็ตาม เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้คนที่ควร
กราบไหว้ ดูรับคนที่ควรดูรับ ให้อาสนะคนที่ควรแก่อาสนะ ให้
ทานแก่คนที่ควรแก่ทาน สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควร
เคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา เขาตายไปย่อม
เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม

สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ มาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนเกิดในสกุลสูง

คุณธรรมพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อความเป็นคนมีสกุลสูงนี้ คือเป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ดูรับคนที่ควรดูรับ ให้อาสนะแก่คนที่ควรให้อาสนะ ให้ทานแก่คนที่ควรให้ทาน สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา

คุณธรรมพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บรุษก็ตาม ย่อมไม่เป็นผู้เข้าหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่าอะไรเป็นอกุศล อะไรเป็นกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรไม่ควรเสพ อะไรควรเสพ อะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกิดอกุศล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดอกุศล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน เขาตายไปย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้าเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีปัญญาธรรม

คุณธรรมพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีปัญญาธรรมนี้ คือไม่เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์และสอบถามว่าอะไรเป็นอกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกิดอกุศล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกิดอกุศลเพื่อความทุกข์สิ้นกาลนาน

คุณธรรมพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บรุษก็ตาม ย่อมเป็นผู้เข้าไปหาสมณะ หรือพราหมณ์แล้ว สอบถามว่า อะไร

เป็นอกุศล อะไรเป็นกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรไม่ควรเสพ
 อะไรควรเสพ อะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อไม่เก้อกูด เพื่อทุกข์สิ้น
 กาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์เก้อกูด เพื่อ
 สุขสิ้นกาลนาน เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรม
 นั้นอันเขาให้พร้อมแล้ว สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึง
 สุคติโลกสวรรค์ มาเป็นมนุษย์เกิดในที่ใดๆ ในภายหลังจะเป็นคนมี
 ปัญญามาก

ดูกรรมภาพ ปฏิปทาเป็นไปเพื่อมีปัญญามากนี้ คือเป็นผู้
 เข้าไปหาสมณะ หรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไร
 เป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ
 หรือว่าอะไรยอมเป็นไปเพื่อไม่เก้อกูด เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่า
 อะไรเมื่อทำยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์เก้อกูด เพื่อความสุขสิ้น
 กาลนาน

ดูกรรมภาพ ด้วยประการนี้แล

ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุสั้น ย่อมนำเข้าไปสู่ความเป็น
 คนมีอายุสั้น

ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุยืน ย่อมนำเข้าไปสู่ความเป็น
 คนมีอายุยืน

ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรครมาก ย่อมนำไปสู่ความเป็น
 คนมีโรครมาก

ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคน้อย ย่อมนำไปสู่ความเป็น
 คนมีโรคน้อย

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีศิวพรธรรม ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีศิวพรธรรม

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อผู้นำล้อมใส ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนนำล้อมใส

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีศักดาน้อย ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีศักดาน้อย

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีศักดามาก ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีศักดามาก

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีโภคะน้อย ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีโภคะน้อย

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีโภคะมาก ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีโภคะมาก

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลต่ำ ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนเกิดในสกุลต่ำ

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลสูง ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนเกิดในสกุลสูง

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีปัญญาธรรม ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีปัญญาธรรม

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีปัญญามาก ย่อมนำไปสู่ความเป็น
คนมีปัญญามาก

ดูกรรมาณพ ลัทธิทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน เป็นผู้รับ
ผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็น
ที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้แล้ว และประณีต”

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วอย่างนี้ สุภมาณพโต
 เทยยบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า แจ่มแจ้งแล้วพระเจ้าข้า
 แจ่มแจ้งแล้วพระเจ้าข้า พระโคตมผู้เจริญทรงประกาศธรรมโดย
 ปริยายมิใช่น้อย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ หรือเปิดของที่ปิด
 หรือบอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยหวังว่า
 ผู้มีตาดีจักเห็นรูปได้ฉะนั้น

ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พระธรรมและพระสงฆ์
 ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็น
 อุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ข้อความในพระสูตรนี้ ต้องการที่จะยกพระสูตรขึ้นมาทั้ง
 พระสูตร เพื่อเป็นหลักในการศึกษาพิจารณาที่เกี่ยวกับกระบวนการ
 ของกรรม จะได้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ
 ในกฎของกรรมจากที่ได้กล่าวมาแล้ว และที่จะกล่าวต่อไป เพราะ
 จากพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงเหตุที่ปรากฏผล
 ออกมาในลักษณะต่างๆ ตามสมควรแก่เหตุที่บุคคลเหล่านั้น
 ได้กระทำไว้ตามโครงสร้างหลักที่ว่า

ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ จะดับไปก็เพราะความดับ
 แห่งเหตุ พระมหาสมณะ มีปกติตรัสอย่างนี้

ผลที่ปรากฏแก่สายตาของบุคคลทั้งหลายนั้น เช่น อย่าง
 สุภมาณพ ได้กราบทูลปรารภไว้ในตอนต้นเป็นคำถามที่คน
 พยายามแสวงหากันมาเป็นเวลานานว่า ผลเหล่านี้เกิดมาจากอะไร
 ทำไมคนเราจึงแตกต่างกัน

คำตอบเหล่านั้นก็ได้พรั่งพรูออกจากปากของบุคคลทั้งหลาย ตามความรู้ความเข้าใจของตน แม้ในปัจจุบันนี้เรายังพบว่าคน บางคนมีอายุยืน บางคนมีอายุสั้น บางคนมีโรครมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศักตาน้อย มีศักตามาก มีโภคะน้อย มีโภคะมากเกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง ไร้ปัญญา มีปัญญา จึงถือว่าเป็นผลที่ปรากฏ อยู่เช่นนี้ตลอดไปในที่ทั้งปวง

ข้อที่น่าศึกษาก็คือว่า เหตุให้เกิดผลเหล่านี้คืออะไร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเหตุที่เป็นกุศล อำนวยผลให้มีอายุยืน มีโรคน้อย มีผิวพรรณงาม มีศักตามาก มีโภคะมาก เกิดในสกุลสูง มีปัญญา

เหตุคือการกระทำบาปอกุศลในลักษณะต่างๆ นำให้บุคคล มีอายุสั้น มีโรครมาก มีผิวพรรณทราม มีศักตาน้อย มีโภคะน้อย เกิดในสกุลต่ำ ไร้ปัญญา

เหตุเหล่านั้น ทั้งที่เป็นกุศล และอกุศล เจตนาเป็นเหตุให้ กระทำ ความพยายามกระทำ หรือวัตถุหรือกรรมที่บุคคลกระทำ ทั้งที่เป็นกุศล และอกุศล มีความแตกต่างกันอยู่

การจำแนกของกรรม จึงจำแนกไปตามสมควรแก่เหตุ เช่น ทำบาปทำอกุศลไว้มาก ก็ทรงแสดงไว้ ถึง ๒ สถานะ ในครั้งแรก ก็จะตกนรก นรกก็มีแตกต่างกันคือ

นिरยะ นรก

ติรัจฉานโยนิ กำเนิดติรัจฉาน

ปิตวิสยะ ภูมิแห่งเปรต

อสุรกาย พวกอสุรกาย

ที่ทรงใช้คำว่า ทูคติ วินิบาท นรกอสุรกาย ซึ่งอธิบายทั้ง ๔ ประการนั้นเป็นภพภูมิที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ที่เกิดในที่นั้น เมื่อเทียบเคียงกันในกลุ่มของเขา นรกหน้าที่สุด ตีรัจฉานก็ร้องลงมา เปรตอสุรกายก็ร้องมาอีก แสดงว่าแม้การเกิดในอบายเองก็อาศัยการ จำแนกของกรรม ที่มีความหยาบ กลาง ละเอียด แตกต่างกัน บุคคล ที่กระทำอกุศลกรรมนั่นเอง ไม่หนัก ไม่รุนแรง แต่ก็อำนาจผลให้ บุคคลเหล่านั้นเกิดมา มีอายุสั้น สั้นมาก หรือสั้นน้อย มีโรคมมาก ในความมีโรคมานั้น ก็มีความแตกต่างกันในความมีโรคมมาก มี โรคน้อยก็มีความแตกต่างกันอยู่ในความมีโรคน้อย แต่ละอย่างเป็น การจำแนกของกรรม คือการประพฤติกกระทำเช่นนั้นของบุคคล ทั้งหลาย

แม้ในปัจจุบันเป็นบุคคลฆ่าคนฆ่าสัตว์ในปัจจุบันก็เป็น เหตุให้อายุสั้นในชาติปัจจุบัน

เบียดเบียนสัตว์ในชาติปัจจุบัน ก็เป็นเหตุให้เกิดโรคร้าย ไข้เจ็บเบียดเบียนในปัจจุบัน

เป็นผู้มักโกรธในชีวิตประจำวัน ก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณ เศร้าหมองในปัจจุบัน

ขาดสัมมาคารวะต่อบุคคลทั้งหลายในปัจจุบัน ก็เป็นผู้มี คักดาน้อยต่ำต้อยต่ำในปัจจุบัน ไม่มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อบอ้อม อารีต่อบุคคลทั้งหลายในปัจจุบัน ก็จะเป็นผู้ไม่มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วย ทรัพย์สมบัติในชาติปัจจุบัน

มีริษยาบุคคลอื่นอยู่ในชาติปัจจุบัน ก็เป็นคนต่ำต้อยใน สังคมในชาติปัจจุบัน

ชีวิตนี้ใครลิขิต

สามารถเทียบเคียงได้แม้ในขณะที่จิต ก็ จะเห็นได้ว่าจิตที่มีความคิดมุ่งเช่นปลา เต็มไปด้วยพยาบาทนั้น เมื่อมันเกิดขึ้นในแต่ละขณะ จะสร้างความทุกข์ทรมานให้เกิดขึ้นภายในใจ มีความเหน็ดเหนื่อย มีความเร่าร้อนเกิดขึ้นภายในใจ หรือความคิดในการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ก็ก่อให้เกิดความเร่าร้อนเกิดขึ้นภายในใจ หรือความคิดในการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ก็ก่อให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นภายในใจ จะหาความสุขใจ เย็นใจไม่ได้

ในฝ่ายของกุศลกรรมที่บุคคลกระทำเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นการงดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์ มีเมตตา กรุณาต่อบุคคลอื่น ไม่ริษยา บุคคลทั้งหลาย และพร้อมที่จะมีความชื่นชมยินดีในความเจริญก้าวหน้าของบุคคลอื่น มีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อบุคคลทั้งหลาย และมีสัมมาคารวะต่อบุคคลทั้งปวงตลอดจนสนใจศึกษาสอบถามคบหาสมาคมกับท่านที่รู้หลักนักปราชญ์ทั้งหลาย ก็จะเป็นเหตุให้บุคคลเหล่านั้นอายุยืน มีโรคน้อย มีผิวพรรณงาม มีศักดิ์มาก มีโภคะมาก มีปัญญามาก อยู่ในสังคมชั้นสูงที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน และแม้จะบีบให้สิ้นเข้าไปในแต่ละวัน เราก็จะเห็นได้อย่างเด่นชัด เช่น

เราศึกษาค้นคว้าอยู่ในขณะนั้น เราก็มีความรอบรู้มีความเข้าใจอยู่ในขณะนั้น

เราอ่อนน้อมต่อบุคคลอื่นในขณะนั้น เราก็จะได้รับการอ่อนน้อม ยกย่องจากบุคคลอื่นในขณะนั้น คนอื่นก็พลอยชื่นชมยินดีกับเราในขณะนั้น

ดังนั้น การพิสูจน์เรื่องของกรรม จึงพิสูจน์กันได้ทั้งใน
ขณะปัจจุบัน ทั้งในขณะที่ยาวออกไป ส่วนการข้ามภพข้ามชาติ
ออกไปนั้น เป็นความรู้ระดับที่เรียกว่าเป็น “อดีตังสญาณ” กับ
“อนาคตังสญาณ” ซึ่งผู้ไม่มีญาณทั้งหลายจำเป็นจะต้องอาศัย
ศรัทธาความเชื่อมั่นในพระคุณของพระพุทธเจ้าดังนั้นในตอนสุดท้าย
ที่ทรงสรุปไว้จะเห็นได้ว่า ผลทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลใด จะต้อง
เกิดขึ้นจากการกระทำโดยตรงของบุคคลผู้นั้น เช่น รับสั่งแสดงว่า

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อความมีอายุสั้น ย่อมนำเข้าไปสู่ความเป็น
คนมีอายุสั้น

ปฏิบัติทาเป็นไปเพื่อมีอายุยืน ย่อมนำเข้าไปสู่ความเป็น
คนมีอายุยืน

หมายถึงการปฏิบัติตนของบุคคลแต่ละคนเป็นเหตุให้บุคคล
เหล่านั้นได้รับผลตามสมควรแก่เหตุและผล จึงไม่มีความขัดแย้งกัน
ซึ่งก็เป็นไปตามสูตรที่ทรงแสดงไว้ว่า เหมือนกับบุคคลปลูกพืชชนิด
ใดก็ได้ผลแห่งพืชชนิดนั้น นั่นเอง

พระธรรมเทศนาด้วยโครงสร้างนี้ มีปรากฏโดยเนื้อหา
เดียวกันในที่ต่างๆ เป็นอันมาก เป็นการจำแนกกรรมจากพระญาณ
ของพระพุทธเจ้าที่ทรงเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ข้อที่พึงสังเกตก็คือ
ทรงตอกย้ำคำว่า

สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับ
ผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม เป็น
ที่พึงอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับ
ผลของกรรมนั้น

ชีวิตนี้ใครลิขิต

แต่เนื่องจากในที่นี่ เป็นการถามถึงความแตกต่างของชีวิต
ทั้งหลายในโลก ในประโยคสุดท้ายจึงทรงใช้คำว่า กรรมย่อมจำแนก
สัตว์ให้แล้ว และประณิตแตกต่างกัน

การจำแนกของกรรมนั้นจะทำให้บุคคลนั้นเป็นไปตามกรรม
เช่น เป็นชาวนา ชาวดน ก็เพราะอาศัยการทำนาทำสวนของเขา
เป็นโจรก็เพราะอาศัยการลักขโมยของเขา เป็นผู้ทุจริต คีตมิชอบ
ก็เพราะการทุจริตคีตมิชอบของเขา เป็นฆาตกร ก็เพราะการฆ่าคน
ของเขา เป็นนักฉกชิงวิ่งราว ก็เพราะการเป็นนักฉกชิงวิ่งราวของเขา
คือ คนจะต้องทำกรรมนั้นก่อน และกรรมที่เขาทำนั้นเอง
จะจำแนกให้เขาเป็นอย่างนั้น

ดังนั้นเราจึงเรียกผู้ให้ทานว่าเป็นคนใจบุญ ผู้มีศีลว่าเป็นคน
เรียบร้อยสวยงาม ผู้ปฏิบัติธรรมว่าเป็นคนมีธรรมะ ผู้มีความรอบรู้
ว่าเป็นคนมีความรอบรู้ ผู้พัฒนาปัญญาของตนว่าเป็นคน มี
ปัญญา ตลอดถึงปริญญาต่างๆ ที่เราเรียกขานบุคคลกันนั้น พึง
สังเกตว่าเกิดจากกรรมคือการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลนั้นมาก่อน
การศึกษาเล่าเรียนของบุคคลนั้นนั่นเอง ทำให้เรียกบุคคลนั้น
ตามกรรมที่เขาศึกษาเล่าเรียนมา เช่นเป็นนิติศาสตร์บัณฑิต แสดง
ว่าเป็นนักกฎหมาย เป็นรัฐศาสตร์บัณฑิต แสดงว่าเรียนการปกครอง
เป็นวิทยาศาสตร์บัณฑิต แสดงว่าเรียนวิทยาศาสตร์ เป็นครุศาสตร์
บัณฑิต แสดงว่าเรียนทางครู ศึกษาศาสตร์บัณฑิต แสดงว่าเรียน
ทางการศึกษา

ให้สังเกตว่า เขาทำกรรมก่อน และกรรมนั้นจึงทำให้
เขาเป็นอย่างนั้นสังคมเรียกร้องยอมรับนับถือเขาตามสมควรแก่กรรม

ชีวิตนี้ใครลิขิต

แม้แต่การมอบหมายให้ทำงานก็อาศัยกรรมคือ การกระทำของเขา การยกย่อง การสรรเสริญที่เป็นความยุติธรรม ก็อาศัยกรรม คือการกระทำของเขาเป็นตัวกำหนดว่า เขาเป็นผู้ควรยกย่อง หรือไม่ควรยกย่อง ก็ต้องดูว่ามีการกระทำที่ควรยกย่องหรือไม่

ดังนั้นในหลักพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงไว้ว่า บุคคลพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ให้ความเคารพนับถือ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรแก่การเคารพนับถือ แสดงว่า การที่ใครจะได้รับความเคารพนับถือหรือไม่ได้รับความเคารพนับถือนั้น ไม่ได้อยู่ที่คนอื่น แต่อยู่ที่ตัวของบุคคลนั้นนั่นเอง ว่า มีการกระทำที่ควรแก่การเคารพนับถือหรือไม่ ถ้าเขามีการกระทำที่ควรแก่การเคารพนับถือ คนทั้งหลายก็พร้อมที่จะเคารพนับถือ แม้จะไม่มีใครเคารพนับถือ เขาก็จะมีความปีติปราโมทย์ มีความภาคภูมิใจตนเอง ให้อัตนเองได้โดยสนิทใจ

พิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ยกย่องคนที่ ควรยกย่อง เมื่อเขามีการกระทำที่ควรยกย่อง

แสดงให้เห็นว่า การยกย่องหรือไม่เช่นนั้น ไม่ได้กำหนดที่ใคร แต่กำหนดที่เขาทำอะไร ประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร บุคคลจะรู้จักคนนั้นมาก่อนหรือไม่ก็ตาม แต่เมื่อกรรมคือ การกระทำของเขา ควรแก่การยกย่อง วิญญูชนทั้งหลาย ให้อပ္ปญญาพินิจพิจารณาแล้ว ก็ยกย่องเขา เพราะเขามีการกระทำที่ควรยกย่อง ถ้าหากว่าเขากระทำดีอย่างต่อเนื่องกันไป ก็จะได้รับยกย่องตลอดไป แต่ถ้าหากว่าในโอกาสต่อไปเขาเกิดกระทำความผิด ท่านก็จะพิจารณา

เทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ตำนานผู้ที่ควรแก่การตำหนิ เมื่อ เขามีการกระทำที่ควรแก่การตำหนิ

แสดงให้เห็นโดยนัยเช่นเดียวกันว่า ทั้งการเคารพนับถือ ทั้ง การยกย่อง และทั้งการตำหนิ ไม่ได้มองว่าเขาเป็นใคร แต่มองว่า เขาประพฤติปฏิบัติอย่างไร ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า **ปฏิบัติ** คือ การปฏิบัติตน การวางตนของบุคคลเหล่านั้น จะเป็นตัวกำหนด สถานะของเขาเองว่า เขาเป็นผู้ที่ควรเคารพนับถือ ควรแก่การ ยกย่องสรรเสริญ หรือควรแก่การตำหนิ หลักการเหล่านี้ เป็นการ ชี้ให้เห็นว่า สังคมเรานั้นอยู่ร่วมกัน วินิจฉัยตัดสินการยอมรับ นับถือ การยกย่องสรรเสริญ การกำราบปราบปราม ตลอดจนการ ตำหนิที่กรรมคือ การกระทำของบุคคลนั้น เป็นตัวกำหนดที่มีความ สำคัญ แนนอน บางครั้ง บางโอกาส คนไม่ได้ทำความผิด แต่ ต้องรับโทษ รับอันตราย เพราะไปเกี่ยวข้องกับบุคคลกับสถานที่ ที่ เป็นเหตุแห่งอันตราย ที่เราเรียกว่า โดนลูกหลงเข้าไปด้วย ข้อนี้ใน แห่งของความเป็นจริง ก็เป็นไปตามกฎของกรรม คือการคบหา สماعกับบุคคลไม่ดี ที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ในมงคลสูตรว่า การไม่คบคนพาลเป็นอุดมมงคล

ดังนั้น การที่บุคคลไปโดนลูกหลง อย่างที่เขาเรียกว่า นอน หลับในโรงไปนั้น เกิดขึ้นจากความผิดของเขาเอง ที่ไปคบหา สماعกับคนพาล ขาดปัญญาพิจารณาถึงสถานที่ควรไปหรือ ไม่ควรไป บุคคลที่ควรคบหรือไม่ควรคบ เมื่อเขากระทำเช่นนั้น การ ที่โดนลูกหลงซึ่งอันที่จริงไม่ใช่ลูกหลง เป็นผลที่เขาควรได้รับตาม สมควรแก่กรรมของเขาเอง

ความเข้าใจในกฎของกรรม จึงเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้บุคคลศึกษาถึงสิ่งที่เรียกว่า เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลเป็นไปในลักษณะแตกต่างกัน โดยอาศัยพื้นฐานความรักตนเองของบุคคลทั้งหลาย ถ้ายอมรับในกระบวนการของเหตุผลว่า กรรมคือ การกระทำของตนเองที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตนกระทำ สถานที่ที่ตนไป และบุคคลที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ตลอดถึงกาลเวลาที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ในเหตุการณ์เหล่านั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่จะอำนวยผลให้เกิดความสุข เกิดความทุกข์ เกิดความเสื่อม ตลอดถึงบังเกิดในสวรรค์ และตกนรกของตน บุคคลก็จะมีควมสำรวมระวัง มีความรับผิดชอบ ใช้ปัญญาสอดส่องพิจารณา อย่างที่ทรงแสดง หลักซึ่งเรียกว่า สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ในการครองชีวิตของบุคคลให้เกิดผลเป็นความสวัสดิได้นั้น จำต้องรู้ว่า อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ และพยายามงดเว้นเหตุที่จะให้เกิดสิ่งไม่เป็นประโยชน์ และประพฤติกกระทำในเหตุที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง แก่บุคคลอื่นทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ต้องมีความรอบรู้ถึงสถานบุคคล กาลเวลา กลุ่มคนกิจการงาน ว่าควรเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือไม่เกี่ยวข้อง ถ้าเกี่ยวข้องแล้วนำทุกข์มาให้ก็งดเว้น เกี่ยวข้องแล้วนำสุขมาให้ก็เข้าไปเกี่ยวข้อง

จะต้องมีความรอบรู้ ว่า อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เกิดความสบายแก่ตน เช่น อาหารอย่างไรให้ความสบาย ที่อยู่อย่างไร ให้ความสบาย อากาศอย่างไรให้ความสบาย บุคคลอย่างไร คบหาสมาคมกันแล้ว ให้ความสบาย ธรรมะอะไร ตลอดถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีอะไร ที่ปฏิบัติไปแล้วให้ความสบาย ก็เลือกประพฤติ

ปฏิบัติในสิ่งเหล่านั้น และที่สำคัญคือปริมาณของปัญญาที่มีอยู่นั้น จะต้องสามารถขจัดความหลงในแง่มุมต่างๆ ได้

ปัญญา มีลักษณะเหมือนแสงสว่างดังกล่าวดังแล้ว มีมากเท่าไรก็จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลนั้นมากเท่านั้น ดังนั้น

ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญาจึงเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด

ปัญญานั้นเป็นรัตนะของนรชน ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเพ่งพินิจพิจารณา หากขาดการเพ่งพินิจพิจารณาแล้ว บุคคลไม่สามารถจะให้เกิดปัญญาขึ้นมาได้

เพราะอะไรใครกำหนด

หลักกรรมในพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับสังสารวัฏอย่างไร ?

เรื่องสังสารวัฏกับเรื่องของกรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องผูกพันกันจนไม่อาจที่จะแยกจากกันได้ เมื่อใดไม่มีกรรม เมื่อนั้นก็ไม่มีสังสารวัฏ และเมื่อใดไม่มีสังสารวัฏ แสดงว่าเมื่อนั้นก็ไม่มีกรรมแล้ว

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ วัฏฏคามิกุศล การบำเพ็ญความดีในระดับที่ยังต้องหมุ่นวนอยู่ในสังสารวัฏ ธรรมปฏิบัติระดับนี้จะเป็นหลักพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น ประณีตขึ้นในภพชาตินั้นๆ เป็นกุศลกรรมระดับตบแต่งภพชาติ ให้ประณีตขึ้น ผู้ปฏิบัติจะได้ผลระดับมนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ อันหมายถึงพรหมโลกด้วย คำสอนในทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จะอยู่ระดับนี้

มีคำสอนอีกระดับหนึ่งเรียกว่า วิวัฏฏคามิกุศล คือกุศลระดับสูงมุ่งนิพพานสมบัติ อันได้แก่ โลกุตระธรรม ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ แต่ในทางปฏิบัติแล้วจะพบว่า ท่านที่เข้าถึงวิวัฏฏคามิกุศลที่สมบูรณ์คือหลุดพ้นจากกรรมและสังสารวัฏอย่างแท้จริง จะมีเพียงพุทธบุคคล ๓ ประเภท เท่านั้น คือ

๑. อรหันต์สัมมาสัมพุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองแล้ว สอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามด้วย

๒. ปัจเจกพุทฺธะ ท่านที่ตรัสรู้ชอบเฉพาะตน แต่ไม่สอนบุคคลอื่นในรูปของการตั้งเป็นศาสนา

๓. อรหันตพุทฺธะ หรือ สาวกพุทฺธะ ได้แก่ท่านผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งหมดอาสวกิเลส เช่นเดียวกับพระพุทฺธเจ้าและพระปัจเจกพุทฺธเจ้า พุทฺธบุคคลทั้ง ๓ นี้ท่านเรียกว่า ปุณฺณปาปทีโน คือ ละได้หมดสิ้นทั้งบุญและบาป แสดงว่าหลุดพ้นจากกระแสของกรรม

จากการที่หลุดพ้นจากกระแสของกรรมนี้เอง ทำให้ท่านหลุดพ้นจากสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ดังนั้นเราจะพบว่า เมื่อพระพุทฺธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ได้ทรงเปล่งพระพุทฺธอุทานที่เรียกว่าเป็น ปฐมพุทฺธพจนํ คือ พระดำรัสครั้งแรกหลังจากตรัสรู้ ว่า

เราเมื่อแสวงหาช่างผู้ทำเรือน คือ อัตตภาพ เมื่อไม่พบได้ท่องเที่ยวไปแล้วสิ้นสงสารนับด้วยชาติมิใช่น้อย ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์

ดูกรช่างผู้ทำเรือนคืออัตตภาพ เราพบท่านแล้วท่านจะทำเรือนคืออัตตภาพของเราอีกไม่ได้ โครงสร้างของท่านทั้งหมดเราทำลายแล้ว ยอดแห่งเรือนคือ อวิชชา เรารื้อแล้วจิตของเราถึงพระนิพพานแล้ว เพราะเราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นต้นเหตุทั้งหลาย

จากพระพุทฺธอุทานข้อนี้ ได้แสดงถึงเหตุปัจจัยแห่งสังสารวัฏ และเหตุปัจจัยให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏนั้น ก็คือ กิเลส กับ กรรม ที่นำไปสู่การหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

แสดงไว้ใน มหาตัตถมหาสังขยสูตรว่า

ชีวิตทั้งหลายนั้นจะเกิดขึ้นมาด้วยปัจจัย ๓ ประการ
ใหญ่ๆ คือ

๑. กมมัม เขตตัม มีกรรมเปรียบเหมือนกับพื้นนาหรือดิน
หรืออุณหภูมิที่เหมาะสม

๒. วิญญาณัม พีชัม วิญญาณเปรียบเหมือนหน่อแห่งพีช

๓. ตณฺหา สีนฺหํ กิเลสที่มีชื่อต่างๆ มีตณฺหา เป็นต้น
เปรียบเหมือนยางเหนียวที่มีอยู่ภายในพีช

เพราะฉะนั้น บทเรียนในเรื่องสังสารวัฏจึงอาจจะเรียนได้
จากเมล็ดพีชเมล็ดหนึ่ง การที่เมล็ดพีชจะปลุกงอกหรือไม่นั้น ดูที่
ปัจจัยหลัก ๓ ประการคือ

๑. ยางเหนียวภายในพีชยังมีอยู่หรือไม่

๒. หน่อของพีชถูกทำลายแล้วหรือยัง

๓. ดินที่เพาะปลุกพีชพันธุ์นั้นดี และอุณหภูมิเหมาะสม
ต่อการงอกของพีชหรือไม่

ถ้าหากว่าทั้งสามประการนี้มีอยู่เมื่อเมล็ดพีชนั้นได้อุณหภูมิ
ที่เหมาะสมก็สามารถแตกเป็นลำต้นออกมา และเจริญเติบโตสืบพันธุ์
ต่อไปได้ แต่ถ้าทั้ง ๓ ประการนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหายไป อีก ๒ อย่าง
ก็จะหมดไปด้วย

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า กรรมซึ่งเปรียบเหมือนกับอุณหภูมิหรือ
พื้นนาพื้นดิน และกิเลสนั้นเปรียบเหมือนกับยางเหนียว เมื่อทั้งสอง
ประการนี้ผสมกันเข้าก็สร้างหน่อ ซึ่งเปรียบเหมือนวิญญาณให้งอก
ขึ้นมาได้ และเหตุปัจจัยทั้ง ๓ นี้ยังรวมกันอยู่ตราบไต่ พีชชนิดนั้น

ก็จะมีการหมุนวนงอกแล้วงอกอีก ถ้ายทอดกันไปไม่มีที่สิ้นสุดทราบ
นั้น แต่บรรดาเมล็ดพืชเหล่านั้นเอง มีบางเมล็ดที่ย่างเหนียวแห้ง
กรอบไปแล้ว หรือว่าหน่อถูกทำลายไปแล้ว ก็ไม่อาจที่จะปลูกให้
งอกได้ดีอีกอันใด จิตใจของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายก็
มีลักษณะอย่างนั้น

ดังนั้น ในตอนที่ ๒ ที่รับสั่งว่า

ดูกรช่างคือคณหาผู้ทำเรือนคืออัทธภาพ เราพบท่านแล้ว ท่าน
จะทำเรือนคืออัทธภาพของเราอีกไม่ได้ โครงสร้างของท่านทั้งหมด
เราทำลายแล้ว

ยอดแห่งเรือนคืออวิชา ได้แก่ รากเหง้าของบรรดากิเลส ทั้ง
หลาย พระพุทธเจ้าได้รื้อเสียแล้ว ทำให้พระทัยของพระองค์เข้าถึง
พระนิพพาน คือดับกิเลสและดับกรรม แต่เป็นการดับกรรมซึ่งจะ
เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้ไปแล้ว ไม่ใช่เป็นการดับกรรมในอดีตได้ทั้งหมด
เพราะกรรมในอดีตนั้นทราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนใดที่ไล่ตามมา
ทันก็อาจให้ผลได้ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี แต่เมื่อนิพพานไปแล้ว ก็
จะเป็นการละบาปละบุญ ได้ด้วยประการทั้งปวง

ดังนั้นการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ्ของบุคคลทั้งหลาย
ที่มีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ ทั้งสกุล รูปร่าง อายุ ระดับสติ
ปัญญา สถานะทางครอบครัวเป็นต้นนั้น ขึ้นอยู่กับกรรมที่บุคคล
กระทำไว้ไม่เหมือนกัน การที่บุคคลทำกรรมไม่เหมือนกันนั้น
เพราะความมากความน้อยของกิเลสที่มีอยู่ภายในจิตใจของบุคคล
แตกต่างกัน ซึ่งข้อนี้จะเห็นว่า ความสุข ความทุกข์ ความเลื่อม
ความเจริญ ที่ก่อให้เกิดการหมุนวนเปลี่ยนแปลงในแต่ละชาติ นั้น

ขึ้นอยู่กับกรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ บุคคลทำดีมากบ้าง น้อยบ้าง พอประมาณบ้าง ทำชั่วมากบ้าง น้อยบ้าง พอประมาณบ้าง ทุกครั้งที่มีการกระทำกรรมจะจำแนกแบ่งแยกให้บุคคลนั้นๆ เป็นคนดีมาก ดีน้อย ดีพอประมาณ ชั่วมาก ชั่วน้อย ชั่วพอประมาณอยู่เสมอไป และจากการกระทำนั้นเองจะมีความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของบุคคลไปโดยลำดับ เปลี่ยนสถานะ เปลี่ยนหน้าที่ เปลี่ยนการงาน เปลี่ยนที่อยู่ เปลี่ยนที่อาศัย เป็นความเลื่อม เป็นความเจริญ ซึ่งเราจะเห็นว่าเป็นอาการอย่างหนึ่งของสังสารวัฏที่มีความหมุนวนเปลี่ยนแปลงกันไปเรื่อยๆ

ถ้าจะถามว่าเพราะอะไร ก็เพราะกรรมคือการกระทำของบุคคล เป็นตัวผลักดันให้เกิดผลเป็นความเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านดี และด้านไม่ดี ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ละกรรมได้ก็เชื่อว่าละสังสารวัฏได้ จากที่ทรงแสดงไว้ในตอนท้ายของธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้งหลายว่า

แลญาณได้บังเกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า การหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่ใ้มีอีกต่อไป

ญาณในทำนองเดียวกันย่อมเกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้บรรลุอรหัตเป็นพระอรหันต์ว่า

ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้เสร็จแล้ว กิจอื่นที่มีลักษณะเป็นการละความชั่วประพฤติปฏิบัติความดีไม่มีอีกต่อไปแล้ว

ลักษณะเหล่านี้จะมีทั่วไปแก่พระอรหันต์ทั้งหลายซึ่งแสดงว่าท่านก็หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ไม่มีภพ

ไม่ว่าจะปรากฏในลักษณะใดก็ตาม เพราะถ้าหากว่าเป็นภพก็ต้องเป็นชาติ คือความเกิด เมื่อต้องเป็นชาติก็ต้อง มีแก่ มีเจ็บ มีตาย ตามธรรมดาของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย

ขอทราบหลักฐานระดับพระบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่อง ผลบุญ ผลบาป ที่คนจะได้รับในชาติหน้า ในชาติต่อๆ ไป ตามนัยแห่งกรรม ๑๒

อันที่จริง หลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก เช่น รัสังง์ไว้ในพระธรรมบทว่า คนตระหนี่ทั้งหลายจะไปเทวโลกไม่ได้เลย คนพาลทั้งหลายย่อมไม่สรรเสริญทาน คนผู้มีปัญญาอนุโมทนาทานอยู่ย่อมเป็นผู้มีสุขในโลกหน้าเพราะเหตุอนุโมทนานั้น

พระพุทธดำรัสข้อนี้เป็นการแสดงกรรม ๒ ช่วงคือ ความเป็นคนตระหนี่นั้นเป็นการแสดงออกในชาติปัจจุบัน แต่เพราะความตระหนี่เป็นเหตุนั่นเอง หลังจากตายไปแล้ว บุคคลผู้นั้นจะไม่สามารถเกิดในเทวโลกได้ ซึ่งก็หมายความว่าตกอบายไป หรือผู้มีปัญญาที่อนุโมทนาทานคือ แสดงความชื่นชมในทาน การทำความดีของบุคคลอื่น ย่อมมีความสุขในโลกนั้น การอนุโมทนาทานนั้นเป็นการกระทำในชาติปัจจุบัน แต่ผลที่เกิดขึ้นจากการอนุโมทนาทานนั้นเป็นกรรมที่เขาจะได้รับในชาติต่อไปด้วย

ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า ส่วนหนึ่งของผลกรรมที่บุคคลได้รับในชาติปัจจุบันที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม ส่วนที่ได้รับในชาติต่อไปที่เรียกว่า อุปปีชชเวทนียกรรมจากตัวอย่างผลที่เป็นความดี

และความไม่ดีซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตของพระพุทธเจ้า ได้แสดงถึงเหตุที่ทรงกระทำไว้ในอดีตกาลนานไกล ผลกรรมในลักษณะนั้นเมื่อนำมาเปรียบ ตามโครงสร้างของกรรม ๑๒ ก็คือ อปราปรเวทนิยกรรรม ได้แก่ กรรมที่ให้ผลในภพสืบๆ กันไป ที่ท่านอุปมาไว้ว่า เหมือนกับสุนัขที่ขากะแผลกไล่เนื้อ แต่วิ่งไล่ไม่หยุด เมื่อถึงในทีใดก็กัดในทีนั้นๆ ส่วนการที่กรรมใดให้ผลเสร็จสิ้นไปแล้วท่านก็เรียกว่า อโหสิกรรม สำหรับบุคคลเหล่านั้น

นันทิยามานพ เป็นบุตรของตระกูลที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ทำหน้าที่ของอุบาสกที่ดีตามบิดามารดาของตน จนถึงกับสร้างศาลาจตุรมุข ถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ทั้งหลายที่อิสิปตนมฤคทายวัน ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาอยู่นั้น วิมานบังเกิดขึ้นรอคอยท่านอยู่ ณ ทเวโลก พระโมคคัลลานะ ไปเที่ยวในที่นั้นไม่พบเจ้าของวิมานสอบถามทราบว่าเป็นวิมานที่เกิดขึ้นรอคอยนันทิยามานพ เมื่อกลับจากทเวโลกได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามว่าเป็นไปได้ไหม คนที่ทำบุญไว้ในชาติปัจจุบัน ตนเองยังไม่ตายแต่มีวิมานเกิดรอรับอยู่ในทเวโลก

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า เธอจะมาถามเราทำไม ในเมื่อเรื่องเหล่านี้เธอได้ประสบมาแล้วด้วยตัวเอง

จากนั้นได้รับสั่งเป็นพระพุทธภาษิตว่า

ญาคิและมิตรสหายผู้มีใจดีทั้งหลาย ย่อมยินดีกับบุรุษผู้ที่ได้จากไปนานมาแล้วแต่ที่ไกลด้วยความสะดวกดีฉันใด แม้บุญทั้งหลาย ย่อมรับรองผู้มีบุญอันทำแล้วไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า เหมือนญาติทั้งหลายรับรองญาติอันเป็นที่รักที่กลับมาแล้วฉันนั้น

ข้อนี้แสดงให้เห็นได้หลายนัยด้วยกัน นัยแรกคือ บุญกุศล
ที่บุคคลกระทำไว้นั้น จะเป็นของของบุคคลนั้นโดยแท้ โจรลักไป
ไม่ได้ ไม่สาธารณะทั่วไปแก่บุคคลทั้งหลาย เป็นเช่นเดียวกับวิชา
ความรู้ที่บุคคลได้ศึกษาไว้ จะมากหรือน้อยก็ตาม ก็เป็นของของ
บุคคลนั้น วิชาความรู้นั้นจะติดตามเขาไปทุกหนทุกแห่ง และจะ
ช่วยเหลือเขาตามสมควรแก่กรณีนั้นๆ ฉะนั้น บุญกุศลก็จะมี
ลักษณะอย่างนั้น ดังนั้นจึงทรงอุปมาไว้ว่า

บุญกุศลเปรียบเหมือนเงาที่ติดตามบุคคลนั้นไปในที่ทั้งปวง
และกรรมที่เป็นกุศลซึ่งบุคคลกระทำไว้นั้นเป็นกรรมในชาติปัจจุบัน
ส่วนการรื้อรับของกุศลกรรมนั้น เป็นการรื้อรับหลังจากตายไปแล้ว

นี่ก็คงอยู่ในโครงสร้างของกรรม เพราะฉะนั้นคนบางคน
ที่ทำบาปทำกรรมเอาไว้มาก แล้วตกนรกหมกไหม้ไปเลย อย่างเช่น
การกระทำของพระเทวทัต กรรมเช่นนั้นเขาเรียกว่าครุกรรมคือ
กรรมหนัก แต่กรรมหนักนั้นจะมีอยู่ ๒ ประเภท คือ กรรมหนักฝ่าย
ที่เป็นกุศลได้แก่การบรรลุมาน ซึ่งเป็ผลแน่นอนว่าจะทำให้บุคคล
ได้บังเกิดในพรหมโลก ตามกำลังของมานเหล่านั้น และกรรมหนัก
ฝ่ายอกุศล คืออนันตริยกรรมทั้ง ๕ จะทำให้บุคคลนั้นตกนรก
เช่นเดียวกับพระเทวทัต

จากพระพุทธรูปดำรัสที่ทรงแสดงไว้ใน พระธรรมบทเป็น
อันมากเช่นทรงปรารภเรื่องธัมมิกอุบาสก ซึ่งเป็นผู้มีความศรัทธา
มั่นคงในพระพุทธศาสนา และก็สั่งสอนลูกหลานให้เป็นผู้มีศีลธรรม
เช่นเดียวกัน ก่อนจะตายนั้น เทวดาจากสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ได้มา
ชักชวนให้ท่านไปบังเกิดในสวรรค์ของตน และท่านได้เลือกไปเกิด
ในสวรรค์ชั้นดุสิต

เมื่อภิกษุมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้รับสั่ง ยืนยันว่ากรรมิกอุบาทว์ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตแล้ว และได้รับสั่ง เป็นพุทธภาษิตว่า

ผู้มีบุญอันทำแล้วย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง คือบันเทิงอยู่ในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมบันเทิง เขาย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง เพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน

พระพุทธดำรัสข้อนี้ก็แสดงกรรม ๒ ระดับให้ผล ๒ ระดับ คือให้ผลเป็นความบันเทิงในชาติปัจจุบัน ให้ผลเป็นความบันเทิง ความรื่นเริงในชาติหน้า เพราะเขาได้กระทำบุญเอาไว้ หรืออย่าง การกระทำของพระเทวทัตที่เรียกว่าเป็นกรรมหนัก และ ท่านก็ตกอเวจีมหานรกไป ที่จริงแล้วท่านประสบความสำเร็จเดือดร้อน ในชาติปัจจุบันอยู่แล้ว จนถูกธรณีสูบไปในที่สุด หลังจากนั้น ก็ไปบังเกิดในอเวจีมหานรก

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระเทวทัตไป บังเกิดในที่ใด ทรงแสดงว่าบังเกิดในอเวจีมหานรกแล้ว ได้ตรัสเป็น พระพุทธภาษิตว่า

ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง คือเดือดร้อนอยู่ในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน ในโลกนี้เขาเดือดร้อนอยู่ด้วยคิดว่า บาปอันเรากระทำแล้ว ไปทุกติย่อมเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น

นี่คือหลักของกรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน บุคคลกระทำในปัจจุบันแล้วให้ผลในปัจจุบันเป็นความเดือดร้อน บุคคลกระทำในปัจจุบันแต่ให้ผลเป็นความเดือดร้อนเพราะไปบังเกิดในทุคติ ซึ่งก็เป็นทั้งกรรมหนักและเป็นทั้งกรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน เป็นทั้งกรรม ที่ให้ผลต่อไปในชาติหน้า

หรือที่รับสั่งเรื่องของสุนณาเทวีผู้เป็นธิดาของท่านอนาถ
 บิณฑิกเศรษฐี เป็นพระอริยบุคคลระดับสกิทาคามี ก่อนที่ท่านจะ
 ตายนั้นท่านเรียก อนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นบิดาว่าน้องชาย ท่าน
 เศรษฐีเข้าใจว่าลูกสาวเพื่อไม่ได้สติก่อนตายไป กลัวจะประสบ
 ความทุกข์ในอบายได้กราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า การที่นางสุนณาเทวีเรียก
 ท่านเศรษฐีว่าน้องชายนั้น เป็นการเรียกตามมรรคผล ที่ตนบรรลุ
 เพราะท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นพระโสดาบัน โดยมรรคผลจึง
 ต่ำกว่านางชั้นหนึ่ง ดังนั้นการตายของนางจึงเป็นการตายอย่างมี
 สติบริบูรณ์สมบูรณ์ และรับสั่งยืนยันว่าเวลานี้นางบังเกิดในสวรรค์
 ชั้นดุสิต

จากนั้นก็ได้รับพรจาก นางสุนณาเทวี รับสั่งเป็นพุทธภาษิตว่า
 ผู้มีบุญอันทำแล้วย่อมบรรเทิงในโลกทั้งสอง คือ บันเทิงอยู่
 ในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมบันเทิง ในโลกนี้บันเทิงอยู่โดยคิดว่า บุญนั้น
 เราทำไว้แล้ว ไปสุคติจะบันเทิงยิ่งๆ ขึ้นไปกว่านั้น

นี่ก็คงแสดงบุญแสดงกรรมตามโครงสร้างของกรรมทั้ง
 ๑๒ เช่นเดียวกัน คือ บุญนั้นกระทำในชาติที่แล้วได้รับความบันเทิง
 ในชาตินี้ ในขณะที่เดียวกันกำลังของบุญที่เป็นกุศลประเภทครุกรรม
 คือกรรมหนัก ได้ยกยอดไปให้ผลสร้างความบันเทิงแก่นางสุนณาเทวี
 มากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

ดังนั้นเรื่องของกรรมแม้ที่ทรงแสดงไว้ในจุฬกัมมวิภังคสูตร
 ที่กล่าวไว้ในตอนต้น จะเห็นได้ว่าการฆ่าสัตว์เป็นต้นนั้นให้ผล
 ในชาติปัจจุบันด้วย แต่ให้ผลตามความหนักเบาของสัตว์ที่ตนฆ่า

เช่น ลัทธิที่ตนช่ำมีคุณไม่มากก็เป็นเหตุให้ตนเกิดมามีอายุสั้น ถ้า ลัทธิที่ตนช่ำมีคุณมาก หลังจากตายไปแล้วก็จะตกนรก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหนักของกรรม การให้ผลของกรรม ตามสมควรแก่ เจตนา ความพยายามและสิ่งที่ตนกระทำมีความหนักหรือความเบา อย่างไร

ประเด็นหลักที่ควรกำหนดในเรื่องของกรรมนั้น แม้ความสุข ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ในแต่ละขณะ ในแต่ละชั่วโมง แต่ละวัน ย่อมเกี่ยวเนื่องมาจากเจตนาคือกรรมที่บุคคลจงใจกระทำลงไป ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้โดยสรุปใน มหากัมมวิภังคสูตร ตอนหนึ่งว่า

บุคคลทำกรรมชนิดที่ประกอบด้วยความตั้งใจแล้ว ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ อันเป็นผลให้เกิดเป็นสุข ก็ย่อมเสวยสุข

บุคคลทำกรรมชนิดที่ประกอบด้วยความตั้งใจแล้ว ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ อันให้ผลเป็นทุกข์ เขาย่อมเสวยทุกข์

บุคคลทำกรรมชนิดที่ประกอบด้วยความตั้งใจแล้ว ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ อันให้ผลไม่ทุกข์ไม่สุข เขาย่อมเสวยอทุกข์มสุข

นี่คือหลักการสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างเหตุกับผล หรือ จากผลมาหาเหตุ บุคคลจะพบความจริงว่า จะไม่มีความขัดแย้งกัน ไม่ว่าในกาลใดๆ หรือจะกระทำโดยใครก็ตาม

พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกสิ่งๆ ที่เรียกว่ามหากรรมวิภังค์คือ เป็นการจำแนกกรรมขนาดใหญ่ ผลที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลจะต้องอยู่ในเงื่อนไข ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มักทำชีวิต สัตว์ให้ตกล่วงไป มักถือสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ มัก ประพฤติผิดในกาม มักพูดเท็จ มักพูดส่อเสียด มักพูดคำหยาบ มักพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล มากด้วยอภิขณา มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิดอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้วย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรกก็มี

ประเด็นที่ควรสนใจก็คือทรงใช้คำว่ากัมม ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะว่ากาการเกิดในทุคติของเขานั้น ไม่เป็นการแน่เสมอไปว่า จะต้องเกิดขึ้นจากผลของอกุศลกรรม ที่เขาทำในชาตินั้น อาจเกิดขึ้น ด้วยอกุศลกรรม ในลักษณะอื่นก็ได้ อย่างที่รับสั่งอธิบายไว้ว่า เป็น อันว่าเขาทำกรรมชั่วที่ให้ผลเป็นทุกข์ไว้ในกาลก่อนหรือในกาลภายหลัง หรือว่ามีมิจฉาทิฎฐิพร้อม สมาทานแล้ว ในเวลาจะตาย เพราะฉะนั้นเขาตายไปจึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ประเด็นของปัญหาก็คือจะแทรกซ้อนมาว่า แล้วอกุศลกรรม ที่ เขาทำในชาตินั้นเล่าหายไปไหน ก็ทรงเฉลยว่า เขาย่อมแสวงวิบากของ กรรมนั้นในชาตินี้หรือในชาติหน้าหรือในชาติต่อไป

ประการที่ ๒ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มักทำชีวิต สัตว์ให้ตกล่วงไป มักถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ มัก ประพฤติผิดในกาม มักพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ เจรจาเพ้อเจ้อ มากด้วยอภิขณา มีจิตพยาบาท มีความเห็น ผิดอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี

ประเด็นที่ควรกำหนดก็คือคำว่า กัมม่อีกเช่นเคย ทั้งนี้เพราะ ว่ามันเกิดเป็นความขัดแย้งกันในความรู้สึกประเภทสามัญ เพราะ

คนทำชั่วน่าจะตกนรก แต่ทำไมคนทำความชั่วแล้วจึงบังเกิดในสุคติ
 ข้อนี้ได้ทรงวินิจฉัยไว้ว่าเป็นกระแสของกรรม การบังเกิดขึ้นในสุคติ
 โลกสวรรค์ของเขานั้น อาจจะเป็นผลของกรรมดีที่ให้ผลเป็นสุข
 ซึ่งเขาทำไว้ในกาลก่อน หรือว่ากาลภายหลัง หรือว่ามีสัมมาทิฐิ
 เกิดขึ้นก่อนดับจิต พอตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ปัญหาก็สอดแทรกเข้ามาว่า แล้วบาปกรรมในการฆ่าสัตว์
 เป็นต้น ที่บุคคลผู้นั้นได้กระทำไว้ในชาตินั้นเล่าหายไปไหน ก็ทรง
 เฉลยว่า เขาย่อมเสวยวิบากของอกุศลกรรมเหล่านั้นในชาตินี้ หรือใน
 ชาติหน้า หรือในชาติต่อๆ ไป ซึ่งในกรณีนี้เขาก็ย่อมเสวยผลแห่ง
 อกุศลในชาติต่อไป

ประการที่ ๓ บุคคลบางคนในโลกเป็นผู้เว้นขาดจาก
 ปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลนาทาน เว้นขาดจาก
 กาเมสุมิจฉาจาร เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการ
 พูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการ
 พูดเพ้อเจ้อ ไม่มากไปด้วย อภิชฌา มีจิตไม่พยาบาท มีความ
 เห็นชอบอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้วก็ย่อมเข้าถึงสุคติวินิบาต
 นรกก็มี

ข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน ถ้าผู้ศึกษาไม่พิจารณาให้ดีแล้ว ก็จะ
 มองเห็นว่า ทำดีได้ชั่ว เพราะภาพที่ปรากฏแก่สายตาของบุคคล
 ทั้งหลายนั้น ชีวิตของเขาดำเนินอยู่ในคลองของกุศลกรรมบททั้ง ๑๐
 ประการ แต่ทำไมเล่าตายไปจึงต้องตกนรก ข้อนี้ทรงเฉลยไว้โดย
 โครงสร้างเดียวกันคือ การตกนรกของบุคคลนั้นอาจจะเป็นผลของ
 อกุศลกรรมที่เขากระทำไว้ในอดีตกาลนานไกลก็ได้ อาจะเกิดขึ้น

จากอกุศลกรรมที่เขาทำไว้ก่อนหน้านั้นก็ได้ อาจจะเกิดขึ้นจาก
อกุศลกรรมที่ปรากฏแก่จิตเขาก่อนดับจิตก็ได้ แล้วอกุศลกรรมคือ
ความดีที่เขากระทำไว้ในชาตินั้น หายไปไหนทรงเฉลยว่า อกุศลกรรม
เหล่านั้นก็จะไปให้ผลแก่เขาในชาตินี้ ในชาติหน้า หรือในชาติต่อ ๆ ไป
แต่กรรมที่บุคคลกระทำไว้แล้วจะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี

ประการที่ ๔ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจาก
ปาณาติบาต เว้นขาดจากอทินนาทาน เว้นขาดจาก
กาเมศุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากมุสาวาท เว้นขาดจากพุดส่อเสียด
เว้นขาดจากพุดคำหยาบ เว้นขาดจากเจรจาเพ้อเจ้อ ไมโลภ
อยากได้ของบุคคลอื่น ไม่พยาบาทปองร้ายใคร มีความเห็น
ชอบตามทำนองคลองธรรม พอตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์ก็มี

ข้อนี้แสดงว่า ถ้าผู้ศึกษาขาดการใช้ปัญญาพิจารณาถึง
อาจจะมองเห็นว่าอกุศลกรรมที่เขาทำในชาตินั้นเอง อำนวยผลให้
เขาบังเกิดในสุคติ การยืนยันในลักษณะนี้อาจถูกในบางกรณี แต่
บางกรณีอาจจะผิดก็ได้

ข้อนี้ทรงเฉลยไว้ว่า การบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ของบุคคล
นั้น อาจจะเกิดขึ้นจากความดีในอดีตชาติของเขาก็ได้ หรือเกิดขึ้น
จากความดีที่เขากระทำในชาตินี้ก็ได้ หรืออาจจะเกิดจากสัมมาทิฐิ
ที่เกิดขึ้นภายในจิตของเขาก่อนดับจิตก็ได้ ส่วนอกุศลกรรมที่เขาทำ
ในชาตินั้นหาก ไม่ทำหน้าที่นำเขาไปบังเกิดในสุคติ หลังจากตายไป
แล้วเขาย่อมเสวยวิบากของกรรมนั้นในชาตินี้หรือในชาติหน้าหรือ
ในชาติต่อไป

จากโครงสร้างหลักของมหากัมมวิงคสุตตรนี้เอง เมื่อผู้ศึกษาพิจารณาตรวจสอบแล้วก็พบว่า ก่อให้เกิดเป็นหลักกรรม ๑๒ ตามที่พระอรรถกถาจารย์ ได้จัดจำแนกไว้ และมีการเผยแพร่กันในที่ต่างๆ ไป ซึ่งก็หมายความว่า กรรม ๑๒ ประการนั้นเป็นการรวบรวมพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงเกี่ยวกับกรรม โดยนัยต่างๆ แต่กระจัดกระจายอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ ท่านเหล่านั้นมาจัดเข้าเป็นหมวดหมู่เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในชววนของกรรมอย่าง ต่อเนื่องของผู้ศึกษาพินิจพิจารณาด้วยดี

กรรมที่บุคคลกระทำแล้วนั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาที่มีการวิพากษ์วิจารณ์กัน จนคนบางกลุ่มมีความรู้สึกว่าเป็นปัญหาโลกแตก เพราะรู้สึกขัดแย้งกันในเชิงที่เป็นเหตุเป็นผล อันที่จริงไม่มีความขัดแย้ง เป็นแต่เพียงความขัดแย้งของระดับปัญญา สติปัญญาของบุคคลการศึกษาชววนการของกรรมเท่านั้นเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงทรงสรุปไว้ในตอนสุดท้ายแห่งมหากัมม-วิงคสุตตราว่า "อูกร อานนท์ ด้วยประการฉะนี้แล กรรมไม่ควร ส่อให้เห็นว่า ไม่ควรก็มี"

หมายความว่าคนที่ทำบาป ทำอกุศลเอาไว้ แล้วประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน หลังจากตายไปแล้วก็บังเกิดในทุคติ วินิบาต นรก แต่เหตุที่ให้เขาประสบความทุกข์ความเดือดร้อนในชาติปัจจุบันก็ดี ต้องตกนรกในชาติหน้าก็ดีนั้น อาจเกิดขึ้นจากอกุศลกรรมในอดีตชาติก็ได้ เกิดขึ้นจากผลของอกุศลกรรมในชาตินี้ก็ได้ หรือ จิตเขาเกิดขุ่นมัวเศร้าหมองเป็นมิจฉาทิฎฐิขึ้นก่อนดับจิตก็ได้

การพิจารณาวินิจฉัยว่า เขาตกนรกเพราะกรรมอะไร จึงต้อง
พุดกันเฉพาะบุคคลๆ ไป แต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือ กรรมช่วยยอมนำไป
สู่นรก แต่จะเป็นกรรมชั่วซึ่งเขาทำไว้ในครั้งไหน เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

กรรมไม่ควร ส่อให้เห็นว่าควรก็มี คือ คนที่ทำบาปทำ
อกุศลดังกล่าวนั่นเอง แต่หลังจากตายไปแล้วกลับไปบังเกิดในสุคติ
โลกสวรรค์ ซึ่งการบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ของเขานั้น อาจจะมีเกิด
ขึ้นเพราะกุศลกรรมในอดีตของเขา หรือกุศลกรรมในชาตินี้ของเขา
หรือเกิดสัมมาทิฏฐิขึ้นก่อนดับจิตก็ได้

กรรมที่ควรแท้ และส่อให้เห็นว่าควรก็มี ได้แก่บุคคลที่
ปฏิบัติตนอยู่ในคลองของกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ หลังจาก
ตายไปแล้วบังเกิดในสุคติ การบังเกิดในสุคตินั้นเป็นผลของกุศล
กรรมแน่นอน แต่ปัญหาว่าเป็นผลของกุศลกรรมประเภทใด อาจจะมี
เป็นผลของกุศลกรรมในชาติก่อนๆ ก็ได้ อาจจะเป็นผลของกุศล
กรรมในชาตินี้ที่เขาทำก่อนจะตายก็ได้ หรืออาจจะเป็นผลของ
สัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นภายในจิต ทำจิตใจของเขาให้มีผลผ่องแผ้ว
ก่อนดับจิตแล้วนำไปเกิดในสุคติก็ได้ ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า เมื่อจิต
ไม่เศร้าหมอง ก็หวังได้ว่า ย่อมบังเกิดในสุคติ

กรรมที่ควร ส่อให้เห็นว่าไม่ควรก็มี คือ คนที่ประพฤติ
ปฏิบัติตนเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลทั้งหลายว่าเป็นคนดี
มีศีลธรรม ดำรงตนอยู่ในคลองของกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ
ดังกล่าว หลังจากตายไปแล้วกลับไปตกนรก เป็นภาพที่มีความขัด
แย้งกัน ในความรู้สึกนึกคิดของบุคคลทั้งหลาย

อย่างเช่นตัวอย่างในสมัยพุทธกาล พระนางมัลลิกาเทวี

เป็นมหาอุบาสิกที่บำเพ็ญกุศลระดับทานศีลเป็นอันมาก และทานที่พระนางบริจาคคนนั้นไม่มีใครบริจาคทัดเทียมในสมัยของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ และหลังจากที่เสด็จทิวงคตไปแล้วกลับไปตกนรกอยู่ถึง ๗ วัน พระเจ้าปเสนทิโกศล มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อจะกราบทูลถามว่า พระนางมัลลิกาเทวีไปอุบัติบังเกิดในที่ใด พระพุทธเจ้าก็ทรงบันดาลโดยพุทธานุภาพให้พระองค์ลี้มถามทุกครั้งจนเลย ๗ วันไปแล้ว พระนางมัลลิกาได้จุติและไปปฏิสนธิเป็นเทวดาจึงทรงบันดาลให้นึกได้ เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลถาม มีรับสั่งว่า ขณะนี้ พระนางมัลลิกาเทวีได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่รับสั่งตอบในตอนนั้น เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นยังเป็นกษัตริย์ปุถุชนอยู่ศรัทธาความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรมนั้นยังไม่มีความมั่นคงมากพอ ไม่ทันมองเห็นว่าเป็นความขัดแย้งกัน อุบาสิกที่สมบรูณ์ด้วยทานสมบรูณ์ด้วยศีลสมบรูณ์ด้วยมารยาทเช่นนี้ตายไปแล้วกลับบังเกิดในทุคติ จะทำให้ท่านหมดกำลังใจที่จะศึกษาธรรมปฏิบัติธรรม และอาจจะเป็นมิจฉาทิฏฐิไปเลยก็ได้ เพื่ออนุเคราะห์ต่อพระราชา พระพุทธเจ้าจึงต้องใช้วิธีบันดาลให้ลี้มเสียก่อนเมื่อพระนางมัลลิกาได้บังเกิดในสุคติแล้วจึงได้รับสั่งพยากรณ์ในตอนหลัง

แต่ว่าการบังเกิดในอบายภูมิของบุคคลเหล่านั้น อาจจะเป็นผลของอกุศลกรรมที่เขาทำไว้ในชาติปางก่อนก็ได้ อาจจะเป็นผลของอกุศลกรรมที่เขาทำไว้ในชาตินี้ ก่อนจะดับจิตก็ได้ และอาจจะเป็นผลของมิจฉาทิฏฐิที่เกิดขึ้นขณะดับจิตก็ได้

ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า เมื่อจิตเศร้าหมองแล้วเป็นอันหวังได้ว่า ย่อมบังเกิดในทุคติ

การทำความเข้าใจเรื่องกรรมที่ทรงจำแนกไว้ถึง ๔ นัยนี้ จะต้องอาศัยการพิจารณาเทียบเคียงการดำรงชีวิตของตนในชาติปัจจุบันนี้ เช่น

บุคคลบางคนมีความรู้เรื่องถนนหนทางเป็นอย่างดี แต่พอถึงจุดหนึ่งเกิดพลออกไปหรือเกิดมีความจำสับสน เพราะลักษณะของถนนใกล้เคียงกัน อาจจะเลี้ยวรถผิดไปได้และการเลี้ยวรถผิดไปนั้นเอง จะเป็นไปในระยะที่ไม่นาน เพราะในที่สุดความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่ก่อนจะช่วยวินิจฉัยตัดสินให้เขาเลี้ยวรถกลับมา และเลือกเดินทางที่ถูกต้องได้

บุคคลที่ทำบาปทำอกุศลเอาไว้ บุคคลที่ทำบุญทำกุศลเอาไว้ก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกัน บางครั้งอาจจะพลอเรือหลงลืมพลังพลาด ไปทำสิ่งที่เป็นบาปเป็นอกุศลขึ้นมามีผลเป็นความทุกข์ ในขณะที่นั้น ก่อนจะตายมีความวิปัสณาใจ ไม่สบายใจ ด้วยใจไปเหนียวนึกถึงอกุศลเหล่านั้น แล้วตายไปด้วยใจที่เศร้าหมอง ก็บังเกิดในทุคติได้

และในทำนองเดียวกันคนที่มีความชำนาญเรื่องถนนหนทาง อาจจะไปไหนมาไหนได้ถูกต้องไม่ผิดพลาดก็ได้ ซึ่งก็เป็นได้ทั้งสองทาง ส่วนที่ทำบาปทำอกุศลเอาไว้ นั้น อาจจะเปรียบเหมือนคนที่ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ แต่พอดีเกิดจังหวะ เช่น ไปดูหนังสือถูกเข้าตรงนั้น และก็ตอบปัญหาเหล่านั้นได้ หรือฟังคำบอกกล่าวจากบุคคลอื่นแล้วปฏิบัติงานเหล่านั้นได้ทั้งๆ ที่ไม่รู้มาก่อน

ซึ่งถ้ามองโดยสามัญสำนึกธรรมดา ก็จะเห็นเป็นความขัดแย้งกันว่า คนไม่รู้งานเหล่านี้มาก่อนทำไมจึงทำได้ แต่ที่จริง การทำได้ของเขานั้นเกิดจากความรู้ของเขาซึ่งเกิดขึ้นก่อนจะทำงาน หรือมีคนแนะนำเขาอยู่ในขณะที่กำลังทำงานอยู่

ความเปลี่ยนแปลงของกรรมทั้งด้านดีและด้านไม่ดีนั้น ที่จริงแล้วเป็นเรื่องของแต่ละขณะจิต ซึ่งอาจจะมีการหักเหเบี่ยงเบน ออกไปจากความดีและความชั่วได้ทั้ง ๒ กรณีเช่น เรามีความรู้รอบรู้ในธรรมะอยู่ บางครั้งตอบธรรมะผิดก็ได้ บางครั้งตอบถูกก็ได้หรือเราไม่รู้ไม่เข้าใจในหลายๆ เรื่อง บางกรณีอาจจะทำถูกก็ได้ เพราะเกิดไหวพริบปฏิภาณมาโดยอาศัยประสบการณ์ที่สะสมไว้ในอดีตของเรา ช่วยให้เราตอบสิ่งเหล่านั้นได้ บางอย่างก็อาจจะเกิดขึ้น จากความรู้ ความเข้าใจที่ได้เก็บสะสมมาก่อน

เรื่องของขณะจิตจึงสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล เราอาจจะเป็นคนดีมีสติสัมปชัญญะเรียบร้อย ขับรถได้หลายปีมาแล้ว จนเป็นผู้ชำนาญในการขับรถ แต่วันใดวันหนึ่งอาจจะเผลอจับไปหลับไปเกิดอุบัติเหตุขึ้นมาก็ได้

ดังนั้น เส้นทางของชีวิตที่เกิดขึ้นจากการจำแนกของกรรม คือ เจตนาหรือความจงใจที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ เป็นสิ่งที่พบกันได้เห็นกันได้ คนบางคนอาจเป็นคนชั่ว แต่ขณะที่ประสบเหตุการณ์ต่างๆ คุณความดีที่สะสมไว้ภายในใจ ออกมารับรู้เรื่องเหล่านั้นเกิดเมตตากรุณาขึ้นเข้าไปช่วยเหลือแก้ไขปัญหาซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น ก็ทำให้เขาเป็นคนดีในขณะนั้นได้ หรือคนดีๆ ที่เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั้งหลาย แต่เกิดลุ่มอำนาจแก่อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

แม้เพียงชั่ววูบเดียวอาจจะชักปืนมายิงคนตายแล้วก็กลายเป็นฆาตกรไปเลยก็ได้

แต่เมื่อเรามองเห็นถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนก็มายุติเรื่องของกรรมที่ทรงแสดงเอาไว้ว่า กรรมเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้คนเลวและประณีตแตกต่างกัน เป็นการแตกต่างกันแม้แต่ละวินาทีแต่ละนาที แต่ละชั่วโมง แต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี ตลอดถึงแต่ละชาติ ความเป็นคนดี ความเป็นคนชั่ว ความเป็นคนเลื่อม ความเป็นคนเจริญ ความเป็นผู้ใหญ่ได้รับการยอมรับนับถือของบุคคลทั้งหลาย ตลอดถึงความเป็นพาลต่างๆ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นผลของกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่บุคคลเหล่านั้นทำไว้ด้วยตนเองเป็นประการสำคัญ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า

“อันความผิดพลาดพลั้งทั้งหลายแล้ว

ใช่ดวงดาวในท้องห้องเวหน

มาเกี่ยวข้องพ้องพานบันดาลดล

แท้จริงผลของกรรมเราทำเอง

แต่เนื่องจากกฎเกณฑ์ เงื่อนไข ของกรรมอยู่ในกลุ่มของ อจินไตย ๔ ประการดังที่กล่าวแล้ว เพื่อที่จะให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกตรงตามพระญาณของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า กรรมวิปากญาณ คือพระปรีชาญาณ หยั่งรู้กรรมและผลของกรรมทั้งช่วงสั้นๆ และช่วงยาวๆ ตลอดถึงช่วงที่คับอกคับใจ และข้ามกันไปหลายๆ ชาติ พระโบราณจารย์จึงได้นำหลักกรรมที่ทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆ โดยนัยะต่างๆ มาจัดเข้าเป็นกลุ่มของกรรม ๑๒

ผลทั้งหลายไม่ไร้เหตุ

เรื่องกรรม ๑๒ ประการนั้น ท่านจำแนกแสดงไว้อย่างไร ?

ดังได้กล่าวมาแล้ว เรื่องกรรมทั้ง ๑๒ ประการ เป็นการนำเอาคำสอนที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆ มาจัดเข้ากลุ่มกันเป็นหมวดหมู่ แยกเป็นประเภท ประเภทละ ๔ รวมแล้วเป็น ๓ หมวดด้วยกัน คือ

๑. กรรมมีกิจการ ๔ ได้แก่ หน้าที่ของกรรมที่ทำงานตามหน้าที่ของตน ๔ อย่างคือ

๑) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด

เป็นกรรมที่ทำหน้าที่ให้เกิด ซึ่งวิบากจิตและกัมมชรูป คือจิตอันเป็นส่วนผล และการปรุงแต่งรูปในขณะที่ถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาเป็นต้น และในกาลต่อมา กรรมที่ทำหน้าที่ให้เกิดนั้น ได้แก่ พวกอกุศลกรรม ๑๒ ประการ และโลกีย์กุศล ๑๗ ประการ ซึ่งกรรมทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีนี้ จะเป็นตัวนำบุคคลให้ไปถือปฏิสนธิในกำเนิดต่างๆ แต่ในความเป็นชนกกรรมนั้น มีส่วนประกอบของกิเลสอยู่ด้วย พวกกิเลสกับกรรมจึงทำหน้าที่สร้างปฏิสนธิวิญญาณอันเป็นเหตุให้มีการบังเกิดในกำเนิด ทั้ง ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ของมารดาและคลอดออกมาเป็นชีวิต

อณฑชะ เกิดโดยฟองไข่มาก่อน แล้วฟักออกมาเป็นตัว

เช่น เปิด ไข่ เป็นต้น

สังเสทชะ เกิดในสิ่งสกปรก เช่น เชื้อไวรัส เชื้อโรคต่างๆ
ตลอดถึงหนอนมีประเภทต่างๆ

โอบปาติกะ เกิดโดยผุดขึ้นเป็นตัวตนเติบโตทันทีเป็นผู้ใหญ่
ที่รู้เรื่องราวได้ในขณะนั้นๆ ได้แก่ จำพวกเทวดา และพรหม เปรีต
อสุรกาย สัตว์นรก

ซึ่งแต่ละฝ่ายนั้นเมื่อสาวลึกลงไปก็จะพบว่าเกิดขึ้นจากผล
ของกุศลกรรมบ้าง เกิดขึ้นจากผลของอกุศลกรรมบ้าง ที่มีความ
หยาบมีความประณีตแตกต่างกัน กรรมพวกนี้จึงจำแนกให้ชาติ
ภพของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นแตกต่างกัน

๒) อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน

เป็นกรรมที่มีหน้าที่อุดหนุนหรือส่งเสริมกุศลกรรมหรืออกุศล
กรรม ให้มีกำลังและมีโอกาสส่งผลนั้นยิ่งๆ ขึ้น และตั้งอยู่ได้นาน
อุปัตถัมภกกรรมนี้ได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ และมหากุศล ๘ พวก
สนับสนุน เช่น ชนกรรมที่เป็นอกุศล นำให้บังเกิดในกำเนิดที่ไม่ดี
อุปัตถัมภกกรรมก็จะเป็นอกุศลเช่นเดียวกัน จะเข้าอุปถัมภ์
สนับสนุนให้บุคคลเหล่านั้นประสบความทุกข์ความเดือดร้อนอยู่ได้
นานๆ แต่ถ้าหากว่า ชนกรรม เป็นกุศลฝ่ายอุปัตถัมภกกรรมก็จะ
เป็นกุศลตามไปเข้าไปอุดหนุนส่งเสริม กุศลกรรมให้มีผลอยู่ได้นานๆ

๓) อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น

เป็นกรรมที่มีหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่นในรูปการขัดขวาง
ชนกรรมไม่ให้มีโอกาสดังผลได้เต็มที่ เช่น ชนกรรมส่งผลให้
บุคคลบังเกิดจะดีหรือไม่ดีก็ตาม อุปปีฬกกรรม ซึ่งได้แก่อกุศล ๑๒
และมหากุศล ๘ เช่นเดียวกับอุปัตถัมภกกรรม แต่จะมีลักษณะตรง

กันข้ามกับชนกกรรม เช่นเมื่อชนกกรรมที่เป็นอกุศล ส่งให้บังเกิดในกำเนิดที่ต่ำต้อย อุปปีฬกกรรมที่เป็นกุศลก็จะเข้ามาเขียนทำให้ชนกกรรมให้ผลไม่ได้นาน เช่น เกิดมาแล้วได้รับการอุปถัมภ์สนับสนุนจากผู้ที่มีฐานะดี เป็นต้น หรือบางคนเกิดขึ้น ด้วยผลของกุศลกรรม นำให้บังเกิดในที่ดี อุปปีฬกกรรมซึ่งเป็นอกุศลก็เข้าไปเขียนให้กุศลเหล่านั้นมีโอกาสให้ผลได้น้อยลง ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จ ความทุกข์ ในเวลาที่เร็วขึ้น

๔) อุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอน

เป็นกรรมที่ทำหน้าที่ตัดรอนผลแห่งชนกกรรมและอุปถัมภ์ภกกรรมให้ขาดเสียทีเดียว แล้วเข้าไปให้ผลแทนที่ ซึ่งก็ได้แก่ อกุศลกรรม ๑๒ และกุศลกรรม ๒๑ หมายความว่า อุปฆาตกกรรม นี้จะเป็นกรรมตรงกันข้าม กับชนกกรรมและอุปถัมภ์ภกกรรม หากว่าชนกกรรมและอุปถัมภ์ภกกรรมเป็นกรรมดี อุปฆาตกกรรม นั้นก็จะเป็นกรรมชั่ว ซึ่งบุคคลเหล่านั้นทำไว้ในอดีตจะเข้ามาตัดรอนแล้วให้ผลเสียเอง เช่น บุคคลบางคนเกิดในสกุลที่ขัดสนยากไร้อนาถา อุปฆาตกกรรมที่เป็นกุศลซึ่งเขาทำไว้เข้ามาบันดาลให้มีผู้ที่มีฐานะดีนำไปเป็นบุตรบุญธรรม เป็นต้น วิธีชีวิตทั้งชีวิตเขาก็เปลี่ยนแปลงไป จากที่เขาได้เกิดมา หรือบางคนชนกกรรมและอุปถัมภ์ภกกรรมเป็นกุศล แต่บาปกรรมในอดีตมาให้ผลมาตัดรอนชีวิตของบุคคลนั้น เช่น สกุลที่ตนเกิดต้องล้มละลายไป มารดาบิดาต้องตายพลัดพรากจากไป ทำให้กลายเป็นคนกำพร้าอนาถา เดือดร้อน และจากจุดนี้เองที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแสดงบุคคลไว้ ๔ ประเภท คือ

๔.๑ มืดมาแล้วมืดไป ได้แก่ ชนกกรรมที่นำไปให้เกิดเป็น บาบ อุปัตถัมภกกรรมก็เป็นบาป เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนทำให้บุคคล เหล่านั้นตกต่ำอยู่ตลอดชีวิต

๔.๒ มืดมาแล้วสว่างไป ได้แก่ คนที่เกิดมาด้วยผลของ อกุศลกรรม แล้วบุญกุศลในอดีตก็เข้ามาให้ผลสร้างจิตสำนึกที่ดี งามให้บังเกิดขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตของตน โดยอาศัยพัฒนา ความรู้ความคิด ความสามารถ และคุณธรรมขึ้น หรืออาจจะได้รับ ส่งเสริมสนับสนุนจากบุคคลอื่น ให้มีความเจริญก้าวหน้ากว่า ตระกูลของตน จนถึงเป็นอภิชาติบุตรของตระกูล

๔.๓ สว่างมาแล้วมืดไป ได้แก่ บุคคลประเภทที่ชนกกรรม เป็นกุศลนำไปบังเกิดในสกุลที่ดีมีฐานะทางครอบครัว ทางสังคม ทาง เศรษฐกิจที่ดี แต่บาปกรรมที่เป็นอกุศลเข้ามาตัดรอน ทำให้มีความ ประพฤติตกต่ำในด้านต่างๆ ล้างผลบุญทรัพย์สมบัติ ประสบความ เสื่อมลงไปโดยลำดับ จนกลายเป็นลูกประเภทที่ผลาญสกุล คือ อวชาติบุตร

๔.๔ สว่างมาแล้วสว่างไป ได้แก่บุคคลที่ชนกกรรมเป็น กุศล นำให้บังเกิดในสกุลที่ดีมีฐานะทางครอบครัว ทางเศรษฐกิจ ทางสังคมดี อุปัตถัมภกกรรมที่เป็นกุศลก็เข้ามาสนับสนุน ให้ผล ของความดีนั้นดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน บาปอกุศลในอดีตมี ไม่มากพอที่จะเข้ามาเบียดเข้ามาตัดรอน ทำให้บุคคลเหล่านั้น รักษาสถานภาพของตนไว้ได้ ไม่ตกต่ำลงไปจนเป็น อวชาติบุตร ของตระกูล หรืออาจจะถึงอภิชาติบุตรของสกุลได้

ฉะนั้นบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้จะเห็นว่า ประเภทแรกกับประเภทที่ ๔ ก็คือพวกที่เรียกว่า อนุชาตบุตร บุคคลประเภทที่ ๒ เป็นอภิชาตบุตร บุคคลประเภทที่ ๓ เป็นอวชาตบุตร คือบุตรที่ล้างผลาญสกุล

๒. กรรมให้ผล ๔ คือ โอกาสแห่งการให้ผลของกรรมมี ๔ อย่าง

๑) ครุกรรม กรรมหนัก

เป็นกรรมที่มีกำลังมากจะส่งผลก่อนกรรมอื่นๆ ฝ่ายกุศลทำนจัดเอาสมาบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ กับอรูปฌาน ๔ ฝ่ายอกุศลมีผลชั่วได้แก่ อนันตริยกรรมทั้ง ๕ ประการ คือ การฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต ทำสังฆเภท

กุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ จะให้ผลก่อนกรรมอื่นทั้งหมด ในกรณีของกุศลกรรม แม้เขาจะทำความชั่วอะไรไว้ก่อนหน้านั้นก็ตาม แต่เมื่อกุศลกรรมระดับรูปฌาน อรูปฌานมีอยู่ กรรมนี้จะทำหน้าที่เป็นชนกกรรม นำให้เขาบังเกิดในพรหมโลกก่อน ส่วนบาปกรรมที่เขาเคยกระทำไว้ก่อนนั้น ก็จะยกยอดไปให้ผลในชาติต่อๆ ไป หรือคนที่ทำบาประดับอนันตริยกรรม แม้จะเคยทำความดีไว้เป็นอันมากก็ตาม แต่เนื่องจากอนันตริยกรรมเป็นกรรมที่ไม่มีกรรมอื่นขวางได้ หลังจากตายไปแล้ว ก็จะต้องเกิดในนรกก่อน และชดใช้ผลแห่งกรรมนั้นหมดแล้ว กุศลกรรมที่เขาทำไว้จึงจะให้ผล

๒) อาสันนกรรม กรรมเมื่อจวนเจียนจะตาย

คือกรรมที่ได้กระทำใกล้เวลาจะตาย ถ้าเป็นฝ่ายกุศล ก็ได้ไปสู่สุคติ ถ้าเป็นฝ่ายอกุศล ก็จะส่งไปสู่ทุคติ อาสันนกรรมนี้ก็คือนหลักที่ทรงแสดงไว้ในมหากัมมวิกังคสูตร ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือคนอาจจะกระทำความดีอยู่ก่อนหน้านั้น แต่ก่อนจะดับจิต เกิดมัจฉาปฏิญญาขึ้นตายไปด้วยจิตที่เศร้าหมอง จะนำไปบังเกิดในทุคติก่อน กุศลกรรมที่เขากระทำไว้ก่อนหน้านั้นก็ยกยอดไปให้ในชาติต่อไป หรือคนที่ทำความชั่วไว้ ก่อนจะตาย แต่ก่อนจะดับจิต ได้เกิดความเห็นที่เป็นสัมมาปฏิญญาขึ้น อย่างเช่น มัจฉานุณฑลเทพบุตร ตายไปด้วยจิตที่ผ่องแผ้ว จะบังเกิดในสุคติ

ท่านอุปมาไว้ว่า อาสันนกรรมคือ กรรมเมื่อจวนจะตายนั้น มีลักษณะเหมือนโค แม้จะทูปพลภาพ แต่อยู่ใกล้ประตูคอก เมื่อเจ้าของโคเปิดประตูคอก โคตัวนั้นก็ออกได้ก่อนตัวอื่น

ข้อนี้ท่านอธิบายว่า อารมณ์ของคนหรือสัตว์ที่ใกล้จะตาย มีอยู่ ๓ อย่าง ได้แก่

๒.๑ กรรมอารมณ์ เคยทำกรรมอะไรมาเป็นนิจ จิตก็จะเหนียวนึกเอาสิ่งนั้นเป็นอารมณ์ แต่ไม่ถึงกับเกิดเป็นภาพหรือเป็นนิมิตขึ้นมา ส่วนวนบาลีท่านใช้คำว่ามรณาสันนชวณะ คือ กระแสของจิตที่แล่นไปสู่ความตาย

๒.๒ กรรมนิมิตตาร การปรากฏเห็นภาพนิมิตเครื่องมือหรือวัสดุที่ใช้เป็นเครื่องประกอบกรรมนั้นๆ เป็นนิจ เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ การฟังธรรม การให้ทาน หรืออาจจะเจอเครื่องมือในการจับสัตว์ เป็นต้น ตามสมควรแก่กรรมของบุคคลเหล่านั้น

๒.๓ คตินิมิตตารมณฺ์ เห็นภาพปรากฏขึ้นภายในจิตที่เป็นเครื่องหมายซึ่งจะนำเขาไปสู่สุคติหรือทุคติ อาจจะเป็นรูปวิมาน เป็นรถ เป็นแหวน เป็นไฟนรก เป็นต้น ซึ่งผู้ที่อยู่ใกล้ชิดคนตายจะเห็นได้ว่าอาการของคนตาย จะมีอาการแตกต่างกันตามอารมณฺ์ที่ปรากฏแก่จิตของเขาในขณะนั้น ๆ บางคนได้แสดงให้เห็น ความทุกข์ ทรมาน ความหวาดกลัว ความประหวั่นพรั่นพรึง ให้ปรากฏก่อนจะดับจิต บางคนจะตายไปด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น ทั้ง ๓ อารมณฺ์นี้เกิดทางมโนทวารทางเดียว เพราะฉะนั้นจึงเกิดเฉพาะแก่บุคคลนั้นเท่านั้น บุคคลอื่นจะไม่เห็นนิมิตที่ปรากฏทางใจของเขา เช่น ท่านธัมมิกอุบาสก ก่อนจะดับจิตฟังพระสวดมหาสตีปฎิสฐานสูตรอยู่ นิมิตอารมณฺ์ของท่านปรากฏเป็นรถที่เทวดานำมาชักชวนท่านเพื่อไปบังเกิดในสวรรค์ของตน เป็นต้น

๓) **อาจิณณกรรมหรือพหุลกรรม** กรรมที่ทำอยู่เสมอมาเสมอ

คือทำจนชินสละสลมกันมากๆ เกิดเป็นอาเสวนปัจจัยคือ การสั่งเสพบ่อยๆ กระทำบ่อยๆ จนติดเป็นนิสัยมีทั้งฝ่ายที่เป็นกุศล และฝ่ายที่เป็นอกุศล ตามที่เคยสั่งสมไว้ในชาติที่ ๒ จนกระทั่งครุกรรมหรืออาสันนกรรมมาให้ผลเสียก่อน อาจิณณกรรมก็จะส่งผลในชาติต่อไป ตามลำดับของอาจิณณกรรมนั้น เช่น ในชีวิตของบุคคลใดกระทำความกรรมเป็นงานอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งจะดีหรือไม่ดีก็ตาม เจตนาในการกระทำนั้นเขาไม่ค่อयरุนแรง เป็นอาชีพตามปกติของเขา แต่มีการสะสมไว้ ทำให้บุญหรือบาปมีกำลังมากพอ ถ้าหากว่าครุกรรมและอาสันนกรรมไม่มี กรรมเหล่านี้ก็จะให้ผล

ด้วยการนำให้เขาไปเกิดในกำเนิดต่างๆ ตามสมควรแก่กรรมที่เขาได้กระทำเอาไว้

๔) กตัตตากรรม กรรมสักแต่จะทำ

เป็นกรรมเล็กๆ น้อยๆ มีกำลังอ่อนเมื่ออยู่ ๒ ลักษณะคือ กรรมที่ทำในภพนี้ แต่ไม่ครอบงำแห่งกรรมบถ เช่น เจตนาจะฆ่าสัตว์ สัตว์นั้นมีชีวิต ตนรู้ว่สัตว์มีชีวิต ตั้งจิตคิดจะฆ่า ทำความพยายามที่จะฆ่า แต่ก็ทำแค่ให้บาดเจ็บเพียงเล็กน้อย เพราะฉะนั้น เจตนาฆ่าจึงไม่สมบูรณ์ พฤติกรรมที่ทำมาแล้วในภพก่อนๆ ที่เรียกว่า อปฺราปรเวทนียกรรม ซึ่งตามมาทัน ได้มาให้ผลเป็นชนกกรรมในขณะนั้น อาจเกิดในกำเนิดต่างๆ ด้วยกรรมเหล่านี้ ชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้ จะต้องมิกตัตตากรรมนี้อยู่ด้วยกันทุกคน จะมากหรือน้อยเท่านั้นเอง ไม่มีใครทราบว่าจะประสบผลกรรมเหล่านี้ที่ไหน เมื่อไรอย่างไร

๓. กรรมให้ผลโดยกาล ๔ คือ กำหนดเวลาในการให้ผลของกรรม ๔ อย่าง คือ

๑) ทิฏฐุธรรมเวทนียกรรม เป็นกรรมที่สนองผลในชาติปัจจุบัน หรือในกาลต่อไป

ได้แก่กรรมที่สำเร็จด้วยกุศล มี ๒ นัย ได้แก่ *ปริปั๊กกทิฏฐุธรรมเวทนียกรรม* กรรมที่จะให้ผลภายใน ๗ วัน โดยการประกอบกรรมนั้นถึงพร้อมด้วยสัมปทาคุณทั้ง ๔ ประการ คือ

๑.๑ เจตนาสัมปทา มีเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลแรงกล้า รักษาเจตนาของตนไว้ทั้ง ๓ ประการคือ ก่อนจะทำกรรม ขณะทำกรรม และหลังจากได้ทำกรรมไว้แล้ว

๑.๒ ปัจจัยสัมปทา ปัจจัยที่นำมาบริจาคให้ทานนั้นจะหายาบหรือประณีตก็ตาม แต่เป็นสิ่งที่ตนได้มาด้วยวิธีถูกต้องตามทำนองคลองธรรมไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม

๑.๓ วัตถุสัมปทา ผู้รับทานเป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีบุคคล

๑.๔ คุณาติเรกสัมปทา พระอรหันต์หรือพระอนาคามีรูปนั้น ออกจากนิเวศสมบัติใหม่ๆ แล้วบุคคลนั้นได้ถวายทานแก่ท่านเป็นคนแรก ซึ่งใครที่ให้ทานประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการนี้ได้ ก็จะได้ผลภายในวันนั้นทีเดียว

อปราปັกกทิกฺกุสุตฺตรมเวทียกฺกมฺม จะให้ผลหลังจากผ่าน ๗ วันไปแล้ว ซึ่งหมายความว่า สัมปทาคุณทั้ง ๔ ประการนี้ ข้อใดข้อหนึ่ง อาจจะหย่อนไป

๒) อุปปัชชเวทนียกกรรม กรรมที่สนองผลในชาติที่ ๒ คือ ภายหลังจากตายไปแล้วต่อจากชาติในปัจจุบันในแง่ของขณะจิต ท่านแสดงว่า เป็นกรรมที่สำเร็จด้วย อำนาจแห่งเจตนาในชวณกรรมดวงที่ ๗

๓) อปราปรเวทนียกกรรม เป็นกรรมที่สนองผลในชาติที่ ๓ คือ นับจากนี้เป็นชาติที่ ๓ ตลอดถึงในชาติต่อๆ ไป มีลักษณะเหมือนสุนัขไล่เนื้อ ที่มีกำลังไม่มากแต่ก็ไล่ไม่หยุด เมื่อไล่ทันเนื้อที่ไหนจะให้ผลที่นั่น ท่านบอกว่าเป็นกรรมที่สำเร็จด้วยอำนาจแห่งเจตนาในชวณกรรมดวงที่ ๒ ถึงดวงที่ ๗ โดยจะคอยจ้องหาโอกาสอันควรอยู่ที่จะให้ผลแก่บุคคลเหล่านั้น เช่นผลของกุศลกรรม และอกุศลกรรม ที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าเป็นต้นดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

๔) อโหสิกรรม เป็นกรรมที่ไม่สนองผลต่อไป

เพราะกรรมนั้นได้ให้ผลแล้ว หรือไม่มีผู้จะรับผลจึงเป็นเหตุให้สนองผลไม่ได้ พึงเห็นกรรมบางอย่างที่ติดตามพระอรหันต์มา แต่พอดีท่านนิพพานเสียก่อนกรรมนั้นจึงไม่มีผู้ที่จะรับผล ก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป เช่น อกุศลกรรมที่พระองค์คูสิมาลเถระ ประกอบก่อนในขณะที่เป็นมหาโจรของคูสิมาลแต่เนื่องจากท่านนิพพาน ในขณะที่อายุไม่มากนัก กรรมที่ท่านทำในสมัยที่เป็นมหาโจรของคูสิมาล จึงไม่มีผู้จะรับสนองกรรมก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป

กรรมทั้ง ๑๒ ประการนี้ คือเรื่องของกุศลกรรมและอกุศลกรรมนั่นเองเพียงแต่พูดถึงหน้าที่กาลที่จะให้ผล และความหนักเบาของกรรม ในการที่จะให้ผลแก่ผู้กระทำกรรมเหล่านั้น แม้จะปรากฏอยู่ในอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ ซึ่งเป็นคัมภีร์รุ่นหลังก็จริง แต่ท่านก็รวบรวมมาจากพระไตรปิฎกแล้วมาจัดหมวดหมู่เพื่อให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจในกระบวนการของกรรมเท่านั้น

ปราชญ์ท่านใดเล่ารู้จริง

- มีนักปราชญ์หลายท่านกล่าวว่า นรก สวรรค์ที่ว่ามิอยู่ในชาติหน้านั้น ไม่มีจริง แต่นรกสวรรค์มิได้ทางอายตนะ อย่างที่พูดกันว่าสวรรค์ในอกนรกในใจเท่านั้น
- หลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบอกไว้อย่างไร ในเรื่องเหล่านี้

ปัญหาเรื่องของปรโลก หรือโลกหน้า หรือโลกอื่นนอกจากโลกของเราใบนี้ที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ในรูปลักษณะต่างๆ ตามสมควรแก่ภพภูมิเหล่านั้น การจะหยั่งรู้เรื่องเหล่านี้ได้ก็ต้องอาศัยทิพยจักขุ ซึ่งมีสมรรถภาพสูงกว่าเหนือกว่าจักขุสามัญชนทั้งปวงและมองเห็นสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริงได้ เพราะการวินิจฉัยตัดสินเรื่องเหล่านี้ บุคคลจะต้องยึดหลักตามที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นที่ว่า พระพุทธเจ้า และ พระอรหันต์ทั้งหลายนั้น เปรียบเหมือนคนที่ขึ้นไปยืนอยู่บนที่สูง มองเห็นทิวทัศน์ที่ใดที่หนึ่งจากที่สูงซึ่งท่านยืนอยู่ และลงมาบอกคนข้างล่างว่า ในขณะที่ท่านยืนตรงนั้น ท่านได้เห็นสิ่งนั้น ซึ่งหมายความว่า ถ้าท่านไม่ยืนตรงนั้น ท่านก็ไม่เห็นสิ่งนั้น

คนซึ่งได้ยินได้ฟังคำบอกกล่าวของท่านก็จะทำได้เพียง ๒ วิธีเท่านั้นเอง คือ

๑. ใช้ความพยายามผ่านขั้นตอนต่างๆ เช่นเดียวกับท่านที่ใช้ความพยายาม และผ่านขั้นตอนมาแล้วจนขึ้นไปยืนอยู่บนจุด

เดียวกัน และมองไปในทิศทางเดียวกัน ด้วยเครื่องมือเครื่องมือ
 อย่างเดียวกัน ถ้าไม่พบเห็นสิ่งเหล่านั้นจึงคัดค้านในตอนหลัง ซึ่ง
 หลักฐาน ตัวอย่างบุคคลซึ่งบรรลุผลสูงสุด ในทางพระพุทธศาสนา
 ก็ไม่เห็นความเห็นของใครที่ขัดแย้งกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้
 ถ้าหากว่าท่านเหล่านั้นได้ทิพยจักขุเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงได้

๒. อาศัยศรัทธา คือความเชื่อ โดยเชื่อในปัญญาเชื่อใน
 ความบริสุทธิ์ เชื่อในความเมตตากรุณาของท่านผู้นั้น โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งในที่นี้ก็คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายโดยเชื่อมั่นว่า
 ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้อย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เราไม่ได้
 ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้ผู้เห็น เราไม่ได้รู้ไม่ได้เห็น จึงต้อง
 เชื่อพระพุทธเจ้าเป็นฐานใจไว้ในเบื้องต้นก่อน

โดยทั่วๆ ไป คนเรามักจะหลุดจากประสบการณ์ของตัวเอง
 เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีความแตกต่างกันไม่ว่าในระดับใดก็ตาม คนที่มี
 ความเห็นตรงกันนั้น มีได้เฉพาะพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบัน
 ขึ้นไปเท่านั้น ส่วนระดับล่างลงมาไม่ว่าจะเป็นนักปราชญ์ บัณฑิต
 ระดับใดก็ตามจะต้องมีความเห็นขัดแย้งกันในจุดใดจุดหนึ่งอยู่
 เสมอๆ ซึ่งก็เป็นปกติธรรมดาของมนุษย์เรา เนื่องจากมนุษย์เป็น
 ผลิตผลมาจากอวิชชาคือความไม่รู้ ความมีติดบอด หรือความรู้ไม่จริง
 หรือรู้ก็เพียงแค่มุมใดมุมหนึ่งของเรื่องเหล่านั้น

การพิพากษา วินิจฉัย ตัดสินของมนุษย์บางเรื่องจึงมี
 ลักษณะเหมือนตาบอดคลำช้างที่พระพุทธเจ้ารับสั่งถึงตาบอด ๗
 คนไปดูช้างกัน แต่ก็ไม่อาจดูได้ เพราะต่างคนก็ต่างตาบอดต้อง
 อาศัยมือคลำมือสัมผัส

ในที่สุดก็ใช้จุดที่ตนสัมผัสมาคุยกันถึงเรื่องข้างในตอนหลัง
ปรากฏว่า พูดยากันไม่รู้เรื่องเพราะแต่ละคนก็กำหนดเอาจุดที่ตน
สัมผัสว่าสิ่งนั้นคือข้าง

บางคน บอกว่าข้างคล้ายกับงู ในกรณีที่จับไปถูกวงข้าง

บางคนบอกว่าข้างเหมือนกับต้นเสา ในกรณีที่จับถูกขาข้าง

บางคนบอกว่าข้างเหมือนกำแพง ในกรณีที่จับถูกสี่ข้างข้าง

บางคนบอกว่าข้างเหมือนกับพัด ในกรณีที่จับถูกหูข้าง

บางคนบอกว่าข้างเหมือนกับไม้กวาด ในกรณีที่จับถูกหางข้าง

ซึ่งแต่ละคนล้วนแต่พูดถึงข้างเชื่อกันทีเดียวกัน แต่ว่า แต่ละ
คนใช้เฉพาะจุดที่ตนสัมผัสได้เท่านั้น แล้วลงมติปักใจฝังใจว่า
อย่างนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นไม่จริง อันที่จริงก็เป็นความถูกต้องอยู่
ส่วนหนึ่ง เพียงแต่ที่บอกว่าเหมือนเสานั้นคือขาของข้าง ที่เหมือน
พัดนั้นคือหูของข้าง ที่เหมือนงูนั้นคือวงของข้าง ที่เหมือนไม้กวาด
นั้นก็คือหางของข้าง เป็นต้น

ปัญหาเรื่องที่จะต้องใช้เครื่องมือไม่เครื่องมือระดับทิพยจักขุ นั้น
ความรู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริงจะต้องเป็นความรู้แจ้งเห็นจริง
ด้วยทิพยจักขุ จะใช้เครื่องมือไม่เครื่องมืออย่างอื่นไปพิสูจน์ไม่ได้ ทำนอง
เดียวกับการพิสูจน์ทดสอบรสชาติของอาหาร การจะรู้ได้โดยถ่องแท้
นั้นจะต้องใช้ลิ้นเพียงอย่างเดียว จะใช้เครื่องมือไม่เครื่องมืออย่างอื่น
จะทำให้รู้แจ้งเห็นจริงไม่ได้

การจะพิสูจน์กลิ่นต่างๆ ก็ใช้แต่เพียงจมูกอย่างเดียว จึงจะ
รู้กลิ่นเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง จะใช้ตา ใช้หู ใช้ปาก เป็นต้น
ไม่อาจพิสูจน์ทดสอบได้ แม้ในบางครั้งจะพอบอกได้บ้าง ก็เป็นการ

บอกจากประสบการณ์ในอดีตของตน คืออาศัยความจำ ความเคยชิน ที่ตัวเองมี

การรู้เห็นเรื่องนรก สวรรค์ ที่ถูกต้องชัดเจนตามความเป็นจริง ก็ต้องอาศัยความรู้ระดับญาณที่ท่านเรียกว่าเป็นทิพยจักขุ คือ ตาทิพย์ดังกล่าว ดังนั้นถ้าจะมองในบาลีชั้นพุทธภาษิตซึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในมหาสิหนาทสูตร คือเป็นพระธรรม เทศนาที่ทรงแสดงบนลือดูจราชสีห์บนลือสีหนาท ท่ามกลางป่า ใหญ่เป็นการประกาศสถานะของพระองค์ ความรอบรู้ของพระองค์ ในเรื่องต่างๆ ต่อหน้าพระอัครสาวกคือพระสารีบุตร และพระสงฆ์ ทั้งหลาย

เฉพาะในกรณีของกำเนิดสิ่งมีชีวิต และคติ คือ ภูมิเป็นที่ไปของสัตว์ทั้งหลายในโลกนั้น ได้ทรงแสดงไว้ว่า

ดูกรสารีบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้แล ๔ ประการเป็น ไฉน คือ อันทชกำเนิด ชลาพุชกำเนิด สังเสทชกำเนิด โอปปาทิกกำเนิด สารีบุตรก็อันทชกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ข้าแรก เปลือกแข็งฟองเกิด นี้เรียกว่า อันทชกำเนิด ดูกร สารีบุตร ชลาพุช กำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ข้าแรกไส้ मदถูกเกิด นี้เรา เรียกว่า ชลาพุชกำเนิด ดูกร สารีบุตรสังเสทชกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ ทั้งหลายเหล่านั้นใด ย่อมเกิดในปลาเนา ในซากศพเนา ในขนมมูด หรือในถ้าไคลสิ่งสกปรก นี้เราเรียกสังเสทชกำเนิด ดูกร สารีบุตร โอปปาทิกกำเนิดเป็นไฉน เทวดา สัตว์นรก อมนุษย์ บางจำพวก และ เปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่าโอปปาทิกกำเนิด

ดูกร สารีบุตร ผู้ใดแลพึงว่าซึ่งเราผู้รู้อยู่อย่างนี้ ผู้เห็นอยู่อย่างนี้ว่า ธรรมอันยิ่งของมนุษย์ที่เป็นญาณทัศนะอันวิเศษ พอแก่ความเป็นพระอริยะของพระสมณะโคดมไม่มี พระสมณะโคดมทรงแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตรึก ที่ใคร่ตรอง ด้วยความคิดค้นค้นคิด แจ่มแจ้งได้เอง ดูกร สารีบุตร ผู้นั้นไม่ละวาทา นั้นเสีย ไม่ละความคิดนั้นเสีย ไม่สละทิฏฐินั้นเสีย ก็เที่ยงแท้ที่จะตกนรก

ดูกร สารีบุตร เปรียบเหมือนภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฟังกระหม่อมอรหัตผลในปัจจุบันนี้ ฉันทใด ดูกร สารีบุตร เรากล่าวข้ออุปไมยนี้ก็ฉันทนั้น ผู้นั้นไม่ละวาทา นั้นเสีย ไม่ละความคิดนั้นเสีย ไม่สละทิฏฐินั้นเสีย ก็เที่ยงแท้ที่จะตกนรก

แม้เพียงเท่านี้ผู้มีปัญญาได้ใคร่ครวญพินิจพิจารณาแล้ว ก็พบว่า เรื่องนรกกับเรื่องสวรรค์นั้น ไม่ได้เป็นสิ่งที่มียอยู่ในโลกนี้ เพราะเมื่อมองจากกำเนิดของความเป็นสัตว์นรก ความเป็นเทวดา เป็นคนละกำเนิด คือ เกิดมาคนละวิธีกับมนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์นั้นอยู่ในประเภทขลาพุกกำเนิด คือ เกิดขึ้นมาในครรภ์ของมารดา เจริญเติบโตอยู่ในมดลูก แล้วก็คลอดออกมาจากครรภ์มารดา แต่นรกสวรรค์ซึ่งเป็นที่เกิด ที่อยู่ ที่เสวยสุขเสวยทุกข์ของสัตว์นรกและเทวดา เป็นต้นนั้น อยู่ในกำเนิดอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า โอบปาติกกำเนิด คือ เกิดโดยผุดขึ้น โตเป็นวิญญูชนได้ในขณะนั้น อย่างมัญญุกุณฑลิตเทพบุตรซึ่งกล่าวไว้ในตอนต้น เมื่อดับจิตก็กลายเป็นเทพบุตรอยู่ที่สรวงสวรรค์สามารถระลึกชาติได้ เห็นบิดากำลังเสรำไคกอยู่ ด้วยทิพยจักขุ ก็ลงมาแก้ปัญหาก็ให้บิดาของตน

ลักษณะการเกิดของเทพบุตรเทพธิดาซึ่งแสดงอาการให้เห็น เช่นนี้มีอยู่เป็นอันมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี หลังจากตายไปแล้วบังเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต รำลึกถึงพระพุทธเจ้าก็รีบมาเฝ้ากราบทูลถึงสถานะของท่าน กล่าวยกย่องสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย และกล่าววธรรมาที่ท่านมีความซาบซึ้งตรึงตราก่อนที่จะตายจากเพศของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ หรือว่าเทพธิดาบางตน เช่น ลาชเทพธิดา จากหญิงสามัญญธรรมดา ถวายข้าวตอกเพียงเล็กน้อยแก่พระมหากัสสปเถระ ตายไปแล้วได้บังเกิดเป็นเทพธิดา เกิดสำนึกถึงอุปการคุณของพระมหากัสสปเถระ ก็มาปิดกวดบริเวณที่อยู่อาศัยถวายพระมหากัสสปเถระ หรือว่านางปติปฐิกา ซึ่งเป็นเทพธิดา ในสำนักของมาลาพารีเทพบุตร ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จุตจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มาบังเกิดเป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถีระลึกชาติได้เพียงชาติเดียว ยังพอใจจิตใจในความสุขบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยการอยู่ร่วมกับมาลาพารีเทพบุตร จึงทำบุญตั้งความปรารถนา เพื่อจะไปบังเกิดในสำนักของมาลาพารีเทพบุตรอีก นางตายไปเมื่ออายุได้ ๖๐ กว่าปี ก็ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงรับรองความจริงข้อนี้เอาไว้

จากหลักฐานเหล่านี้จะพบว่า สวรรค์ นรกที่ทรงเน้นทรงปรารถนาไว้จะเป็นการกล่าวถึงปรโลก คือ โลกอื่น ไม่ได้พูดถึงสวรรค์ นรก ในโลกนี้เป็นหลักสำคัญ ข้อนี้ได้รับสั่งแสดงเรื่องความรู้ในคติทั้ง ๕ ประการแก่พระสารีบุตรเอาไว้ ในมหาสีหนาทสูตร มัชฌิมนิคาय มูลปนิณาสก์ เช่นเดียวกันว่า

“ดูกร สตริบุตร คติ ๕ ประการนี้แล คติ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปตวิสัย มนุษย์ เทวดา

ดูกร สตริบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งนรก ทางยังสัตว์ให้ถึงนรก
และปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงนรก อนึ่งสัตว์ผู้ดำเนินประการใด
เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก
เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย

ดูกร สตริบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานทางยัง
สัตว์ให้ถึงซึ่งกำเนิดดิรัจฉาน ปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงกำเนิดดิรัจฉาน
อนึ่งสัตว์ผู้ดำเนินประการใดเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อม
เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย

ดูกร สตริบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเปตวิสัย ทางไปสู่เปตวิสัย
และปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย อนึ่งสัตว์ผู้ดำเนินประการใด
เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงเปตวิสัย เราย่อมรู้ชัดซึ่ง
ประการนั้นด้วย

ดูกร สตริบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเหล่ามนุษย์ ทางอันยังสัตว์
ให้ถึงมนุษย์โลก และปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก อนึ่งสัตว์ผู้
ปฏิบัติประการใดเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมอุบัติใน
หมู่มนุษย์ เราย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย

ดูกร สตริบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเทวดาทั้งหลาย ทางอันจะยัง
สัตว์ให้ถึงเทวโลก และปฏิบัติอันจะยังสัตว์ให้ถึงเทวโลก อนึ่งสัตว์
ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย

ดูกร สตริบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งพระนิพพาน ทางอันจะ
ยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน และปฏิบัติอันจะยังสัตว์ให้ถึงซึ่ง

พระนิพพาน อนึ่งสัตว์ผู้ปฏิบัติประการใดย่อมกระทำให้แจ้งซึ่ง
เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ เราย่อมรู้จักซึ่งประการนั้น
ด้วย”

จากพระพุทธดำรัสข้อนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า ด้วยผลแห่ง
พระสัมพันธัญญุตญาณ การตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้าเป็นเหตุ
ให้พระองค์ทรงเป็นสัมพันธัญญ คือ รู้ทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็น
จริงอย่างไร ก็ทรงนำมาเปิดเผยชี้แจงแสดงแก่โลกตามความจริง
เหล่านั้น

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงได้รับการยกย่องว่า เป็นสัจจวาที
คือกล่าวความจริง กล่าวเรื่องจริง เป็นกุตวาที กล่าวตามความ
เป็นจริง พูดตามความเป็นจริง เป็นยถาวาที เรื่องเป็นอย่างไร
ก็จะทรงพูดทรงแสดงอย่างนั้น ไม่ได้สนพระทัยว่า เมื่อพูดไปแล้ว
ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม แต่เมื่อเห็นว่าการกลุ่มคนในขณะนั้นมี
พื้นฐานความรู้ความสามารถ ระดับสติปัญญา พอจะหยั่งรู้พอจะ
เกิดความเข้าใจในเรื่องเหล่านั้นได้ และรับผลจากการรับฟังเรื่อง
เหล่านั้น พระพุทธเจ้าก็จะทรงแสดง

ดังนั้นในมหาสิหนาทสูตรนั่นเอง ได้รับสั่งในตอนต่อมาว่า

“อูกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วย
ใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้นดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่
หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าแต่ตาย
เพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เสวย

ทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน โดยส่วนเดียวด้วยทิพยจักขุอัน
บริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงลึกยิ่งกว่าชั่วบุรุษ
เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ปราศจากเปลว ปราศจากควัน ถ้าดับนั้น บุรุษ
ผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผาครอบงำ เหน็ดเหนื่อย สะทกสะท้าน ทิว
กระหายมุ่งมาสู่หลุมถ่านเพลิงนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษ
ผู้มีจักขุเห็นเขาแล้ว ฟังก้าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญปฏิบัติอย่างนั้น
ดำเนินอย่างนั้น ขึ้นสู่หนทางนั้น จักถึงหลุมถ่านเพลิงนี้ที่เดียว ใน
สมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้นพึงเห็นเขาตกลงในหลุมถ่านเพลิงนั้น
เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว แม้ฉันใด ดูกร
สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ ฉะนั้น
เหมือนกัน และว่าบุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้น
สู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะเข้าถึง อบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก โดยสมัยต่อมา เราได้เห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าแต่ตาย
เพราะกายแตกก็ถึงแล้ว ซึ่ง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เสวย
ทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียวด้วยทิพยจักขุอัน
บริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น
จะเข้าถึงกำเนิดศิริจฉาน เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก โดยสมัย
ต่อมา เราเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึง
แล้วซึ่งกำเนิดศิริจฉาน เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนด้วย
ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของสามัญมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เปรียบเหมือนหลุมกุดลึกยิ่งกว่าหัวบुरुช เต็มไปด้วยกุด ลำดับนั้น บुरुชผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา ครอบงำ เหน็ดเหนื่อย หิวกระหาย มุ่งมาสู่หลุมกุดนั้นแหละโดยมรรคาสาย เดียว บुरुชผู้มีจักขุเห็นเขาแล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บुरुชผู้เจริญ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึง หลุมกุดนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บुरुชผู้มีจักขุนั้นพึงเห็นเขาตกลง ไปในหลุมกุดนั้น เสวยทุกขเวทนาแรงกล้าเผ็ดร้อน แม้นันใด ดูกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจฉันนั้น เหมือนกัน และว่าบุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และ ขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกจะเข้าถึงกำเนิด ตีรัจฉานโดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้นเบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งกำเนิดตีรัจฉานเสวยทุกขเวทนาอัน แรงกล้า เผ็ดร้อน ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของสามัญมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนี้ ดำเนินอย่างนี้ และขึ้นสู่ หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะเข้าถึงเปตวิสัย โดย สมัยต่อมาเราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งเปตวิสัยเสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เปรียบเหมือนต้นไม้อันเกิดในพื้นที่อันไม่ เสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันเบาบาง มีเงาอันโปร่ง ลำดับนั้น บुरुช ผู้มีตัว อันความร้อนแผดเผาครอบงำ เหน็ดเหนื่อย สะทกสะท้าน หิวกระหาย มุ่งมาสู่ต้นไม้นั้นแหละโดยมรรคาสายเดียว บुरुชผู้มี

จักขุเห็นเขาแล้วฟังกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงต้นไม้ที่นี่ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้น ฟังเห็นเขานั่งหรือนอนในเงาต้นไม้ที่นั่น เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมากแม้ฉันใด คุณก่อน สารีบุตร เราย่อมกำหนด ฐาเนของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจฉันนั้นเหมือนกันนั้นแล้วว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะเข้าถึงเปตวิสัย โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้นอันมากแม้ฉันใด คุณกร สารีบุตร เราย่อม กำหนดฐาเนของเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งเปตวิสัย เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุ ของมนุษย์

คุณกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดฐาเนของบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จักอุบัติในหมู่มนุษย์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก อุบัติแล้วในหมู่มนุษย์ เสวยสุขเวทนาเป็นอันมากด้วยทิพยจักขุอัน บริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์

คุณกร สารีบุตร เปรียบเหมือนต้นไม้เกิดในพื้นที่อันเสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันหนาทิบ มีร่มเงา ถ้าดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอัน ความร้อนแผดเผา ครอบงำ เหน็ดเหนื่อย สะทกสะท้าน หิวกระหาย มุ่งมาสู่ต้นไม้ที่นั่นแหละ โดยมรรคาสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุเห็นเขา แล้วฟังกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และ ขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงต้นไม้ที่นี่ทีเดียวโดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มี

จักขุฉันพึงเห็นเขานั่งหรือนอนในเงาต้นไม้ฉัน เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก แม้นฉันใด ดูก่อน สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจฉันนั้น เหมือนกันแล อย่างนี้ว่าบุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้นได้ขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก จักอุบัติในหมู่มนุษย์โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้นเบื่องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกอุบัติแล้วในหมู่มนุษย์ เสวยสุขเวทนาเป็นอันมากด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื่องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์

ดูกร สารีบุตร เปรียบเหมือนปราสาท ในปราสาทนั้นมีเรือนยอดซึ่งฉาบทาดีแล้ว มีวงกรอบอันสนิท หาช่องลมมิได้ มีบานประตูหน้าต่างอันปิดสนิทดีบนเรือนยอดนั้นมีบัลลังก์อันลาดแล้วด้วยผ้าโกเชาว์ขนยาว ลาดด้วยขนแกะสีขาว ลาดด้วยขนเจียมเป็นแผ่นทิบ มีเครื่องลาดอย่างดี ทำด้วยหนังชะมด มีพดานกั้นในเบื้องบน มีหมอนแดงวาง ณ ข้างทั้ง ๒ ถ้าดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผาครอบงำ เหน็ดเหนื่อย สะทกสะท้าน หิวกระหาย มุ่งสู่ปราสาทนั้นแหละโดยมรรคสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุเห็นแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น

และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงปราสาทนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้นพึงเห็นเขานั่งหรือนอนบนบัลลังก์ในเรือนยอด ณ ปราสาทนั้น เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว แม้ฉันทใด ดูกร สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจฉันนั้นเหมือนกัน แลอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้นเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะเข้าถึงโลกสวรรค์โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้นเบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก แล้ว ถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ลวงจักขุของมนุษย์”

จากพระพุทธดำรัสที่ตรัสพร้อมด้วยอุปมาเทียบเคียง ในเรื่องของคติทั้ง ๕ ที่รับสั่งแสดงแก่พระสารีบุตร เป็นต้นนั้น จะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า เครื่องมือในการดูความสุขความทุกข์ที่บุคคลได้รับ ในสังสารวัฏนั้นก็คือทิพยจักขุอันบริสุทธิ์เหนือจักขุของสามัญมนุษย์ทั้งปวง และข้อที่ทรงรู้เห็นนั้นทรงรู้เห็นทุกขั้นตอนของเจตนา อันเป็นเหตุให้กระทำความ ทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดีของบุคคลเหล่านั้น ที่ทรงใช้คำว่า เรากำหนด ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนั้น บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เป็นการเน้นที่การปฏิบัติตนอยู่ในคลองของกุศลหรืออกุศลของบุคคลเหล่านั้น เป็นการกระทำที่ต่อเนื่องมุ่งเข้าสู่กระแสของกุศลกรรมบถหรืออกุศลกรรมบถ การกระทำเหล่านั้นเป็นปัจจุบันกรรม อำนวยผลให้เขาประสบความสุขความทุกข์หลังจากตายไปแล้ว จึงรับสั่งว่า

“เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จะอุบัติในนรกบ้าง ในเปรตบ้าง ในดิรัจฉาน ในมนุษย์บ้าง ในสวรรค์บ้าง และเรื่องก็เป็น

เช่นนั้นจริงๆ ต่อมาเมื่อบุคคลเหล่านั้นได้ตายไปแล้ว พระองค์ก็ทรงพบเห็นบุคคลเหล่านั้นเสวยความสุขอยู่บ้างความทุกข์อยู่บ้างตามสมควรแก่กรรม และเครื่องมือในการเห็นก็คือทิพยจักขุ ซึ่งมีความบริสุทธิ์หมดจดเหนือจักขุของสามัญมนุษย์”

แต่ว่าบุคคลทั้งหลายได้เห็นได้เข้าใจเรื่องของปรโลก เรื่องของเปตโลก เรื่องของนรก เรื่องของสวรรค์บ้าง และเรื่องของดิรัจฉานบางจำพวกคือความสุขความทุกข์ที่สัตว์ดิรัจฉานได้รับนั้น แม้บุคคลจะได้พบเห็นอยู่ แต่จริงๆ แล้วก็ไม่หยั่งรู้ถึงทุกข์ถึงสุขของสัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้น ซึ่งมีความสุขความทุกข์แตกต่างกัน ดังนั้นจึงทรงอุปมาให้เห็นว่า

นรกนั้นเปรียบเสมือนหลุมถ่านเพลิงซึ่งลึกยิ่งกว่าชั่วบุรุษเต็มไปด้วยถ่านเพลิงปราศจากเปลวปราศจากควัน

กำเนิดดิรัจฉานนั้น เปรียบเหมือนหลุมที่เต็มไปด้วยอุจจาระที่ใครก็ตามตกลงไปแล้วก็ต้องแปดเปื้อนด้วยอุจจาระเหล่านั้น

เปตโลกนั้น ทรงเปรียบเทียบให้เห็นเหมือนต้นไม้เกิดขึ้นในพื้นที่อันไม่เสมอกัน มีใบอ่อนใบแก่อันเบาบาง มีเงาโปร่ง คนที่จำเป็นจะต้องเข้าไปพักพำอาศัยภายใต้ร่มเงาของต้นไม้อันมีลักษณะเป็นอย่างนั้น ย่อมหาความสุขได้ยาก

โลกของมนุษย์ ทรงอุปมาเทียบเคียงให้เห็นว่าเหมือนต้นไม้อันเกิดในพื้นที่เสมอ มีใบอ่อนและใบแก่มีเงาหนาทึบ ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับเปตโลกแล้ว โลกมนุษย์ก็อำนวยความสะดวกความสุขความเยือกเย็นให้ได้มากกว่า แต่เพราะเห็นว่าโลกสวรรค์นั้นเป็นอีกภพหนึ่งภูมิหนึ่ง

โดยพื้นฐานของคนที่อยู่ในเมืองหนาวว่า เปรียบเหมือนความสงบ เยือกเย็นของปราสาท ทรงบรรยายไว้ว่าในปราสาทนั้นมีเรือนยอด ซึ่งดีแล้ว มีวงกรอบอันสนิทหาช่องลมมิได้ มีบานประตูและหน้าต่าง อันปิดสนิทดีในเรือนยอดนั้นมีบัลลังก์อันลาดด้วยผ้าโกเชาว์ขนยาว และลาดด้วยขนแกะสีขาว ลาดด้วยขนเจียมเป็นแผ่นที่บมีเครื่องลาด อย่างดีทำด้วยหนังชะมด มีเพดานกั้นในเบื้องบน มีหมอนแดงวาง ณ ข้างทั้งสอง ซึ่งก็เป็นภาพที่บุคคลสามารถจินตนาการจากปราสาท ที่มีความหรูหราในลักษณะนั้น แล้วมองเข้าไปเทียบเคียงกับความ สุข ความสะอาดสบายที่ตนจะได้รับในโลกสวรรค์ แต่ว่าทั้งหมด เป็นผลที่จะเกิดขึ้นแก่ใครก็ได้ที่มีการปฏิบัติตนอย่างที่ดีที่ทรงใช้คำว่า ปฏิบัติอย่างนั้นดำเนินอย่างนั้น ขึ้นสู่หนทางนั้น และจะเป็น เช่นเดียวกัน จุดเน้นที่ทรงชี้ก็คือว่า เป็นหลักไปบนหนทางเดียว หมายความว่าถ้าเป็นกุศลก็กุศลกรรมบถ ถ้าเป็นอกุศลก็เป็นอกุศล กรรมบถ ยิ่งเป็นทางแห่งมรรคผลนิพพานแล้ว ก็จะได้เดินไปบน เส้นทางอริยมรรคเพียงเส้นทางเดียว

สิ่งที่เป็นรูปธรรมเหล่านี้เป็นการสะท้อนถึงปรโลกในรูป ที่ทรงใช้คำว่าโลกอื่น และเป็นการพูดถึงภพภูมิที่บุคคลเหล่านั้น จะได้รับ หลังจากกายแตกคือตายไปแล้ว หมายความว่า เป็นผล ระดับกรรมบันดาลที่สร้างครบมาทั้งหมด ตั้งแต่ภพตั้งแต่ภูมิตั้งแต่ชาติ และก็จะคงเข้าอยู่ในกระบวนการของปัจจุอาการที่จะต้องหมุนวน อยู่ในสังสารวัฏอีกต่อไป

เพราะฉะนั้น การพูดหรือการแสดงเรื่องนรกสวรรค์นั้น มี ปรีชาที่ทรงแสดงในรูปของโลกหน้า ที่ทรงรู้เห็นด้วยทิพยจักขุ

เป็นส่วนมาก ประการสำคัญก็คือว่า การพูดถึงโลกหน้านั้น มีหลักธรรมคำสั่งสอนรองรับความมีอยู่ของโลกหน้าเป็นอันมาก เช่น ประการแรก กรรม ทั้งที่ส่วนเป็นกุศลและอกุศลอันวยผลเป็นความทุกข์ความสุขแก่บุคคลก่อนแล้วในชาตินี้ แต่เนื่องจากกรรมที่บุคคลกระทำไว้นั้นบางอย่างก็ให้ผลในขณะนั้นๆ บางอย่างก็ให้ผลในชาตินั้น บางอย่างก็ให้ผลในชาติต่อไปคือหลังจากตายไปแล้ว บางอย่างก็ให้ผลในภพที่สืบๆ กันมา เช่น ตัวอย่างอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตของพระพุทธเจ้า หลังจากที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้น เป็นการแสดงถึงผลของอกุศลกรรมที่ทรงกระทำไว้ในอดีตกาลยาวนานไกลมาก เพราะว่าอกุศลกรรมในลักษณะนั้นต้องเป็นการกระทำในสมัยที่ยังไม่ได้เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่บึงกร แต่กรรมเหล่านั้นก็อยู่ในกลุ่มของกรรมที่ท่านเรียกรวมๆ ว่ากรรมที่ให้ผลในภพชาติสืบๆ กันไป

ประการที่สอง ประเภทของวิญญาน คือ ปฏิสนธิวิญญานที่จะไปบังเกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ที่มีคุณภาพคุณสมบัติแตกต่างกันของปฏิสนธิวิญญานทุกกรณีเป็นที่ประชุมของกิเลสซึ่งมีความหยาบ กลาง ละเอียด แตกต่างกัน กรรมจึงมีความหยาบ กลาง ละเอียด แตกต่างกันตามสมควรแก่เจตนาเป็นเหตุให้กระทำกรรมเหล่านั้น

สองประการนี้รวมกันสร้างขึ้นเป็นวิญญานที่เรียกให้เต็มในตอนแรกก็คือ ปฏิสนธิวิญญาน ทำให้วิญญานเหล่านั้น ถูกจำแนกโดยกรรม มีความเลวและประณีตแตกต่างกัน

ในสังคีตสูตร ปาฏิกวรรค ทีฆนิกาย ได้แสดงถึงวิญญาณฐิติ คือที่ตั้งแห่งวิญญาณด้วยอำนาจแห่งบุญบาปและอรุณมานไว้เป็น ๔ ประการ คือ

เมื่อวิญญาณเข้าถึงรูป ย่อมตั้งอยู่ วิญญาณนั้นมีรูปเป็น อารมณ

เมื่อวิญญาณเข้าถึงเวทนา ย่อมตั้งอยู่ วิญญาณนั้นมี เวทนาเป็นอารมณ

เมื่อวิญญาณเข้าถึงสัญญา ย่อมตั้งอยู่ วิญญาณนั้นมี สัญญาเป็นอารมณ

เมื่อวิญญาณเข้าถึงซึ่งสังขาร ย่อมตั้งอยู่ วิญญาณนั้นมีสังขารเป็นอารมณ

เป็นการแสดงถึงสภาพของวิญญาณที่เกิดขึ้นมาจากเหตุ ปัจจัย และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็จะก่อให้เกิดการตั้งของวิญญาณ โดยอำนาจการปฏิสนธิ คือถือกำเนิดออกมาเป็น ๗ ประเภท ตาม ที่ทรงแสดงไว้ในมหานิทานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย ว่าวิญญาณ ฐิติ ๗ คือที่ตั้งแห่งวิญญาณด้วยสามารภแห่งการปฏิสนธิ คือ

๑. สัตว์มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่ มนุษย์ เทวดาบางพวก วินิบาตคือพวกเปรตบางพวก

๒. สัตว์มีกายต่างกัน มีสัญญาเหมือนกัน ได้แก่ เทพ ชั้นพรหมผู้บังเกิดด้วยภูมิของปฐมฌานและสัตว์ที่เกิดในอบาย ภูมิทั้ง ๔

๓. สัตว์มีกายเหมือนกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่ พวกเทพอภัสสรพรหม

๔. สัตว์ที่มีกายเหมือนกัน มีสัญญาเหมือนกัน ได้แก่ พวกเทพที่ชื่อว่า สุภกิญหะ

๕. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นอากาศอันญายตนะ เพราะล่วงสัญญากับปฏิมสัญญา คือความกระทบกระทั่งทางใจ เพราะไม่ใส่ใจถึงความไม่แตกต่างแห่งสัญญา

๖. สัตว์ที่เข้าถึงวิญญาณ์ญายตนะ เพราะการปฏิบัติได้ผ่านพ้นการกำหนดเอาอากาศเป็นอารมณ์แล้วมา กำหนดที่วิญญาณ์เป็นอารมณ์ว่า วิญญาณ์หาที่สิ้นสุดมิได้ จิตก็เข้าถึงวิญญาณ์ญายตนะ

๗. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นอากาศัญญายตนะ เพราะล่วงวิญญาณ์ญายตนะ อันเป็นผลจากการเจริญอรูปกรรมฐาน ที่ปล่อยวางวิญญาณ์โดยมองเห็นสิ่งทั้งหลายว่ามีอยู่เพียงนิดหน่อยเท่านั้น

แสดงให้เห็นถึงสภาพของวิญญาณ์ในลักษณะนี้เป็นเหตุให้ที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลายคือผู้ที่ยังข้องยังติดอยู่ในสังสารวัฏทั้งหลาย มีความแตกต่างกัน โดยรูปมี ๙ ประเภท โดยพิสดารมีถึง ๓๑ ประเภทด้วยกัน

สัตตาวาส ๙ คือภพอันเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ทั้งหลายตามที่ท่านแสดงไว้ใน สังคีตสูตร ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค คือ

๑. สัตว์ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น มนุษย์ เทวดา และวินิปาติกะ สัตว์บางพวก

๒. สัตว์ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เทวดาในชั้นพรหม ผู้เกิดด้วยปฐมฌาน

๓. สัตว์ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น เทวดาชั้น อาภัสสรพรหม

๔. สัตว์ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่นพวก เทพชั้นสุภกิยาพรหม

๕. สัตว์พวกไม่มีสัญญา ไม่เสวยอารมณ์ เช่น เทวดาผู้เป็นอასัญญีสัตว์ หรือที่เราเรียกกันโดยทั่วไปว่า พรหมลูกปัก

๖. สัตว์ผู้เข้าถึงอากาศานัญญาตนะ ด้วยมนสิการว่า อากาศหาที่สุดมิได้

๗. สัตว์ผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนะ ด้วยมนสิการว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้

๘. สัตว์ผู้เข้าถึงอากิณัจญญาตนะ ด้วยมนสิการว่า ไม่มีอะไร น้อยหนึ่งไม่มี

๙. สัตว์ผู้เข้าถึง เนวสัญญานาสัญญาตนะ ด้วยมนสิการว่า นี้สงบ นี้ประณีต

ในขณะที่เดียวกันท่านจำแนกให้พิสดารออกไปอีกเพื่อให้สะดวกแก่การทำความเข้าใจ โดยรวบรวมเรื่องเหล่านี้ไว้ในคัมภีร์ อภิธัมมัตถสังคหะ ในปริเฉทที่ ๔ เรื่องสัตตาวาส ๙ คือที่อยู่ของสัตว์ซึ่งแบ่งตามภูมิต่างๆ ตามนัยแห่งอภิธัมมัตถสังคหะ คือ

๑. นานัตตกายภูมิ ภูมิเป็นที่เกิดของสัตว์ผู้มีรูปร่างต่างๆ กัน มีอยู่ ๑๔ ภูมิ ได้แก่ กามาวจรภูมิ ๑๑ ปฐมฌานภูมิ ๓

๒. เอกัตตกายภูมิ ภูมิเป็นที่เกิดของสัตว์ผู้มีรูปร่างเหมือนกัน มีอยู่ ๑๒ ภูมิ ได้แก่ทุติยฌานภูมิ ๓ ตติยภูมิ ๓ เวหีผล ภูมิ ๑ สุทธาวาส ๕

๓. นานัตตสังขณิภุมิ ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีปฏิสนธิ
จิตต่างกัน มีอยู่ ๑๐ ภุมิคือ กามสุคติภุมิ ๗ ทุตติยฆานภุมิ ๓

๔. เอกัตตสังขณิภุมิ ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีปฏิสนธิ
จิตเหมือนกัน มีอยู่ ๑๖ ภุมิ คือ อบายภุมิ ๔ ปฐมฆานภุมิ ๓
ตติยฆานภุมิ ๓ เวหัพผลาภุมิ ๑ สุตธาवासภุมิ ๕

๕. สังขณิภุมิ ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีรูปเท่านั้นมีอยู่
ภุมิเดียว คือ อสังขณิสัตตาภุมิ

๖. อากาसानัญญาตนภุมิ

๗. วิญญาณัญญาตนภุมิ

๘. อภิญญัญญาตนภุมิ

๙. เนวสังขณานาสังขญาตนภุมิ

จากหมายเลข ๖ ถึงหมายเลข ๙ นั้นเป็นทั้งภุมิทั้งภาพ ของ
ผู้ที่เจริญรูปกัมมัญฐานจนบรรลุรูปฌาน ในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่
ภุมิจิตของท่านก็อยู่ในขั้นนั้นๆ และเมื่อท่านตายไปแล้ว ปฏิสนธิ
วิญญาณของท่านก็ไปอุบัติตามกำลังฌานของท่านในรูปภพ

เหตุนี้ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง ท่าน
จึงได้จำแนกแยกแยะออกไปให้ชัดในอภิธรรมมัตถสังคหะโดยแยก
ออกเป็น ๓๑ ภุมิ คือที่เกิดของสัตว์ ได้แก่ อบายภุมิ หรือ ทุตติภุมิ
๔ คือ

๑. นิริยภุมิ ภุมินรค

๒. ตีรัจฉานภุมิ ภุมิตีรัจฉาน

๓. เปตภุมิ ภุมิของเปรต

๔. อสุรกายภุมิ ภุมิแห่งอสุรกาย

เป็นกามสุคติภูมิ ๗ คือ

๑. มนุสสภูมิ ภูมิของมนุษย์

๒. จาตุมหาราชิกภูมิ ภูมิของเทวดาชั้นจาตุมหาราช

๓. ดาวดึงสภูมิ ภูมิของเทวดาชั้นดาวดึงส์

๔. ยามาภูมิ ภูมิของเทวดาชั้นยามา

๕. ตุสิตาภูมิ ภูมิของเทวดาชั้นดุสิต

๖. นิมมานรติภูมิ ภูมิของเทวดาชั้นนิมมานรดี

๗. พรนิมมิตวสวัตตีภูมิ ภูมิของเทวดาชั้นพรนิมมิตวสวัตตี

ต่อไปเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในส่วนของ สมถ
กัมมัฏฐาน จนบรรลุฌานแต่ละขั้น ซึ่งมีความหยาบ กลาง ประณีต
แตกต่างกัน ที่จริงบุคคลเหล่านั้นมีความแตกต่างกันใน ภูมิของ
จิตอยู่ก่อนแล้ว เมื่อท่านทำกาลกิรียาตายไปก็จะไปบังเกิดในพรหม
โลกตามกำลังของฌาน คือ

ปริสัชชภูมิ ปโรหิตาภูมิ มหาพรหมภูมิ เรียกรวมๆ ว่า
ปฐมฌานภูมิ อันเป็นผลของปฐมฌานกุศล

ปริตตาภูมิ อัปปมาณาภูมิ อาภัสสราภูมิ เรียกว่าทุติย
ฌานภูมิ อันเป็นผลของทุติยฌานกุศลและตติยฌานกุศล

ปริตสุภาภูมิ อัปปมาณสุภาภูมิ สุภกิณหภูมิเรียกว่า
ตติยฌานภูมิ อันเป็นผลของจตุตถฌานกุศล

เวหัพผลาภูมิ อสัณฺญสัตตาภูมิ เรียกว่าจตุตถฌานภูมิ
หรือปัญจมฌานภูมิ อันเป็นผลของปัญจมฌานกุศล

ต่อไปเป็นพรหมโลกชั้นสุทธาวาสอันเป็นที่อุบัติของ
พระอนาคามีบุคคล ที่จำแนกตามกำลังของอินทรีย์ทั้ง ๕ ประการ คือ

สังขาร ความเชื่อ วิริยะ ความเพียร สติความระลึกได้ สมาธิ ความตั้งใจมั่น ปัญญา ความรอบรู้ของท่าน ซึ่งมีความยิ่งความหย่อนแตกต่างกัน แม้จะเป็นพระอริยะชั้นอนาคามีด้วยกัน แต่ก็จำแนกให้ท่านอุบัติบังเกิดในชั้นสุทธาวาสต่างชั้นกัน คือ อินทรีย์แต่ละข้อเป็นตัวกำหนดภูมิแต่ละชั้นของท่าน คือ อวิหาภูมิ อตปปาภูมิ สุทัสสาภูมิ สุทัสสีภูมิ อกนิฏฐาภูมิ

ท่านเรียกรวมไว้อีกทีหนึ่งดังนี้ คือ ลำดับที่ ๑ - ๑๑ เรียกว่า กามาวจรภูมิ จากลำดับที่ ๑๒ - ๒๗ เรียกว่า รูปาวจรภูมิ หรือ รูปภูมิ ๑๖ จากนั้นก็เป็นอรุปลานภูมิ ๕ ประการ ตามที่กล่าวไว้ในสัตตาวาส ๙ อันเป็นผลจากการบรรลุอรุปลานของท่านเหล่านั้น อรุปลานก็จะทำหน้าที่จำแนกให้บังเกิดในภูมิที่แตกต่างกัน แม้จะมีภพมีภูมิอยู่เป็นอันมากก็ตาม

บางครั้งท่านก็สรุปเป็นประเภทของชั้นที่เรียกว่า มีชั้น ๕ มีชั้น ๔ มีชั้น ๑ คือ อสังขยสัตตาวาภูมิ ได้แก่ ภูมิที่มีรูปชั้นเพียงอย่างเดียวที่ชื่อว่า เอกโวการภูมิ หรือ เอกโวการภพ

อรุปลภูมิ คือภูมิที่มีนามชั้น ๔ ได้แก่ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น แต่ไม่มีรูปชั้น เรียกว่า จตุโวการภูมิ

ในกามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๕ รวม ๒๖ ภูมินี้ คือภูมิที่มีชั้น ๕ ครบ เรียกว่า ปัญจโวการภูมิ

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากปัญญา เครื่องตรัสรู้ผู้แสดงมีความบริสุทธิ์หมดจดอย่างแท้จริงภายในพระทัย ทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ทั้งหลาย จึง

ได้นำเรื่องเหล่านี้มาแสดงชี้แจงแก่โลก แต่ข้อที่น่าสังเกตรก็คือว่า พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระสูตรตันตปิฎกนั้น จะมีสาเหตุเกิดอยู่ ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. **อัตตชฌาสนา** เกิดขึ้นด้วยพระอหยาศัยของพระองค์เอง มีพระประสงค์จะแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายบ้าง แก่บุคคลทั้งหลายบ้าง เกิดปีติเอิบอิ่มขึ้นภายในพระทัยของพระองค์บ้าง

๒. **ปรัชฌาสนา** ทรงแสดงคล้อยตามจิตอหยาศัยพื้นเพของบุคคลผู้ฟังในขณะนั้นๆ

๓. **อตัฏฐปัตติ** มีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น เช่น พระอุกุกัด พระกัลลวี พระเกิดหวาด เกิดสะดุ้งยามไปเจริญกัมมัฏฐานอยู่ในป่า เป็นต้น พระองค์จะทรงปรารภเรื่องนี้แล้วแสดงธรรมแก่บุคคลเหล่านี้ตามควรแก่กรณี แม้เหตุที่ทรงแสดงเรื่องพระเวสสันดร ก็ทรงปรารภฝนโบกขรพัตรที่ตกลงท่ามกลางพระประยูรญาติสร้าง ความอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งหลาย จนมีการสอบถาม พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดง

๔. **ปุจฉาวิสัฏฐา** เกิดขึ้นโดยมีคนมากกราบทูลถามถึงเรื่องเหล่านั้น เช่น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมีความข้องใจสงสัยกันว่าอะไรเป็นมงคล ก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้านั้น มีการศึกษาค้นคว้า ไต่ถามกันมาอย่างหนัก แต่ยังหาข้อยุติไม่ได้ หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ๑๒ พรรษา พวกเทวดาทั้งหลายก็มากกราบทูลถามปัญหาในเรื่องมงคล ตามข้อความตอนต้นในมงคลสูตร

แต่เรื่องของกำเนิด ๔ คติ ๕ สัตตวาสา ๙ วิญญาณฐิติ ๗ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยพระอหยาศัยของพระองค์เอง มีพระประสงค์

จะแสดงแก่บุคคลทั้งหลายโดยอาศัยพระมหากุณา ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วจะแสดงเรื่องราวเหล่านี้

แน่นอน เนื่องจากเป็นผลของพระสัมพันธูปัญญาตตญาณ พื้นฐานระดับสติปัญญาของบุคคลไม่มีกำลังพอ ก็จะต้องยึดมั่นในหลักตถาคตโพธิสัตถา คือเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นั่นเพราะว่าการเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นั่น เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อมั่นในพระสัมพุทธธรรม จากความเชื่อมั่นในพระสัมพุทธธรรมจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นในพระสังฆรัตนะ เพราะว่าพระรัตนตรัยนั้น มีความเกี่ยวเนื่องถึงกันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่อาจแยกออกจากกันได้ เมื่อมีความเชื่อในพระพุทธเจ้าได้ การเชื่อในพระธรรมพระสงฆ์ก็ง่าย ถ้าสูญเสียฐานคือความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้วจิตใจย่อมไม่อาจตั้งมั่นในศรัทธาต่อพระรัตนตรัยได้ ก็คงจะถูกหวั่นไหวโยกคลอน การอ้างอิงแหล่งที่มาของคำสอนซึ่งไม่มีฐานคือพระสัมพันธูปัญญาตตญาณรองรับ ความสับสนในการวินิจฉัยตัดสิน สิ่งทั้งหลายก็จะขาดมาตรฐาน คือ พระธรรมและพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและทรงบัญญัติเอาไว้ตลอดไป

ในกรณีที่ทรงแสดงเรื่องสวรรค์นรกในรูปของอายตนะ คือ เวลาตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง และใจตรึกนึกถึงอารมณ์ แล้วเกิดเป็นความสุข ความเพลิดเพลิน ความยินดีว่า เป็นอารมณ์เลิศ คือเป็นสวรรค์นั้น ก็มีการแสดงอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ไม่แพร่หลายอย่างเรื่องสวรรค์นรกในโลกหน้า

ชีวิตนี้ใครลิขิต

ฉะนั้น การที่บุคคลประสบ รูป เสียง กลิ่น รส เย็นร้อน อ่อนแข็ง และอารมณ์ที่ไม่น่าใคร่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ มีความทุกข์ใจ มีความคับแค้นใจ มีความอึดอัดใจ ประสบกับความ โศกเศร้าอย่างรุนแรงเป็นต้น ก็เป็นความทุกข์ ซึ่งอาจไปเทียบเคียง กับความทุกข์ในนรก คือมีหลักฐานอยู่บ้างประปราย แต่ไม่ปรากฏเด่นชัดในคัมภีร์รุ่นพระบาลี

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุป เรื่องสวรรค์ เรื่องนรก ตามหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้โดยโวหารในที่ต่างๆ นั้น อาจสรุปรวม ได้ว่า การแสดงถึงสวรรค์นรกในโลกหน้าเป็นข้อความที่แพร่หลายมากที่สุด

การแสดงในรูปของความมีธรรมหรือการขาดแคลน ธรรมของบุคคลเหล่านั้น ทรงแสดงความเป็นมนุษย์โดยธรรม ความเป็นเทวดาโดยธรรม ความเป็นพรหมโดยธรรม ความเป็น พระอริยโดยธรรม เอาไว้ในพระสูตรต่างๆ เป็นอันมาก เช่น

การเป็นเทวดาโดยธรรมนั้น มีธรรมะที่ทรงแสดงไว้แพร่หลายอยู่ ๓ กลุ่ม

ชุดแรก คือ ธรรม ๒ ประการได้แก่ ความมีhiri ได้แก่ ความ ละอายต่อการทุจริตทางกายทางวาจาทางใจหรือความละอายต่อบาปและงดเว้นไม่กระทำโดยอาศัยจิตสำนึกที่เกี่ยวกับชาติสกุลของตน การศึกษาของตน วัยของตนที่เจริญขึ้น และความเป็น ผู้มี จิตใจเข้มแข็งอาจหาญ ไม่อ่อนไหวไปกับอารมณ์ที่ยั่วยุให้เกิด ความขัดเคือง และยั่วชวนให้เกิดความกำหนัดยินดี จนถึงกับ ไม่สามารถยับยั้งชั่งใจต้องทำไปเพราะอำนาจของกิเลส

โอดตปฺปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาปและผลของบาป และ
งดเว้นไม่กระทำความผิด โดยอาศัยมโนธรรมสำนึกที่เกิดขึ้นภายในใจ
ของตนว่า หากทำบาปไปแล้ว แม้ตนเองก็จะติเตียนตนเองได้ ผู้รู้
ทราบเรื่องราวการกระทำของตนแล้ว จะดำเนินดีเตียนหรือกลัวการ
ถูกจับกุมคุมขังลงโทษติดคุกติดตะราง ที่สำคัญคือ กลัวภัยในนรก
การจะต้องบังเกิดในอบาย ในทุกคติ วินิบาต นรก อสุรกาย เพราะ
บาปนั้นเป็นเหตุ เป็นปัจจัย

ข้อนี้มีพุทธภาษิตที่แพร่หลายว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยhiriและ
โอดตปฺปะ เป็นธรรมฝ่ายขาว สัตบุรุษในโลกนี้เรียกว่า
เทวธรรม คือธรรมที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา

ชุดที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะไว้ ๕ ข้อ คือ

๑. ศรัทธาสัมปทา ความเชื่อมั่นในคุณของพระพุทธเจ้า
ตามนัยแห่งพระพุทธคุณ ๙ หรือสรุปรวมเป็น พระปัญญาคุณ พระ
บริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ

๒. สीलสัมปทา การรักษากาย วาจา ใจของตนให้เรียบร้อย
ไม่มีการพูดและไม่มี การกระทำที่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน
ตนเองและเบียดเบียนคนอื่นให้เดือดร้อน

๓. สุตะ คือการศึกษา การสดับตรับฟังมากมีการเรียนรู้
ทางประสาทสัมผัสมาก ทรงจำไว้ได้มากท่องได้มาก และนำเรื่อง
เหล่านั้นมาคิดพิจารณา วิจัย จนเกิดความรู้แจ้งแทงตลอดใน
สิ่งเหล่านั้น

๔. จาคสัมปทา ความสมบูรณ์ด้วยจาคะ คือความ
เสียสละให้ปันด้วยน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี กตัญญูกตเวที

หรือเมตตากฎา ตลอดถึงไมตรีจิตที่พร้อมจะแสดงออกแก่บุคคล
ทั้งหลายตามสมควรแก่ฐานะของบุคคลเหล่านั้น

๕. **ปัญญาสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยปัญญาความรอบรู้ใน
เหตุผลจนสามารถแยกแยะสิ่งทั้งหลายออกได้ตามความเป็นจริง
เช่นรู้ว่าอะไรเป็นบาป เป็นบุญ เป็นคุณ เป็นต้น

**คุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ทรงแสดงว่าเป็นมโนธรรม
ที่ทำคนให้เป็นเทพบุตรเทพธิดาเช่นเดียวกัน**

กลุ่มที่ ๓ เรียกว่า วัตตบท ๗ ประการ ทรงแสดงว่าเป็นธรรม
ที่ทำคนให้เป็นท้าวสักกเทวราช คือจอมเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
คือ

๑. อุปัฏฐากบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาของตน

๒. มีความเคารพอ่อนน้อมเชื่อฟังต่อผู้ใหญ่ภายในสกุล
ของตน

๓. เจรจาถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน สบายหู สบายใจ
แก่ผู้ได้ยินได้ฟัง โดยจะต้องเกิดจากใจที่มุ่งดีปรารถนาดีต่อผู้ที่ตน
พูดด้วย

๔. เว้นคำพูดที่ส่อเสียดอันมีลักษณะยุยงส่งเสริมให้เกิด
ความแตกแยก แล้วมาพูดถ้อยคำที่น้อมนำให้เกิดความสามัคคี
ประสานสามัคคี และกระชับสามัคคี ตามสมควรแก่กลุ่มของบุคคล
ที่ตนพูดด้วย

๕. ขจัดความตระหนี่ออกไปจากจิตใจ พร้อมทั้งจะ
สงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลอื่น

๖. กล่าวคำสัตย์คำจริง คือเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ มีความซื่อตรง มีความสัตย์ซื่อ ต่อบุคคลทั้งหลาย

๗. แม้จะมีความโกรธอยู่บ้าง แต่สามารถครอบงำความโกรธได้ ช่มความโกรธหรือหักห้ามความโกรธไว้ได้ ไม่พุดไม่ทำไปตามอำนาจของความโกรธที่บังเกิดขึ้น

ธรรมะทั้ง ๗ ประการนี้ ทรงเรียกว่า วัตตบพ เป็นธรรมที่นำบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติให้เป็นท้าวสักกะโดยธรรม หรือเป็นสัตบุรุษโดยธรรม

ธรรมอีกกลุ่มหนึ่งชื่อพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นบุคคลอื่น สัตว์อื่นอยู่ดีมีสุข ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน และพร้อมที่จะแสดงออกทั้งทางการกระทำ คำพูด และแม้แต่ทางความคิด

๒. กรุณา ความสงสาร ต้องการที่จะขจัดปัดเป่าบรรเทาความทุกข์ความเดือดร้อนที่บังเกิดขึ้นแก่บุคคลอื่นด้วยความมุ่งอนุเคราะห์ จนพร้อมที่จะแสดงออกทั้งทางกายทางวาจาเช่นเดียวกัน

๓. มุทิตา ความเปลιδเปลิดชื่นชมยินดีในความเจริญความก้าวหน้าความสำเร็จ การเลื่อนชั้นยศของบุคคลอื่น จนสามารถขจัดริษยาออกไปจากใจ และพร้อมที่จะแสดงออกมาทั้งทางกายและทางวาจา

๔. อุเบกขา การทำใจมัธยัสถ์เป็นกลาง โดยการใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนเองตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น

เผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตามจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ฉะนั้น เมื่อใดที่บุคคลบางคนจะเกี่ยวข้องกับตนในฐานะมิตรหรือศัตรูก็ตาม ประสบความวิบัติเดือดร้อน เพราะกรรมของเขาก็ไม่แสดงความชื่นชมยินดี เมื่อคนที่เราไม่ชอบประสบความสำเร็จหรือแสดงความเศร้าโศกเสียใจ เมื่อคนที่เรารักใคร่ชอบใจประสบความสำเร็จเพราะกรรมของเขาเอง และทำใจของตนให้สงบด้วยอุเบกขาธรรม ไม่ปล่อยให้ความลำเอียงหรืออคติทั้ง ๔ ประการ คือ ด้วยอำนาจของความรัก ความชัง ความกลัว ความหลง ครอบงำใจได้

ธรรมะทั้ง ๔ ประการนี้ บางครั้งเรียกว่า พรหมธรรม คือธรรมะที่ทำให้บุคคลให้เป็นพรหม ซึ่งหมายความว่าด้วยอัตตภาพร่างกายและวิถีชีวิตที่บุคคลอยู่ในโลกนี้เอง แต่เมื่อบุคคลปฏิบัติตนตามคุณธรรมดังกล่าวกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็ได้ชื่อว่าเป็นเทวดาโดยธรรม เป็นพรหมโดยธรรม

ในสังขารรูปัตติสูตร มัชฌมนิกาย อุปริปัญญาสภักได้ทรงแสดงธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติ ๕ ประการแล้ว คือ ศรัทธา ศีล สุต จาค ปัญญา ว่าเป็นข้อปฏิบัติที่จะทำให้ชีวิตของผู้ปฏิบัติประณีตขึ้นเป็นเศรษฐี เป็นกษัตริย์ และเป็นเทวดาในชั้นต่างๆ จนถึงบรรลุนิพพานในที่สุด ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงในเรื่องภพชาติ เป็นนรก เป็นสวรรค์ เป็นมนุษย์ เป็นพรหมนั้นเกิดขึ้นจากความมากน้อยแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งในกรณีทีอกุศลธรรมน้อยนั้น แสดงว่ากุศลกรรมมาก ก็จะทำให้ภพชาติของบุคคลมีความประณีตยิ่งขึ้นไปทั้งในชาติปัจจุบันและทั้งในชาติ

ภายนอกหน้า ถ้าหากว่าอกุศลธรรมมาก แสดงว่ากุศลธรรมน้อย ก็ทำให้ภพชาติของบุคคลลดต่ำลงไปโดยลำดับ และการแสดงออกทางกาย ทางวาจาทำให้กรรมคือการกระทำของเขาหยาบ นำความทุกข์ความเดือดร้อนมาสู่เขาในชาติปัจจุบัน และการบังเกิดในอบายทั้ง ๔ ประการตามสมควรแก่กรรมของเขา

ประการต่อไปเป็นการพูดถึงสภาพชีวิตที่มีความทุกข์มีความสุขแตกต่างกัน แต่มักจะพูดในทำนองอุปมาเทียบเคียงว่าทุกข์เหมือนตกนรก หรือมีความสุขเหมือนอยู่บนสวรรค์

อีกประการหนึ่งเป็นการแสดงถึงสภาพจิตอันเป็นผลของกุศลธรรม ที่เรียกว่าจิตเข้าถึงสวรรค์ คือมีอารมณ์เลิศ ได้แก่ ประกอบด้วยความสุข ความปีติปราโมทย์ในการดำรงชีวิต ตลอดถึงมีความสงบจากอำนาจกิเลสจนเข้าถึงภาวะแห่งพรหมธรรม

ส่วนอีกปริยายหนึ่งซึ่งมีการพูดกันมาก แต่ไม่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ระดับพระบาลี คือ

มनुสสติรัจฉานโน ร่างกายเป็นมนุษย์ แต่จิตใจเป็นดิรัจฉาน คือ ประกอบด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา

มनुสสเนรยิกโก ร่างกายเป็นมนุษย์ แต่จิตใจตกนรก เพราะจิตใจประกอบด้วยโทษะ ความประทุษร้าย ความโกรธแค้นเผาผลาญใจ ก่อให้เกิดความเร่าร้อน

มनुสสเปโต ร่างกายเป็นมนุษย์แต่จิตใจเป็นเปรต เพราะจิตใจประกอบด้วยความโลภความกระหายหิว มีความใคร่ มีความต้องการ มีความปรารถนามาก ไม่รู้จักเต็ม ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ

มนุสสมนุสโส ร่างกายเป็นมนุษย์และจิตใจเป็นมนุษย์ คือจิตใจประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ที่ท่านได้นิยาม ความหมายไว้ว่ากุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการชื่อว่า มนุษยธรรม คือ ธรรมะที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์ ได้แก่ การงดเว้นจากการทำ สัตว์ให้ตาย งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ งดเว้นจากการประพฤตินิดในทางกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเหลวไหล ใจไม่โลภอยากได้ของ ของบุคคลอื่น ไม่พยาบาทปองร้ายบุคคลอื่น เห็นชอบตามทำนอง คลองธรรม

ประเด็นสำคัญของความเป็นมนุษย์จึงอยู่ที่เป็นผู้เห็นชอบ ตามทำนองคลองธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึง ความสามารถในการใช้เหตุผล การวิเคราะห์ตรวจสอบ จำแนก แยกแยะสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ตามความเป็นจริง ทำให้จิตใจของบุคคลผู้นั้นสูงกว่าอารมณ์ของสัตว์ดิรัจฉานต่างๆ ไป พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เป็นลักษณะที่สร้างสรรค์ไม่เป็นพฤติกรรม ในรูปของการทำลาย

มนุสสเทโว คือร่างกายเป็นมนุษย์ แต่จิตใจเป็นเทวดา หรือจิตใจเป็นพรหม เพราะประกอบด้วยธรรมะที่ทำให้เป็น เทวดา ธรรมะที่ทำให้เป็นพรหมโดยนัยที่กล่าวแล้ว

หลักเหล่านั้นแม้จะไม่ปรากฏในคัมภีร์ แต่เป็นการแสดงถึง ความเข้าใจขององค์ธรรม สภาวะแห่งธรรมเนื้อหาของธรรม ต้องการ ชี้ให้เห็นถึงสภาพชีวิตที่มีอารมณ์เป็นสวรรค์เป็นพรหมกันในปัจจุบัน เพื่อจะให้บุคคลสร้างเหตุในปัจจุบันได้รับผลในปัจจุบันด้วย

เก็บเกี่ยวผลในอนาคตด้วย ทำนองแนะนำให้ปลูกพืช จะได้ต้นพืช ในปัจจุบัน จะได้ผลของพืชในอนาคต ผลของพืชนั้นก็ทยอยให้กันไปโดยลำดับ จนกว่าพืชนั้นจะตายไป ซึ่งก็อยู่ในกระบวนการของกรรมเช่นเดียวกัน

ดังนั้น เมื่อก้าวโดยสรุป เรื่องนรกเรื่องสวรรค์นั้น สภาพที่ตกนรก คือจิตตกลงสู่อำนาจของกิเลสมีความโลภจัด มีความโกรธจัด มีความหลงจัด สภาพที่เป็นมนุษย์ คือจิตที่อยู่เหนืออำนาจของกิเลสที่รุนแรงแม้จะโลกก็ไม่ถึงกับอยากได้ของๆ บุคคลอื่น แม้จะโกรธก็ไม่ถึงกับพยายามทำร้ายบุคคลอื่น แม้จะเห็นผิดพลาดไปบ้างก็ไม่ถึงกับออกจากเส้นทางของคัลลองคฺลของธรรมสภาพที่เป็นสวรรค์ก็คือ สภาพจิตที่เลิศ มีความเพ็ดเพลิน มีความยินดีในสิ่งที่ดีงามทั้งหลายโดยอาศัยธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองใจ สวรรค์นรกจึงสามารถสัมผัสได้ในแต่ละขณะจิต จะทิ้งช่วงยาวออกไปเป็นความทุกข์ความสุขที่ยาวออกไป และมีผลสืบภพสืบชาติตามกระบวนการของกรรมที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ความดีนำสำสัวส์สัมผัสสุข

ขอทราบอานิสงส์คือผลดีที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามพระธรรมคือคำสอนของพระพุทธเจ้าในด้านต่างๆ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ด้วยพระองค์เองในพระไตรปิฎก

ก่อนจะพูดถึงผลหรืออานิสงส์นั้น ควรจะทำความเข้าใจถึงประเด็นของกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่มีลักษณะตรงกันข้าม ให้ได้เสียก่อน

คือธรรมะข้อใดที่ทรงแสดงในฝ่ายของกุศลธรรมไม่ว่าจะเป็นลักษณะอาการผลที่ปรากฏแห่งกุศลธรรมทั้งในช่วงสั้นและในช่วงยาว ย่อมหมายความว่า ถ้าไม่มีกุศลธรรมเหล่านั้นก็คือจิตตกอยู่ในกระแสของอกุศลที่ตรงกันข้ามกับกุศลธรรม ย่อมจะนำให้บุคคลไม่ได้รับผลตามอานิสงส์ที่ทรงแสดงเอาไว้

ดังนั้น เมื่อได้ศึกษาถึงเรื่องอานิสงส์ ซึ่งแสดงถึงความมีกุศลเหล่านั้นเป็นเหตุ การประพฤติปฏิบัติตามกุศลธรรมเหล่านั้นได้ให้ผลในปัจจุบันส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะยกยอดไปให้ผลในชาติต่อไป ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า ถ้าไม่มีกุศลธรรมข้อนั้น เขาก็จะประสบความทุกข์ความเดือดร้อน ทั้งในชาติปัจจุบันและในกาลภายภาคหน้า เช่นทรงแสดงอานิสงส์ของศรัทธาไว้ หมายความว่า ถ้าบุคคลไม่มีศรัทธา ก็จะไม่ได้รับอานิสงส์เหล่านั้น ทรงแสดงอานิสงส์ของศีลไว้แสดงว่า ถ้าเขาไม่มีศีลอานิสงส์เหล่านั้นก็จะไม่เกิดขึ้นเป็นต้น

สำหรับในที่นี่จะยกตัวอย่างอานิสงส์แห่งกุศลธรรมที่พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติกันโดยมากและทั่วไป เช่น

๑. อานิสงส์ของท่าน ซึ่งทรงแสดงไว้ใน ทานานิสังสสูตร สุมนวรรค อังคุตตรนิกาย ว่า

(๑) ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนหมู่มาก

(๒) สัตบุรุษ ย่อมคบหาสมาคมกับผู้ให้ทาน

(๓) เกียรติคุณอันดีงามของผู้ให้ทาน ย่อมขจรขยายไปทั่ว ทั้งทวนลมและตามลม

(๔) ผู้ให้ทาน ย่อมไม่เห็นห่างจากธรรมของกฤหัสถ์

(๕) ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๒. อานิสงส์ของผู้มีศีล ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน มหาปรินิพพานสูตร มหาวรรค ทิฆนิกาย ว่า

(๑) ผู้มีศีล ย่อมได้ลาภ ได้โภคทรัพย์มาก

(๒) กิตติศัพท์อันดีงามของผู้มีศีล ย่อมฟุ้งขจรทั่วไป

(๓) เมื่อเข้าไปในบริษัทใดบริษัทหนึ่ง ย่อม อดองอาจ และกล้าหาญไม่เคอะเขิน

(๔) ย่อมไม่เป็นผู้หลงทำกาลกิริยา คือไม่หลงตายได้แก่ตายอย่างมีสติ

(๕) ผู้มีศีลเมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๓. อานิสงส์ของผู้มีศรัทธา ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน สัทธานิสังสสูตร สุมนวรรค อังคุตตรนิกาย ว่า

(๑) สัตบุรุษ ผู้สงบในโลก เมื่อจะอนุเคราะห์ ย่อมจะอนุเคราะห์ ผู้มีศรัทธาก่อน

(๒) สัตบุรุษ ผู้สงบในโลก เมื่อจะเข้าไปหา ย่อมเข้าไปหาผู้มีศรัทธาก่อน

(๓) สัตบุรุษ ผู้สงบในโลก เมื่อจะต้อนรับ ย่อมต้อนรับผู้มีศรัทธาก่อน

(๔) สัตบุรุษ ผู้สงบในโลก เมื่อจะแสดงธรรมย่อมจะแสดงธรรมแก่ผู้มีศรัทธาก่อน

(๕) กุลบุตร ผู้มีศรัทธา เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๔. อานิสงส์ของการฟังธรรม ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน ธรรมสังฆวนสูตร ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

(๑) ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

(๒) สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัดขึ้น

(๓) ย่อมบรรเทาความเคลือบแคลงสงสัยในเรื่องนั้นๆ ลงไปได้

(๔) ทำความเห็นให้ตรง

(๕) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

๕. อานิสงส์ของการคบหาสัตบุรุษ ๔ ประการตามที่ทรงแสดงไว้ใน กัมมวรรค อังคุตตรนิกาย คือ

(๑) ย่อมเจริญด้วยศีลที่เป็นอริยะ

(๒) ย่อมเจริญด้วยสมาธิที่เป็นอริยะ

(๓) ย่อมเจริญด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ

(๔) ย่อมเจริญด้วยวิมุตติที่เป็ยอริยะ

๖. อานิสงส์ในการเดินจงกรม ๕ ประการ ตามที่ทรง
แสดงไว้ใน จังกมสูตร ปัญจคิกวรรค อังคุตตรนิกาย ว่า

- (๑) ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล
- (๒) ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการบำเพ็ญเพียร
- (๓) เป็นผู้มีอาพาธน้อย
- (๔) อาหารที่คิม เคี้ยว ลืมขอมย่อยไปด้วยดี
- (๕) สมานิติที่ได้เพราะการเดินจงกรมขอมตั้งอยู่นาน

๗. อานิสงส์ของผู้เจริญเมตตา จนจิตใจหลุดพ้นจาก
ความพยาบาทได้ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน เมตตานิสังสสูตร
เมตตาวรรค อังคุตตรนิกาย ๘ ประการ ดังนี้

- (๑) หลับเป็นสุข
- (๒) ตื่นเป็นสุข
- (๓) ไม่ฝันร้าย
- (๔) เป็นที่รัก ของมนุษย์ทั้งหลาย
- (๕) เทวดาย่อมรักษาคุ้มครอง
- (๖) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
- (๗) ไฟยาพิษหรือศาสตราไม่กล้ากลายผู้นั้น
- (๘) บังเกิดในพรหมโลก

๘. อานิสงส์ของโภคทรัพย์ที่บุคคลแสวงหาได้มาใน
ทางที่ชอบธรรม ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน โภคสูตร
ทิมจาริกวรรค อังคุตตรนิกายว่า

- (๑) ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข
- (๒) ย่อมเลี้ยงบิดา-มารดาให้เป็นสุข

- (๓) ย่อมเลี้ยงบุตร ภริยาและบริวารให้เป็นสุข
- (๔) ย่อมเลี้ยงมิตรและอำมาตย์ให้เป็นสุข
- (๕) ย่อมบำเพ็ญทักษิณาทานที่มีผลเลิศเป็นทานแห่ง

สวรรค์

๙. อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน **ขันติสูตร ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย** ว่า

(๑) ผู้อดทนย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก

(๒) เป็นผู้ไม่มากไปด้วยเวร

(๓) เป็นผู้ไม่มากไปด้วยโทษ

(๔) เป็นผู้ไม่หลงกระทำกาลกิริยาตาย

(๕) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์

และอีกนัยหนึ่งใน **ขันติสูตร ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย** กล่าวถึงอานิสงส์ของความอดทนไว้ว่า

(๑) ผู้อดทนย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก

(๒) ย่อมเป็นผู้ไม่โหดร้าย

(๓) ย่อมเป็นผู้ไม่เคียดรื้อน

(๔) ย่อมเป็นผู้ไม่หลงทำกาลละ

(๕) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๑๐. อานิสงส์ของบุคคลผู้ประพฤติหน้าเลื่อมใส ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน **อปาสาทิกสูตร อักโกสภวรรค อังคุตตรนิกาย** ว่า

- (๑) แม้ตนเอง ย่อมไม่ติเตียนตนเองได้
- (๒) วิญญูชนใคร่ครวญพิจารณาแล้วยกย่องสรรเสริญ
- (๓) เกียรติศักดิ์อันงามย่อมพุ่งขจรไป
- (๔) ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ
- (๕) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๑๑. อานิสงส์ของการประพฤติสุจริต ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ๗ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ในทุจจริตสูตร ทุจจิตวรรค อังคุตตรนิกาย ๒ สูตร คือ

- (๑) แม้ตนเองย่อมไม่ติเตียนตนเอง
- (๒) วิญญูชนใคร่ครวญพิจารณาแล้วย่อมสรรเสริญ
- (๓) เกียรติศักดิ์อันงามย่อมพุ่งขจรไป
- (๔) ย่อมเสื่อมจากอสังกรรม
- (๕) ย่อมตั้งอยู่ในสังกรรม
- (๖) ไม่เป็นผู้หลงกระทำกาลกิรียาตาย
- (๗) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๑๒. อานิสงส์ของบุคคลผู้พูดพอประมาณ ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ในโอภาณีสสูตร อักโกสกวรรค อังคุตตรนิกาย ว่า

- (๑) ไม่พูดเท็จ
- (๒) ไม่พูดคำหยาบ
- (๓) ไม่พูดส่อเสียด
- (๔) ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- (๕) เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๑๓. อานิสงส์ในสกุลที่หุงต้มอาหารตามเวลา ๕ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ใน ภัตตสูตร ทีฆจาริกวรรค อังคุตตรนิกาย ว่า

- (๑) ย่อมได้ต้อนรับแขกที่ควรต้อนรับตามเวลา
- (๒) ย่อมได้บูชาเทวดาผู้รับพลีกรรมตามเวลา
- (๓) ย่อมได้ต้อนรับสมณพราหมณ์ผู้ฉันทนเคี้ยวตาม

เวลา

- (๔) คนใช้และบริวารย่อมไม่หลบหน้าทำกรงงาน
- (๕) อาหารที่บริโภครตามเวลาที่ควรเช่นนั้น ย่อมมี

โอชารส

๑๔. อานิสงส์ของการทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ๖ ประการ ตามที่ทรงแสดงไว้ในอานิสงส์สูตร จักกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า

- (๑) บุคคลย่อมเป็นผู้แน่นอนในพระสัทธรรม
- (๒) ย่อมเป็นผู้มีความไม่เสื่อมเป็นธรรมดา
- (๓) ย่อมเป็นผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้วย่อมไม่มีทุกข์
- (๔) เป็นผู้ประกอบด้วยสาธาณญาณ
- (๕) เคยเห็นเหตุแล้วด้วยดี
- (๖) เคยเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแล้วแต่เหตุด้วยดี

ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างของผลของอานิสงส์ที่พระพุทธเจ้า ทรงจำแนกแสดงไว้ในที่ต่างๆ จึงยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า กุศลกรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ในที่ต่างๆ นั้น สามารถอำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้กระทำที่สัมผัสได้ในชาติปัจจุบัน อันเป็นส่วนของทิฏฐิธรรม เวทนียกรรม แต่ในขณะเดียวกัน ผลแห่งความดีงามเหล่านั้นจะตอบสนองบุคคลผู้นั้นในชาติต่อไป ทั้งก่อนตายและหลังจากตายไปแล้ว คือจะเป็นผู้ตายอย่างมีสติ ตามเงื่อนไขของชีวิตที่ท่านแสดงไว้ว่า ก่อนที่คนจะตายนั้นจะมีกรรมารมณ อารมณคือกรรมที่ตนกระทำไว้เกิดขึ้น กรรมนิมิตตารมณ ลักษณะของกรรมเหล่านั้น

จะปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ทำนองคล้ายๆ กับภาพที่ออกมาทางโทรทัศน์ แต่จะปรากฏแก่ผู้กระทำกรรมเพียงผู้เดียว ตามคติ-
 นิमितตารมณฺ์ อารมณฺ์คือคติที่ตนจะไปบังเกิด ปรากฏให้เห็นขึ้น
 ภายในใจของบุคคลผู้นั้น เพราะฉะนั้น การไม่หลงตายจึงเป็นเงื่อนไข
 สำคัญที่ทำให้กุศลกรรมปรากฏและเป็นตัวกำหนดคติของบุคคลผู้นั้น
 เนื่องจากจิตเขาผ่องแผ้วในขณะนั้น ผลก็จะเกิดขึ้นตามหลักที่ทรง
 แสดงว่า “เมื่อจิตผ่องแผ้วก็หวังได้ว่าจะไปบังเกิดในสุคติ” ดังนั้น
 อานิสงส์ข้อสุดท้ายจึงทรงแสดงว่า “ตายแล้วย่อมไปบังเกิดใน
 สุคติ”

ฉะนั้นเงื่อนไขของกรรมเหล่านี้จะมีการอิงอาศัยกันและกัน
 อย่างนี้ มีการประสมสอดคล้องกัน ผู้ศึกษาจะต้องมองถึงด้านโทษ
 ให้ปรากฏ ถ้าหากไม่มีกุศลธรรมเหล่านั้น ผลดีงามต่างๆ อันเป็นที่
 ต้องการปรารถนาของบุคคลทั้งหลายย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้เพราะว่า
 ความดีกับความชั่ว หรือกุศลกับอกุศล หรือธรรมของสัตบุรุษกับธรรม
 ของอสัตบุรุษนั้น จะไม่ปรากฏร่วมกันในจุดเดียวกันในขณะเดียวกัน
 แต่จะห่างไกลกันเหมือนฟ้ากับดิน เหมือนกับฝั่งแม่น้ำใหญ่แม้จะ
 อยู่ใกล้กัน แต่ก็ไม่บรรจบกัน

ดังนั้นในบางครั้งท่านจึงแสดงไว้โดยสรุปว่า “ธรรมย่อม
 นำไปสู่สุคติ อธรรมย่อมนำไปสู่ทุคติ” ซึ่งการบังเกิดในสุคติหรือ
 ทุคติของบุคคล เป็นผลจากการประพฤติในกุศลหรืออกุศลของ
 บุคคลเป็นตัวกำหนดที่แน่นอน ชัดเจน ไม่แปรผัน ไม่ว่าจะเกิดขึ้น
 แก่ใคร เมื่อไร ที่ไหนอย่างไรก็ตาม

ใครคือผู้บงการ?

อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอันนำไปให้คน และสัตว์ทั้งหลายต้องหมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ

จากหลักฐานที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า กระแสของกรรมและกระแสของสังสารวัฏนั้น อันที่จริงแล้วเป็นผล เป็นเหตุที่ส่งทยอยกันอย่างไม่ขาดสาย ด้วยอาศัยสาเหตุใหญ่คือ อวิชชา ได้แก่ความไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริง เป็นตัวผลักดันให้มีการหมุนวน

ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ใน มหาวารวรรค สังยุตนิคาย ได้รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายที่โกฏคามในแคว้นวัชชีว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด ซึ่งอริยสัจ ๔ อย่าง เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไปแล้วในวัฏฏสงสาร ตลอดกาลยี่ดียวนานถึงเพียงนี้

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึงเพราะไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจ ๔ อย่างเหล่านี้หนาเล่า

๔ อย่าง คือ อริยสัจคือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดอริยสัจ ๔ ประการเหล่านี้แล เราและพวกเธอทั้งหลายจึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏตลอดกาลยี่ดียวนานถึงเพียงนี้”

การหมუნวบบังเกิดของบุคคลทั้งหลายในสังสารวัฏนั้น แม้จะมีบุคคลบางพวกได้แสดงถึงภพถึงชาติบางภพบางชาติว่า เป็นตัวที่สมบูรณ์สูงสุดของชีวิต จะสามารถเสวยสุขอยู่ชั่ววันรันดรในภพนั้นในฐานะเหล่านั้น แต่ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งแก่พระสารีบุตรเถระไว้ในมหาสีหนาทสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั ตอนหนึ่งว่า

“สารีบุตร สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการท่องเที่ยวในสังสารวัฏ สารีบุตร ก็สังสารวัฏที่เราไม่เคยท่องเที่ยวมาแล้วแต่หนหลังตลอดกาลที่ยาวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส สารีบุตร ถ้าเราท่องเที่ยวไปในหมู่เทพเหล่าสุทธาวาสก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้อีกเลย ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะสุทธาวาสนั้นเป็นที่อุบัติบังเกิดของพระอนาคามีบุคคล”

พระอนาคามีแปลว่า ผู้ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ท่านบังเกิดในสุทธาวาสแล้ว ก็จะมีพพานในสุทธาวาสนั่นเอง

“สารีบุตร สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีถ้อยคำมีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการอุบัติเพราะการบังเกิด สารีบุตร ก็การบังเกิดที่เราไม่เคยบังเกิดมาแล้วแต่หนหลัง ตลอดกาลยี่ดียวาวนานนั้นหาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส สารีบุตรถ้าเราพึงบังเกิดในสุทธาวาสก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย”

“สารีบุตร สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีถ้อยคำมีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะภพเป็นที่อยู่อาศัย สารีบุตร ก็ภพที่เราไม่เคยอยู่อาศัยมาแล้วแต่หนหลัง ตลอดกาลยี่ดียวาวนานนั้น หาได้ไม่

ง่ายเลย เว้นเสียแต่การอยู่อาศัยด้วยหมู่เทพชั้นสุทธาวาส สารีบุตร ถ้าเราบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย”

พระพุทธดำรัสในตอนนี ได้ชี้ประเด็นที่ควรกำหนด ของพุทธศาสนิกชนเอาไว้อย่างชัดเจน เพราะแหล่งของความเชื่อที่มีการเผยแพร่กันจากกลุ่มบุคคลต่างๆ นั้น ได้แสดงถึงความบริสุทธิ์หมดจดเอาไว้ในสถานะต่างๆ กัน เช่น บางพวกถือเอาการท่องเทียวไปในสังสารวัฏ จนถึงจุดหนึ่งแล้วจะเข้าถึงความบริสุทธิ์หมดจด อีกพวกหนึ่งกำหนดเอาสถานที่เกิด อีกพวกหนึ่งกำหนดเอาภพอันเป็นที่อยู่อาศัย เช่นว่าแดนสวรรค์แดนนิพพาน หรือแม้แต่พรหมโลก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอาศัยประสบการณ์ในสังสารวัฏ และพระญาณที่ทรงรู้แจ้งเห็นจริงถึงความจริงในข้อนี้ทรงปฏิเสธจากประสบการณ์ในสังสารวัฏและพระญาณของพระองค์ว่า

ความบริสุทธิ์จากการท่องเทียวในสังสารวัฏก็คือความบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นเพราะการบังเกิดก็ดี ความบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้น เพราะภพเป็นที่อยู่อาศัยก็ดีนั้น มีไม่ได้ เพราะตราบไคที่ยังมีการหมุนวน การเกิดมีภพ ภาระวนการของปฏิจอสุมุบาท ก็จะต้องหมุนวนหาที่สิ้นสุดมิได้ เพราะนั่นคือผลผลิตของกิเลสที่เป็นเหตุให้กระทำความผิด เมื่อกระทำความผิดแล้วก็จะได้รับผลของกรรม ในที่สุดก็จะหมุนวนอยู่ตามหลักของสังสารจักร ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น

ประเด็นที่สำคัญก็คือว่า สภาพะที่เรียกว่านิพพานนั้น เป็นวิสังขารคือไม่มีเครื่องปรุงแต่ง แต่ภพภูมิไม่ว่าจะประณีตอย่างไรก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นสังขาร เมื่อเป็นสังขารก็ต้องเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หากจะมีความบริสุทธิ์เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็เป็นสังขารคือจะ

ต้องไหลเข้าสู่กระแสของไตรลักษณ์ ความสุขนั้นก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสถานะของมัน จึงไม่ใช่ความสุขที่เที่ยงแท้มั่นคง แต่อาจจะสัมผัสได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวตามสภาวะของภพภูมิเหล่านั้น ซึ่งมีช่วงระยะที่แตกต่างกัน

ดังนั้น ตราบใดที่ยังมีภพอยู่ ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นถึงความยังมีวิชาอยู่ เพราะเมื่อมีวิชาก็ต้องมีสังขาร เพราะวิชานั้นเป็นกรรมแห่งสังสารจักรเช่นเดียวกับต้นหาอุปาทานและกรรม ฉะนั้นตราบใดที่ยังมีวิชา ก็ย่อมมีต้นหา มีอุปาทาน และก็มีกรรม เมื่อมีกรรมก็จะนำไปสู่การบังเกิดในภพ การบังเกิดในภพก็เป็นชาติคือความเกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ประการ ดังกล่าว และเมื่อเกิดมาแล้วจะอยู่ในสถานะอะไรก็ตาม ก็จะถูกควบคุมแก่ ความเจ็บ ความตาย การพลัดพรากสูญเสีย กระบวนการแห่งความทุกข์ก็จะเกิดขึ้นแก่บุคคลเหล่านั้น เช่นเดียวกับที่เคยเกิดมาแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยาวนาน

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายจึงได้ทำลายวิชาให้หมดสิ้นไป เมื่อวิชาดับแล้วกิเลสและกรรมซึ่งเกี่ยวเนื่องมาแต่วิชาก็ดับต่อไปเป็นเหตุให้ภพชาติของพระองค์ไม่มี ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตาม อย่างที่ทรงแสดงไว้ในธรรมบท ขุททกนิกายว่า

“เราเมื่อยังค้ำไม้พบแสงสว่างมีวเสาะหานายช่างผู้ปลูกเรือนคือต้นหาอยู่ ได้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏกล่าวคือความเกิดแล้วเกิดอีกเป็นอนนกะชาติ ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์รำไป ดูกรนายช่างผู้ปลูกสร้างเรือน เรา รู้จักเจ้าเสียแล้ว เจ้าจักสร้างเรือนให้เราอีกต่อไปไม่ได้ โครงเรือนของเจ้าเราหักยับเยินหมดแล้ว ยอดเรือนคือ

อวิชาเราขี้เสียแล้ว จิตของเราถึงความ เป็นธรรมชาติที่อารมณ์จะ
 ยุแห่ยั่วเข้าไม่ได้อีกแล้ว เพราะได้บรรลุถึงความหมดอยากทุกอย่าง”

ดังนั้น ผลจากการทำลายอวิชา จึงทำให้พระพุทธเจ้าและ
 พระอรหันต์ไม่ได้อยู่ในลักษณะของรูปธรรม ในภพในโลกอย่างใด
 อย่างหนึ่ง แต่ดำรงอยู่ด้วยคุณธรรมความดีที่สามารถจะช่วยให้
 ผู้เข้าถึงพระองค์ด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจอย่างแท้จริง
 สามารถสัมผัสผลที่สูงส่งด้วยการเกิดเป็นมนุษย์ เป็นต้น

ข้อนี้ ครั้งหนึ่ง อนาคามีพรหม ได้กล่าวไว้ในมหาสมยสูตร
 เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ชนทั้งหลายเหล่าใด
 เหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึงที่ระลึกเกิด คนเหล่านั้น
 จักไม่ไปสู่อบายเลย เขาละกายที่เป็นมนุษย์แล้ว จักยังกาย
 ที่เป็นเทวดาให้ปรากฏ”

ซึ่งจะเห็นได้ว่า สัจธรรมที่เกี่ยวกับกรรมและสังสารวัฏอัน
 เป็นพระพุทธดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงรู้เห็นด้วยพระญาณ
 ก็ดี จากวาจาของอนาคามีพรหม ซึ่งได้ประสบผลเหล่านั้นด้วย
 ตนเองก็ดี จากเทวบุตร เช่น อนาถปิณฑิกเทพบุตร มัญจกุณฑล
 เทพบุตร ก็ดี จากวาตะของพระอรหันต์ทั้งหลาย เช่น พระโมคคัลลาน
 เถระ ซึ่งมักไปพบปะกับเทวดากับพรหมและสัตว์นรกในโลกอื่น
 ก็ดี จะมีความประสมสอดคล้องซึ่งกันและกัน

ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร

เพราะความรู้ระดับสัมผัสตรงที่บุคคลอาศัยประสาท
 สัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่ง แล้วไปสัมผัสสิ่งเหล่านั้นมาด้วยกันแล้ว ก็
 จะยุติปัญหาการถกเถียงกันในเรื่องเหล่านั้น เช่น คนที่เคยจับไฟ

มากี่รู้ว่าไฟร้อน ก็จะไม่มีการคัดค้าน คนกินเกลือมาบอกว่าเกลือมันเค็มทุกคนก็จะยอมรับความจริงเหล่านี้

การล้มผิดตัวกรรม ผลของกรรมทั้งในช่วงสั้นและช่วงยาว ตลอดถึงการล้มผิดปรโลกด้วยญาณด้วยประสบการณ์ตรง เป็นเรื่องที่ยุติกันลงกัน ท่านเหล่านั้นเมื่อพูดถึงสวรรค์พูดถึงนรก จึงเป็นการพูดจากประสบการณ์ตรงของแต่ละท่าน คืออาศัยประสาทสัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่ง แล้วนำเรื่องเหล่านั้นมาสนทนากัน ทำให้คนยุคหลังเกิดความเคลือบแคลงสงสัย ในประเด็นหนึ่งคือที่ตั้งของสวรรค์ที่ตั้งของนรกว่าอยู่ที่ไหนกันแน่ เพราะในพระบาลีไม่ได้บอกไว้ว่าตั้งอยู่ตรงไหน เพียงแต่บอกว่าเป็นปรโลกซึ่งไกลจากโลกมนุษย์มาก

พระนาคเสนเถระเคยกล่าวอุปมาว่า ถ้าหากบุคคลจะทิ้งภูเขาขนาดใหญ่เท่ากับเรือขนาดใหญ่มาก ลงมาจากพรหมโลก จะใช้เวลาเดินทางถึง ๔ เดือน จึงจะถึงโลกมนุษย์

ในพระบาลีในรุ่นหลัง ท่านยังได้แสดงที่ตั้งซึ่งห่างไกลแสนไกลของสวรรค์และนรกจากโลกมนุษย์เป็นการชี้ให้เห็นว่าที่ตั้งของนรกสวรรค์นั้น ไม่ใช่ตั้งอยู่ที่โลกมนุษย์ แต่เป็นที่อยู่ต่างหากจากโลกมนุษย์ไป มีความหยาบ ความประณีตแตกต่างกันไปตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของโลกเหล่านั้น ซึ่งมีผลให้ชีวิตที่อยู่ในภพหรือในโลกเหล่านั้นมีความสุขมีความทุกข์แตกต่างกันออกไป ส่วนความเชื่อในเรื่องสวรรค์นรกและแนวที่เอาเขาพระสุเมรุเป็นฐาน และสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชเริ่มต้นจากเชิงเขาพระสุเมรุสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ และสวรรค์ชั้นยามา เป็นต้น จนถึงพรหมโลก ในที่สุดก็สูงขึ้นไปโดยลำดับ

ในลักษณะที่เอาจานวางซ้อนๆ กันขึ้นไป เขาพูดถึงนรกในแนว
ที่ซ้อนกันลงมาจากใต้เขาพระสุเมรุโดยจะเริ่มต้นจากวิมานของ
เวปจิตติอสูรและเรียงลงไปเป็นนรก ๘ ชุม และก็ย้ายออกไปเป็น
นรกใหญ่นรคน้อยต่างๆ เป็นอันมากนัก เป็นความเชื่อถือความเข้าใจ
อย่างในศาสนาพราหมณ์ ไม่ปรากฏเป็นคัมภีร์ในระดับพระบาลี

ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่
ทรงแสดงที่ตั้งของนรกสวรรค์และพรหมโลกแก่บุคคลทั้งหลาย

จากหลักฐานที่ปรากฏนั้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรง
แสดงเรื่องนรกสวรรค์และพรหมโลกแก่ผู้ที่มีประสบการณ์ในเรื่อง
เหล่านี้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้น จึงทรงแสดงแต่ความสุขความทุกข์
และเหตุให้บังเกิดในนรกสวรรค์แก่ผู้ที่ต้องการจะรู้ถึงเหตุที่เกิด
ในนรกสวรรค์ และผลจากการอยู่ในนรกสวรรค์ว่ามีความสุขความ
ทุกข์อย่างไร ซึ่งวิธีการเหล่านี้ปรากฏอยู่มากในวิมานวัตถุ เปตวัตถุ
เปตสังยุต ในขุททกนิกาย

หน้าที่ของใคร

ท่านคิดว่าจากหลักฐานต่างๆ ที่นำมาเสนอนี้ท่านผู้อ่านจะเชื่อถือหรือไม่อย่างไร?

รู้สึกว่าเป็นเรื่องคนละประเด็นกัน เพราะการแสดงธรรม การสอนธรรมนั้น เป็นภารกิจหลักและเป็นหน้าที่ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องปฏิบัติโดยเสด็จตามรอยยุคลบาทของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ส่วนผู้ฟัง ผู้อ่าน รวมทั้งผู้พูดด้วย จะเชื่อในเรื่องเหล่านั้นหรือไม่ ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นเป็นประการสำคัญ

ดังนั้น ท่านจึงจำแนกหน้าที่ของพระสงฆ์เอาไว้ว่า

พระสงฆ์คือหมู่ชนที่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

แล้วสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย

งานในการสั่งสอนนั้นได้แสดงไว้ในรูปของหน้าที่ ๖ ข้อด้วยกันคือ

๑. ห้ามปราม ชี้แจง แนะนำ สั่งสอนไม่ให้เขาทำความชั่ว

๒. อธิบายชี้แจง เชิญชวน ชักชวน ให้เขาประพฤติปฏิบัติความดี

๓. เป็นการสงเคราะห์ที่จะด้วยวัตถุหรือด้วย
ธรรมะก็ตาม ด้วยน้ำใจที่งดงาม หวังในสิ่งนั้นซึ่งมี
ประโยชน์อยู่แล้วสามารถเกื้อกูล และอำนวยความสะดวกให้
แก่ผู้ฟัง

๔. ให้ผู้ฟังได้ฟังในเรื่องที่ยังไม่เคยได้ฟัง ให้ได้
อ่านในเรื่องที่ยังไม่เคยได้อ่าน

๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วอ่านแล้วให้แจ่มแจ้ง
ชัดเจนยิ่งขึ้น

๖. บอกทางสวรรค์ให้

ซึ่งถือเป็นงานสืบทอดเจตนากรรมในการประกาศศาสนธรรม
ของผู้มีพระภาคเจ้าที่ได้ทรงประทานแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป
เมื่อทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาแก่มวลมนุษยชาติ ขณะที่
เสด็จประทับอยู่ที่อิสิปตนมฤคทายวันเป็นใจความว่า

“เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อ
อนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความ
สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงาม
ในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดสมบูรณ์ด้วย
อรรถ คือ เนื้อหา พยายามที่จะการสอนที่ถูกต้อง ชัดเจน”

โดยทรงให้เหตุผลว่า “ผู้มีกิเลสน้อยเบาบางนั้นมีอยู่
แต่ถ้าไม่ได้ฟังธรรมก็จะเสื่อมจากพระธรรม”

ได้ทรงแสดงฐานะหน้าที่ของผู้กล่าวธรรม ผู้สอนธรรม ผู้
แสดงธรรมไว้ว่า

ให้แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ
พยายามอ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ โดย
ตั้งจิตปรารถนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง
ไม่แสดงธรรมไม่สอนธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ
สักการชื้อเลี้ยง

ไม่แสดงธรรมกระทบตนเองและกระทบคนอื่น
จะเห็นได้ว่า ภาวหน้าที่เหล่านี้เป็นเรื่องของผู้สอนธรรม
อธิบายธรรม จะต้องรับผิดชอบด้วยตัวของตัวเองและจะต้อง
พยายามแสดงเรื่องเหล่านั้นให้ชัดเจนในการเชิญชวนให้เกิดเห็น
ตามคล้อยตาม ปลูกเร้าจิตใจให้มีความเชื่อมั่น อาจหาญพร้อมที่
จะศึกษาค้นคว้าและประพฤติปฏิบัติ และมีความรู้สึกเพลิดเพลิน
ยินดีในธรรม แต่ว่าการประกาศธรรมการสอนธรรมนั้น ขอเพียง
แต่ให้เกิดขึ้นด้วยความเมตตากรุณาในลักษณะของฝนที่ตกลงมา
ดังที่ท่านแสดงว่า

อันความกรุณาปรานี จะมีใครบังคับก็หาไม่
หลั่งมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน
เป็นสิ่งดีสองชั้นพลันปลื้มใจ แก่ผู้ให้และผู้รับสมถวิล

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผู้ให้นั้นเมื่อได้ทำหน้าที่ของตนแล้วก็ได้ปฏิบัติ
ได้ปราโมทย์ ได้ความสุขใจ ได้ความสบายใจ แต่ผู้รับนั้น จะได้
สัมผัสผลหรือไม่เป็นเรื่องของผู้รับ เพราะในยามที่ฝนตกลงมานั้น
ไม่เป็นการแน่เสมอไปว่า บุคคลทั้งหลายจะสามารถรับน้ำฝนไว้ได้
แม้เขาจะมีตุ่มสำหรับรับน้ำไว้ก็ตาม เพราะว่าตุ่มนั้นมีอยู่ถึง ๔
ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ตุ่มดีแต่คว่ำไว้ ก็ไม่อาจรับน้ำได้
๒. ตุ่มดีแต่ปิดฝาไว้ ก็ไม่อาจรับน้ำได้
๓. ตุ่มทะลุแม้เปิดฝาไว้ก็ไม่อาจขังน้ำไว้ได้
๔. ตุ่มที่ไม่ทะลุและเปิดฝาไว้ สามารถรับและเก็บน้ำฝนไว้ได้

เช่นเดียวกัน การพึงธรรม การศึกษาธรรมของบุคคลทั้งหลาย จึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของตัวเอง เขามีความพร้อมที่จะศึกษา จะพิจารณาจะเทียบเคียงโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือว่า บุคคลเหล่านั้นมีศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้ามากน้อยแค่ไหนเพียงไร เพราะหลักนี้เป็นหลักที่มีความสำคัญ พึงดูตัวอย่างของโบราณบัณฑิต เช่น พระเจ้ามธูรราช อวันตีบุตร ซึ่งได้ไปสนทนากับ พระมหากัจจายนเถระ ท่านได้ปรารภถึงความเชื่อถือของพวกพราหมณ์ที่มีการเผยแพร่สร้าง ความยอมรับนับถือให้เกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งหลายว่า

“บรรณพราหมณ์ ประเสริฐสุด เป็นบรรณขาว ส่วนบรรณอื่นแล้วและเป็นบรรณดำ บรรณพราหมณ์บริสุทธิ์ ส่วนบรรณอื่นไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรของพรหมเป็นโอรสเกิดจากปากพรหม เกิดแต่พรหมอันพรหมสร้างและเป็นทายาทของพรหม”

ข้อนี้พระคุณเจ้ามีความคิดเห็นอย่างไร

พระมหากัจจายนเถระ ได้ชี้แจงให้ทราบว่า คำกล่าวเหล่านั้น เป็นเพียงคำโฆษณาอวดอ้างเท่านั้น ขอให้พระเจ้ามธูรราชอวันตีบุตรได้พิจารณาความจริง & ข้อด้วยกัน คือ

๑. คนในวรรณทั้ง ๔ นั้น ใครก็ตามที่มีความมั่งคั่ง ร่ำรวยด้วยทรัพย์สิ้นเงินทอง คนในวรรณเดียวกันและ คนในวรรณอื่นจะเข้าไปเป็นพวกคอยรับใช้ประพฤติให้ ถูกใจ พุดจาไพเราะต่อบุคคลเหล่านั้นหรือไม่?

๒. คนในวรรณใดก็ตามประพฤติในกุศล กรรมบถ ๑๐ ประการ หลังจากตายไปแล้วคนเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เสมอกันใช่หรือไม่?

๓. คนในวรรณใดก็ตามยึดมั่นในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีการไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น คนเหล่านั้น หลังจาก ตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เหมือนกันใช่ หรือไม่?

๔. คนในวรรณใดก็ตาม ประพฤติผิดกฎหมาย บ้านเมืองมีการตัดช่องย่องเบา ปล้น คอยดักทำร้ายคน ที่ทางเปลี่ยว หรือคบหากับภริยาของชายอื่น เมื่อคน เหล่านั้นถูกจับมาถวายพระองค์ พระองค์จะแยกว่าเขา เป็นคนวรรณนั้นวรรณนี้หรือถือว่าเป็นโจรเท่านั้น ที่จะ ต้องรับโทษตามสมควรแก่ความผิด ใช่หรือไม่?

๕. คนในวรรณใดก็ตาม ปลงผมและหนวดนุ่ง ห่มผ้ากาสายะออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต งดเว้น จากการทำสัตว์เป็นต้น ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มี กัลยาณธรรม คนเหล่านั้นย่อมได้รับการเคารพนับถือ บำรุง ให้การคุ้มครองเสมอกัน หรือว่าต่างกัน

จากคำถามที่พระมหากษัตริย์จายนเถระได้ถามนั้น ข้อ ๑ ข้อ ๔ และข้อ ๕ พระเจ้ามธุรวราช อวันตีบุตรได้ตอบว่าเป็นความจริงเช่นนั้น ส่วนข้อที่ ๒ ข้อที่ ๓ ซึ่งเกี่ยวกับกรรมและผลของกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อำนาจผลไปจนถึงโลกหน้าตามสมควรแก่กรรมเหล่านั้น พระเจ้ามธุรวราช อวันตีบุตรได้กล่าวว่า ท่านได้ฟังจากพระอรหันต์ทั้งหลายว่าเป็นเช่นนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คำถามทั้ง ๕ ข้อนี้ ท่านตอบได้โดยอาศัยประสบการณ์ตรงเพียง ๓ ข้อ อีก ๒ ข้อที่พาดพิงไปถึงการตกนรก การบังเกิดในสวรรค์ หรือผลแห่งกรรมที่บุคคลกระทำไว้นั้น ท่านจะต้องอาศัยความเชื่อต่อถ้อยคำของพระอรหันต์ทั้งหลาย ว่าด้วยความเชื่อ จึงไม่ได้ใช้ไปโดยประการทั้งปวง แต่ว่าบางเรื่องบางระดับบุคคลจะต้องใช้ความเชื่อเป็นหลัก

ไม่ต้องดูอื่นไกล แม้ท่านที่เป็นมารดาบิดา อันที่จริงเราก็ไม่รู้ว่าท่านเป็นมารดาบิดาจริงหรือไม่ การยอมรับนับถือท่านมีความกตัญญูกตเวทิต่อท่านก็เพราะอาศัยความเชื่อว่า ท่านเป็นพ่อเป็นแม่ ด้วยการอนุমানเอาความเจริญเติบโตของเราเกี่ยวเนื่องจากท่าน ซึ่งอันที่จริงแล้ว ท่านอาจเป็นบิดามารดาบุญธรรมก็ได้ เพราะตอนท่านคลอดเราออกมานั้น เราไม่รู้ไม่เห็นจำความไม่ได้ นี่แสดงให้เห็นว่าชีวิตของคนเราส่วนใหญ่แล้วจะต้องอาศัยความเชื่อ ไม่ใช่ว่าอาศัยประสาทสัมผัสไปทุกกรณี เพราะถ้าเราให้มีการพิสูจน์ทดสอบประสาทสัมผัสไปทุกกรณี การกระทำความดี ละเว้นความชั่ว โดยมุ่งผลเป็นความสุขตลอดกาลยาวนานข้ามภพข้ามชาติ หรือต้องการความดีนี้ความทุกข์ตลอดกาลยาวนาน ข้ามภพข้ามชาติ ก็เกิดขึ้นไม่ได้

ดังนั้น ในแง่ของการใช้ศรัทธาที่ผ่านการกลั่นกรองพิริยพิจารณาเชื่อในบุคคลที่ควรเชื่อ ในหลักการเหตุผลที่ควรเชื่อ จึงสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลทั้งหลายเป็นอันมาก ดังที่ทรงแสดงเอาไว้ว่า

ศรัทธาตั้งมั่นแล้ว ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

ศรัทธารวบรวมไว้ซึ่งเสบียง คือกุศล

ศรัทธาเป็นทรัพย์อันประเสริฐของคนในโลกนี้

ศรัทธาเป็นเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจของคน

ศรัทธาตั้งมั่นแล้วนำความสุขมาให้

การศึกษาธรรมปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่ง จึงมีความเกี่ยวเนื่องอยู่กับศรัทธา เพราะแม้การบรรลุผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาก็ต้องอาศัยศรัทธา อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า “บุคคลจะข้ามโอฆะห้วงน้ำคือกิเลสได้ด้วยศรัทธา” ดังนี้

การเผยแพร่ธรรมด้วยวิธีการใดก็ตาม ผู้เผยแพร่คงทำได้เพียง โดยเสด็จตามรอยยุคลบาทของพระพุทธเจ้าเท่านั้น คือการเปิดเผยชี้แจงแสดงธรรมตามที่ทรงแสดงเอาไว้ ส่วนผลจะเกิดขึ้นหรือไม่ ก็อยู่ที่บุคคลผู้นั้นจะยอมรับนับถือมีศรัทธานำไปประพฤติปฏิบัติหรือไม่เป็นประการสำคัญ

ชาวพุทธที่ดีควรมีท่าทีต่อหลักกรรม สังสารวัฏ นรกสวรรค์
อย่างไร จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ประมาทตามปัจฉิมโอวาท ของ
พระพุทธเจ้า ?

มาตรฐานการกำหนดความเป็นชาวพุทธที่ดีนั้นท่านกำหนด
ไว้ด้วยสมบัติของอุบาสกอุบาสิกาในระดับเป็นรัตนะ ที่เรียกว่าอุบาสก
แก้ว อุบาสิกาแก้ว ซึ่งจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ
ด้วยกัน คือ

๑. เป็นผู้มึศรัทธา และเชื่อมั่นในพระคุณของ
พระพุทธเจ้า ตามนัยแห่งพระพุทธคุณที่สวดสรรเสริญ
กันว่า “แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระ
อรหันต์ ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบุรณ์
ด้วยวิชา ความรู้ และจรณะความประพฤติ เสด็จไปดีแล้ว
ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษได้อย่างยอดเยี่ยม
ไม่มีสารถีอื่นจะยิ่งไปกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย พุทโธ เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิก
บาน และสอนบุคคลอื่นให้ตื่น เป็นผู้มีโชคและสมบุรณ์
ด้วยภคธรรมทั้ง ๖ ประการ”

๒. เป็นผู้มึศีล มีเจตนาวิริติ งดเว้นไม่ล่วงละเมิด
บทบัญญัติแห่งศีล มีศีล ๕ เป็นต้น

๓. เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว แต่เชื่อกฎของ
กรรม

๔. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา

๕. แสวงหาเขตบุญในพระพุทธศาสนา

ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ๔ ข้อหลังเป็นผลต่อเนื่องมาจากความมีศรัทธาเชื่อมั่นอยู่ในคุณของพระพุทธเจ้า ที่กล่าวโดยสรุปคือสมบูรณ์ด้วยพระปัญญา ความบริสุทธิ์ และความกรุณา ท่านผู้มีปัญญาเช่นนี้ มีความบริสุทธิ์เช่นนี้ มีความกรุณาต่อชาวโลกเช่นนี้ มีหรือที่จะบอกกล่าวชี้แจงแสดงสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งปวง เพราะว่าพระองค์ทรงอุบัติขึ้นมาในฐานะเอกบุคคล ซึ่งน้อยนักที่จะบังเกิดขึ้นในโลก ธรรมดาของเอกบุคคลนั้นท่านแสดงไว้ว่า “เอกบุคคลเมื่อบังเกิดขึ้นในโลก จะบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นคือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”

ประวัติชีวิตและการทำงานของพระพุทธเจ้าตลอด ๔๕ พรรษา เป็นการยืนยันถึงพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ พระมหากรุณาคุณของพระองค์อย่างเด่นชัด

มีคำสอนเป็นอันมากที่ทรงรู้ แต่ว่าทรงเลือกสอนเฉพาะที่เป็นประโยชน์และมีลักษณะเกื้อกูล สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ฟังเป็นประการสำคัญ อย่างที่ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเมื่อประทับที่ป่าไม้ประดู่ลายโดยกำไบไม้แห้งขึ้นมา ๑ กำมือรับสั่งถามภิกษุทั้งหลายว่าไบไม้ในพระหัตถ์ของพระองค์กับไบไม้ในป่านั้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าไบไม้ในพระหัตถ์มีเพียงนิดหน่อย ไบไม้ในป่านั้นมากมายเหลือเกินก็ทรงแสดงว่า เป็นเช่นเดียวกัน สิ่งที่พระองค์รู้นั้นเปรียบเหมือนไบไม้ในป่า แต่ที่นำมาสอนเหมือนไบไม้ในกำมือ เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

ทุกข์นั้นเป็นผลของกิเลส แต่กิเลสนั่นเองเป็นเหตุให้เกิดกรรมคือการกระทำ ตัวกรรมคือการกระทำนั้นแหละ จะนำความทุกข์มาสู่บุคคลทั้งในช่วงสั้นช่วงยาวและช่วงที่เป็นสังสารวัฏ

ความดับทุกข์นั้นก็คือความสุขซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากกุศลกรรม และกุศลกรรมที่บุคคลกระทำทางกายทางวาจา และทางใจนั่นเอง ก่อให้เกิดผลเป็นความสุขแก่บุคคลทั้งในขณะนั้น ในช่วงที่ยาวขึ้น และในช่วงที่เป็นสังสารวัฏ อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า “สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม ความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ สวรรค์ นรก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากกรรม”

ดังนั้น เมื่อบุคคล ศรัทธา เชื่อมมั่นใน พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ พระมหากรุณาคุณ ของพระพุทธเจ้าที่ทรงอนุเคราะห์ต่อชาวโลก ด้วยพระมหากรุณาอย่างแท้จริง และได้ทรงตอกย้ำไว้ก่อนจะปรินิพพานว่า “กิจใดที่พระศาสดาผู้เอ็นดูจะพึงกระทำแก่เธอทั้งหลายผู้สาวก ตถาคตได้กระทำแล้ว” และสิ่งที่ทรงกระทำมาก ก็คือเรื่องของความทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

แม้ก่อนจะปรินิพพานก็ตรัสตอกย้ำกับพระอานนท์ไว้ว่า “ดูกร อานนท์ พระธรรมและพระวินัยใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย พระธรรมและพระวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของพวกเขาเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”

เมื่อมองจากหลักนี้ พุทธบริษัทผู้มีความเคารพหนักแน่น ในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา ในความไม่ประมาท และในการปฏิสังขาร ย่อมสามารถใช้ปัญญาพินิจพิจารณาได้ด้วยตนเองว่า พระธรรมและพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าได้

ทรงแสดงบัญญัติไว้และทรงตั้งไว้ในฐานะศาสนาด้านพระองค์นั้น เป็นหลักธรรมปฏิบัติที่มุ่งให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและอำนวยความสะดวกสุขให้แก่บุคคล ทั้งในส่วนที่เป็นปัจจุบัณชาตินี้และส่วนที่เป็นพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลที่อำนวยความสะดวกเป็นความสุขความสงบในปัจจุบันและภายภาคหน้าและประโยชน์สูงสุดคือ มรรคผลนิพพานที่ท่านสรุปรวมไว้โดยนัยหนึ่งว่า

มนุษย์สมบัติ คือสมบัติความสมบูรณ์ในฐานะของมนุษย์ ที่ให้บุคคลได้รับความสุขสมบูรณ์ด้วย ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข ตามกำลังความสามารถที่จะประพฤติปฏิบัติได้

สวรรค์สมบัติ เป็นการแสดงถึงปฏิบัติคือข้อปฏิบัติที่ทำให้บุคคลผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติตาม ได้สัมผัสผลในชาติปัจจุบันนั้น คือความเป็นผู้มีอารมณ์เลิศด้วยการประพฤติปฏิบัติตามธรรมะ จึงทรงแสดงไว้โดยมาก ๓ กลุ่มหรือ ๔ กลุ่ม คือกลุ่มกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ กลุ่มของนิริโอดตปปะ ที่เป็นเทวธรรม คือธรรมที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา และกลุ่มของศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ บัญญา ซึ่งแต่ละกลุ่มนั้นเป็นมรรค คือเป็นเหตุที่ช่วยให้บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามสามารถอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุข เพราะปราศจากเวรปราศจากภัย สามารถสร้างสวรรค์ขึ้นในชีวิตปัจจุบัน ถ้าเป็นคู่สามีภริยาก็จะเป็นการอยู่ร่วมระหว่างเทพบุตรกับเทพธิดา บ้านก็เป็นสวรรค์วิมานของบุคคลเหล่านั้นและเนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นคุณธรรม ที่นอกจากจะทำหน้าที่อำนวยความสะดวกสุขให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติแล้ว ยังทำหน้าที่ขจัดกิเลสซึ่งทำให้คุณภาพจิตของบุคคลตกต่ำลงไป ให้เบาบางลงโดยลำดับ จนจิตมีความสุขเพิ่มขึ้น มีความสงบเพิ่มขึ้น และจะไป

บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ในโอกาสต่อไป ด้วยอาศัยการประพฤติปฏิบัติตามหลักทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ในเรื่องของสวรรค์นั้น ทรงจำแนกแสดงไว้โดยอเนกปริยาย แต่จะทรงแสดงไว้โดยนัยใดก็ตาม ประเด็นที่ลงกันสมกัน และไม่เคยขัดแย้งก็คือว่า สวรรค์เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการลด ละ บรรเทา สงบ ระวัง ดับกิเลสของบุคคล ที่ก่อให้เกิดผลเป็นอารมณ์เลิศ ซึ่งสามารถสัมผัสได้ในปัจจุบันนี้ ะดับหนึ่ง แต่อีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นเรื่องที่กุศลกรรมบันดาล ที่จะทำหน้าที่เป็นชนกกรรมนำไปบังเกิดในกำเนิดที่เรียกว่าโอปปาติกะ ซึ่งมีความประณีตแตกต่างกัน ตามความเบาบางของกิเลส และการเพิ่มขึ้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะธรรมปฏิบัตินั้น จุดเน้นก็คือการลดความชั่วประพฤติความดี ผลจากการประพฤติปฏิบัติจะต้องมองเห็นทั้ง ๒ ด้าน คือการลดลงไปของความชั่วและการเพิ่มขึ้นของความดี ถ้าหากมองเห็นด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ ก็ไม่เป็นผลของการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง ผลของการปฏิบัติธรรมจึงเป็นเหมือนกับการเปิดสวิตช์ไฟ บุคคลเห็นแสงสว่างเกิดขึ้นพร้อมกับเห็นความมืดหายไป ถ้าเราเห็นเฉพาะแสงสว่างโดยความมืดยังคงอยู่ ก็แสดงว่าไม่มีแสงสว่างนั่นเอง เมื่อแสงสว่างเกิดความมืดจะต้องหายไปในจุดนั้น

การลดความชั่ว ประพฤติความดีก็เป็นเช่นเดียวกัน คือความชั่วลดความดีเพิ่ม จิตของบุคคลก็จะสูงขึ้น แม้ต้องเกี่ยวข้องกับอารมณ์ในโลกอยู่ ก็จะไม่มีการกำหนดอารมณ์ทั้งหลายด้วยอำนาจความกำหนัดความขัดเคืองความลุ่มหลงมัวเมาจนเกินไป และเมื่อตายไปใจที่ประกอบด้วยกุศลเหล่านี้ก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

นิพพานสมบัติ คือความสมบูรณ์ หรือความถึงพร้อมแห่งนิพพาน อันที่จริงก็เป็นผลเช่นเดียวกับมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ เพียงแต่ว่าผลของนิพพานสมบัตินั้นเป็นการดับไปอย่างสิ้นเชิงของกิเลสที่ไม่มีความกำเริบได้อีกภายในจิตใจ ซึ่งก็หมายความว่า กิเลสได้หมดไปอย่างสิ้นเชิง จิตก็จะเป็นโลกุตตรกุศลมีผลให้ท่านหลุดพ้นไปจากกระแสของโลก ทำนองคล้ายๆ กับยานอวกาศที่พุ่งขึ้นสู่อวกาศจนพ้นจากแรงดึงดูดของโลก ก็จะไม่ตกมาสู่โลกอีก แต่เนื่องจากยานอวกาศเป็นวัตถุ โอกาสหนึ่ง เมื่อหมดสภาพของตัวเองก็อาจตกมาได้ แต่ท่านที่เข้าถึงนิพพานโดยสมบูรณ์ก็จะไม่ย้อนกลับมาสู่โลกนี้อีก พึงเห็นได้ว่า การประสมประสานสอดคล้องกันแห่งคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น ขอเพียงบุคคลได้จับหลักให้มั่นคง แม้เพียงข้อใดข้อหนึ่ง ด้วยผลของการปฏิบัติตามธรรมเหล่านั้นนั่นเอง จะช่วยบุคคลให้สัมผัสได้ทั้งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เพราะเมื่อทรงแสดงธรรมอันเป็นเหตุที่จะให้เกิดผลคือ เป็นมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัตินั้น มีเป็นอันมากที่ทรงใช้ธรรมเพียงชุดเดียว แต่ในทางปฏิบัติแล้วเพิ่มความเข้มข้นแห่งธรรมะเหล่านั้นให้สูงขึ้น จนเข้าถึงความสมบูรณ์ในแต่ละจุด เช่น การปฏิบัติตามกุศลธรรมทั้ง ๑๐ ประการนั้น การปฏิบัติเบื้องต้นจะทรงสอนเพียงงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตายด้วยตัวเอง เมื่อปฏิบัติได้ถึงจุดนั้นก็สอนให้พัฒนาต่อไปว่า ให้งดเว้นจากการใช้ หรือทำเลืหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ให้คนอื่นทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย และเมื่อเขาปฏิบัติได้ถึงจุดนั้น ธรรมก็จะซึมซับเข้าไปถึงจิตใจ ก่อให้เกิดการงดเว้น การยกย่องสรรเสริญผู้ฆ่าสัตว์ ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม เมื่อเดินมาจุดนี้

อาการทางกายก็สงบ วาจาก็สงบ แต่ใจนั้นอาจนึกแข่งคือต้องการเห็นความวิบัติเดือดร้อนของสัตว์ทั้งหลายอยู่ ก็สอนให้ปฏิบัติพัฒนาจิตจนอยู่ในจุดที่ประกอบด้วยเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย ไม่ให้มีแม้แต่ความยินดีต่อความวิบัติเดือดร้อนล้มตายของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งในชั้น ของจิตจะเดินมาได้ถึงจุดนี้จะต้องมีทั้งหิริโอตตปปะ มีทั้งพรหมวิหารธรรม แสดงว่าชั้นของจิตก็ได้เดินมาถึงชั้นพรหมธรรม ซึ่งแน่นอน เมื่อท่านก้าวเดินไปอย่างมั่นคงจนเป็นเมตตาเจโตวิมุติ คือจิตหลุดพ้นจากอำนาจกิเลสด้วยเมตตาได้ ตายไปแล้วก็จะเข้าถึงพรหมโลก แม้แต่พวกมโนทุจริตทั้งหลาย ซึ่งถ้ามองถึงขั้นตอนของการประพฤติปฏิบัติแล้ว ก็อยู่ในระดับการควบคุมจิตใจของบุคคลไม่ให้เกิดแม้แต่ความโลภ อยากได้ของของบุคคลอื่น ซึ่งหมายความว่าในการปฏิบัติช่วงนั้น กายก็สงบ วาจาก็สงบไปแล้ว แต่จิตอาจแวบไปเกิดกำหนดรักใคร่พอใจในวัตถุสิ่งของ ของบุคคลอื่นจนปรารถนาที่จะได้มาไว้ในครอบครอง ท่านก็สอนให้บุคคลคุมความโลภเอาไว้ อย่าให้ถึงกับโลภอยากได้ของ ของบุคคลอื่นจนถึงหมดความโลภในวัตถุทุกามทั้งหลาย การปฏิบัติในชั้นนี้ ถ้าสงบกามฉันท์ลงไปได้ด้วยกำลังของฌาน ท่านก็อยู่ในภูมิของรูปฌาน เมื่อตายไปแล้วก็เขาถึงรูปภูมิ คือพรหมโลก แต่ถ้าหากว่าท่านละกามราคะได้เด็ดขาดจริงๆ หลังจากตายไปแล้วก็เป็นพระอนาคามี

ข้อนี้จะเห็นได้ว่า ธรรมปฏิบัติที่ทรงสอนเอาไว้โดยอเนกปริยายนั้น มุ่งที่จะให้ผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติ สามารถสัมผัสผลแห่งธรรมเหล่านั้นได้ ตามกำลังความสามารถแห่งตน อย่างน้อยที่สุดก็ให้เกิดผลเป็นมนุษยสมบัติที่ช่วยให้เขาสามารถสัมผัสความ

สุขได้ในภพชาติของมนุษย์ เมื่อคนได้สัมผัสความสุขแล้วก็ปรารถนาความดำรงอยู่อย่างมั่นคงของความสุขเหล่านั้น ที่แน่นอน ถึงจุดหนึ่งก็จะสร้างสิ่งที่เป็นผลดีเป็นกุศลคือจะอำนวยความสะดวกให้ตนไปบังเกิดในสุคติ แม้จะไม่ค่อยมั่นคงเท่าไรก็ตาม แต่ว่าผลแห่งความดีเหล่านั้นก็จะนำเขาไปสู่ความสุขตามสมควรแก่ภพชาติที่ได้อุบัติ

ข้อนี้ผู้ศึกษาสามารถจะสอบถามพิจารณาจากนิริกัณทสูตร ซึ่งทรงแสดงสภาพของชีวิตบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติตนไม่ยุติด้วยหลักเหตุผลและความดี เมื่อพระพุทธเจ้าได้กระตุ้นเตือนให้เกิดความสำนึก แต่ในช่วงหนึ่งที่พระสงฆ์นำมาใช้เป็นคาถาอนุโมทนาในพิธีสำคัญทางศาสนาเช่น การทอดกฐิน เป็นต้นว่า

ขุมทรัพย์คือบุญของบุคคลใดจะเป็นหญิงก็ตามเป็นชายก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน คีล ความสำรวม และความฝึกตน ในเจตีย์กัถิ ในสงฆ์กัถิ ในบุคคลกัถิ ในแขกกัถิ ในมารดาภิธิ ในบิดากัถิ ในพี่ชายกัถิ ขุมทรัพย์นั้นชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว

ช่วงนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญบุญประเภทที่เรียกว่าทานมัยนั้น ไม่ได้เจาะจงว่าจะต้องถวายแก่พระสงฆ์เท่านั้น หากแต่บุคคลมีเจตนาบังเกิดขึ้นปรารถนาที่จะสละทรัพย์ของตนแก่บุคคลใดก็ตามแม้แต่การต้อนรับแขก ถ้าทำด้วยกุศลเจตนาแล้ว ก็ถือว่าเป็นการสร้างขุมทรัพย์คือบุญไว้ภายในจิตและสันดานแห่งตน และผลของการสะสมบุญไว้นั้นได้ทรงแสดงไว้ในช่วงต่อมาว่า

ขุมทรัพย์นั้นได้ชื่อว่า ฝังไว้ดีแล้ว ใครๆ ไม่อาจผจญได้ เป็นของติดตามตนไปได้ บรรดาโรคะทั้งหลายก็จำต้องละไป เขาจะพาขุมทรัพย์ คือบุญนั้นไป ขุมทรัพย์ คือบุญไม่

สาธารณชนเหล่านี้ จิตรก็ลักไปไม่ได้ บุญนิธิอันใดติดตามตนไปได้ ปราชญ์พึงทำบุญในที่นั้น

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ทั้งหลายที่ชาวโลกยึดถือครอบครองกันอยู่นั้นเป็นสมบัติของโลก ใครเป็นเจ้าของครอบครองก็มีสิทธิ์บริโภคใช้สอยตลอดระยะเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อตายจากโลกนี้ไป ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นก็คงทิ้งไว้ในโลกนี้

เพื่อให้เหมาะสมแก่ด้วยแรงความเพียรพยายามในการสร้างสมทรัพย์สมบัติ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้บุคคลใช้ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นบำเพ็ญกุศลต่างๆ มีการให้ทาน เป็นต้น เพราะเมื่อทำเช่นนี้แล้วเขาจะสามารถนำชุมทรัพย์ คือบุญนั้นไปได้ และที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็คือว่า ทรัพย์สมบัติ คือบุญนั้นก็เหมือนกับวิชาความรู้ความสามารถของเราที่เป็นของเฉพาะตน ไม่ทั่วไปแก่บุคคลทั้งหลาย ใครเรียนคนนั้นก็รู้ และความรู้เหล่านั้นก็จะติดตามเขาไปทุกหนทุกแห่งเช่นเดียวกัน บุญคือส่วนที่บุคคลกระทำเอาไว้ก็จะติดตามบุคคลไป จึงทรงตอกย้ำไว้ว่า

“บุญนิธิอันใดติดตามตนไปได้ ปราชญ์พึงทำบุญในที่นั้นๆ บุญนิธินั้นให้สิ่งที่ต้องการทุกอย่างแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายปรารถนานัก ซึ่งผลใดๆ ผลนั้นๆ ทั้งหมดอันตนย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้นๆ

จากนั้นจะได้ทรงแสดงถึงผลแห่งบุญนิธิ ชุมทรัพย์ คือ บุญที่บุคคลฝังเอาไว้และทำหน้าที่เป็นชนกกรรม คือทำให้เกิดบ้าง อุปถัมภกกรรม คือสนับสนุนส่งเสริมบ้าง คือ

ความเป็นผู้มีผิวพรรณงาม ความเป็นผู้มีเสียงไพเราะ ความเป็นผู้มีทรวดทรงดี ความเป็นผู้มีรูปสวย ความเป็น

ใหญ่ยิ่ง ความเป็นผู้มีบริวารมาก อิฏฐผลทั้งปวงนั้น อันเทวดา และมนุษย์ทั้งหลายย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น

ความเป็นพระราชาเฉพาะประเทศ ความเป็นใหญ่ คือความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือสุขของพระเจ้าจักรพรรดิ อันเป็นที่พึงใจ ความเป็นพระราชาแห่งเทพยดาในทิพยกาย ทั้งหลาย อิฏฐผลทั้งปวงนั้น อันเทวดาและมนุษย์ ทั้งหลาย ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น

ช่วงนี้พึงสังเกตว่า เป็นการแสดงถึงผลแห่งความดีที่บุคคล ได้กระทำไว้และจะติดตามบุคคลนั้นไป ทำหน้าที่เป็นชนกกรรมนำ บุคคลให้ไปบังเกิดในภพชาติเหล่านั้น แต่เนื่องจากปริมาณของ บุญที่บุคคลทำไว้แตกต่างกัน ความเจริญก้าวหน้าของบุคคล จึงแตกต่างกัน และแม้ในเทวดาทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น อันแสดงให้เห็นถึงผลของความดี ที่ให้ทั้งสวรรค์สมบัติและมนุษย์สมบัติ แก่ผู้กระทำความดี

ในช่วงต่อมาจึงทรงแสดงว่า “สมบัติเป็นของมนุษย์ด้วย สมบัติอันบุคคลพึงร่ำรรมย์ในเทวโลกด้วย สมบัติคือพระนิพพาน ด้วยสมบัติทั้งปวงนั้น อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมได้ด้วย บุญนิธินั้น ความที่อาศัยคุณเครื่องถึงพร้อมคือมิตรแล้ว ถ้า ประกอบด้วยอุบายที่ชอบเป็นผู้ชำนาญในวิชาและวิมุติ อิฏฐผล ทั้งปวงนั้นอันเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น”

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า สมบัติทั้งหลาย คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัตินั้น เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการ บำเพ็ญบุญซึ่งมีปริมาณแตกต่างกัน ได้อำนวยผลให้บุคคล

เหล่านั้นได้รับ อย่างน้อยก็เป็นมนุษย์สมบัติ อย่างสูงขึ้นไปมากก็เป็น
สวรรค์สมบัติและสูงสุดก็เป็นนิพพานสมบัติ

แต่คุณสมบัติพิเศษของ พระอรหันต์ ตลอดถึง ปัจเจก
สัมโพธิญาณ และการเป็นพระพุทธเจ้า ล้วนแล้วแต่กำเนิดมาบน
เส้นทางสายเดียวกันนั้น ก็คือเป็นผลของความดีที่ลดหลั่นกัน
ขึ้นไป

พระองค์ได้ทรงแสดงในช่วงต่อมาว่า “ปฏิสัมภิทาและวิโมกข์
และสาวกปารมี ปัจเจกโพธิญาณ พุทธภูมิ อริยผลทั้งปวงนั้น อัน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น คุณเครื่องถึงพร้อม
คือบุญนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่อย่างนี้ เพราะเหตุนั้น บัณฑิต
ผู้มีปัญญาจึงสรรเสริญข้อที่บุคคลมีบุญอันทำไว้แล้ว ดังนี้”

ข้อนี้จะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า ด้วยการฟังพระธรรมเทศนา
เพียงครั้งสูตรดังที่กล่าวมา ช่วยให้พบถึงหลักของสังฆธรรมที่กล่าวมา
แล้วโดยลำดับว่า ตราบใดที่บุคคลยังไม่หลุดพ้นจากสังสารวัฏ
ด้วยการบรรลุอรหัตเป็นพระอรหันต์แล้ว ตราบนั้นความเชื่อมั่น
ในสังสารวัฏและความเชื่อมั่นในกฎของกรรมเป็นฐานสำคัญที่
จะรองรับพฤติกรรมของบุคคลให้ดำรงอยู่บนครรลองแห่งธรรม
เพราะความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ ที่เกิดขึ้นใน
ชีวิตของบุคคลทั้งหลายนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากกรรม คือการ
กระทำของเขาเอง จะเป็นการกระทำในอดีตไกลอดีตใกล้หรือ
ปัจจุบันใกล้ๆ ก็ตาม เมื่อบุคคลได้จับหลักนี้ได้ ก็จะช่วยให้อำนาจตน
อยู่ได้ด้วยความไม่ประมาท สามารถที่จะปฏิบัติพัฒนาตนให้เกิดผล
เป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนและแก่บุคคลอื่น เป็นการสร้างสรรค์
ประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและภายภาคหน้า ย่อมเชื่อว่าได้ดำเนินตน

ตามหลักของปัจฉิมโอวาทที่ทรงประกาศไว้ว่า “อูกรภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้ทราบไว้ สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลาย จงให้สมบุรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด”

แน่นอน คนที่ทอดทิ้งธรรมของลัทธิพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ดำรงตนอยู่ด้วยความประมาท พระพุทธเจ้านั้นเป็นยอดของลัทธิพระพุทธเจ้าทั้งหลายในโลกนี้และในโลกอื่นๆ บุคคลผู้ได้ศรัทธาในกรรม ในผลของกรรม และในการที่สัตว์เป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน มีความศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ย่อมสามารถจับหลักกรรมและสังสารวัฏเอาไว้ เป็นฐานในการดำรงชีวิต ย่อมจะก่อให้เกิดผลเป็นการทำ การพูด การคิดที่มีความรับผิดชอบ ต่อกรรมและผลกรรม ซึ่งแน่นอนเมื่อกระทำไปแล้วจะทำได้หรือทำชั่วมักตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นด้วยตนเอง

เรื่องของกรรมที่ได้กล่าวมาโดยลำดับนั้น ต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่า ตราบใดที่ชีวิตของบุคคลยังหม่นวนอยู่ในสังสารวัฏ ความเชื่อในกฎของกรรม และความเชื่อในกฎของสังสารวัฏ เป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้สูงขึ้น ประณีตขึ้น โดยอาจทำตนให้ดำรงอยู่ในครรลองแห่งคุณธรรม ซึ่งผู้ปฏิบัติจะได้สัมผัสความทุกข์ความสุขในขณะนั้น และในกาลต่อไป หลังจากตายไปแล้ว กุศลกรรมเหล่านั้นก็จะเป็นเครื่องจำแนกภพชาติของบุคคลนั้นๆ ให้มีความประณีต สูงยิ่งขึ้น

อันที่จริง หลักการที่เกี่ยวกับกรรมในส่วนที่เป็นเรื่องราว นิทานบุคคล พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในกลุ่มของชาดก ๕๕๐ เรื่อง

ชีวิตนี้ใครลิขิต

ในกลุ่มของวิมานวัตถุที่กล่าวถึงผลแห่งความดีงาม ซึ่งบุคคลเหล่านั้นกระทำไว้แล้วในชาติปางก่อน ในชาตินั้นก็เสวยความสุขอยู่ในทิพย์วิมาน ที่มีความประณีตแตกต่างกัน

ในเปตวัตถุ ซึ่งเป็นการแสดงถึงผลแห่ง อกุศลกรรมที่เปตเหล่านั้นกำลังประสบอยู่ในฐานะนั้นๆ แล้วพระพุทธองค์รับสั่งถึงเหตุที่ทำให้เปตเหล่านั้นประสบความทุกข์ ตัวเหตุนั้นก็คือ อกุศลกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาอันเป็นอกุศล อำนาจผลให้เขาประสบความทุกข์ในชาตินั้นๆ มาก่อนแล้ว หลังจากตายไปแล้วก็ยังประสบความทุกข์อยู่ในเปตโลก และยังได้แสดงถึงความทุกข์ความเดือดร้อนในอบายภูมิต่างๆ ไว้เป็นอันมาก แต่เนื่องจากเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลาย และท่านที่ได้อภิญาสามารถมองเห็นได้ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์เหนือจักขุของสามัญมนุษย์

การนำมาชี้แจงแสดง จึงต้องอาศัยฐานคือความเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นประเด็นสำคัญ ในฐานะของพุทธบริษัทที่ควรตระหนักก็คือว่า

เราเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าหรือไม่ ?

เราเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ ๙ ประการ ซึ่งกล่าวโดยสรุป ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ พระมหากรุณาคุณหรือไม่ ?

เราเชื่อในความเป็นลัทธิปัญญา คือ รู้ทุกสิ่งทุกอย่างของพระพุทธเจ้าหรือไม่?

แต่ในขณะที่ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างอย่างนั้นเอง สิ่งที่ทรงนำมาสอนมีเพียงเล็กน้อย

พระพุทธเจ้าทรงสอนเน้นไปที่ความทุกข์ เหตุเกิดของความทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ โดยมีจุดสูงสุดอยู่ที่อรหัตผล คือการเป็นพระอรหันต์ แต่เนื่องจากพื้นฐานระดับสติปัญญาของบุคคล เป็นต้น แตกต่างกัน ธรรมะที่ทรงแสดงคือ ความทุกข์ เหตุของความทุกข์ ความดับทุกข์และข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ จึงมีความลดหลั่นกันลงมาโดยลำดับ

ที่แน่นอนที่สุด เหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง จะเป็นเหตุมาจากอกุศลที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นประธาน และเหตุแห่งความสุขทั้งมวล จะเกิดมาจากกุศลกรรมที่มีฐานคือ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นประธาน

เจตนาที่ประกอบไปด้วยกุศลหรืออกุศลนั่นเอง ก็คือ กรรม เมื่อบุคคลได้กระทำไว้แล้ว จะก่อให้เกิดผลเป็นความสุข ความทุกข์ตามสมควรแก่กรรม ผลคือความสุข ความทุกข์ ที่จริงแล้วคนสัมผัสกันอยู่ในขณะนั้นๆ และสัมผัสในช่วงต่อมา ส่วนช่วงหลังตายไปแล้วนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยศรัทธาความเชื่อมั่นในพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า

พึงสังเกตว่า อจินไตย ๔ ประการ คือ

๑. พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทธเจ้า ที่มีการจำแนกแสดงไว้ โดยนัยต่างๆ บางครั้ง ถ้าตัดสินใจด้วยระดับสติปัญญาธรรมดา ก็ไม่อาจวินิจฉัยตัดสินได้ เพราะเราเกิดไม่ทันเห็นพระพุทธเจ้า และแม้แต่ทันเห็นพระพุทธเจ้า ปราภฏการณที่เป็นพุทธวิสัยเป็นอันมาก

ท่านที่อยู่ในยุคในสมัยนั้นก็ไม้อาจหยั่งรู้ได้ จึงจำเป็นจะต้องอาศัยศรัทธา ในเรื่องที่เป็นพุทธวิสัย

๒. กัมมวิปากวิสัย วิสัยแห่งกรรมและผลของกรรม เป็นเรื่องที่ไม่อาจจะหาคำตอบโดยวิธีอื่นได้ว่า นั่นคือกรรมและผลของกรรม ท่านจำแนกแสดงเอาไว้ได้อย่างไร บุคคลจำเป็นจะต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานไว้ก่อน ยอมรับนับถือว่า ท่านแสดงเรื่องนั้นไว้อย่างนั้น เมื่อสติปัญญามากพอจึงใช้วินิจฉัยตัดสิน

๓. ฌานวิสัย วิสัยแห่งฌาน หรือแห่งท่านผู้เข้าฌาน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางจิตที่ผ่านการพัฒนาขึ้นมาโดยลำดับ จนสามารถสงบระงับนิรวณทั้ง ๕ ประการลงไปได้ ท่านที่เข้าฌานจึงมีความสามารถเป็นพิเศษที่บุคคลทั่วไปไม่อาจทำได้ โดยจะตั้งปัญหาถามว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ? ก็จะได้ตอบได้ว่า เป็นวิสัยของท่านผู้ได้ฌานแล้ว ก็ต้องเป็นเช่นนั้น

๔. โลกจินตา คือความคิดของชาวโลก หรือความคิดเรื่องของโลก ความคิดของชาวโลกนั้น จะมีความแตกต่างกันตามพื้นเพจริต อธิyakัย สภาพแวดล้อม ตลอดจนวาสนาบารมีของบุคคลผู้นั้น ถ้าเราจะตั้งปัญหาถามว่า ทำไมคนเราจึงคิดเช่นนั้น ? ทำไมคนนั้นจึงคิดเช่นนั้น ? ก็ตอบว่า วิสัยของชาวโลกก็ต้องเป็นเช่นนั้นเอง

อนึ่ง การเกิดขึ้นของโลก การปรากฏของระบบสุริยจักรวาล ในด้านต่างๆ และแม้ความเป็นไปของสัตว์โลก แม้จะมีการศึกษาค้นคว้ากันมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่ก็ไม้อาจหาข้อยุติได้อย่างถูกต้องชัดเจน

บุคคลที่มีความสนใจศึกษาเรื่องเหล่านี้ จึงจำเป็นจะต้องอาศัยความเชื่อเป็นฐานไว้ก่อน เพราะเป็นเรื่องนอกวิสัยที่ตนจะเข้าถึงได้ ในข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ อย่างนี้ไม่ควรคิด เพราะใครคิดเข้าจะพึงกลายเป็นคนบ้าคลั่ง”

หมายความว่า บุคคลไม่สามารถจะวินิจฉัยตัดสินได้โดยถูกต้องสมบูรณ์ โดยลำพังเพียงความคิด แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าหากว่าบุคคลเข้าถึงพระพุทธคุณ มีความศรัทธาเชื่อมั่นพระพุทธคุณ ก่อนที่จะยอมรับนับถือเชื่อฟังในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ คือไม่จำเป็นว่าตนจะหยั่งรู้ถึงหรือหยั่งรู้ไม่ถึง

ในเรื่องของกัมมวิบากวิสัย วิสัยแห่งกรรมหรือวิบากของกรรมใดๆ ไม่อาจอาศัยปัญญาในระดับธรรมดาตัดสินวินิจฉัยในเรื่องเหล่านั้นโดยถ่องแท้ไปทุกกรณี

เมื่อบุคคลมีศรัทธา เชื่อมั่นว่า ความแตกต่างกันของคนของสัตว์ ของสรรพสิ่งในโลกนั้น เกิดขึ้นจากการจำแนกแห่งกรรมทุกชั้นตอนของการดำรงชีวิตของคนและสัตว์เหล่านั้น ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างนั้น

บุคคลก็อาศัยศรัทธาไว้เป็นฐานในเบื้องต้นก่อน วิสัยของท่านผู้มีฤทธิ์ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เมื่อท่านมีฤทธิ์ท่านก็ต้องเป็นเช่นนั้น คนที่ไม่เป็นเช่นนั้น แสดงว่า ยังไม่เข้าถึงฤทธิ์ ความมีฤทธิ์จึงมีความเหมือนกันในสภาพจิตของท่าน

หรือแม้แต่ความคิดของโลก หรือความคิดเรื่องโลกหรือความคิดของชาวโลก บุคคลอาศัยฐานคือศรัทธาดังกล่าวแล้ว ก็จะมองเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า ความคิดของชาวโลก ตลอดถึงผลิตผล

ที่เกิดขึ้นจากความคิดของชาวโลก จะออกมาในทางสร้างสรรค์หรือในทางทำลายก็ตาม อันที่จริงแล้วก็เป็นกรจำแนกของกรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตของบุคคลในขณะนั้นๆ ได้กระทำลงไปบ้าง พุดออกไปบ้าง ตลอดถึง สั่งให้บุคคลอื่นทำ สั่งให้บุคคลอื่นพุดด้วยวิธีการต่างๆ ผลเหล่านั้นก็บังเกิดขึ้น

ข้อที่น่าพิจารณาก็คือว่า ทำไมจึงต้องเริ่มต้นที่ศรัทธา เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว พัฒนาการของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นส่วนของร่างกายหรือส่วนของจิตใจก็ตาม ที่จริงแล้ว จะเริ่มต้นด้วยศรัทธา

ข้อนี้ พึงสังเกตความเจริญเติบโตของเรา ตั้งแต่คลอดมาจากครรภ์มารดา จนถึงรู้เดียงสา หรือมีชีวิตอยู่ในขณะนี้เดี๋ยวนี้ มองย้อนกลับไป ก็จะพบว่า ขั้นตอนต่างๆ ของการดำรงชีวิต ต้องอาศัยความเชื่อ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติผู้ใหญ่เป็นฐานสำคัญ จากนั้น ก็อาศัยเชื่อครูบาอาจารย์ และเชื่อเพื่อนฝูง ญาติสนิท มิตรสหาย เชื่อผู้บังคับบัญชา เชื่อแหล่งข่าวต่างๆ ความเชื่อเหล่านั้นจะมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของบุคคลทุกขั้นตอน ตราบเท่าที่ยังไม่สามารถพัฒนาปัญญาขึ้นไป จนหยั่งรู้เรื่องเหล่านั้นโดยลำพังตัวเอง

ดังนั้น ในมัชฌิมปินณาสกั ปัญจมวรรค ทรงแสดงไว้ว่า “ศรัทธานั้น เป็นจุดเบื้องต้นของคุณธรรม”

หมายความว่า เมื่อบุคคลปลุกฝังศรัทธาให้บังเกิดขึ้นแล้ว จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านอาการกาย วาจา และจิตใจของบุคคลขึ้นไปโดยลำดับ คือ

คนมีศรัทธา ย่อมเข้าหานักปราชญ์ แหล่งที่สามารถ
ประสิทธิ์ประสาทความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่ตนได้

เมื่อเข้าหาแล้วย่อมนั่งใกล้นักปราชญ์เหล่านั้น วิญญูชน
เหล่านั้น บัณฑิตเหล่านั้น

เมื่อนั่งใกล้แล้ว ย่อมเงยโสดงเพื่อฟัง หรือใช้สายตาของ
ตนเอง คึกษาตรวจสอบซึ่งเอกสารหลักฐานเหล่านั้น

เมื่อเงยโสดงแล้ว ย่อมจะฟังธรรมคำสั่งสอนจากท่าน

เมื่อสดับธรรมแล้ว ก็จะทำนงจำธรรมเหล่านั้นเอาไว้ และ
จะนำธรรมเหล่านั้นมาไตร่ตรอง มาพินิจพิจารณา

เมื่อเขาไตร่ตรองข้อความแห่งธรรมอยู่นั้น ธรรมทั้งหลาย
ก็จะทนต่อการพิสูจน์ตรวจสอบ อันเป็นคุณแห่งพระธรรมชื่อว่า
เอหิปปัสสิโก คือเชิญชวน ชักชวน ทำทนายให้มาพิสูจน์ให้มา
ตรวจสอบได้ เพราะว่าพระธรรมยังตรวจสอบยิ่งลึกซึ้งยิ่งเกิดฉันทะ
คือความพอใจในธรรม

เมื่อมีความพอใจเกิดขึ้น ก็จะมีบังเกิดอุตสาหะตามมากด้วย
ความเพียรพยายามที่จะศึกษาค้นคว้า พินิจพิจารณานำมา
ประพฤติปฏิบัติต่อไป

การสอบสวนทวนถามข้อที่ยังเคลือบแคลงสงสัยก็จะ
ติดตามมา

เมื่อสอบสวนทวนถามได้ข้อความที่ถูกต้องว่าอะไรควร
จะเว้น อะไรควรจะประพฤติแล้ว ก็ที่ตั้งความเพียรพยายาม

จุดของความเพียรพยายามนั่นเอง จะผ่านขั้นตอนแห่ง
การศึกษา พินิจพิจารณา ประพฤติปฏิบัติไปโดยลำดับ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ผลทั้งหลายที่เกิดขึ้นในพระพุทธรศาสนา นั้น ไม่ว่าจะเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าหรือแก่ใครก็ตาม มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ศรัทธาเสียก่อน แล้วจากนั้นก็จะมี การปรับเปลี่ยนภายในจิตมาโดยลำดับ

ความเพียรพยายามที่บุคคลได้ปลุกฝังให้บังเกิดขึ้นเมื่อมองโดยสรุป ก็จะอยู่ในกลุ่มของสัมมัปธานทั้ง ๔ ประการคือ เพียรพยายามในการป้องกันบาป ป้องกันอกุศลมิให้บังเกิดขึ้นในจิตสันดานแห่งตน .

เพียรพยายามลดละบาปละอกุศล พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ควร ซึ่งเคยแสดงออกทางกาย ทางวาจาให้บรรเทาเบาบางลงไปจนถึงกับหมดสิ้นไป

เพียรพยายามที่จะเสริมสร้างคุณธรรมความดี อันเป็นบุญเป็นกุศล สามารถอำนวยผลเป็นความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนได้โดยลำดับ

เพียรพยายามที่จะรักษาคุณธรรมความดีที่ทำได้แล้วปฏิบัติได้แล้วให้ดำรงอยู่ และเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ซึ่งโดย การปฏิบัติตามวิธีนี้ พอถึงจุดหนึ่ง บาปอกุศลก็จะถูกลดละไปอย่างสิ้นเชิง กุศลคือความดีก็จะมี การเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น จนถึงความสมบูรณ์บริบูรณ์เต็มที่

ด้วยความเพียรพยายามนี้เอง ย่อมจะนำบุคคลให้เข้าถึงปรมาตถสัจจะ คือความจริงที่แท้จริง ความจริงอย่างสูงสุด ด้วยตัวของตัวเอง ด้วยความเพียรพยายามของตัวเอง จนสามารถรู้แจ้งแทงตลอดในสัจจธรรมเหล่านั้น

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงประกาศธรรมตามคำกราบทูลอาราธนาของท่านสัทัมบดีพรหม ที่มากราบทูลให้ทรงแสดงธรรมซึ่งพระองค์ได้ตรัสรู้แก่ชาวโลกนั้น ได้รับสั่งแก่ท่านสัทัมบดีพรหมว่า

“ประตูแห่งอมตธรรมเราเปิดแล้วตามคำขอของท่าน ชนทั้งหลายจงน้อมศรัทธามาเถิด”

ดังนั้น เมื่อศึกษาพินิจพิจารณาถึงท่านที่ประสบผลสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นไปจากท่านปัญจวัคคีย์ ล้วนแล้วแต่อาศัยการยอมรับนับถือศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นประการสำคัญ ฉะนั้น ท่านจึงแสดงไว้ว่า

ศรัทธาตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์ให้สำเร็จ

ศรัทธาเป็นเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจของคน

ศรัทธาจึงเป็นเครื่องมือในการรวบรวมกุศลคือความดีเอาไว้ และจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ก็คงต้องอิงอาศัยศรัทธาอย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

บุคคลจะข้ามโอฆะห้วงน้ำคือกิเลส ได้ก็ด้วยอาศัยศรัทธา

พึงสังเกตว่า สังคมไทยเราที่กลายเป็นดินแดนแห่งผ้ากาสาหวัดพร เป็นสยามเมืองยิ้ม เป็นดินแดนที่มากด้วยเมตตา ให้อภัย และอดทน สามารถลืมหืมความขุ่นข้องหมองใจ ความโกรธแค้น อวดมาตพยาบาทได้ในเวลาอันรวดเร็ว นั้น พื้นฐานที่สำคัญก็อยู่ที่เรื่องกรรม กับเรื่องสังสารวัฏที่มีการปลุกฝังกันมาโดยลำดับ แม้บางครั้ง บางคราวในแง่ของความเป็นจริง อาจไม่เป็นอย่างนั้นก็ได้ แต่ด้วยความเชื่ออย่างนั้น ก็ได้มีส่วนในการผลักดันให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลง

ในทางพฤติกรรม น้อมนำจิตวิญญาณของมนุษยชาติให้ได้สัมผัสหลักที่พึงพานักอย่างมั่นคง อย่างแนวความคิดสมัยโบราณ ที่สั่งสอนไว้ โดยอาศัยพื้นฐาน คือความกลัวของสิ่งมีชีวิต ที่ท่านบอกว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจำพวกสัตว์นั้น จะมีความเหมือนกัน คือ กาม กิณ นอน กลัว

ท่านได้นำความกลัวนั่นเอง มาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมความคิด คำพูด และการกระทำของบุคคล เริ่มต้นที่มีลักษณะเป็นคำขู่ โดยบอกว่า การกระทำของเรา การพูดของเรา จะมีคนคอยจดการกระทำของเราไว้ ถ้าทำชั่วจะจดไว้บนแผ่นหนังสุนัข ถ้าทำดีจะจดไว้บนแผ่นทองคำ

ประเด็นสำคัญไม่ใช่อยู่ที่จะมีผู้มาจดจริงหรือไม่ แต่จากพื้นฐานของความกลัวว่า ชื่อของตัวเองจะไปปรากฏในแผ่นหนังสุนัข และด้วยความอยากซึ่งเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ จะทำให้บุคคลเพียรพยายามกระทำความดี โดยมุ่งหวังที่จะมีชื่อ มีเสียงปรากฏอยู่ในแผ่นทองคำ

แน่นอน คนที่มีความเชื่อโดยอาศัยความกลัวในลักษณะนี้ จะสามารถควบคุมตัวเองได้ ทั้งต่อหน้าคนอื่น และลับหลังคนอื่น เพราะกลัวว่า ถ้าทำชั่วแล้วชื่อจะไปปรากฏบนหนังสุนัข จึงพร้อมที่จะทำความดีโดยความอยากที่จะมีชื่ออยู่ในแผ่นทองคำ

เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นมา ก็สามารถที่จะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือ ในการควบคุมความคิดการกระทำของตัวเองได้

ท่านก็อาศัยฐานความเชื่อเดิม บอกว่า การกระทำของบุคคลเราแต่ละคนนั้น อยู่ภายใต้การรับรู้ของเทวดาที่มีทิพยเนตร ที่มี

ทิพยकरण คือมีหูทิพย์ตาทิพย์ได้ยินได้เห็นการกระทำของเรา เป็น
สักขีพยานในการกระทำของเรา

จากพื้นฐานความคิดนี้เอง ทำให้สังคมไทยของเราได้รับการ
การหล่อเลี้ยงด้วยปรัชญาในการดำรงชีวิต ดูแล้วช่างแสนธรรมดา
แต่นั้นคือจุดที่ควบคุมความคิด คำพูด และการกระทำของบุคคล

โดยอาศัยพื้นฐานสำนึกที่ว่า ถ้าทำชั่ว ก็จะมีผีसाง
เทวดา เขาพร้อมที่จะงดเว้น ไม่กระทำความชั่วทั้งต่อหน้า และ
ลับหลังคนอื่น แต่เรื่องใดที่เป็นสิ่งดีงามบุคคลก็พร้อมที่จะกระทำ
โดยมีความรู้สึกศรัทธาเชื่อมั่นว่า การกระทำ คำพูด แม้แต่ความคิด
ของตนถึงคนอื่นจะไม่เห็น แต่ผีसाงเทวดาก็เห็น ผีसाงเทวดาก็เป็น
สักขีพยานให้

จากจิตสำนึกในลักษณะนี้ แขนอน แม้จะไม่มีผีसाงเทวดา
อยู่เลย แต่สิ่งนั้นคือเป้าหลอม ก่อให้เกิดเป็นมโนธรรม ที่ก่อให้เกิด
การควบคุมตัวเอง พร้อมที่จะงดเว้นความชั่ว ประพฤติ ปฏิบัติ
ความดีทั้งต่อหน้าและลับหลังคนอื่น จนมาถึงจุดหนึ่ง พื้นฐาน
ทางจิตสำนึกในลักษณะนี้ ได้แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็น
ประวัติศาสตร์ เป็นสังคม ที่สามารถพิสูจน์ทดสอบได้ว่า คนรุ่นก่อน
นั้นจะทำความดี เพราะมองเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นความดี โดยมีได้มุ่ง
ที่จะโฆษณาประชาสัมพันธ์ตนเองแต่ประการใด สิ่งใดที่เป็นความ
ดีงาม ท่านก็พร้อมที่จะกระทำ สิ่งใดที่เป็นความบกพร่องผิดพลาด
ท่านก็พร้อมที่จะงดเว้น และพร้อมที่จะกระทำความดีในที่ลับหลัง
คนอื่น จนเกิดมีความคิดมีความรู้สึกขึ้นมาอย่างที่ว่า ปิดทอง
หลังองค์พระ

การปิดทองพระนั้นก็คือ การกระทำความดี แต่ท่านสอนออกมาโดยอาศัยเป็นรูปธรรม อันที่จริงความเป็นพระนั้น ไม่ได้อยู่เฉพาะที่พระพักตร์ของพระเท่านั้นแต่หากหมายถึงทั้งองค์เลยทีเดียว ซึ่งความคิดของบุคคลในสังคมโดยมากนั้น เวลาจะปิดทองพระมักจะปิดกันที่พระพักตร์ จนพระพักตร์ของพระพุทธรูปเหมือนกับคนเป็นโรคผิวหนัง แทนที่จะชวนให้เกิดศรัทธาปสาทะ แต่กลับทำให้เกิดความสลดหดหู่ใจเมื่อประสบพบเห็นว่า ทำไมพระพักตร์อันสวยงามของพระพุทธรูป ที่สะท้อนให้เห็นถึงพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า กลับมีลักษณะเป็นตะปุ่มตะป่ำ เหงา หรือรอยดำดำต่างไปได้เช่นนี้

นี่เป็นเพราะคนมองเห็นว่า การปิดทองพระต้องปิดที่พระพักตร์ของพระ แต่ว่าคนที่เข้าใจว่า การทำความดีคือทำความดีนั้น จะมองเหมือนกับปิดทองพระ ว่าปิดตรงไหนก็คือปิดทองพระ ปิดข้างพระ ข้างหลังหรือแม้แต่ฐานก็คือปิดพระ ทำให้พร้อมจะปิดทองหลังพระก็คือทำความดี แม้คนอื่นจะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม

จากความคิดเหล่านี้ เมื่อได้รับการศึกษามากขึ้นก็จะกลายเป็น

หิริ ความละอายต่อบาป

โอดตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป อันเป็นมโนธรรม เป็นเทวธรรม คือธรรมะที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา และเป็นโลกपालธรรม คือเป็นธรรมะที่คุ้มครอง

ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า เมื่อใจของบุคคล ประกอบด้วย หิริ โอดตปปะแล้ว ความเชื่อดั้งเดิม ๓ ขั้นตอน จะมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ เพราะความเชื่อในแนวนั้น ที่จริงก็เป็นเหมือนนั่งร้าน ซึ่งจำเป็นจะ

ต้องใช้ ยามสร้างอาคารหรือสถานที่ต่างๆ แต่เมื่ออาคารหรือสถานที่ก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็รื้อนั่งร้านทิ้งไปได้

แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า ผีसाงเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายไม่ได้มีอยู่จริง อันที่จริง เรื่องเหล่านี้บางคนมักให้ความสำคัญแก่ตนเองจนลืมความเป็นจริงว่า ความมีอยู่ หรือไม่มีอยู่ของสิ่งทั้งหลายนั้น ไม่ได้เกี่ยวกับว่า ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ แต่ขึ้นอยู่กับว่า สิ่งนั้นมีหรือไม่มีเป็นประการสำคัญ

ดังนั้น ความมีอยู่ของผีสางเทวดา นรกสวรรค์กรรมและผลของกรรม แม้คนจะไม่เชื่อไปทั้งหมด แต่เมื่อสิ่งนั้นมีอยู่ สิ่งนั้นก็ต้องมีอยู่ ความเชื่อ หรือไม่เชื่อของคน ไม่สามารถจะเปลี่ยนสิ่งที่มีไม่ให้มี หรือสิ่งที่ไม่มีให้มีขึ้นมาได้

ในทำนองตรงกันข้าม ถ้าหากว่าสิ่งนั้นไม่มีอยู่จริง เช่นที่โบราณท่านพูดว่า หนวดเต่าเขากระต่าย ไม่มีอยู่โดยธรรมชาติ แม้คนทั่วโลกจะเชื่อว่า กระต่ายมีเขา เต่ามีหนวด กระต่ายก็คงไม่มีเขา และเต่าก็คงไม่มีหนวดอยู่นั่นเอง

ดังนั้น การที่บุคคลบางพวกหลงตัวเอง ให้ความสำคัญต่อความเชื่อของตัวเอง ปฏิเสธสิ่งทั้งหลายว่าเราไม่เชื่อในเรื่องเหล่านี้ ความไม่เชื่อของท่านจะไม่เปลี่ยนแปลงอะไรเลย

แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าเราจะอาศัยความเชื่อที่มีความสมเหตุสมผล คือเชื่อในกรรมที่เรียกว่า กัมมสกตาสัทธา เชื่อความมีอยู่ของกรรม ทั้งดีหรือไม่ดี หรือกลางๆ ซึ่งอันที่จริงแล้ว ชีวิตของเราตั้งแต่เกิดจนตายอยู่ในกระแสของกรรมมาตลอด ความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ ในชีวิตของบุคคลแต่ละคน ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับกรรม คือการกระทำของเขาเอง แม้จะมีบุคคลอื่น

เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่เขาก็มีส่วนร่วมในการกระทำเหล่านั้น อยู่ใน
ด้านใดด้านหนึ่งเสมอ วิปากสังขาร เชื่อถึงความมีอยู่แห่งผลของกรรม
เป็นทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และกัมมสกตาสังขาร เชื่อการที่สัตว์ทั้ง
หลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน

เรื่องนี้เป็นประเด็นที่ควรแก่การใช้ปัญญาพิจารณา
ตรวจสอบเป็นอย่างยิ่ง คือเรื่องกรรม ผลของกรรม และการที่สัตว์
ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน อันที่จริงแล้วเป็นปฏิภาณที่ต่อ
เนื่องกันไป เช่น เจตนารับประทานอาหารเป็นกรรม ความอิ่มเป็น
ผลของกรรม ใครรับประทานคนนั้นก็อิ่ม แสดงว่า แต่ละคนก็มี
กรรมเป็นของของตน การอ่านหนังสือเป็นกรรม ความรู้หนังสือเป็น
ผลของกรรม ใครอ่านหนังสือความรู้อีกก็เป็นของคนนั้น ไม่สามารถที่
จะแบ่งปันกันได้ ซึ่งก็เป็นเหตุผลปกติธรรมดา คือสามารถตรวจสอบ
ในเรื่องของความดีความชั่ว ความสุข ความทุกข์ เป็นต้นได้

ประเด็นสำคัญในเรื่องของกรรมนั้น ข้อที่ปรากฏอยู่ใน
คัมภีร์มากเป็นพิเศษ ก็คือข้อที่ทรงสอนให้พิจารณาบ่อยๆ
พิจารณาเนืองๆ พิจารณาอยู่เสมอ ในหมวดธรรมต่างๆ เป็น
อันมาก นั่นคือ

๑. กัมมัตสโกมहि เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตนทั้ง
ความดี ทั้งความชั่ว ทั้งสิ่งที่เป็นกลางๆ บุคคลมีความจงใจ มีเจตนา
กระทำลงไปทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา และทางใจ สิ่งนั้นก็จะเป็นของ
ของเรา เราสัมผัสความร้อน เราก็ร้อนเอง เราอาบน้ำ เราก็เย็นเอง
เรากินอาหาร เราก็อิ่มเอง แต่ถ้าหากว่าสิ่งที่เราทำพูดคิดนั้น เป็น
การได้มาในทางที่ไม่ชอบไม่ควร ผลคือความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้น
แก่เราเอง

บางครั้งบางคราว ผลกับเหตุ^{นั้น} จะมีความใกล้เคียง คือห่างกัน แต่เพียงสังเกตตัวอย่างง่าย ๆ เช่น เราจุดไฟในที่แห่งหนึ่ง ไฟลุกลามไปไหม้ในที่หนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปอีกหลายกิโล ตามว่าใครเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องของไฟไหม้ ก็จะมีการสืบสวนดูว่าต้นเพลิงมาจากไหน ? ใครเป็นเหตุให้เกิดต้นเพลิงนั้น ? คนนั้นก็ต้องรับผิดชอบต่อผลที่เกิดจากต้นเพลิงนั้น ซึ่งไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า คนเราเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตนอย่างแท้จริง

๒. กัมมทายาทิ เป็นผู้รับผลของกรรม บางที่ท่านเรียกว่าเป็นทายาทของกรรม โดยจะทำอะไรก็ตาม ที่จริงแล้วก็สามารถมองได้ในชีวิตประจำวัน อย่างโคลงที่ท่านนิพนธ์ไว้ว่า

๑ ให้ท่านท่านจักให้	ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง	นอบไหว้
รักท่านท่านจักครอง	ความรัก เรานา
สามสิ่งนี้เว้นไว้	แต่ผู้ทรชน

จะเห็นได้ว่า การที่คนอื่นให้แก่เรานั้น เกิดขึ้นจาก การให้ของเรา การที่บุคคลอื่นไหว้เรา ก็เกิดขึ้นจากการไหว้ของเรา การที่คนอื่นยิ้มกับเรา ก็เกิดขึ้นจากการที่เรายิ้มกับเขา หมายความว่า ถ้าบุคคลต้องการผลที่พึงปรารถนา ก็ต้องสร้างเหตุในทางที่พึงปรารถนา ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็เหมือนเงาในกระจก ถ้าท่านต้องการให้เงายิ้มกับท่าน ท่านต้องยิ้มก่อน แล้วเงาก็จะยิ้มกับท่านเอง โลกก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้าท่านต้องการให้โลกยิ้มกับท่าน ท่านก็ต้องยิ้มกับโลกก่อน

ดังนั้น คนเราแต่ละคนจึงเป็น ทายาท คือเป็นผู้รับผลของกรรม แต่เนื่องจากผลบางอย่าง มันขึ้นอยู่กับเหตุในลักษณะดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าทรงอุปมาไว้เหมือนการปลูกพืช ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชว่าจะให้ผลเร็ว หรือให้ผลช้า แต่จริงๆ แล้ว เราเริ่มได้รับผลในขณะนั้น คือ ได้เป็นผู้ปลูกพืช ได้ต้นพืช ได้เป็นเจ้าของของพืช ได้กิ่ง ได้ใบ ได้ดอก ได้ผล ของพืช ในโอกาสอันสมควรแก่ชนิดของพืชเหล่านั้น

จะเห็นได้ว่า แม้ในการทำความดี ทำความชั่ว ก็เป็นเช่นนั้น เช่น นาย ก. ฆ่าคนตาย นาย ข. จะขอติดคุกแทน จะไม่มีใครยอมให้ติด เพราะเหตุนั้นไม่ใช่เป็นของนาย ข. แต่เหตุนั้นเป็นของนาย ก. นาย ก. จะต้องติดคุกด้วยตัวของเขาเอง ตามสมควรแก่คำพิพากษาของศาล

๓. กัมมโยนิ เรามีกรรมเป็นกำเนิด แต่การเกิดเป็นคนดี เกิดในสกุลที่ดี เกิดในภพภูมิที่ดี หรือเป็นคนดีในขณะนั้นๆ หรือเป็นคนชั่วในขณะนั้น มันเกิดขึ้นจากกรรม คือการกระทำของเรา กัมมโยนิ แปลว่า กำเนิด เราอยู่ดีๆ ถ้าเกิดไปฆ่าคนเข้า เราก็เป็นฆาตกร ถ้าไปลักของของผู้อื่น เราก็เป็นขโมย ถ้าไปช่วยคนตกทุกข์ได้ยาก เราก็เป็นผู้ใจบุญ ถ้าไปพูดจาชี้แจงแสดงเหตุแสดงผลให้คนเขายอมรับ เราก็กลายเป็นนักปราชญ์ จะเห็นได้ว่า สถานะของคนจะเปลี่ยนไปในขณะนั้นๆ อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า คนเป็นชวานาก็เพราะการทำนา คนเป็นพ่อค้าก็เพราะเขาค้าขาย แสดงว่า คนเขาทำก่อนแล้วกำเนิดเขาก็จะเปลี่ยนไปตามสิ่งที่เขาทำ

อย่างที่สำนวนจีนพูดว่า “ก็เราดูหมิ่นตนเองก่อนแล้ว จึงถูกคนอื่นเขาดูหมิ่น” เช่น คนที่ถูกเรียกว่าโจรหรือขี้ขโมย หรือ

เรียกว่าคนหลอกหลวง ก็เพราะเขาเป็นใจก่อน เป็นคนขโมยก่อน เป็นคนหลอกหลวงก่อน เขาจึงถูกคนอื่นเรียกตามการกระทำของเขา

ดังนั้น แม้การเกิด ในกำเนิด ในภพ ในภูมิต่างๆ ดังที่ได้แสดงมาแล้ว ก็เป็นเรื่องของกัมมโยนิ กรรมเป็นผู้นำไปเกิดตามสมควรแก่เหตุที่เขาได้ประกอบได้กระทำลงไป สุขก็ได้ ทุกข์ก็ได้ หรือสวรรค์ก็ได้ นรกก็ได้ แต่แท้จริงแล้ว ความเป็นสวรรค์เป็นนรกนั้น คือมีอารมณ์เลิศ มีความดีใจ มีความเสียใจ เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ แล้ว แสดงว่าสัมผัสสนรกสวรรค์อยู่ภายในใจก่อนแล้ว นรกสวรรค์ในโลกจึงได้บังเกิดขึ้นซึ่งก็เป็นทำนองเดียวกับคนเรา ที่ต้องการจะเป็นครู เป็นแพทย์ เป็นพยาบาล กรรมคือการศึกษาล่าเรียนของเขานั้นเอง เมื่ออยู่ในจุดหนึ่ง ทำหน้าที่ของครูได้ ทำหน้าที่ของแพทย์ได้ ทำหน้าที่ของพยาบาลได้ เขาก็เป็นครู เป็นแพทย์ เป็นพยาบาล โดยกรรมคือการกระทำของเขาเอง

ซึ่งในกรณีนี้แสดงให้เห็นว่า การเรียนแพทย์ เรียนพยาบาล เรียนครู ก็เป็นชนกกรรม คือทำให้เขาเกิดเป็นนักเรียนแพทย์ นักเรียนพยาบาล นักเรียนครู แล้วจะมีกรรมอุปถัมภ์ กรรมเบียดเบียน กรรมบีบคั้น กรรมตัดรอน ตามสมควรแก่กรณีที่เกิดขึ้น แม้ในช่วงสั้น ๆ ของชีวิต

๔. กัมมพันธุ์ มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ หรือเป็นพืช หรือเป็นพวกฟอง ข้อนี้ฟังดูพันธุ์คือพืชเสียก่อน คือ เหมือนชนิดของต้นไม้ แม้ชนิดเดียวกัน แต่เนื่องจากปลูกพืชนั้นไม่เหมือนกัน จึงมีรสชาติหวานเปรี้ยวผิดกันมีขนาดเล็กใหญ่ไม่เท่ากัน

คนเรานั้น มีกรรมที่เป็นพืชแตกต่างกัน จึงเริ่มมีความแตกต่างกันมาตั้งแต่เกิด เพราะเชื้อสายหรือพืชของบุคคลเหล่านั้น

ไม่เหมือนกัน และจุดแตกต่างกัน มีทั้งในส่วนอดีตและส่วนในปัจจุบัน

ประการต่อไป คือ เผ่าพันธุ์พวกพ้อง หมายถึง ตราบใดที่เรายังมีกรรมนั้นอยู่ ตราบนั้น กรรมนั้นก็อำนวยผลให้แก่เรา ตามสมควรแก่กรรม ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงนี้ได้ เช่น ทำชั่วต้องติดคุก ตราบใดที่ผลกรรม ยังไม่หมดก็ต้องอยู่ในคุก แต่เมื่อผลกรรมหมดแล้วจะขออยู่ในคุก เขาก็ไม่ให้อยู่ ถ้าต้องการจะอยู่ก็ต้องสร้างเหตุเพื่อให้เกิดในคุกต่อไปใหม่ ก็จะได้อยู่ในใหม่

ในกรณีที่สร้างสมความดีเอาไว้ อยู่ในฐานะตำแหน่งต่างๆ ตราบใดที่ กรรมคือการกระทำ หรือภาระหน้าที่เหล่านั้นของเรา ยังไม่เสร็จ เราก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น จะไปไหนมาไหนก็อยู่ด้วยกรรมนั้น

ดังนั้น บางครั้ง ทรงสอนให้บุคคลมองในเชิงเปรียบเทียบ เช่น ความชั่วติดตามบุคคลไปเหมือนล้อเกวียนติดตามรอยเท้าโคไป พุดง่าย ๆ ว่า เหมือนความผิดที่เป็นชนักติดตัวบุคคลไป ผังแน่นอยู่ภายในใจของบุคคล สร้างความเดือดร้อน ความหวาดระแวง ความวิตกกังวลให้เกิดขึ้นแก่บุคคลอยู่ทุกหนทุกแห่ง แม้จะข้ามน้ำข้ามทะเลไปอยู่ที่อื่นแล้ว ความคิดถึงความชั่วก็ยังมีอยู่ภายในใจ

ส่วนความดีนั้น ทรงอุปมาเหมือนกับเงาที่ติดตามบุคคลไป อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า

บุคคลผู้จะต้องตายในโลกนี้ ทำบุญและบาปอย่างใดอย่างหนึ่งเอาไว้ บุญและบาปนั้นจะเป็นของบุคคลผู้นั้นโดยแท้ บุญและบาปนั้นจะติดตามบุคคลนั้นไปเหมือนเงาที่ติดตามตนไปฉะนั้น

แสดงว่า กรรมพวกนี้ก็เป็พวกพ้อง เป็นเผ่าพันธุ์เป็นพืช
ที่จะทำให้บุคคลเหล่านั้นเป็นไปตามสมควรแก่กรรมของเขา

๕. กัมมปฏิสรโณเรามีกรรมคือการกระทำเป็นที่พึงอาศัย
จะดีก็เพราะการกระทำของเรา จะไม่ดีก็เพราะการกระทำของเรา
หรือจะกลางๆ ก็เพราะการกระทำของเรา

ข้อนี้พึงสังเกต อย่างบุคคลที่ประกอบอาชีพปฏิบัติภารกิจ
การงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความซื่อสัตย์สุจริตนั้นจะเป็น
ที่พึ่งพำนักของบุคคลเหล่านั้นอย่างที่ท่านแสดงไว้ว่า สุจริตคือ
เกราะบัง ศาสตร์พร้อง แม้จะมีการใส่ร้ายป้ายสีจากบุคคลผู้ไม่
หวังดี จะโดยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ตาม แต่ในที่สุดผลก็ออกมาตามลักษณะ
ที่เราพูดกันว่า

ของดีดีเด็ดเหมือนเพชรเหมือนทอง

ถึงไร้เจ้าของก็เหมือนตัวยัง

ถึงซ่อนตุ้ดูดถึงชุดหลุมฝัง

คงมีวันปลั่งอหลังชูเอย

ถึงกับพูดกันว่า คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ข้อสำคัญ
ว่าต้องให้ดีจริงเท่านั้น ปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างมากใน
ปัจจุบันตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นที่คนมักจะบ่นกันว่า

ทำดีไม่ได้ดี หรือทำชั่วกลับได้ดี

จึงอยากขอร้องเพื่อให้ทบทวนว่าเป็นไปได้ใหม่ที่ประเมินตัว
เองสูงไป หรือหลงตนเอง เข้าใจว่าสิ่งที่ตนทำนั้น คือความดี เพราะ
นิยามความหมายของคำว่าความดี ยังมีความสับสนอยู่ภายใน
จิตใจของบุคคล และตามทัศนคติของสังคม บางครั้งก็มีความขัด
แย้งกัน เช่นว่า

พ่อไปขโมยอาหารจากชาวบ้านมาเลี้ยงลูกซึ่งกำลังหิวโหย คนจะมองจากมุมไหน ถ้าจะมองจากมุมของการลักขโมยก็เป็นบาปกรรม ถ้ามองจากการเอาอาหารมาให้ลูกก็ถือว่าเป็นการกระทำหน้าที่ของพ่อ

แต่ในแง่ของศีลธรรมก็ผิดศีลธรรม ในแง่ของกฎหมายเขาคงผิดกฎหมายในกรณีของการลักขโมย มิใช่กรณีของการเลี้ยงดูลูกของตัวเองซึ่งต้องทำตามหน้าที่ แต่ถ้าคนเราเปิดโอกาสให้ทำทุจริต เพราะอ้างเหตุการณ์ดูแลครอบครัว เป็นต้น ก็จะเป็นเช่นเดียวกับเรื่อง ธัญญชานีพราหมณ์ที่กล่าวมาแล้ว ในที่สุด สังคมก็จะอยู่กันไม่ได้ คนก็ใช้ข้ออ้างเหล่านี้ เพื่อทำความชั่วได้ตลอดไป

ดังนั้น กรรมจึงเป็นที่พึงแก่บุคคลตามสมควรแก่กรณีของการกระทำนั้นๆ

แต่เมื่อมองการกระทำออกไปให้ชัดเจน ในแง่ของพระวินัยซึ่งเป็นหลักทางรัฐศาสตร์ พระพุทธเจ้าทรงวางกฎเอาไว้ว่า

ให้บุคคลพิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ให้ความเคารพนับถือแก่บุคคลผู้ควรแก่การเคารพนับถือ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรแก่การเคารพนับถือ

พิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ยกย่องบุคคลผู้ที่ควรยกย่อง เมื่อเขามีการกระทำที่ควรแก่การยกย่อง

พิจารณาเทียบเคียงโดยรอบคอบแล้ว ตำหนิคนที่ควรตำหนิ เมื่อเขามีการกระทำที่ควรตำหนิ

ข้อนี้จะเห็นได้ชัดว่า จุดที่ทรงสอนนั้นคือกรรมได้แก่การกระทำของเขา ซึ่งไม่ใช่ดีตลอดไป หรือชั่วตลอดไป ในข้อที่ควรยกย่อง ก็ยกย่อง ข้อที่ควรตำหนิ ก็ตำหนิ เช่นเดียวกับผ้าผืนหนึ่ง สีขาวก็บอกว่าขาว ถ้าเป็นผ้าสีดำ ก็ต้องบอกว่าดำ เป็นการพูดตามความเป็นจริงที่ปรากฏในขณะนั้นๆ

ฉะนั้น ความตระหนักว่า ชีวิตแต่ละชีวิต มีกรรมเป็นที่พึงพำนักอาศัย ทั้งในแต่ละขณะ ตลอดถึงในช่วงยาวๆ และช่วงข้ามภพข้ามชาติ ปัญหาสำคัญว่าบุคคลจะอาศัยอะไร อกุศลกรรมก็อาศัยได้ แต่เป็นการอาศัยไปสู่นรก กุศลกรรมก็อาศัยได้ เป็นการอาศัยไปสู่สุคติ ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ต้องการจะอาศัยอะไร ย่อมอยู่ที่ตัวบุคคลนั้นว่า ต้องการจะไปไหน ทั้งสองประการนั้นสามารถอาศัยได้ด้วยกัน

คนไม่ต้องการอยู่ในบ้าน ต้องการอยู่ในคุก ประกอบอาชญากรรมก็ไปอยู่ในคุกได้ คนต้องการอยู่อย่างสงบ ก็ทำกรรมเพื่อให้เกิดความสงบ ก็อยู่ในที่สงบได้ ซึ่งเราก็เห็นกันได้ในปัจจุบันว่า ชีวิตเรานั้นต้องอิงอาศัยกรรม คือการกระทำของเราเองอยู่ตลอด

ดังนั้นจึงทรงตอกย้ำเอาไว้ว่า “บุคคลทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” และในช่วงหลังนี้ บางครั้งก็ทรงแสดงว่า “กรรมเป็นผู้จำแนกแบ่งแยก ให้คน ลัทธิเถวทราม และประณิตแตกต่างกัน”

ประเด็นของกรรมจึงเป็นประเด็นที่ควรจะมีมองอย่างต่อเนื่อง โดยเชื่อมโยงการกระทำของตนในอดีตมาพิจารณาถึงผลที่ได้รับในปัจจุบัน โดยเชื่อมโยงให้ได้ว่า ผลเหล่านั้นเกิดขึ้นมาจากเหตุอะไร โดยอาศัยบทเรียนที่ปรากฏในปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า

ส่วนของความดีงาม เป็นเรื่องที่จะต้องทำต่อไป
ส่วนที่เป็นความผิดพลาดบกพร่อง เป็นเรื่องที่จะต้อง
เกิดความหลาบจำ แล้วงดเว้นไม่กระทำ

ถ้าทำได้แบบนี้ บุคคลก็จะสัมผัสสวรรค์ คือ อารมณ์อัน
เลิศในชาติปัจจุบัน พรหมโลกก็อยู่ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
ในปัจจุบัน ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็จะสัมผัสผลสูงสุด คือ มรรค ผล
นิพพาน

ดังนั้น บนเส้นทางของการไปสู่มรรคผลนิพพานที่จริงแล้ว
ก็เป็นเรื่องของกุศลกรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ จึงมีลักษณะ
เป็นกุศลกรรม ประเภท วิวัฏฏคามิกุศล คือเป็นกุศลที่ทำให้บุคคล
หมุ่นวนอยู่ในสังสารวัฏ ตราบเท่าที่อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ
ยังไม่สมบูรณ์ แต่เมื่ออริยมรรคทั้ง ๘ ประการ เข้าถึงความสมบูรณ์
ก็สร้างขึ้นมาสัมมาญาณะ คือ ความรู้ในทางที่ชอบ

องค์อริยมรรค ๘ ประการ ก็ยังคงเป็น โลกียธรรมอยู่นั่นเอง
เพียงแต่เป็นเครื่องส่งบุคคลให้เข้าถึงสัมมาญาณ คือความรู้ในทาง
ที่ชอบ และ สัมมาวิมุตติ คือจิตจะหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส
และเพลิงทุกข์ในทางที่ชอบ เมื่อนั้นแหละจึงจะเข้าถึงส่วนที่เป็น
วิวัฏฏคามิกุศล จริงๆ

หลักการเหล่านี้ท่านได้แสดงไว้ว่า “ทุกข์นั้นมีอยู่ แต่ผู้เห็น
ทุกข์ไม่ค้อยจะมี เหตุให้เกิดทุกข์มีอยู่ แต่ผู้เห็นเหตุให้เกิด
ทุกข์ไม่ค้อยจะมี ความดับทุกข์มีอยู่ แต่ผู้จะดับทุกข์ไม่ค้อยจะมี
ทางนั้นมียอยู่ แต่คนที่จะเดินไปบนหนทางนั้นไม่ค้อยจะมี”

พระพุทธรูปศาสนามันนั้น ได้แสดงหลักธรรมไว้ทั้งสองระดับ ดัง
กล่าวแล้ว ตราบใดที่ท่านยังคิดว่า ท่านยังไม่สามารถหลุดพ้นจาก

สังสารวัฏได้ หรือแม้จะมุ่งหมายจะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ ตราบนั้น การละบาป การบำเพ็ญบุญ การทำจิตให้ผ่องแผ้วเป็นกรณียะที่จะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

บาปนั้น เมื่อลดลงไป บุญก็จะเพิ่มขึ้น ความสะอาดแห่งจิตใจก็จะปรากฏมากยิ่งขึ้น

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เมื่อมองจากผลของการประพฤติปฏิบัติแล้ว จะมาสรุปรวมลงที่พระพุทธคุณ ด้วยความเชื่ออย่างไร ด้วยการปฏิบัติอย่างไรก็ตาม ที่เมื่อทำไปแล้ว ปัญญาได้บังเกิดขึ้นภายในจิต แต่เมื่อปัญญาบังเกิดขึ้นนั้น กิเลสมีประเภทต่างๆ ได้มีการลดละบรรเทาเบาบางลงไป ผู้ปฏิบัติจะต้องเห็นพ้องกันทั้งสองอย่าง คือเห็นทั้งตัวปัญญาที่เกิดขึ้น และเห็นทั้งการลดไปแห่งกิเลส เหมือนกับเปิดแสงสว่าง เห็นแสงสว่างเกิดขึ้นและเห็นความมืดหายไปต้องเห็นได้ทั้งสองอย่างต่อเนื่องกัน จากนั้น จะต้องเห็นใจของตนที่กอปรด้วยความเมตตา กรุณาต่อคนอื่น ต่อสัตว์อื่น

นั่นแหละ คือเส้นทางของความเป็นพุทธะ ที่ได้ชื่อว่า เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

เพื่อจะเป็นการเพิ่มพูนศรัทธาปสาทะว่า ถ้าผู้ศึกษาสนใจในเรื่องของกรรม และเรื่องสังสารวัฏ ให้เพิ่มขึ้น ภาคสุดท้ายจึงได้ขออนุญาตต่อหลวงพ่อพุทธทาส แห่งสวนโมกขลาราม โดยนำเอาพระสูตรที่ท่านได้แปลมาจากพระไตรปิฎกหลายเล่ม รวบรวมเรียบเรียงพิมพ์เผยแพร่ไว้ในหนังสือ **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์** มาเป็นหลักในการศึกษา สอบทาน พินิจพิจารณา ด้วยอาศัยปัญญาพิจารณาสอดส่องตามเรื่องราวที่ปรากฏในภาคนี้

ก็จะเห็นได้ว่า มีทั้งกรรม ๑๒ ประการ มีทั้งสังสารวัฏในลักษณะต่างๆ ซึ่งแต่ละอย่างเป็นเรื่องของกิเลส เรื่องของกรรม และวิบากของกรรม ที่นำไปให้มีการหมุนวนอยู่ เป็นผลให้กลายเป็นภวจักร คือ กิเลสกรรม ผลของกรรม อันเป็นวงจรของชีวิตในแต่ละขณะในแต่ละวัน เดือน ปี ชาติ หลายๆ ชาติ จนไม่อาจจะนับได้ตราบเท่าที่กิเลสยังไม่หมดสิ้นไป

พระโสภณคณาภรณ์*

พฤษภาคม ๒๕๒๗

เรื่องการทำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ ซึ่งเต็มไปด้วย ทิวฐานุคติอันสาวกในภายหลัง พึงดำเนินตาม คำชี้แจงเฉพาะภาคนี้

เรื่องราวที่กล่าวถึงพระชาติในอดีตของพระองค์ ซึ่งข้าพเจ้า
ประมวลมาไว้ในภาคนี้ นั้น เลือกรวบแต่เรื่องที่มีในคัมภีร์ชั้นบาลี
พระไตรปิฎก เว้นเรื่องจำพวกที่เราเรียกกันว่า “ชาดก” และอรรถ
กถาเสีย จึงได้มาไม่กี่เรื่อง สำหรับห้องเรื่องชาดก (อรรถกถาชาดก)
ที่มีตอนประชุมกลับชาติเป็นพระพุทธภษิต ดังที่เราเคยอ่านกัน
ทั่วไปนั้น ไม่มีในบาลี จึงมิได้นำเรื่องประเภทนี้มารวบรวมไว้ด้วย
และมีมากมายจนเหลือที่จะรวบรวมมา

อนึ่ง เฉพาะคัมภีร์บาลีจริยาปิฎก ซึ่งมีอยู่ ๓๕ เรื่องนั้น
ได้ประมวลมาไว้ในที่นี้เพียง ๘ เรื่อง เลือกรวบเฉพาะแปลกกัน และ
จัดได้ตอนปลายของภาคอีกพวกหนึ่ง นอกจากเรื่องมหาทักษณจริยา
ซึ่งใส่ไว้ตอนกลาง

ประการหนึ่ง; การที่นำเรื่องบุรพชาติของพระองค์มา
กล่าวไว้ในเรื่อง “พุทธประวัติจากพระโอษฐ์” นี้ มีความมุ่งหมาย
ให้ผู้อ่านกำหนดพิจารณาให้เห็นพระพุทธรจริยา ที่เรียกว่าการสร้าง
บารมี หรือสั่งสมความดีของพระองค์ เพื่อถือเอาเป็นทิวฐานุคติ
เครื่องดำเนินตาม มิได้มุ่งเล่านิยาย, เพราะหนังสือเล่มนี้มุ่งกล่าว
หนักไปทางธรรม แทนการกล่าวหนักไปทางนิยายหรือตำนานดังที่
เคยปรารภมาแล้วข้างต้นเท่านั้น

ต้องท่องเที่ยวมาแล้ว เพราะไม่รู้อริยสัจ^๑

ภิกษุ ท. ! เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด ซึ่งอริยสัจสี่อย่าง เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไปแล้วในวัฏฏสงสารตลอดกาลยี่ดยาวนานถึงเพียงนี้. ภิกษุ ท. ! เพราะไม่รู้ถึง เพราะไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจสี่อย่างเหล่าไหนเล่า? สี่อย่างคือ อริยสัจคือทุกข์, อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์. อริยสัจคือ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. ภิกษุ ท. ! เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด ซึ่งอริยสัจสี่ ประการเหล่านี้แล, เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏตลอดกาลยี่ดยาวนานถึงเพียงนี้.

ตลอดวัฏฏสงสารของพระองค์

ไม่เคยทรงบังเกิด ในชั้นสุทธาวาส^๒

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์ มีได้เพราะการท่องเที่ยวในสังสารวัฏ” สารีบุตร ! ก็สังสารวัฏที่เราไม่เคยท่องเที่ยวมาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยี่ดยาวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย, เว้นเสียแต่ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร ! ถ้าเราท่องเที่ยวไปในหมู่เทพเหล่าสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย. (ยอมปรินิพพานในภพนั้น)

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๔๑/๑๖๙๘, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โกฏคามแขวงวัชชี.

๒. บาลี มหาสีหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๖๒/๑๘๗, ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่วนสันตภิไถลกรุงเวสาลี.

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการอุบัติ (บังเกิด).” สารีบุตร ! ก็การบังเกิดที่เราไม่เคยบังเกิดมาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยี่ดยาวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย (ย่อมนิพนพานในภพนั้น)

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะภพเป็นที่อยู่อาศัย.” สารีบุตร ! ก็ภพที่เราไม่เคยอยู่อาศัยมาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยี่ดยาวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การอยู่อาศัยด้วยหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร ! ถ้าเราบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย, (ย่อมนิพนพานในภพนั้น).

ในวัฏฏสงสารที่ล่วงมาแล้ว เคยทรงบูชาัญญูและบำเรอไฟแล้วอย่างมาก^๑

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการบูชาัญญู” สารีบุตร ! ก็ัญญูที่เรายังไม่เคยบูชามาแล้วแต่หลัง ตลอดการท่องเที่ยวอันยี่ดยาวนาน เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นกษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกบ้าง เป็นพราหมณ์ มหาศาลบ้าง นั้น, หาได้ไม่ง่ายเลย.

๑. บาลี มหาสิหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๖๓/๑๙๐, ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่วนสันทีใกล้
กรุงเวสาลี

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการบำเรอไฟ” สารีบุตร ! ก็ไฟที่เรายังไม่เคยบูชามาแล้วแต่หลัง ตลอดการท่องเทียวอันยืดยาวนาน เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นกษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกบ้าง เป็นพราหมณ์มหาศาลบ้าง นั้น หาได้ไม่ง่ายเลย

๖ ทัศนฐานะคติแห่งความดีที่ทรงสั่งสมไว้แต่ภพก่อน ๆ °

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้บากบั่นในกุศล ถิ่นมั่นในกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต, ในการบริจาคทาน การสมาทานศีล การรักษาศูโบสถ์ การปฏิบัติมารดาบิดา การปฏิบัติสมณพราหมณ์ การอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล และในอิฏฐุศลธรรมอย่างอื่น ๆ เพราะได้กระทำ ได้สั่งสม ได้พอกพูน ได้มีวัสมุกรรมนั้น ๆ ไว้ภายหลังแต่การตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้นำสุขมาสู่มหาชน เป็นผู้บรหฺมเทภักย์ คือความสะดุ้งหวาดเสียว จัดการคุ้มครองรักษาโดยธรรม ได้อวยทานพร้อมทั้งบริกขาร ฯ...ได้เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต วาจาเสียดสังฆาตตรา และอาชญาที่มีความละเอียดเอ็นดู กรุณาเกื้อกูลแก่สัตว์มีชีวิตทั้งปวง ฯ...ได้เป็นผู้ให้ทานด้วยของควรเคี้ยว ควรบริโภค ควรดื่ม ควรจับ

๑. บาลี ลักษณะสูตร ปา.ที่. ๑๑/๑๕๗/๑๓๑, ตรีสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวันใกล้กรุงสาวัตถี.

ควรดื่ม อันมีรสประณีต ฯ...ได้ส่งเคราะห์ให้ผู้อื่นด้วยการส่งเคราะห์ ทั้งสี่ คือ การให้สิ่งของ, วาจาที่ไพเราะ, การประพฤติประโยชน์ ท่าน, และความวางตนเสมอกัน ฯ...ได้เป็นผู้กล่าววาจาประกอบด้วย อรรถด้วยธรรม แนะนำชนเป็นอันมาก, เป็นผู้นำประโยชน์สุขมาสู่ ชนทั้งหลาย ตนเองก็เป็นผู้บูชาธรรม ฯ. เพราะได้กระทำ ได้สั่งสม พอกพูน มั่วสมกุศลกรรมนั้นๆ ไว้ ภายหลังจากแต่การตาย เพราะ กายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้ เป็นผู้สอนศิลปวิทยาการ ข้อปฏิบัติ, ด้วยความเคารพ ด้วยหวังว่า สัตว์เหล่านั้นพึงรู้ได้รวดเร็วพึงปฏิบัติได้รวดเร็วไม่พึงโศกเศร้าสิ้นกาล นาน ฯ...ได้เป็นผู้เข้าไปหาสมณพราหมณ์แล้ว สอบถามว่า “ท่าน ผู้เจริญ ! อะไรเป็นกุศล อะไรไม่เป็นอกุศล อะไรมีโทษ, อะไรไม่มี โทษ อะไรควรเสพ, อะไรไม่ควรเสพ ทำอย่างไรไม่มีประโยชน์ เป็นทุกข์ไปนาน ทำอย่างไรมีประโยชน์ เป็นสุขไปนาน ฯ...ได้เป็น ผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้น, แม้ชนเป็นอันมากกว่ากล่าวเอา ก็ไม่เอาใจใส่ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่คุมแค้น, ไม่แสดงความโกรธ ความร้ายกาจ ความเสียใจ ให้ปรากฏ ทั้งเป็นผู้ให้ทานผ้าที่ทำด้วย เปลือกไม้ ผ้าด้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ สำหรับลาดและนุ่งห่มอันมี เนื้อละเอียด, ฯลฯ

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้สमानญาติมิตร สหายชาวเกลอ ผู้เห็นห่างแยกกันไปนาน, ได้สमानมิตรระหว่างมารดา กับบุตร บุตรกับมารดา, บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องชายและพี่น้องหญิง พี่น้องหญิงกับพี่น้องชาย; ครั้นทำความสามัคคีได้แล้วก็พลอยชื่นชมยินดีด้วย ฯ...ได้เป็นผู้

สังเกตรู้ขั้นเชิงของมหาชน. รู้ได้สม่าเสมอ รู้ได้เอง รู้จักบุรุษธรรมดา รู้จักบุรุษพิเศษว่าผู้นี้ๆ ควรแก่สิ่งนี้ๆ: ได้เป็นผู้ทำประโยชน์อย่างพิเศษให้แก่ชนเหล่านั้น ฯ ...ได้เป็นผู้ใคร่ต่อประโยชน์ ต่อความ เกื้อกูล ความผาสุก ความเกษมจากโยคะ แก่ชนเป็นอันมาก ว่า ไฉนหนอ ชนเหล่านี้พึงเจริญด้วยศรัทธา ศิล การศึกษา ความรู้ ความเพียร ธรรมปัญญา ทริพย์และข้าวเปลือก นาและสวน สัตว์สองเท้าสี่เท้า บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และด้วยญาติมิตร พวกพ้อง. ฯลฯ

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน ได้เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยมือก็ตาม ด้วย ก้อนดินก็ตาม ท่อนไม้ก็ตาม ศาสตราก็ตาม ฯ ...ได้เป็นผู้ไม่ถลึงตา ไม่ค้อนควัก ไม่จ้องลับหลัง เป็นผู้เข้มข้ม มองดูตรงๆ มองดูผู้อื่น ด้วยสายตาอันแสดงความรัก ฯ ...ได้เป็นหัวหน้าของชนเป็นอันมาก ในกุศลกิจทั้งหลาย ได้เป็นประธานของหมู่ชนผู้ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ในการจำแนกทาน การสมาทานศีล การอยู่ อุโบสถ การประพฤติเกื้อกูลแก่มารดาบิดา สมณพราหมณ์, การ นบนอบน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล, ในอธิกุศลธรรมอย่างใดอย่าง หนึ่ง ฯ ได้เป็นผู้ละเว้นจากมุสาวาท, พุดคำจริง หลังคำสัจเพียงแท้ ซื่อตรง ไม่หลอกลวงโลก, ฯลฯ.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้ละวาจาส่อเสียด (คือพุดยุให้เขาแตกกัน), คือไม่ฟังจาก ช้างนี้ แล้วไปบอกช้างโน้นเพื่อทำลายช้างนี้ ไม่ฟังจากช้างโน้น แล้วมาบอกช้างนี้เพื่อทำลายช้างโน้น, แต่เป็นผู้ที่สมานพวกที่ แตกกันแล้วให้กลับคืนดีกัน และส่งเสริมพวกที่พร้อมเพรียงกัน ฯ

...ได้เป็นผู้ละเว้นการกล่าวคำหยาบ กล่าวแต่วาจาที่ไม่มีโทษ เป็นสุขแก่หู เป็นที่ตั้งแห่งความรักซึ่มซาบถึงใจ เป็นคำพูดของชาวเมือง เป็นที่พอใจและชอบใจของชนเป็นอันมาก, ฯลฯ.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้ละเว้นการพูดเพ้อเจ้อ, เป็นผู้กล่าวควรแก่เวลา กล่าวคำจริง กล่าวเป็นธรรม กล่าวมีอรรถ กล่าวเป็นระเบียบ กล่าวมีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่สุดประกอบด้วยประโยชน์ ฯ ...ได้เป็นผู้ละมิจฉาชีพ, มีการเลี้ยงชีพชอบ เว้นจากการข้อโกง การหลอกหลวงคดโกงด้วยเครื่องชั่ง เครื่องตวง เครื่องวัด, เว้นจากการตัด การฆ่า การผูกมัด การทำร้าย การปล้น การกรรโชก, ฯลฯ.

เคยทรงบังเกิดเป็นมหาพรหม สักกะ ฯลฯ °

ภิกษุ ท.! แต่ชาติที่แล้วมาแต่อดีต ตถาคตได้เคยเจริญเมตตาวาณานาตลอด ๗ ปี จึงไม่เคยมาบังเกิดในโลกมนุษย์นี้ตลอด ๗ สังวัฏฏกัปป์ และวิวัฏฏกัปป์. ในระหว่างกาลอันเป็นสังวัฏฏกัปป์นั้น เราได้บังเกิดในอามัสสรพรหม. ในระหว่างกาลอันเป็นวิวัฏฏกัปป์นั้น เราก็ดำอยู่พรหมวิมานอันว่างเปล่าแล้ว.

ภิกษุ ท.! ในกัปป์นั้น เราได้เคยเป็นพรหม ได้เคยเป็นมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครครอบงำได้ เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวงโดยเด็ดขาด เป็นผู้มียอำนาจสูงสุด.

ภิกษุ ท.! เราได้เคยเป็นสັกกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา นับได้ ๓๖ ครั้ง. เราได้เคยเป็นราชาจักรพรรดิ ผู้ประกอบด้วยธรรม เป็นพระราชบิดาโดยธรรม มีแว่นแคว้นจตุรทิศมหาสมุทรทั้งสี่เป็นที่สิ้นสุด เป็นผู้ชนะแล้วอย่างดีมีชนบทอันบริบูรณ์ ประกอบด้วยแก้วเจ็ดประการ นับด้วยร้อยๆ ครั้ง, ทำไมจะต้องกล่าวถึงความเป็นราชาตามธรรมดาด้วย

ภิกษุ ท.! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ผลวิบากแห่งกรรมอะไรของเราหนอ ที่ทำให้เราเป็นผู้มีฤทธิ์มากถึงอย่างนี้ มีอำนาจมากถึงอย่างนี้ในครั้งนั้นๆ

ภิกษุ ท.! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ผลวิบากแห่งกรรม ๓ อย่างนี้แล ที่ทำให้เรามีฤทธิ์มากถึงอย่างนี้ มีอำนาจมากถึงอย่างนี้ วิบากแห่งกรรม ๓ อย่าง ในครั้งนั้น คือ ผลวิบากแห่งทาน การให้ ๑. แห่งทมะ การบีบบังคับใจ ๑ แห่งสังญูมะ การสำรวมระวัง ๑. ดังนี้.

ครั้งมีพระชาติเป็นโชติपालมาณพ^๑

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า “ผู้อื่นต่างหากที่เป็นโชติपालมาณพในสมัยนั้น” อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น เรานี่เองได้เป็นโชติपालมาณพแล้วในสมัยนั้น...^๒

๑. บาลี มฎิกการสูตร ม.ม. ๑๒/๓๗๔/๔๐๓, ตรัสแก่พระอานนท์ ที่รุกขมุลแห่งหนึ่ง ระหว่างการเดินทาง ในชนบทแห่งโกศล.

๒. เนื้อความตอนนี้ อยู่ท้ายสูตร นำมาจั่วหน้า, เพื่อให้เข้าใจง่ายว่าตรัสถึงเรื่องในชาติก่อน.

อานนท์! ครั้งตีกด้าบรพพ์ พื้นที่ตรงนี้เป็นนิคมชื่อ เวฬุพิคะ มั่งคั่ง รุ่งเรือง มีคนมากเกลื่อนกล่น, อานนท์! พระผู้มีพระภาค นามว่า กัสสปะทรงอาศัยอยู่ ณ นิคมเวฬุพิคะนี้, ได้ยินว่า อาราม ของพระองค์อยู่ตรงนี้เอง, ท่านประทับนั่งกล่าวสอนหมู่สาวก ตรงนี้.

อานนท์! ในนิคมเวฬุพิคะ มีช่างหม้อ ฆฎิการะ เป็น อุปลฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาคกัสสปะนั้น, ฆฎิการะมีสหยากรัก ชื่อโชติपालะ อานนท์! ครั้งนั้น ฆฎิการะเรียกโชติपालมาณพ ผู้สหยากรมาแล้วกล่าวว่า “เพื่อนโชติपालะ ! มา, เราไปด้วยกัน, เรา จักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ การ เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี”

“อย่าเลย, เพื่อนฆฎิการะ ! มีประโยชน์อะไรด้วย การเห็น สมณะหัวโล้น”

เพื่อนโชติपालะ! ไปด้วยกันเถอะ, ฯลฯ การเห็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี (ได้กันตั้งนี้ถึงสามครั้ง)

“อย่าเลย, เพื่อนฆฎิการะ! มีประโยชน์อะไรด้วยการเห็น สมณะหัวโล้น”

“ถ้าเช่นนั้น เราเอาเครื่องขัดถูร่างกายไปอาบน้ำที่แม่น้ำ กันเถอะเพื่อน!”

อานนท์! ครั้งนั้น ฆฎิการะและโชติपालมาณพได้ถือ เครื่องขัดสีตัวไปอาบน้ำที่แม่น้ำด้วยกันแล้ว, ฆฎิการะ ได้กล่าวกะ โชติपालมาณพอีกว่า “เพื่อนโชติपालะ นี้เอง วิหารแห่งพระผู้มี พระภาคเจ้ากัสสปะอยู่ไม่ไกลเลย, ไม่เถอะเพื่อน! เราจะไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกัน การเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี”

“อย่าเลย เพื่อนฆฎิการะ! มีประโยชน์อะไรด้วย การเห็นสมณะหัวโล้นนั้น” (ได้กัณฑ์นี้อีกสามครั้ง)

อานนท์! ฆฎิการะได้เหนี่ยวโชติपालมาณพ ที่ชายพก แล้วกล่าวว่า “เพื่อนโชติปาละ! ตรงนี้เองวิหารของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ไกลเลย, ไปเถอะเพื่อน, เราจักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยกัน. การเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี”.

อานนท์! ครั้งนั้นโชติปาละพยายามโดยวิธีที่ฆฎิการะ ต้องปล่อยชายพกนั้นได้แล้ว กล่าวว่า “อย่าเลยเพื่อน ฆฎิการะ! ประโยชน์อะไรด้วยการเห็นสมณะหัวโล้น” อานนท์! ลำดับนั้น ฆฎิการะเหนี่ยวโชติपालมาณพผู้อาบน้ำสระเกล้าเรียบร้อยแล้ว เข้าที่มวยผมแล้ว กล่าวดังนั้นก็

อานนท์! โชติपालมาณพ เกิดความคิดขึ้นภายในใจว่า “น่าอัศจรรย์หนอท่าน, ไม่เคยมีเลยท่าน, คือข้อที่ฆฎิการะช่างหม้อมีชาติอันต่ำ มาอาจเอื้อมจับเรา” ที่มวยผมของเรา เรื่องนี้เห็นจักไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้วหนอ” ดังนี้, จึงกล่าวกะ ฆฎิการะช่างหม้อ:

“เพื่อนฆฎิการะ! นี้จะเอาเป็นเอาตายกันเจียวหรือ ?”

“เอาเป็นเอาตายกันทีเดียว, เพื่อนโชติปาละ! เพราะการเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการดีจริงๆ”

“เพื่อนฆฎิการะ! ถ้าเช่นนั้น ก็จงปล่อยเราจักไปด้วยกันละ”

อานนท์! ลำดับนั้น ฆฎิการะและโชติपालมาณพได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกัสนปะถึงที่ประทับแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควร. โชติपालมาณพ ก็ได้ทำความคุ้นเคยชื่นชมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า กัสนปะ นั่งอยู่แล้ว. ฆฎิการะได้ทูลพระผู้มีพระภาคกัสนปะว่า

“พระองค์ผู้เจริญ! นี่คือ ไชติपालมานพสหายรักของข้าพระพุทธเจ้า, ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรงแสดงธรรมแก่เขาเถิด”

อานนท์! พระผู้มีพระภาคกัสสปะ ได้ทำให้ภุมุการะและ ไชติपालะเห็นจริง, ถือเอา, อัจฉาญและร่าเริงเป็นอย่างดี ด้วย ธรรมมิกถาแล้ว. ทั้งสองคนเปล็ดเปล็น ปราโมทย์ต่อภาษิตของ พระองค์. บันเทิงจิต ลุกจากอาสนะถวายอภิวาท ทำประทักษิณ แล้วจึงหลีกไป.

อานนท์! ลำดับนั้น ไชติपालมานพได้กล่าวถามกะ ภุมุการะว่า เพื่อนภุมุการะ! “เพื่อนก็ฟังธรรมนี้อยู่ ทำไมจึงยังไม่ บวชออกจากเรือนเป็นผู้ไม่หวังประโยชน์ด้วยเรือน เล่า?”

“เพื่อนไม่เห็นหรือ? เพื่อนไชติपालะ! ฉันต้องเลี้ยงมารดา บิดา ผู้แก่และตาบอดอยู่”

“เพื่อนภุมุการะ! ถ้าเช่นนั้น ฉันจักบวชออกจากเรือนไม่ เกี่ยวข้องด้วยเรือนละ”

อานนท์! ครั้งนั้น เขาทั้งสองได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค- กัสสปะอีก. ภุมุการะกราบทูลว่า “พระองค์ ผู้เจริญ! ไชติपालะ สหายรักของข้าพระพุทธเจ้านี้แลประสงค์จะบวช ขอพระองค์จง ให้เขาบวชเถิด.”

อานนท์! ไชติपालมานพ ได้บรรพชาและอุปสมบทใน สำนักแห่งพระผู้มีพระภาคกัสสปะแล้ว, ราวกึ่งเดือน พระผู้มี พระภาคกัสสปะ ก็เสด็จจาริกไปในเมืองพาราณสี อานนท์! ความ คิดอาจมีแก่เธอว่า “คนอื่นต่างหากที่เป็นไชติपालมานพใน สมัยนั้น.” อานนท์! เธอไม่ควรคิดไปอย่างนั้น เรายังเอง เป็น ไชติपालมานพแล้ว ในสมัยนั้น.

ครึ่งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุทัศน์^๑

ในกาลใด, เราเป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครชื่อ กุสาวดี มีนามว่ามหาสุทัศน์ผู้เป็นจักรพรรดิมีกำลังมาก. ในกาลนั้น เราจัดให้มีการปาวร้องในที่ทั่วไปวันละสามครั้ง. “ใครปรารถนาอะไร ใครประสงค์สิ่งใด ใครควรได้ทรัพย์เช่นไร, ใครหิว ใครกระวนกระวาย, ใครต้องการมาลา ใครต้องการเครื่องอุปโภค. ฝ่ายยอมแล้วด้วยสีต่างๆ กัน ใครไร้ผ้าจางนุ่งห่ม ใครจะเดินทางจงเอาร่มไป, เอารองเท้างามๆ นุ่มๆ ไป.”

เราให้ปาวร้องเช่นนี้ ทั้งเช้าและเย็นทุกๆ แห่ง. ทรัพย์ที่เตรียมไว้สำหรับยาก ไม่ใช้สิบแห่ง หรือร้อยแห่ง แต่ตั้งหลายร้อยแห่ง. จะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ถ้ายากมาเมื่อใด เป็นได้สิ่งของตามที่เขาปรารถนาเต็มมือกลับไปเสมอ. เราให้ทานอันใหญ่หลวงเช่นนี้ จนตลอดชีวิต และเชื่อว่าจะให้ทานด้วยทรัพย์ส่วนที่เราเกลียดไม่ชอบ ก็หาไม่ การสะสมทรัพย์จะมีในเราก็หาไม่.

ผู้ป่วยกระสับกระส่าย ใครจะพ้นไปจากโรค ให้ขวัญข้าวแก่มอจนเป็นที่พอใจแล้ว ย่อมหายจากโรคได้ฉับใด เราก็ฉับนั้น เรามุ่งแต่จะทำให้เต็มเปี่ยม ให้ทานแก่ยาก ก็เพื่อทำใจที่ยังพร่องอยู่ให้เต็ม, ไม่อาลัยทรัพย์ ไม่เกาะเกี่ยวในทรัพย์ ก็เพื่อการหลุดถึงโดยลำดับซึ่งปัญญาอันเป็นเครื่องรู้พร้อม.

“อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า “ผู้อื่นต่างหากที่เป็นพระเจ้ามหาสุทัศน์ในสมัยนั้น” อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น เรานี่เองเป็นพระเจ้ามหาสุทัศน์แล้วในสมัยนั้น. นครจำนวนแปดหมื่นสี่พันมีราชธานีกุสาวดีเป็นประมุขเหล่านั้นของเรา” ปราสาทจำนวน

แปดหมื่นสี่พัน มีปราสาทชื่อธรรมปราสาทเป็นประมุขเหล่านั้น
 เป็นของเรา. เรือนยอดจำนวนแปดหมื่นสี่พันมีปราสาทยอดชื่อ
 มหาวิญหะเป็นประมุข เหล่านี้เป็นของเรา. บัลลังก์จำนวนแปดหมื่น
 สี่พัน ทำด้วยทองทำด้วยเงิน ทำด้วยงา ทำด้วยแก้วลายลาดด้วย
 ขนเจียม ลาดด้วยสักหลาด ฯลฯ เหล่านี้เป็นของเรา. ช้างจำนวน
 แปดหมื่นสี่พันประดับด้วยเครื่องทอง ฯลฯ มีพญาช้างตระกูล
 อุโบสถเป็นประมุขเหล่านั้นเป็นของเรา. ม้าจำนวนแปดหมื่นสี่พัน
 ประดับด้วยเครื่องทอง ฯลฯ มีพญาม้าตระกูล วลาหกเป็นประมุข
 เหล่านี้เป็นของเรา. รถจำนวนแปดหมื่นสี่พัน หุ้มบุด้วยหนังราชสีห์
 หนังเสือโคร่ง ฯลฯ มีเวชยันตรรถเป็นประมุขเหล่านั้นเป็นของเรา.
 มณีแปดหมื่นสี่พัน มีแก้วมณีรัตนะเป็นประมุขเหล่านั้น เป็นของเรา.
 หงิงแปดหมื่นสี่พันมีนางสุภัททาเทวีเป็นประมุขเหล่านั้นเป็นของเรา.
 คหบดีแปดหมื่นสี่พัน มีคหบดีรัตนะเป็นประมุขเหล่านั้นเป็นของเรา.
 กษัตริย์แปดหมื่นสี่พัน ผู้คอยแวดล้อมประดับเกียรติมีปริณายก
 รัตนะเป็นประมุข เหล่านี้เป็นของเรา. โคนมแปดหมื่นสี่พันกำลัง
 มีนมไหลรดรองได้เหล่านั้นเป็นของเรา. ผ้าแปดหมื่นสี่พันโกฏฐิ คือ
 ผ้าปานอันละเอียดอ่อน ผ้าฝ้ายอันละเอียดอ่อน ฯลฯ เหล่านี้เป็น
 ของเรา. ถาดตักแต่งอาหารแปดหมื่นสี่พัน อันคนเชิญเครื่องเชิญ
 ทั้งเข้าและเย็นเหล่านั้นเป็นของเรา.

๑. มหาสุทฺถสฺนสูตร มหา. ที. ๑๐/๒๒๕/๑๘๕. ตรัสแก่พระอานนท์ที่ป่าสาละใกล้นคร

กุสินารา, อันเป็นที่พระอานนท์ทูลว่า เป็นเมืองกิ่งเมืองตอน ไม่ควรบริณีพพาน

๒. คำว่าแปดหมื่นสี่พัน เป็นสำนวนภาษาบาลีที่ใช้กับของที่มากที่สุด ที่คนเรา
 ยกย่องกัน.

อานนท์! นครที่เราอยู่ ปราสาท ที่เราอยู่... ฯลฯ... ถาด
ตักแต่งอาหารที่เราใช้ ล้วนเป็นของชั้นเอก (ไม่มีสองเปรียบ) ทั้งนี้

อานนท์! จงดูเถิด. สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ทั้งหมดได้
ล่องไปแล้ว ดับหายไปแล้ว แปรปรวนไปสิ้นแล้ว อานนท์!
สังขารทั้งหลาย เป็นของไม่เที่ยง เช่นนี้เอง เป็นของไม่ยั่งยืน
เช่นนี้เอง เป็นของไม่มีเจ้าของ อย่างนี้เอง.

อานนท์! เพียงเท่านั้น ก็พอแล้ว, พอเพื่อจะหน่ายในสังขาร
ทั้งหลาย, พอเพื่อคลายกำหนด, พอเพื่อหลุดพ้นไปจาก. อานนท์! เรา
รู้ที่ที่เป็นหลุมฝังเรา, เขามังสรีระของเราไว้ ณ ที่นี้, การทอดทิ้งร่าง
เหนือแผ่นดินครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๗ ของเราในชาติที่เป็นพระราชชา
จักรพรรดิ.

ครั้งมีพระชาติเป็นปุโรหิตสอนการบูชาอัญญ์^๑

พราหมณ์! ในสมัยนั้นเราเป็นพราหมณ์ผู้ปุโรหิต ผู้สั่งงานบูชาอัญญ์
ของพระเจ้ามหาวิจิตรราช^๒

พราหมณ์! เรื่องมีแล้วในกาลก่อน. พระเจ้ามหาวิจิตรราช
เป็นราชาผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก มีทองและเงินเหลือเฟือ มี
อุปกรณ์ของทรัพย์เหลือเฟือ มีทรัพย์และข้าวเปลือกเหลือเฟือ มี
ยุงฉางเต็มล้น. วันหนึ่งประทับอยู่ ณ ที่สงัด เกิดพระดำริว่า “เรา
ได้เสวยมนุษย์สมบัติอันวิบุลย์ ครอบครองปฐพีมณฑลอันใหญ่ยิ่ง

๑. บาลี ฎฎทนต์สูตร. ส. ที. ๙/๑๙๑/๒๐๕, ตรีสแกฎฎทนต์พราหมณ์ ที่ราชอุทยาน
อัมพลรัฐิกา บ้านเชาณุมัตร์ แขวงมคธ.

๒. เฉพาะเนื้อความตอนนี้อยู่ที่หน้า ๘๕๑ บรรพ ๒๓๐.

ถ้ากระไร เราควรบูชามหาอัญญ์ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เราสิ้นกาลนาน” รับสั่งให้หาพราหมณ์ปุโรหิตมาบอกพระดำรินี้แล้ว ขอให้บอกสอนวิถีการบูชาอัญญ์.

พราหมณ์! ปุโรหิตได้ทูลสนองพระดำรัสนั้นว่า แว่นแคว้นของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนามหลักตอ การปล้นฆ่าในหมู่บ้านก็ยังปรากฏ การปล้นฆ่าในจังหวัดก็ยังปรากฏ การปล้นฆ่าในนครก็ยังปรากฏ การแย่งชิงตามระยะหนทางก็ยังปรากฏ. และถ้าพระองค์จะให้เลิกเก็บส่วย ในขณะที่แว่นแคว้นเป็นไปด้วยเสี้ยนหนามหลักตอเช่นนี้ ก็จะได้ชื่อว่าทำกิจไม่ควรทำ. อีกประการหนึ่ง พระองค์อาจทรงดำริว่า เราจักถอนหลักตอ คือใจผู้ร้ายเสียได้ด้วยการประหาร การจองจำ การริบ การประจาน หรือการเนรเทศดังนี้ ข้อนี้ก็ไม่ใช่เป็นการกำจัดได้ราบคาบด้วยดี เพราะผู้ที่ยังเหลือจากการถูกประหารก็ยังมี ชนพวกนี้จะเบียดเบียนชนบทของพระองค์ในภายหลัง. แต่ว่ามีอุบายที่จะถอนหลักตอเหล่านั้นให้ราบคาบด้วยดีได้ คือ ชนเหล่าใดบากบั่นเลี้ยงโคเพื่อกสิกรรม พระองค์จงประทานพืชพันธุ์ข้าวแก่ชนเหล่านั้น, ชนเหล่าใดบากบั่นในวานิชยกรรม พระองค์จงประทานเงินเพิ่มให้ชนเหล่านั้น, ชนเหล่าใดเป็นข้าราชการ ขอพระองค์จงประทานเบี้ยเลี้ยงแก่ชนพวกนั้น มนุษย์เหล่านั้นต่างจะชวนชวายเป็นการงานของตน ไม่เบียดเบียนแว่นแคว้นของพระองค์และพระคลังหลวงก็จะเพิ่มพูนมากมาย. แว่นแคว้นจะตั้งอยู่ด้วยความเกษมปราศจากเสี้ยนหนามหลักตอ. พวกมนุษย์จะร่ำเรียงบันเทิง นอนชูบุตรให้เต็นพื่อนอยู่บนอก แม้จะไม่ปิดประตูเรือน ในเวลาค่ำคืน ก็เป็นอยู่ได้.

พราหมณ์! ครั้นชนบทนั้นสงบจากเสียงหมาหอนแล้ว
 ปุโรหิตจึงกราบทูลวิธีแห่งมหาอัญญ์ (อันประกอบด้วยบริวารสิบหก คือ
 ได้รับความยินยอมเห็นพ้องจากกษัตริย์เมืองออก จากอมาตยบริษัท จากพราหมณ์
 มหาศาล และจากคหบดีมหาศาล นี้จัดเป็นบริวารสี่, พระเจ้ามหาวิฆิตประกอบ
 ด้วยองค์คุณ ๘ มีพระชาติอันดี มีพระรูปสง่างามเป็นต้น นี้เป็นบริวารอีกแปด.
 และปุโรหิตประกอบด้วยองค์คุณ ๔ มีความเป็นผู้มีชาติบริสุทธิ์ และจบเวท เป็นต้น
 นี้เป็นบริวารอีกสี่ รวมเป็นสิบหก. และกราบทูลประการสามแห่งอัญญ์ คือผู้บูชา
 ต้องไม่เกิดวิปัสการด้วยความตระหนี่ทั้งในขณะที่จะบูชา บูชาอยู่ และบูชาเสร็จแล้ว.
 แล้วกราบทูลเหตุไม่ควรวิปัสการ เพราะปฏิบัติหากผู้มารับทาน ๑๐ จำพวก เช่น เป็น
 คนทำปาณาติบาต อทินนาทาน ฯลฯ เป็นต้น เพื่อไม่ให้เกิดเสียพระทัยว่าคนเลวๆ
 มารับทาน) ... ฯลฯ...

พราหมณ์! ในการบูชายัญญ์นั้น โค แพะ แกะ ไก่ สุกกร ไม่
 ได้ถูกฆ่า สัตว์อื่นๆ ก็ไม่ต้องได้รับความวิบัติพลัดพราก ต้นไม้
 ก็ไม่ถูกตัดมาเพื่อหลักอัญญ์ เชื้อเพลิง ไม่ถูกเกี่ยวตัดมาเพื่อ
 การเบียดเบียนสัตว์ใดให้ลำบาก พวกที่เป็นทาส เป็นคนใช้ และ
 กรรมกร ก็ไม่ต้องถูกคุกคามด้วยอาชญา และความกลัว, ไม่ต้อง
 ร้องให้น้ำตานองหน้าพลาถ ทำการงานพลาถ. ใครปรารถนาจะทำ
 ก็ทำ. ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องทำ. ปรารถนาทำอะไรก็ทำเฉพาะสิ่งนั้น
 ไม่ปรารถนาทำอะไร ก็ไม่ต้องทำสิ่งนั้น. อัญญ์นั้นสำเร็จไปแล้วด้วย
 เนยใส น้ำมัน เนยขั้น นมส้ม น้ำผึ้ง น้ำอ้อย.

พราหมณ์! เราผู้ชัดเจนอยู่ ซึ่งหมู่ชนเหล่านั้นๆ ผู้บูชายัญญ์
 อย่างนี้แล้ว ภายหลังแต่การตาย เพราะกายแตก ย่อมบังเกิด ณ
 สวรรค์โลกสวรรค์. พราหมณ์! ในสมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ผู้ปุโรหิต
 ผู้สั่งงานบูชายัญญ์ของพระเจ้ามหาวิฆิตราช นั้น.

ครึ่งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามฆเทวราช

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า “ผู้อื่นต่างหากที่เป็นพระเจ้ามฆเทวราชในสมัยนั้น” อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น เรานี่เองได้เป็นพระเจ้ามฆเทวราชแล้วในสมัยนั้น

อานนท์! เรื่องดึกดำบรรพ์ที่เมืองมถิลานี้ มีพระราชานามว่า พระเจ้ามฆเทวะ เป็นธรรมราชผู้ตั้งอยู่ในธรรม ประพฤติราชธรรม ในพราหมณ์และคหบดีทั้งในเมืองหลวงและชนบท, ย่อมเข้าอยู่ อุโบสถในวันที่ ๑๔ หรือ ๑๕ และวันที่ ๘ แห่งปักข์. พระเจ้ามฆเทวะนั้น เรียกช่างกัลบกมาแล้วสั่งว่า “เพื่อน! ท่านเห็นผมหงอกเกิดขึ้นที่ศีรษะเราเมื่อใดก็จงบอกเราเมื่อนั้น”

อานนท์! ล่วงมานับด้วยปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกนั้นได้เห็นผมหงอกแล้วกราบทูลให้ทรงทราบ. พระเจ้ามฆเทวะรับสั่งให้ ถอนหงอก ด้วยแหนบแล้ววางใส่ผ้าพระหัตถ์ให้ทอดพระเนตร. ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว พระราชทานบ้านส่วยเป็นบำเหน็จแก่ช่างกัลบกนั้น. รับสั่งให้หาพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้าแล้วตรัสว่า “แม่พ่อผู้กุมาร ! เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว. หงอกเกิดบนศีรษะแล้ว. กามอันเป็นวิสัยของมนุษย์ เราได้บริโภคเสร็จแล้ว เดียวนี้ถึงสมัยอันควรเพื่อการแสวงกามอันเป็นทิพย์สืบไปมาเถอะพ่อกุมาร! เจ้าจงครองตำแหน่งพระราชา. ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าย้อมฝาด ออกบวชจากเรือนไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดไป อนึ่ง ถ้าเจ้าเห็นหงอกเกิดขึ้นที่ศีรษะของเจ้าเมื่อใดเมื่อนั้นจงประทาน บ้านส่วยเป็นบำเหน็จแก่ช่างกัลบกแล้ว จึ่งแจงมอบหมายตำแหน่ง พระราชาแก่ราชบุตรองค์ใหญ่ให้ดี, แล้วจงปลงผมและหนวด

ครองผ้าอ้อมผาดอกบัวจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือนไปเกิด, เจ้าจงประพฤติตามกัลยาณวัตรอันนี้ ตามที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว, เจ้าอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเรา. กัลยาณวัตรอันนี้ ขาดตอนลงในยุคของผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย ผู้ประพฤติตามกัลยาณวัตรของเรา. แม่พ่อกุมาร! เราขอกล่าวถึงวัตรนั้น กะเจ้าในบัดนี้ อย่างนี้เจ้าจงประพฤติตามกัลยาณวัตรนี้ ตามที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว ขอเจ้าจงอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย ของเราเลย'

อานนท์ ครั้นพระเจ้ามฆเทวะ ประทานบ้านส่วยแก่ช่างกลบก มอบหมายรัชชสมบัติแก่พระราชบุตรองค์ใหญ่เป็นอันดีแล้ว ก็ปลงผมและหนวดครองผ้าอ้อมผาด บวชแล้วจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือน ในปามฆเทวมพวันนี้เอง เธอผู้บวชแล้วนั้น แม่ความรู้สึกด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา ไปยังทิศที่หนึ่ง และทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ โดยอาการอย่างเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ เป็นอันว่าเธอมีจิตประกอบด้วยเมตตาอย่างไพบุลย์เยี่ยมยอด หาที่เปรียบมิได้ปราศจากเวรและพยาบาท แม่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแม่ทั่วไปทั้งในเบื้องบน เบื้องล่างแลเบื้องขวางโดยรอบ เธอนั้น มีจิตประกอบด้วยกรุณา. มุทิตา. อุเบกขา ฯลฯ แม่ทั่วโลกทั้งปวง เพราะแม่ทั่วไปทั้งในเบื้องบน เบื้องล่าง และเบื้องขวางโดยรอบ แล้วแลอยู่แล้ว เธอบวชแล้วประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในปามฆเทวมพวันนี้เอง ครั้นทำพรหมวิหารธรรมทั้งสี่ให้เจริญแล้ว ก็เข้าถึงพรหมโลก ภายหลังจากการตาย เพราะการทำลายแห่งรูปกาย.

อานนท์! เราแล ได้เป็นพระเจ้ามฆเทวะแล้วในสมัยนั้น. อนุชนที่เกิดในภายหลัง ได้ประพฤติตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้ว

แต่ว่ากัลยาณวัตรนั้นจะเป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลาย
กำหนด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และ
นิพพาน ก็หาไม่: เป็นไปเพียงพอเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น.

อานนท์ ! ก็แต่ว่า กัลยาณวัตรที่เราบัญญัติไว้แล้วใน
กาลนี้แล ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลาย
กำหนด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม
และนิพพาน ได้โดยทำเดียว กัลยาณวัตรนั้นคือ อริยมรรคมี
องค์แปด ได้แก่ความเห็นชอบ ดำริชอบ พุคชอบ การงานชอบ
ดำรงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจมั่นชอบ, ดังนี้.

ครั้งมีพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์^๑

ปัญจสิขะ! เราคงยังระลึกได้อยู่, ในสมัยนั้น เราได้เป็น
พราหมณ์ชื่อมหาโควินท์ เราได้แสดงทางปฏิบัติเพื่อการเข้าอยู่ร่วม
กับพวกพรหมทั้งหลายแก่สาวกทั้งหลายเหล่านั้น. แต่พรหมจรรย์นั้น
หาได้เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนด ความดับสนิท
ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพานไม่ แต่เป็นไปเพียง
เพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น.

(การแสดงทางปฏิบัติแก่สาวกของมหาโควินทพราหมณ์นั้น ทราบได้จาก
คำของปัญจสิขคัมภีร์พบุตรตอนหนึ่ง ดังต่อไปนี้: “มหาโควินทพราหมณ์ มีจิต
ประกอบด้วยเมตตาแม้อจิตไปสู่ทิศที่หนึ่ง, และทิศที่สองที่สาม ที่สี่ ก็ดุจเดียวกัน. ด้วย
เหตุนี้เป็นอันว่า มหาโควินทพราหมณ์ มีจิตประกอบด้วยเมตตาอย่างไพบุลย์เยี่ยม
ยอดหาที่เปรียบมิได้ ปราศจากแวงและพยาบาท แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแผ่ทั่วไป

๑. บาลี มหาโควินทสูตร มหา.ที่. ๑๐/๒๔๕/๒๓๔, ตีไว้แก่ปัญจสิขคัมภีร์พบุตรที่
เขาคิชฌณภู ใกล้กรุงราชคฤห์.

ทั้งในเบื้องบน เบื้องล่าง และเบื้องขวางโดยรอบ. มหาโควินเทพราหมณมีจิตประกอบ
ด้วยกรุณา ...มุทิตา ...อุเบกขา ฯลฯ แม่ทั่วโลกทั้งปวงเพราะแม่ทั่วไปในเบื้องบน
เบื้องล่าง และเบื้องขวางโดยรอบ, แล้วและชี้ทางเพื่อเข้าอยู่ร่วมกับชาวพรหมโลกแก่
พวกสาวกทั้งหลายด้วย)

ปัญญาสึชะ ก็แต่ว่า พรหมจรรย์ของเราในบัดนี้แลย่อมน เป็น
ไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับสนิท ความ
รำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพานโดยทำเดียว, พรหม
จรรย์นั้นคือ อริยมรรคมีองค์แปด ได้แก่ ความเห็นชอบ คำริ
ชอบ พุทฺชอบ การงานชอบ ดำรงชีพชอบ เพียรชอบ ระวังชอบ
ตั้งใจมั่นชอบ, ดังนี้

ครั้งมีพระชาติเป็นรถการ ช่างทำรถ^๑

ภิกษุ ท.! ในกาลดึกดำบรรพ์ ยังมีพระราชาทรงพระนาม
ว่า ปเจตนะ. ครั้งนั้น พระเจ้าปเจตนะ ตรัสเรียกช่างทำรถมารับสั่ง
ว่า “นี่แน่ะ สหายรถการ! นับแต่นี้ล่วงไปอีก ๖ เดือน สงคราม
จักมีแก่เรา เจ้าอาจทำล้อรถใหม่คู่หนึ่งให้เราได้หรือไม่?”

ช่างทำรถทูลรับต่อพระเจ้าปเจตนะว่า “ขอเดชะฯ ข้า
พระองค์อาจทำได้ พระเจ้าข้า.” ครั้งนั้นแล ช่างทำรถ ทำล้อได้
ข้างเดียวสิ้นเวลา ๖ เดือน หย่อนอยู่ ๖ วัน.

พระเจ้าปเจตนะ ตรัสเรียกช่างทำรถมารับสั่งถามว่า
“แน่ะสหายรถการ! นับแต่นี้ล่วงไป ๖ วัน สงครามจักเกิดแล้วละ.
ล้อรถคู่ใหม่สำเร็จแล้วหรือ?”

๑. บาลี ติก. อัม ๒๐/๑๔๐/๔๕๔, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน,
ใกล้เมืองพาราณสี

ช่างทำรถทูลว่า “ขอเดชะฯ โดยเวลา ๖ เดือนหย่อนอยู่ ๖ วันนี่ล้อสำเร็จได้ข้างเดียว พระเจ้าข้า.”

พระราชารับสั่งว่า “แน่ะสหายนรการ! ก็เจ้าอาจทำล้อข้างที่ ๒ ให้สำเร็จโดยใช้เวลาเพียง ๖ วันนี้ได้หรือไม่?”

ช่างทำรถทูลว่า “ขอเดชะฯ ข้าพระองค์ อาจทำได้พระเจ้าข้า” ที่นั่นเอง ช่างทำรถ ได้ทำล้อข้างที่ ๒ สำเร็จได้โดยใช้เวลาเพียง ๖ วัน เขาจึงนำล้อคู่ใหม่ไปเฝ้าพระเจ้าปเจตนะ ครั้นไปถึงแล้วกราบทูลว่า “ขอเดชะฯ นี้พระเจ้าข้า ล้อรถคู่ใหม่ของพระองค์สำเร็จแล้ว”

พระราชารับสั่งว่า “สหายนรการ! ล้อข้างที่ทำแล้ว ๖ เดือนหย่อน ๖ วัน กับล้อข้างที่ทำแล้วใน ๖ วันนี่ ต่างกันอย่างไร, เราไม่เห็นความต่างกันของมันที่ตรงไหน?”

ช่างทำรถทูลว่า “ความต่างของล้อทั้งสอง มีอยู่พระเจ้าข้า ขอเชิญพระองค์ทอดพระเนตรความต่างกันของล้อเถิด.” ว่าแล้วช่างทำรถ ก็หมุนล้อข้างที่ทำแล้ว ๖ วัน ให้กลิ้งไป มันกลิ้งไปพอสมควรกำลังหมุนแล้วก็ตะแคงล้มลงดิน. แล้วเขาก็หมุนล้อข้างที่ทำ ๖ เดือนหย่อน ๖ วันให้กลิ้งไป มันกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วก็ตั้งตรงอยู่เองได้ราวกะติดอยู่กับเพลลา.

พระเจ้าปเจตนะตรัสถามว่า “สหายนรการ! เหตุอะไร ปัจจัยอะไร ล้อข้างที่ทำแล้ว ๖ วันนี่จึงกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วจึงตะแคงล้มลงดิน เหตุอะไร ปัจจัยอะไร ล้อข้างที่ทำแล้ว ๖ เดือนหย่อน ๖ วันนั่น จึงกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วตั้งตรงอยู่เองได้ราวกะติดอยู่กับเพลลา?”

ช่างทำรถทูลชี้แจง “ขอเดชะฯ ล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ วันนี้ กงของมันก็ประกอบด้วยเนื้อไม้ที่คุด ที่มีโทษ ที่เจือเนื้อฝุและกะพี. ถึงกำและดุมของมันก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยเนื้อไม้ที่คุด ที่มีโทษ ที่เจือเนื้อฝุและกะพีเพราะความที่กง, กำ, ดุมของมันก็ประกอบด้วยเนื้อไม้ที่คุด ที่มีโทษ ที่เจือเนื้อฝุและกะพี, มันกลิ้งไปสู่ดกำล้งหมุนแล้วจึงตะแคงล้มลงดิน ส่วนล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ เดือนหย่อน ๒ วัน กงของมันก็ไม่มีเนื้อคุด ไม่มีโทษ เป็นไม้ที่หมดเนื้อฝุและกะพี กำและดุมของมันก็เช่นกัน ไม่มีเนื้อคุด ไม่มีโทษ เป็นไม้ที่หมดเนื้อฝุและกะพี. เพราะความที่กง, กำ, ดุมของมันก็ไม่มีเนื้อคุด ไม่มีโทษ เป็นไม้ที่หมดเนื้อฝุและกะพี, มันกลิ้งไปสู่ดกำล้งหมุน แล้วจึงตั้งตรงอยู่เองได้ราวกะติดอยู่กับเพลลา.”

ภิกษุ ท.! เธอทั้งหลาย อาจจะมีความคิดว่า ช่างทำรถควรวานั้นเป็นคนอื่นเป็นแน่. แต่เธอทั้งหลาย อย่าเข้าใจอย่างนั้น. เราเองเป็นช่างทำรถในกาลนั้น. ภิกษุ ท.! ในครั้งนั้น เราเป็นผู้ฉลาดต่อความคุดของไม้ โทษ(เม็ปมและตาเป็นต้น) ของไม้ และความมีเนื้อไม้บริสุทธิ์ของมัน.

ภิกษุ ท.! แต่กาลบัดนี้ เราเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ฉลาดต่อความคุดทางกาย ทางวาจา ทางใจ, ต่อโทษทางกาย ทางวาจา ทางใจ, ต่อกิเลส เพียงดั่งน้ำฝาดทางกาย ทางวาจา ทางใจ.

ภิกษุ ท.! ความคุดทางกาย ทางวาจา ทางใจ โทษทางกาย ทางวาจา ทางใจ กิเลสเพียงดั่งน้ำฝาดทางกาย ทางวาจา ทางใจ ของผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม

ยังละไม่ได้แล้ว ภิกษุ ภิกษุณีเหล่านั้นก็หล่นไปจากธรรมวินัยนี้ เหมือนล้อรถข้างที่ทำแล้ว ๖ วัน ฉะนั้น ความคดทางกาย ทางวาจา ทางใจ โทษทางกาย ทางวาจา ทางใจ กิเลส เพียงดั่งน้ำฝนตกทางกาย ทางวาจา ทางใจ ของผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นภิกษุก็ตามภิกษุณีก็ตาม อันเธอละได้แล้ว ภิกษุ ภิกษุณีเหล่านั้น ก็ตั้งมั่นอยู่ในธรรมวินัยนี้ได้ เหมือนล้อรถข้างที่ทำแล้ว ๖ เดือน หย่อน ๖ วัน ฉะนั้น.

ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้น ในข้อนี้ ท่านทั้งหลาย พึงสำเหนียกใจไว้ว่า “เราทั้งหลาย จักละความคดทางกาย, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนตกทางกาย; จักละความคดทางวาจา, โทษทางวาจา, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนตกทางวาจา ; จักละความคดทางใจ, โทษทางใจ, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนตกทางใจ.” ท่านทั้งหลาย พึงสำเหนียกใจไว้อย่างนี้แล.

ครั้งมีพระชาติเป็นอกิตติดาบส^๑

บารมีใดๆ อันเราประพฤติสั่งสมแล้ว ในระยะกาลนับได้สี่
อสงขัยแสนกัลป์ บารมีนั้นทั้งหมด เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณให้สุก.
บารมีที่เราประพฤติแล้วในภพน้อยใหญ่ ในกัลป์ก่อนๆ นั้น จักงด
ไว้ก่อน, จักกล่าวเฉพาะบารมีที่เราประพฤติในกัลป์นี้ ท่านจงฟัง
คำของเรา.

ในกาลใด, เราเป็นดาบส นามว่า อกิตติ อาศัยอยู่ในป่า
หลวงสงัดเงียบ ว่างจากคนไปมา, ในกาลนั้น ด้วยอำนาจการ
บำเพ็ญตบะกรรมของเรา ทำวาลกกะ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในไตรทิพย์
ได้ร่อนใจทนอยู่ไม่ได้แล้ว^๒ เธอแปลงเพศเป็นพราหมณ์ เข้ามาขอ
อาหารกะเรา.

เราเห็นพราหมณ์นั้น ยืนอยู่แทบประตูของเรา จึงให้ใบไม้
อันเรานำมาจากป่า ไม่มีมัน และไม่เค็ม^๓ ไปทั้งหมด. ครั้นให้แล้ว ก็
คว่ำภาชนะเก็บและไม่ออกแสวงหาใหม่ เข้าสู่บรรณศาลาแล้ว.

ในวันที่สอง และที่สาม พราหมณ์นั้นได้มาขอกะเราอีก
เรามีได้มีจิตหวั่นไหวไปจากเดิม ไม่ได้อ่อนนอกอ่อนใจ ได้ให้ไปหมด
ทั้งภาชนะอย่างเดียวกับวันก่อน, ความทรุดโทรมแห่งผิวพรรณ
ในสรีระของเรา จะมีเพราะเหตุอดอาหารนั้น ก็หาไม่, เราฆ่าเวลา
เป็นวันๆ นั้นได้ด้วยความยินดี โดยสุขอันเกิดจากปีติ.

๑. บาลี อกิตติจริยา จริยา. พุ. ๓๓/๕๕๑/๑.

๒. นัยว่า ชาวการบำเพ็ญตบะอย่างสูงสุดของใครก็ตาม. ย่อมทราบถึงทำวาลกกะผู้มัก
ระวางอยู่เสมอว่า จะมีใครบำเพ็ญตบะเพื่อหวังแย่งบัลลังก์ของตน.

๓. ดาบสนี้ ฉ้นใบหมากเม่าต้มเป่ล่าๆ เป็นอาหาร เพื่อตัดความกังวลในเรื่องนี้.

หากว่าเราได้ปฏิบัติหากอันประเสริฐ ตลอดเวลาตั้งเดือน หรือสองเดือนเราก็คงจะเป็นผู้มีจิตไม่หวั่นไหวไปจากเดิม ไม่อ่อนอก อ่อนใจ และให้ทานอันสูงสุดได้สม่ำเสมอ. เมื่อเราให้ทานแก่ พราหมณ์นั้น เราจะได้ปรารถนายศหรือลาภก็หามิได้. เราปรารถนา อยู่ซึ่งสัพพัญญุตญาณ (อันจะเกิดได้เพราะการถูกบ่มโดยทานนั้น) จึงได้ประพฤติแล้วซึ่งกรรมทั้งหลายเหล่านั้น.

ครั้งมีพระชาติเป็นพระจันทกุมาร^๑

ครั้งอื่นอีก, เราเป็นโอรสของพระราชเอกในนครบุพผดี มีนาม อันเขษานให้ว่า จันทะ. ในกาลนั้น เราชอดพ้นไปได้จากการถูกฆ่าบูชาญญู (ซึ่งปุโรหิตผู้อำมาตทูलयงพระราชบิดา ให้หลงเชื่อ). เกิดความสลดสังเวชขึ้นภายในใจ ได้บำเพ็ญมหาทาน แล้ว

เมื่อไม่ได้ทักษิณียบุคคลผู้มารับทาน เราก็ยังไม่ดื่ม ไม่เคี้ยว^๒ ไม่บริโภคอาหารด้วยตนเอง บางคราว ๖ วันบ้าง ๕ วันบ้าง พาณิชสะสมสินค้าไว้นำไปขายในที่ที่จะมีกำไรมาก ย่อมมีกำไรมาก จันใด การงดเว้นสิ่งที่จะบริโภคเองเพื่อบำเพ็ญทานแก่ผู้อื่นก็จันนั้น.

เพราะเหตุนั้น ทุกคนพึงให้ทานแก่ผู้อื่น จักเป็นความดี เกิดขึ้น ๑๐๐ เท่า. เราเองมองเห็นอำนาจแห่งประโยชน์อย่างนี้ นี้แล้ว จึงบำเพ็ญทานทุกๆ ภาพ. เราไม่ก้าวถอยกลับจากการให้ทาน ก็เพื่อการลุถึงโดยลำดับซึ่งปัญญาเป็นเครื่องรู้พร้อม.

๑. จันทกุมารจรียา จรียา. พุ. ๓๓/๕๕๖/๗.

๒. เคี้ยว คือของกินเล่น หรืออาหารว่าง.

ครั้งมีพระชาติเป็นสังขพราหมณ์ ๑

ครั้งอื่นอีก, เมื่อเราเป็นพราหมณ์มีนามว่า สังขะ ได้ไปที่ท่าเรือเพื่อเดินทางข้ามสมุทร ณ ที่นั้น เราได้เห็นท่านผู้ชนะกิเลสได้โดยตนเอง เป็นผู้อันกิเลสจะทำให้กลับแพ้อีกมิได้. ท่านผู้นั้นเดินทางกันดาร ไปในท่ามกลางพื้นทรายอันร้อนจัด.

เราเห็นท่านสยัมภู^๑ ผู้นั้น ในขณะที่ท่านเดินทางอยู่, เกิดความคิดขึ้นภายในใจว่า “นาบุญนี้ อันเราผู้แสวงบุญมาถึงเข้าแล้ว โดยลำดับ. ก็เมื่อชวานาได้เนือนาอย่างดีแล้ว ยังไม่หว่านพืชลงในนา นั้น ก็แปลว่าเรามีได้เป็นผู้มีความต้องการด้วยข้าวเปลือก นี้เป็นอันใดเราก็จะเป็นอันนั้น ถ้าว่าเราเป็นผู้ต้องการบุญเห็นนาบุญอันสูงสุดแล้ว ก็หาลงมือประกอบกรรมนั้นไม่ ฯลฯ.

เราคิดดังนี้แล้ว ลงถอดรองเท้า กราบลงที่บาทของท่านผู้สยัมภูนั้นแล้วถวายเป็นและรองเท้าของเราแต่ท่าน เพราะกรรมนั้น (ในชาตินี้) เราจึงได้เสวยสุขเป็นสุขุมาลชาติยิ่งกว่าตั้งร้อยเท่า, และทั้งเป็นการทำทานบารมีของเราให้เต็ม เราจึงให้ท่านแต่ท่านผู้เช่นนั้น.

ครั้งมีพระชาติเป็นเวลามพราหมณ์ ๒

คหบดี! ในกาลดึกดำบรรพ์ ได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อเวลามะ เวลามพราหมณ์นั้น ได้บริจาคทานอันเป็นทานอย่างใหญ่หลวง เห็นปานนี้คือ:

๑. บาลี สังขจริยา. ขุ. ๓๓/๕๕๒/๒.

๒. พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง.

๓. บาลี นวก. อัม. ๒๓/๔๐๖/๒๒๔, ตรัสแก่นาถปิณฑิกคหบดี ที่อารามเซตวัน.

ได้ให้ถาดทองจำนวนแปดหมื่นสี่พัน อันบรรจุเต็มด้วยเงิน
 ได้ให้ถาดเงินจำนวนแปดหมื่นสี่พัน อันบรรจุเต็มด้วยทอง ให้ได้
 ถาดสำริดจำนวนแปดหมื่นสี่พัน อันบรรจุเต็มด้วยเงิน. ได้ให้ช้าง
 จำนวนแปดหมื่นสี่พันประดับแล้วด้วยเครื่องทอง ธง ก็ทำด้วยทอง
 ตาข่ายเครื่องปิด ก็ล้วนทำด้วยทอง. ได้ให้รถจำนวนแปดหมื่นสี่พัน
 หุ้มบุด้วยหนังราชสีห์ ด้วยหนังพยัคฆ์ ด้วยหนังเสือเหลือง ด้วย
 ผ้ากำพลเหลือง ประดับแล้วไปด้วยเครื่องทอง ธงก็ทำด้วยทอง
 ตาข่าย เครื่องปิด ก็ล้วนทำด้วยทอง. ได้ให้แม่โคนมจำนวนแปดหมื่น
 สี่พัน ล้วนกำลังมีนมไหลรดรองได้. ได้ให้นางสาวน้อยจำนวน
 แปดหมื่นสี่พัน ซึ่งแต่ละนางมีตุ้มหูประดับมณี. ได้ให้บัลลังก์จำนวน
 แปดหมื่นสี่พัน ซึ่งลาดด้วยขนเจียม ลาดด้วยสักหลาด ลาดด้วย
 ผ้าปักลวดลาย ลาดด้วยเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังชะมด มีเพดาน
 แดง มีหมอนข้างแดง. ได้ให้ผ้าจำนวนแปดหมื่นสี่พัน คือผ้าทอด้วย
 เปลือกไม้อันละเอียดอ่อน. ฉะนั้น จึงไม่ต้องกล่าวถึงการให้ข้าว ให้น้ำ
 ให้ของเคี้ยวของบริโภค ให้เครื่องอุปโภคเครื่องทา และให้เครื่องนอน
 เวลามพราหมณ์นั้นบริจาคให้ไปๆ เหมือนแม่น้ำไหลไม่ขาดสาย.

คนบดี! ก็ความคิดอาจมีแก่ท่านว่า ผู้อื่นต่างหากที่เป็น
 เวลามพราหมณ์ผู้ให้ท่านอันใหญ่หลวงในครั้งนั้น. คนบดี! ท่าน
 ไม่ควรคิดไปอย่างนั้น, เรายังเองได้เป็นเวลามพราหมณ์ในสมัยนั้น
 เราเอง ได้บริจาคท่านอันใหญ่หลวงนั้น คนบดี! ก็แต่ว่า การให้ท่าน
 ในครั้งกระนั้นใครๆ ที่จะสมควรรับทักษิณาทานมิได้มีเลย ใครๆ ที่
 จะช่วยให้การให้ทักษิณาทานนั้นบริสุทธิ์ได้ก็ไม่มีเลย.

ครึ่งมีพระชาติเป็นพระเวสสันดร^๑

กระษัตริย์ใดได้เป็นมารดาของเรา มีนามว่า มุสดี กระษัตริย์นั้นเป็นมเหสีของท้าวสักกะมาแล้วในอดีตชาติ. ท้าวสักกะผู้จอมเทพทราบอายุขัยของพระมเหสีองค์นั้นแล้ว ได้ตรัสกะเธอว่า “เจ้าผู้เลิศงาม เราให้พรแก่เจ้าสิบประการ ตามแต่เจ้าจะเลือกเอา”

พระเทวีนั้น ได้รำพันถามท้าวสักกะว่า “หม่อมฉันมีความผิดอย่างไรหรือหนอ, หม่อมฉันเป็นที่เกลียดชังของพระองค์แล้วหรือ จึงถูกบังคับให้ละโลกอันน่ารื่นรมย์นี้ไป ดุจพฤษชาติที่ถูกลมพัดถอนขึ้นทิ้งรากฉะนั้น”

ท้าวสักกะผู้อันพระเทวีรำพันเช่นนั้นแล้ว ได้ตรัสแก่เธอว่า “ใช่เจ้าจะทำบาปอันใดลงไปก็หาไม่ได้ ใช่เจ้าจะไม่เป็นที่รักของเรา ก็หาไม่ได้ แต่ว่าอายุของเจ้ามีเพียงเท่านั้น บัดนี้เป็นเวลาที่เจ้าจะจุติ ฉะนั้น เจ้าจงรับเอาพรสิบประการ อันเราให้เถิด”

พระเทวีนั้น จุติแล้ว บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ นามว่ามุสดี ได้สมรสกับพระราชาสัตยชัย ในนครเสตุธร. ในการที่เราก้าวลงสู่พระครรภ์แห่งพระมารดาอันเป็นที่รักนั้น มารดาของเราได้เป็นผู้ยินดีในทานตลอดเวลา เพราะเดชของเรา. ท่านได้ให้ทานแก่ยาก ผู้ไร้ทรัพย์ อาดูร ครวญคร่ำ และแก่สมณพราหมณ์อย่างไม่ยั้งมือ

๑. บาลี เวสสันดรจรียา จรียา. พุ. ๓๓/๕๕๙/๙. ในคัมภีร์จรียาปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นบาลี มิได้เรียงเรื่องเวสสันดร ไว้เป็นเรื่องสุดท้ายแห่งเรื่องทั้งหลายเหมือนในคัมภีร์ชาดก. ฉะนั้นในที่นี้ข้าพเจ้า จึงไม่เรียงเรื่องเวสสันดรไว้เป็นเรื่องสุดท้ายเหมือนที่คนทั้งหลายเชื่อกัน.

แม่เจ้าผู้สติตำรงครรภ์ครบสิบเดือน กำลังเที่ยวประพาส
ทั่วนคร ได้ประสูติเรา ณ ถนนแห่งชาวร้าน เพราะกำเนิดที่ถนนแห่ง
ชาวร้าน นามของเราจึงไม่เกี่ยวเนื่องด้วยมารดาและบิดา, ได้ชื่อว่า
เวสสันดร (แปลว่า “ระหว่างชาวร้าน”)

เมื่อเรายังเป็นทารกอายุแปดปี นั่งอยู่ในปราสาท ก็รำพึง
แต่จะให้ทาน “เราจะให้ทาน หัวใจ ดวงตา เนื้อเลือด ร่างกาย ให้
ปรากฏ ถ้าว่าจะมีผู้มาขอกะเรา,” เมื่อเรารำพึงแนใจ ไม่หวั่นไหว
เช่นนั้น แผ่นดินได้ไหวภูเขาสีเนรุสันสะเทือน.

ในวันอุโบสถถึงเดือน และปลายเดือน เราขึ้นสู่ข้างชื่อ
ปัจฉยนาคไปให้ทาน พวกพราหมณ์ชาวแคว้นแคว้นกาลิงค์ เข้ามา
หาเรา และได้ขอข้างอันประเสริฐซึ่งสมมติกันว่าเป็นมงคลนั้น กะเรา
เขากล่าวกะเราว่า “ที่ชนบทของข้าพเจ้า ฝนไม่มีตก เกิดทุพภิกขภัย
อดอาหารอย่างใหญ่หลวง ขอพระองค์จงประทานข้างอันบวร
เป็นจอมข้าง มีอวัยวะขาวหมด แก่ข้าพเจ้าเถิด”

เราตกลงใจว่า เราให้, เราไม่หวั่นไหว, เราไม่หวงแหน ปกปิด
ทานวัตถุที่เรามี เพราะใจของเรายินดีในทาน. การปฏิเสธต่ออยาก
ที่มาถึงเข้าแล้วนั้น ไม่ควรแก่เรา เราอย่าทำลายการสมาทานของ
เราเสียเลย เราจักให้ข้างอันวิบุลย์ บัดนี้ละ.

เราจับที่วงข้างมือหนึ่ง อีกมือหนึ่งหล่อน้ำในเต้าใส่มือ
พราหมณ์ให้ข้างแก่พราหมณ์ไป. เมื่อเราให้ทานข้างเผือกสูงสุดนี้
แผ่นดินได้หวั่นไหวภูเขาสีเนรุสันสะเทือนอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อเราให้ข้างตัวนั้น ชาวเมืองสีพีโกรธมากมาประชุมกัน
ให้เนรเทศเราจากนคร ไปอยู่เขาวงกต. เมื่อชนพวกนั้นพากันกำเริบ

เราก็ยังมีความไม่หวั่นไหว ขอร้องกะเขาเพื่อได้ให้ทานครั้งใหญ่ อีกครั้งหนึ่ง ชาวสี่พีถูกขอร้องเข้าแล้วก็ยอมให้.

เราให้ปาวร้องเอิกเกริกว่าเราจะให้มหาทาน. มีเสียงเล่าลือ อย่างใหญ่หลวงเพราะเรื่องนี้ว่า “ถูกขับเพราะให้ทาน ยังจะให้ทาน อีก!” เราให้ทาน ช้าง ม้า รถ ทาสี ทาส โค และทรัพย์. ครั้นให้ มหาทานแล้ว จึงออกจากนครไป. ครั้นออกไปพ้นเขตนครแล้วได้ กลับเหลียวดูเป็นการลา แผ่นดินได้ไหว ภูเขาสิเนรุสั่นสะเทือนอีก ในครั้งนั้น.

เมื่อถึงทางสี่แพร่ง ได้ให้ทานรถเทียมด้วยม้าสี่ไป เราผู้รู้ เพื่อนบุรุษกล่าวกับพระนางมัทรีว่า “เจ้าจงอุ้มกัณหาลูกหญิงน้อย ค่อยเบาหน่อย เราจักอุ้มชาติ พี่ชายซึ่งหนักกว่า” เป็นอันว่า พระนางมัทรี ได้อุ้มกัณหาชินะอันงามเหมือนดอกบุณฑริก และ เราได้อุ้มชาติซึ่งงามเหมือนรูปทองหล่อรวมเป็นสิกษัตริย์สุขุมาล ชาติได้เหยียบย่ำไปตามหนทางต่ำๆ สูงๆ ไปสู่เขาวงกต.

พบใครในระหว่างทางก็ถามว่า เขาวงกตอยู่ทางไหน ชน เหล่านั้นสงสารเรา และบอกว่า ยังไกลมาก เด็กๆ ได้เห็นผลไม้ในป่า ก็ร้องให้อยากได้ผลไม้นั้นๆ เห็นเด็กๆ ร้องให้ ต้นไม้ก็น้อมกิ่งมีลูกตก เข้ามาหาเด็กเอง พระนางมัทรีเห็นความอัศจรรย์ชวนสยของชน เช่นนี้ ก็ออกอุทานสาธุการ “โอหนอ ของอัศจรรย์ไม่เคยมีในโลก นำชนพอง ต้นไม้น้อมกิ่งลงมาเองด้วยอำนาจแห่งพระเวสสันดร”.

พวกยักษ์ ช่วยย่นการเดินทาง เพื่อความอนุเคราะห์แก่เด็กๆ ในวันที่ออกจากนครนั่นเอง ได้เดินทางถึงแคว้นของเจตราช. ญาติ ในที่นั้นร้องให้คร่ำครวญกลิ้งเกลือกทั้งผู้ใหญ่และเด็ก. ออกจาก แคว้นแคว้นของญาติเหล่านั้นแล้ว ก็มุ่งไปเขาวงกต.

จอมเทพ สั่งให้วิสสุกัมม์ผู้มีฤทธิ์ สร้างบรรณศาลา เป็น
 อาศรม อันรมย์รื่น, วิสสุกัมม์ได้สร้างแล้วเป็นอย่างดี ตามคำรัสของ
 ท้าวสักกะ พวกเราสี่คนก็ลุดึงราวป่าอันเงียบเหงา ไม่มีวีแววแห่ง
 มนุษย์, ได้อาศัยอยู่แล้ว ในบรรณศาลานั้น ในระหว่างภูเขา. บรรเทา
 ความโศกของกันและกันได้แล้ว ณ ที่นั้น. เราดูแลเด็กๆ ที่อาศรม
 พระนางมัทรีไปเสาะหาผลไม้ในป่ามาเลี้ยงกัน.

เมื่อเราอยู่ถึงในป่าสูง ก็ยังมีนักขอไปหาเราได้ขอลูกของเรา,
 คือ ชาลีและกัณหาชินะทั้งสองคน ความบันเทิงใจเกิดขึ้นแก่เรา
 เพราะได้เห็นยากจกเข้าไปหา เราได้ยื่นบุตรทั้งสองคนให้กะพราหมณ์
 ผู้มาขอนั้นไป. เมื่อเราสละบุตรให้แก่พราหมณ์นามว่าชุกชกในกาลนั้น
 แผ่นดินได้ไหว เขาสิเนรุสันสะเทือนอีก.

ต่อมา ท้าวสักกะได้ลงมาโดยเพศพราหมณ์ขอพระนาง
 มัทรีผู้มีศีลและมีวัตรในสามีกะเราอีก. เราได้จับหัตถ์มอบหมายให้
 และหลั่งน้ำลงในฝ่ามือพราหมณ์ มีจิตเบิกบานผ่องใส ให้พระนาง
 มัทรีไป. ขณะที่เราให้ทวยเทพในนภากาศก็พลอยอนุโมทนาแผ่นดิน
 ได้ไหว เขาสิเนรุสันสะเทือนอีก.

เราสละ ชาลี กัณหา พระนางมัทรีผู้มีวัตรในสามี, ไม่มี
 ความลังเลใจ ก็เพราะเหตุปัญญาเครื่องตรัสรู้ (รู้ความดับทุกข์
 ของสัตว์โลก) ลูกสองคนนั้นจะเป็นที่เกลียดชังของเราก็หาไม่
 พระนางมัทรีจะเป็นที่เกลียดก็หาไม่ สัพพัญญุตตญาณเป็นที่รัก
 ของเรา เราจึงให้ของรัก (เพื่อสิ่งที่เรารัก)... ฯลฯ

ครึ่งมีพระชาติเป็นมาตังคชภูติ °

ชาติอื่นอีก, เราเป็นชภูติ บำเพ็ญตบะกล้า นามว่า มาตังคะ มีศีล มีสมาธิมั่น เรากับพราหมณ์อีกผู้หนึ่งต่างอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ คงคาด้วยกัน. อาศรมของเราอยู่เหนือน้ำ ของพราหมณ์อยู่ใต้น้ำ.

พราหมณ์นั้นเดินเลาะฝั่งขึ้นมา เห็นอาศรมของเราทางเหนือน้ำ มีความรังเกียจ ดำว่าเรา แซงเราให้ศิระชะแตก. ที่จริงถ้าเราโกรธพราหมณ์นั้นขึ้นมา หรือศีลของเราไม่ควบคุมเราไว้แล้ว เพียงแต่เรามองดูเท่านั้นก็อาจทำพราหมณ์ ให้กลายเป็นดูจว่า ขี้เถ่าไป.

พราหมณ์นั้น โกรธ คิดประทุษร้าย ว่าเราด้วยคำสาปแช่ง ไค อาการนั้นกลับเป็นแก่พราหมณ์นั่นเอง เราพ้นไปได้ด้วยอำนาจคุณของเรา เราชักษาศีลของเรา. เราไม่ได้รักษาชีวิตของเรา (หมายถึงเกียรติยศ) ในกาลนั้นเรารักษาศีล เพราะเหตุแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้เท่านั้น.

ครึ่งมีพระชาติเป็นจุพโพธิ °

ชาติอื่นอีก เมื่อเราเป็นพราหมณ์ชื่อจุพโพธิผู้มีศีล, มองเห็นภพโดยความเป็นของน่ากลัว จึงได้ออกบวช ภริยาเก่าของเราเป็นพราหมณ์มีรูปดั่งทำด้วยทอง; แม้เธอนั้น ก็ไม่ประสงค์ต่อการเวียนว่ายในวัฏฏะ จึงออกบวชเสียด้วยกัน.

เราสองคน เป็นผู้ไม่มีที่อาศัย ตัดขาดจากพงศ์พันธุ์ ไม่มี ความมุ่งหมายอะไรในตระกูล และหมู่ชน เทียวไปตามหมู่บ้านและ จังหวัด ลุถึงเมืองพาราณสีแล้ว ณ ที่นั้น เราบ้ำเพ็ญปัญญา ไม่ ระคนด้วยหมู่คณะ อยู่ในราชอุทยานอันไม่มีผู้คนเกลื่อนกล่น และ เงียบเสียบ.

พระราชาสเด็จพระประพาสสวน ทอดพระเนตรเห็นนาง พราหมณี ก็เข้ามาถามเราว่า หญิงนั้นเป็นภริยาของท่าน หรือ ของใคร ? เราทูลตอบว่าไม่ใช่ภริยาของเรา เป็นเพียงผู้ประพาศธรรม ร่วมกัน ถือคำสอนอย่างเดียวกัน.

พระราชากำหนดในนางพราหมณีนั้น รับสั่งให้จับและ จุดคร่านางไปโดยผลการ สู่ภายในนคร. เมื่อจุดคร่านางไป ความ โกรธได้เกิดขึ้นแก่เราแต่พร้อมกับความโกรธที่เกิดขึ้นนั้น เราระลึก ได้ถึงศีลและวัตร. ในขณะนั้นเอง เราชมความโกรธได้ และไม่ยอม ให้เกิดขึ้นมาได้อีก.

เรารู้ตัวเราว่า แม้ใครจะทำร้ายนางพราหมณีด้วยหอกคม กล้า เราก็ไม่ทำลายศีลของเรา, เพราะเหตุเห็นแก่โพธิญาณ (มากกว่า เห็นแก่นางพราหมณี). แต่ใช้ว่านางพราหมณีจะไม่เป็นที่รักของเรา ก็หาไม่ และใช้ว่า เราจะไม่มีกำลังวังชา ก็หาไม่. สัพพัญญุตญาณ เป็นที่รักของเรา เราจึงตามประคองศีลไว้.

ครึ่งมีพระชาติเป็นเจ้าชายยูธัญชยะ^๑

เมื่อเรามีชาติเป็นราชบุตรชื่อ ยูธัญชยะยิ่งด้วยยศ ได้เกิดความรู้สึกสลดต่อชีวิต ในขณะที่มองเห็นหยาดน้ำค้างในเวลาเช้าเหือดแห้งไปเพราะแสงแดดเป็นอุปมา. เรายึดเอาความรู้สึกนั้นเป็นอารมณ์อันแน่วแน่ก็ยิ่งสลดสังเวชมากขึ้น. เข้าไปหาเจ้าแม่และเจ้าพ่อ ขออนุญาตออกบวช.

เจ้าแม่และเจ้าพ่อ พร้อมด้วยชาวนครและชาวแคว้น เข้ามาอ้อนวอนเรา ขอให้คงอยู่ครอบครองแผ่นดินอันมั่งคั่งรุ่งเรือง. เราไม่เอาใจใส่ต่อเจ้าแม่เจ้าพ่อ พระญาติวงศ์ พร้อมทั้งชาวนครและชาวแคว้น, สลัดทิ้งไปแล้ว.

เราสลัดราชสมบัติ ญาติ ข้าแผ่นดิน ยศ และสิ่งทั้งปวงไปอย่างไม่ลังเลเยื่อใย เพราะเหตุแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้. ថៃว่าเจ้าแม่เจ้าพ่อจะไม่ใช่ที่รักของเราก็หาไม่ เราจะเกลียดยศก็หาไม่ สัพพัญญุตตถุญาณเป็นที่รักยิ่งของเรา ฉะนั้นเราจึงสลัดราชสมบัติเสีย.

ที่สุดแห่งการทอ้งเที้ยวของพระองค์^๑

เราเมื่อยังคั่นไม่พบแสงสว่าง, มัวเสาะหานายช่างปลุกเรื้อน (คือค้นหาผู้ก่อสร้างเรื้อนคืออัตภาพ) อยู่, ได้ทอ้งเที้ยวไปในสังสารวัฏ กล่าวคือ ความเกิดแล้ว เกิดอีกเป็นอนเนกชาติ. ความเกิดเป็นทุกข์รำไปทุกชาติ.

แนะนายช่างผู้ปลุกสร้างเรื้อน! เรา รู้จักเจ้าเสียแล้ว, เจ้าจักสร้างเรื้อนให้เราต่อไปอีก ไม่ได้, โครงเรื้อน (คือกิเลสที่เหลือเป็นเชื้อเกิดใหม่) ของเจ้าเราหักเสียยับเยิน หมดแล้ว ยอดเรื้อน (คืออวิชชา) เราขยี้เสียแล้ว จิตของเราถึงความเป็นธรรมชาติที่อารมณ์จะยุแห่ยั่วเข้าไม่ได้เสียแล้ว มันได้ลุถึงความหมดอยากทุกอย่าง.

๑. พระวาจาเยี่ยค้นหาซึ่งทรงเปล่งขึ้นทันที ในขณะที่ทรงรู้สึกพระองค์ว่าได้สิ้นค้นหาแล้ว บาลี ถ. ขุ. ๒๕/๓๕/๑๑.